

ӘЛИЕ ӘВДЫЛРӘҺМАН
БИРАНИН
СӘРҲАТИ

К.С. 172

Institut kurde de Paris

K.C. 172

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

LIV. KC, 172
19/09/2018
923 EVD BIR

ՅԼԻԵ ԵՎԾԵԼՐԵԻՄԱՆ

ԵՐԱՆԻ
ՏՐԻԱՏԻ

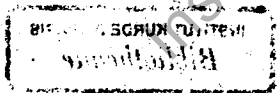
INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

Նշարէտ «Տօւետական ցրօղ»
Երւան 1979

е (журд)

А 50

и 703030 [542]
705 (01) 78

© «Արվեստական գրող»
„Совстакан грот“

Institut kurde de Paris

ДЬЛЕ ДЕ

Мын у нэвале хвэйи Мирзо нэла сале хандьнеда жь нэв н'эз дькыр, ле вэхте эм нэрдö жи мэзынбун, зэвьщин, бунэ хөдане к'ом-к'өлфэт, мал у н'ал мэ дьна гэлэки жь нэв н'эз дькыр у öса жи к'өлфэте мэ нэрдö мала. Р'ожэкэ мэна гөланейэ шэмийе бу. Р'ое гөлийе хвэйэ зер'ин р'а-вэшандьбу сэр бэдэвэтийа т'эбийэте, к'ефа мэрыва хаш дькыр. We р'оже бьрадаре мыни Мирзо бь к'өлфэте хвэ-ва т'эвайи натьбунэ мала мэ. Дэ мал бу, мэ хөр'а хар, вэхар у эм бь нэв ша дьбун. Р'о иди жь нивро шыкэстыбу, ньзаньм сэва чь, бона чь Мирзо к'этэ мьтала. Р'аст бе-жым, мьтале ви ньнэки н'өкөми сэр мын жи дькыр. Мын хаст жь ви бьпьрсьм, чь тэ қэвьмийэ, ле ви мэщал нэ-да мын. ль мын мезэ кьр у гот:

— Бьрадаре Әли! Әв р'астнатьна к'өлфэте нэрдö мале мэйэ т'эвайи хэйсэтэки зэ'ф башэ, эм дьвьнэ к'өл-фэте малэке у эм нэв дьзаньн, вэки эм жь малэке шыне бунэ. Ә'зизе мын! Әм ньндьки дьчьнэ гөнд, щэм қэвм, пьсмама, эва сала дөданэ эз сэр мэт'а хвэда нэчумэ, нь-заньм н'але we чийэ? Ижа зани эва чэва жь мын н'эз дькэ?

Ду готьна Мирзор'а к'өлфэте нэрдö мала, элбер'а т'опи дора ви бун, мын имк'ана хэбэрдане нэда т'ö кэси у готе:

— Мирзо щан! Эва чэнд салын, вэки эм нэвр'а бь-ратийе дькын, эм т'эвайи чунэ мала баве тэ, қэвм, пьс-

маме тэ, ле тэ һ'эта р'ожа иройин дэрһақа мэт'а хōда, мьнр'а тыштэк нэготийэ у те к'ѳше, кō тэ мэт'а хвэ бир кьрийэ у ньна дьхази хвэ жь гōна бьди дауэшандьне, эре?

Мирзо ду готьна мьнр'а диса хэрқи мьтала бу, сэре хвэ бэржер кьр, цьг'арэ сэр цьг'аре к'шанд, ду мина бьхерийа сэр хвэр'а р'адьуэшанд, дэрэнг-дэрэнг сэре хвэ бьлд кьр у гот:

— Бэле, тō һэқи, мьн мэт'а хвэ лап бир кьрийэ, ле эшэдбьлаһ, we эз бир нэкьрмэ у накэ жи... Эһ, эве бэ-лэнгазе уөхте шаһьлтийа хвэда жи у бса жи пиртийа хвэда т'ō р'оже қошц нэдитийэ. Мьж-думана дэрд у бэла т'ьме уер'а буйэ һэвал-һогьр, қэрэз. Эгэр һун мьнр'а р'азивьн. эме ньна жи дэрк'эвьн у бьвьнэ меване we.

Эм гьшк бь готьне Мирзор'а р'азибун, эм чунэ суке, чь кō лазьм бу мэ к'ьр'и у хелэке шунда, эм автомашине хвэ сийарбун, мэ дэстбь шэ'даньна ог'бра хвэ кьр.

Һэрдō автомашине мэ р'йа дэшта Араратейэ қиркьрийэ баг'-р'эзава хэмьли пэй һэвдō дьмьлмьлин. һева бе, бина т'эмьз т'ьжи қэфэсэ мэ дькьр, мэрьв һ'эуас-һ'ьжмэк'ар бу дэмэке уьр пэйавэ у уэста хвэ һьлдэ. Гōнде сэр р'йа мэ жь бажаре ч'ук нэдьһатьнэ шōдакьр-не. Дэмэкэ хōрт шунда Мирзо бэре автомашина хвэ сэр мьле ч'эце уөгэр'анд у мьн жи да пэй ви, эм р'екэ т'эзэр'а пешда чун. Дурва гōндэки мэзьни бь авайе йэк-қати, дōқатийэ бь меше фекийава хэмьли дьһатэ к'ѳше-ль мьле р'асте сэр т'энокэки “Двина Жорин., ньвисибун. Бистэке шунда, эм гьшк жь автомашина пэйабун у ньш-кева жь дэрвазэ к'ōлфэтэкэ навсэрэйэ бэжьн бьлд, п'ор'сьпийэ дем нурани пеш мэва һат у гот:

— Мирзо у меван, эз қōрбан-һ'эйрана we ог'рмэ, кō һун те ца һатьнэ. Һун сэр сэре мьн у ч'э'ве мьн һатьнэ. Мирзо, йэқин тō халифи, эре, тэ иро мэ пьрсийэ? Лауо,

нэ ахьр, бьре мьн зуда чуйэ р'эһ'ма хөде, тө дэвса вийи?..

Дэ бь э'дэте кал у бава, жьнька пир һатэ р'уйе мэ гьшка, эм жи һатьнэ дәсте we, тэе бьгота к'эрба дьле we нэшкэст, эва дэрба дөда һатэ қыр'ька Мирзо сурэте ви у шарана жи дьгот: "Лаво, эз һ'эсрэта мала баве хвэ жь тэ дьстиньм,,. Эве паше эм бьрнэ қате дөда, одэ-кэ былэ'тэ мэзынэ бь дэм у дэзге т'эзэва хэмыланди данэ р'уныштандьне. Мирзо эз у к'өлфэте мьн бь мэт'а хвэр'а кьрэ нас. Мьн дэмэке ль т'ьмтела оде ньһер'и, ль сэр ди-вер шькьле се шаһьла дит, мьн эвана һьмбэри һэрдө шаһьле мал кьр. Р'астэ, эв һьнэки минани һэрдө шаһь-ле ван бун, ле нэ эв бун. Мьн хаст дэрһэқа ван шькь-лада жь мэт'е бьпьрсьм, ле мьн хвэ вэґьрт у фькьрим, эзе паше бьпьрсьм.

Һэрдө шаһьле мале һ'эйатеда элбер'а пэз сэржекь-рьн, бавэркэ нава вэ'дэки кьнда сьврэ бь һ'эму шур'э тэ'м-лә'мава хэмыли. Мэт'е сэре сьврейи лапи жорин р'унышт у э'мри сэр к'өлфэте хвэ дькьр, паше мэ т'эвайи дәстбэ харьн у вэхарьне кьр. Хелэкэ хөрт шундатьр, га-ва сьврэ һатэ бэрэвкьрьне, пире гот:

— Һун сэр ч'э'ва һатьнэ, аншах һун к'этьнэ т'эп'ша мьн, ша вэлэһ һун иро жи, сьве һ'эта бэриэваре жи ме-ване мьньн. Дэүлэт сэре вэ у һэрдө көр'е мьн, эме ма-шине вэ бьк'шиньнэ һ'эйате, һэрэке вэ одэке бьдмэ вэ, щэм пирэдийа хвэ бьминьн, бьра бина мэ жи, лаво...

К'өлфэте һэрдө мале мэ ду готьна мэт'инер'а ч'э'ве һэв ньһер'ин, дитьн, вэки т'ө имк'ана башқэ т'өнэ, бь готьна вер'а р'ази бун.

Р'ожа лэ'де бу, мэ таште хар у эм бь к'өлфэти бэр-жери һ'эйате бун, эм бьн дарада р'уныштьн, ле зар'а жи мина мьнмьника хвэр'а лақьрди дькьрьн, пэй һэвдө дь-к'этьн, һолч'ик чедькьрьн. Мэт'а Гэвэз жи шьрин-шьрин мэр'а хэбэр дьда у шарана жи дэрһэқа вэخته бэрэда сэрһатие ч'ук қьсэ дькьр. Эз бе сэбьр һивийе бум, вэки

эве һа-һа ве лэ'зе дэрһәқа мала хвәда жи қысәкә у эзе жи дэрһәқа һәрсе шыклада сәр пьрсе вәкьм. Чьқас дьчу сөһ'бәта ве шьрин дьбу, бауәркә р'о иди жь нивро шкәстыбу, ве ль һәрдө шаһьла ньһер'и у гот:

— Сьмко, Мьһащьр, де қөрбана баве вә у вәвә! Нә ахьр р'о жь нивро шкәстийә, меванә бьрчинә, дә р'авьн, бьһер'ьн бука чь кьрийә?

Бь готьна мэт'ер'а һәрдө шаһьл мина әскәре ньзаме р'абун, вәки ә'мьре ве бьқәдиньн у һьнәки шунда вәгәр'ийан, Сьмко гот:

— Дае, бука һәр тьшт һазьр кьрийә у әм дькарьн хеләке шунда навр'оже бькьн.

Мьн иди зәвта хвә нәани, һола мьн чәва дьвежьн һатьбу бәр к'ашо, мьн гот:

— Мэт'а Гәвәз, мә һеща нан харийә, бьбахшинә, пьрсе ә'т'ьб т'өнәвә, чәнд прсе мьн һәнә у әз дьхазьм һун...

— К'әрәмкә, к'әрәмкә, әз бь гори, —ве гот, —вәки гьли һатийә сәр заре тә, бьдә дәр, лауо!

Ду ве йәкер'а, әве ль мьн ньһер'и у мьн ва дәстпе кьр:

— Мэт'ине, вәхте хәбәрдана тәйә к'өтасийе мьнр'а ә'йан бу, вәки һәрдө шаһьл нәвийе тәнә, ле баве ван к'анни у һәрсе шыкле одеда дардакьри, йе к'енә? Әз һиви дькьм, әгәр зәһ'мәт нәвә...

— Ах лауо, хөзъл тә әв пьрсана нәдана мьн, —Гәвәзе гот, —тә бьрине дьле мьн, щарәкә дьне да т'әзәкьр'пе...

Бу ахин-офина мэт'е деме ве әлбер'а һатә гөһастьне, қәрмуч'әке сәр деме ве мина шьвәр'ийа һатьнә хане, п'ор'е вейи сьпи һ'әжйа у беһ'әмди ве лейа һесра сәр сурәте веда р'адвәшйа. Ве зәф фәсал сәре хвә бьльд кьр, ч'ә'ве хвә т'әмьз кьр у ва бь мерани дәстпе кьр:

— Лауо, шөкөр ве р'ожер'а жи у ве р'ожер'а жи.

Дэ, дьле дейи к'эврэк у нэщифэ, һ'эта р'ожэке жи ль
һэвата дьневэ, бона эвлэд дьфькьрэ у һэв занэ, wэки
эв һала зар'ьн, готи сьт'аре ле бькэ. Ле wэхте қэзийа те
сэре эвлэд, де т'ө wэхта we йэке бир накэ, бале, нае бир-
кьрьне жи... Эв һәрсе шькьле диwерда дардакьри, э'зи-
зе мьньн —йе орт'е Садьге һ'элале мьнэ, сала 1926-а
wэхте мьһашьрийа мэйэ ль диwана Шевре зэвтчие Р'о-
ме һэма бэр дэве Эрэз кöштьн. Бьди wэ дькьмэ р'ур'э-
ши, Сэмэнде мьни сал у ниведабу, ле эээ бь Қэймэз һ'эм-
лэ бум. Эзэ wi чахи тэр'эщанбум, эз сэр һэрдö т'ьфале
хwэ мам, эз хэвьтим, мьн бь к'эда һ'элал эв мэзын кь-
рьн, данэ бэр хандьне, wан хандьна хwэ к'öта кьр, бина
мьн жи һатэ бэр мьн. Мьн сала 1939-а Сэмэнде хwэ зэ-
wьщанд, ле Қэймэз пайиза сала 1940-и. Эз бэр бук у
көр'е хwэ р'о бь р'о щан дьбум, мьн р'оже хэравэ дити
һеди-һеди бир дькьр, чэwa дьвежьн к'еф нэдьгһиштэ
к'ефа мьн, мьн дьһиаеда хwэ жь дайике һэрэ бэхтэwар
һ'эсаб дькьр. We бэхтэwарийа мьн гэлэки нэк'ьшанд,
Ғитлере мэл'юун һ'ьщуми сэр wэлате мэ кьр, һэрд көр'е
мьн жи р'ожа пешьн чунэ пешийа шер'. Мьн жь қöман-
даре лаwе хwэ гэлэк намэ стэндьн, wана дэрһэқа мерха-
сийа лаwе мьнда бег'эсаб дьньwисин у дьготьн, wэки
эwана бона мерхасийа кьри бь нишанава һатьнэ р'эwа-
кьрьне. Мэһа орт'ейэ сала 1943 иди мьн намэ жь Сэ-
мэнде хwэ нэстэнд у мьн дьгот шэр'э, хwэ лақьрдийа на-
кьн, дьвэ wэде wi т'өнэнэ мэр'а нама бьшинэ, ле жь
Қэймэз мэ т'ьме намэ дьстэндьн. Дэрбаһара сала 1944
наме Қэймэз жи сэр мэ һатьнэ бьр'ине. Ду we йэкер'а
дэсте мьн жь э'рд у э'сман қэтийа, ле мьн гöмана хwэ
нэдьбьр'и, ч'э'ве мьни т'ьме ль намэ у һатьна wан бу.
Мэһа адаре сала 1945 дэһ р'ожа ду һэвр'а к'аг'эзе һэрдö
мерхасе мьнэ р'эш пэй һэв һатьн. Дэ ижа к'е агьр бэрэ
дьле мьн да — к'аг'эзе р'эш. Мьн дьгот, дьлубанд, шэв
у р'ожа хэw нэдьк'этэ ч'э'ве мьн, хөре мьн бубу шин у

гъри, тәне бина мьн бь Сьмко у Мьнащър дэрдьк'эт, мьн шөкөрбуна хвэ бь ван дьхани. Лаво, Сьмко көр'е Сэ-мэндэ, ле Мьнащър көр'е Қәймәзэ. Бәле, һәрдө көр'е мьн бона р'ьһ'ина Wэт'эн у сэва р'ожа мәйэ иройинэ бәхтә-вар өмьре хвэ дан. Дэ шөкөр, жь һәрдө нэвийе мьн һ'әйшт көр' у се қиз һәнэ, ле дәрба лехьсти қәнщ навэ у эз һ'әта ве гаве жи ч'э'вньһер'ийа лаве хвәйэ хәривьм..

Мәт'а Гәвәз ду ве йәкер'а, мина тавийа мәһа баһаре, һесър сәр сурәте хвәда баранд, к'әл т'ьжи қьр'ьке бу, виланд. Эз у Мирзо бәр дьле веда һатьн, жьна ав ани, ве сәр у ч'э'ве хвэ қәнщ қьр. Мирзо гот:

— Мәт'ине, бьра ә'вр у ә'смане дьһийә жь шер' т'ә-мьзвә, щьмаә'т бәхтәвар бьжи!

— Әре лаво, эз бәхте вәдамә, бьра тө' де иди дәрде әвләде хвэ нэвиньн!

БИРАНИН ЖЬ ШЭР'Е ПАРТИЗАНА

Шэвэкэ звьыстана сала 1942 сар бу. Тэ щыг'арэ жь дэве хвэ дэрдьхьст, һ'эта қолапа дōда ледьхьст, сэре щыг'арейи шьл дьдэр'ьси, дьбу буз. Нава сōр' у сэрма ве шэведа эм т'эзэ жь қэдандьна сьпартыне вэгэр'йабун у эм бэрбь ханийе қōмандари бьнэрд дьчун, вэки дэр-һэқа қэдандьна сьпартынеда щаве бьднэ ви.

Дэмэке шунда эз у дэвсгьртие мьн: Алек'сандр Марков незики ханийе бьнэрд бун у к'этынэ һōндөр', қōмандар бь т'эрдэ-т'эрпа льнге мэ сэре хвэ жь сэр хэ-рит'а бэр хвэ р'ахьсти бьнд кьр, ль мэ мезэ кьр у бь лэз жь щийе хвэ р'абу, бь эдэте партизана һатэ р'уйе мэ у мэ жи сурэте ви р'амуса. Ви иди мэщала хэбэрдане нэда мэ, һазунга жь бьн т'эхте хвэйи жь чьрпийа чекьри, дэбое аве дэрхьст, дō шэрбьк ани, нивир'а т'ьжи кьр, р'а-бэри мэ кьр у гот:

— Лаво, вэллэһ һун ньһа жь сэрме п'эр'ьтинэ, ша ве араде вэхōн, бьра һьнэки бэдэна вэ гэрмвэ, паше һу-не дэрһэқа шōхōле хвэйи кьрида мьир'а бежьн...

Мэ һэрда шэрбьке хвэ бьнд кьр, ви жи дэбое хвэ-йи нивщи ль шэрбьке мэ хьст у бь демэки гэш готэ мэ:

— Херэке же бьвиньн, кōр'е мьн! Вэллэһ һун жь сэрме п'эр'ьтинэ. Алек'сандр һаһа, ле Э'ли, Алике мьн мэрьве Қавказейэ, эв һини сэрма ве дэре нэбуйэ, те бе-жи эв дьһа щэмьдийэ.

— Һэвале Қарасиев, — мьн гот, — эва вэдэки дьре-жэ, вэки эзи ль Урьсете у Украинаемэ, эз һ'ичи т'эбийэ-

та вандэра бумэ у ноли һэвала бэр we доз дькьм.

Алек'сей иди мәшал нэда, wэки эз хэбэрдана хwэ т'эмам бькьм, мина кэвч'ийе дэст'ошкэсти к'этэ нава һэвалдана мьн у гот:

— Һэвале қомандар! Созе р'аст, Э'ли сэрмеда жь мэ тэйахт'рэ у һэла к'омэке жи дьдэ мэ. Эз wэр'а р'аст бежьм. иди фьрқийа мэ у кавказийа т'өнэнэ, эw бэр зьвстана урьсайэ сар р'ьнд э'льминэ у қэт т'алаша wan нинэ.

Дэ, аликида арақе у алие майинда сова қомандарэ жь к'эрпич'а чекьрийэ гэш, эм р'ьнд гэрм кьрын у чэwa дьвежьн қэр'са бэдэна мэ вэһ'элийа. Эз бэр қомандар ньзам сэкьним у мьн гот:

— Һэвале қомандар! Эхтийаре бьдэ, дэрһэқа шөхөле кьрида щаве бьдмэ wэ!

— К'эрэмкэ, —қомандар гот, —wэрэ к'елэка мьн р'уне у дэрһэқа қэдандьна сыпартьне хwэда қьсэкэ!

— Wэва э'йанэ, —мьн гот, —бь э'мьре wэ, эз дэста хwэва чунэ к'елэка бажаре Каменеск—Подолске, wэки 20 километра дури бажер, ль толама кө һэрдө р'йе һ'эсын т'эви һэв дьбьн бьт'эқиньн, wэки дьжмьн wэхтеда нькарвэ к'омэка сильһ'а у эскэр бьдэ пешэ'нийа хwэ. Эм се р'ожа меше һьнда толэме ман, эw мэрьве кө эм һивийа wибун, нэһат у эм нэдитьн. Чэwa дьвежьн, дэсте мэ жь э'рд у э'смин қэтйа. Паше бь сальх у сульха мэр'а готьн, wэки фашисте дэвхун апе Васил көштийэ, ле эз һ'эйрана сэре лавьке чевьм, эw дэщале кө апе Васил фьротьбун, элбер'а гэwэр кьрьбун, мэ жи дө п'езэwэнге, кө к'омэк дабунэ көштьна апе Васил көштьн. Ле һэлбэт, мэ эw оса көштьн хенщи мэрьве кө сальх мэр'а дабун, кэсэки майин пе нэһ'эсийа. Ма кө дэрһэқа т'эқандьна р'йа һ'эсын у қэт'эре т'ьжи дьжмьн, йане щэбьрханада т'ө мәшал нэк'этэ мэ у т'ө мэрьве сальхдайи жи мэ нэ-

дितын. Ле бәле, вәхте әм р'еда п'ор'-п'ошман вәдгәр'и-
йан, жь бажер вәкә сәд километри дур, нава меше сьх-
да, әм р'уньшт'бун, мә таште дькьр, ньшкева хәбәрда-
на немсайә гөр' һатә бһистьне. Мә ль к'еләка хвә мезә
кьр, дит вәки бьр'ә фьрисьн, чәнд қиз авитьнә орт'а
хвә, бь ванр'а ша дьбьн, дөхөн у вәдөхөн, тәе бьгота
шәр' қәт нак'әвә бира ван. Әвә беинсаф мина вәшийа
бәрбь қиза дьбун, иди чь дькьрьн, нә шөхөле готьнейә.
Әз вәр'а р'аст бежьм, мә нә дькарьбу пешда бьчуна, нә
жи пашда бьчуна. Әгәр әм жь щийе хвә бьләқийана, мәе
зьрар бьк'шанда. А ләма жи мә һәвр'а қьрар кьр, т'әне
һ'ьщумкьрьн дькарә мә жь we йәке хәләзкә. Бь ә'мьре
мьн, әм дәрбази һ'ьщумкьрьне бун, һ'әта ван дәст ави-
тә сильһ'а, донздәһ мәри жь ван һатьнә көштьне. Дә һун
хәйсәте әскәре немес заньн, һьнәки хун сәр ван к'әт, әв
әлбер'а т'әслим дьвьн, илаша ван һатә бьр'ине, әв т'әс-
лим бун, мә әв тәркөсилаһ' кьрьн, патрон жь автомата,
таматика (пулемйота), қьрма дәрхьстьн, бомбе дәста
жи мә кьрнә т'орбәки ван. Мәр'а лазьмбу, мә щийе
хвә бьгөһәста. Мьн дө лашьк пешда шандьн нава к'урайа
мешә, щийе қәвмандьне вәкә 10-15 километра дур, мәр'а
щики баш дитын у мә т'әмамийа сильһ'а ль немса кьр у
әм бәрбь вьр чун. Әм һ'әта эвара дәрәнг ль вьр ман у
паше мә диса бәрбь щәдандьна ог'ьра хвә сәфәр кьр.
Ньһа мә әв аниңә феза хутора Мадовкае, әм һатьнә шәм
вә у һивийа ә'мьре вәнә.

— Бәле, бәле, — қөмандар гот, — вә дәвса т'әқандь-
на қәт'әра, к'орп'учкьрьна дьжмьн у сильһ'а, чәнд фьрис
көштьнә, йе майин жи дил аниңә. Әв йәка жи шөхөләки
мерхасийә, ле қәт'әр, әскәр у щәбьрханева һурхашкьрьн,
дһа шөхөләки мезьн бу... Зә'ф һ'әйфа апе Васил Иванович,
корайи! Гәли лашька, р'әһ'мәт ль апе Василвә,
чьто мәрвьәки садә, мәрвьһ'әз, вәт'әнһ'әз у комунистә-
ки қәнщ бу. Ви бона мә партизана гәләк тьшт кьрийә.

элахьсус бон дэста мæ. К'отабуна сала 1941 бу, дэстпе-
буна сала 1942 бу, дэста мæда вæкæ 200 мер у чэнд жын
һæбун, мæ дэстæ т'эзæ мæзын дькыр. Р'ожæке эз у 15 ла-
шьке мæва, бәрбь бажаре Каменеск-Подолске чун, чæва
дъвежын к'еф-к'ефа фашиста бу, сәһ'эт-сәһ'эт пешда дь-
чу у һар дьбун. Эв шийе кӧ мын һун шандьбуне, мæ хвә
да we дәре у мæ қьраркыр, вәки қәт'әрәкә дьжмын бьднә
вәлгәр'андьне у чь кӧ теда -һәйә бьднә к'орп'учкьрыне.
Мын р'әһ'мәтийе пыштхвәйкьре хвә Ванийа (Ванка)
шанд, вәки һәр'ә we будка сәр р'йа һ'әсьн, бәлки щавә-
кә хере мәр'а бинә. Ванка мерхасе һәқ бу, бона вәт'ән
жь мьрыне нәдътьрсийа, ле чәва һәвал у әскәр мәрвьә-
ки зәф баш бу. Ви чэнд щара эз жь мьрыне хәлаз кьр-
мә. Ванка бьнәлийе Р'остове бу, тәе т'әне бу, ч'ә'ве Мә-
риа Феодоровна фәқир ньһа ль р'ейә, вәки кӧр'е вейе
бе... Эһ қәрәз, Ванка чу, дәма сәһ'әтәке мина һәрщар бь
демәки гәш һат у гот, — Һәвалә қӧмандар! Р'астә, апе
мын т'ӧнәнһн, ле мын хӧр'а апәки һәқ дитйә, гәләк гьли
бын вида һәнә. эв һ'әму готьне мынр'а р'әзи буйә, ле
һәвалә Карасиев, эв дьхазә тә бьвинә у нәп'ха дьле хвә
бәр тә вәкә, вәки бь дәсти мæ, ле бь готьна хвә һ'әйфе
жь дьжмын бьстинә. Наве апе мын Василә, эз сәре хвәва
щабдаре вимә, эв т'ӧ вәхта мæ нафрощә..., Мын Ванка
у чар лавьке майин жи һьлда, әм бәрбь апе Васил чун.
Дә, чәва әдәте мæ партизана бу, әм вәкә километрәке
дури будка апе Васил, нав меше сьхда сәкьнин, Васке
мә диса чу щәм апе хвә, ле бәле мæ жи дор-бәре будка
апе мезә кьр, мæ дит архайинийә у лавьк вәгәр'йан һатнә
щәм мын. Хеләкә хӧрт шунда, мæ дит, вәки Ванка бәрбь
мә дьр'әвә. әм жи бәрбь ви чун у әм т'әвайи чунә щәм
апе Васил, әм һәвр'а бунә нас. Паше жь хәбәрдана апе
Васил һатә к'ъвше, вәки ви дәрһәқа дэста мæда бьһис-
тьбу, ле наве мын ньзан бу. Бь хәбәрдана мын, мæ эв
да бавәркьрыне, ижи ви дьле хвә бәр мæ вәкьр у гот:

—немса ит'бара хвэ бь мьн нэдъхани, мьнр'а тьштэк нэдъготън, ле вэхте қэт'әре т'ъжи әскәр у щәбърханә тен, әв пенщ-шәш сәһ'әта бәре тенә вьра, һ'әта әв жь вьра қэт'әре вәр'е нәкьн, начьн. Дә, әз т'ьме жи вьрм, готи һун лавька съведа бышиньнә вьра, вэхте мьн кьрасе хвэ пыш будке р'ахьст бьзанвьн, вәки чәнд сәһ'әта шунда қэт'әре бе, бәхте вәр'а қэт'әреда чь һәвә, әз ньзаньм, ле р'оже қэт'әре вала тен вьрр'а дәрбаз дьвьн, кәсәк нае. Дә, әзе меранийа вә бьвиньм... “Бәле, әзе меранийа вә бьбиньм... Әв готъне вийә пашьн бун. Ду ван готънар'а, әз һатмә дәста, ви ә'нийа мьн р'амуса, мә хатьре хвә жь һәв хаст у әм һатънә щәм һәвале хвә. Мә вьр т'әвайи қьрар кьр, вәки һ'әта әм вьра зәрбәке ль дьжмьн нәхьн, әм жь вьра начьн. Әм нькарбун пашда бьчуйана, чьмки мә әшйәйе т'әқандьне у йе майинә лазьм гьшк хөр'а анибун.

Әв чар р'ож бун, вәки әм шәв у р'ож меше һьнда толаме сәкьнибун у һивийа р'ахьстьна кьрасе апе хвә бун. Р'ожа чара бәрэваре т'әхмин сәһ'әта һ'әвта, мә кьрасе апо пыш будке р'ахьсти дит. Ә'йанә, вәки мә нава ван чар р'ожада һ'әму щи бәләд кьрьбу, мә тер'а дитьбу, вәки һащәте т'әқандьне дайньнә к'идәре, вәки қэт'әр һьм вәлгрә'ә у һьм жи бышәвьтә, кә әм бьғнижьнә мәрма хвә. Ле бәле кьрьна ви шөхөли пышта дьжмьнда, әв жи ви вэхте фашистайи һарбуйида, хәбатәкә зор у бь қәзйа бу. Ле тьште п'ак әв бу, вәки әвә архайин бун у нәдъфькьрин, кә партизане зьраре бьднә ван. Мә т'әхмин сәһ'әт нәһа иди һащәте т'әқандьне пенщ щийа кәвана р'йа һәсьнда кьрнә ч'әл у т'еле ван вәкә дөсьд метри бәрбь мешә, щийе фәсал данин. Хөләсә, гәли лавька, сәһ'әт иди незики дәһа бу, мә дит қэт'әр те, вэхте ве незикайи ль мине мә кьр, бь т'әхмин к'уп дьгьһиштә һьн-

да мине ч'элкьри, мэ агьр бы фьтиле хьст у эм бэрбь мешэ р'эвин, ле һьнэки шунда бу қирч'э-қирч'а мина у паше дэнге we дһа гөр' бу, қуртини у қужинийа немса бу, дәмәке шунда вагон иди йәк пәй йа дьне wәлдьгәр'-йанә әрде. Дә, т'ера чар сәһ'әта, мина пешә'није дэнге т'әқандьне дьһат. Әм иди баwәрбун, wәки әм гьһиштьнә мәрәма хwә ле чьқас зийан мә дабу дьжмьн, мәва нә ә'йан бу.

Р'ожа дөда әм гьһиштьнә дәста хwә, өзве дәсте бона wi шөхөле мә ч'әвр'онкаийи дьданә мә. Н'әвтәке шунда бы дәсти щмаә'та ши, әм пе һ'әсийан, wәки апо саг'ә, ле мә wәкә һ'әзар әскәри у беһ'әсаб т'оп, таматик у гәләк щәбьрхане майин шәwьтандийә, дә қәт'әр жи һ'әйждәһ вагон бун. гьшк сьре дәрк'әтьбун, ду we йәкер'а мә һе т'елеграм да Москвае, we шунда, дәста мә иди бы т'әқандьна р'йа һәсьн, п'ьра, әмбар у щийе дьжмьнә майинва мьжулбу.

Р'әһ'мәт сәд шар р'әһ'мәт, ль апе Василwә. Ньһа wә жи һьндьк шөхөл нәкьрийә, һуне шарәкә майин һ'әйфа ве щаре жь дьжмьн дәрхьн. Ах апо, апо, Василе бьра!...

Бона һ'өрмәта апе Васил әм р'абунә п'ийа, паше әм р'уныштьн. Қомандаре мә хеләкә хөрт сәре хwә һәжанд, мә ньһер'и у гот:

— Ә'ли лаwо, һун һәр'ьн һесавьн, әзе ве лә'зе мәрва бышиньм қомандар у әскәре дьжмьн сьлст бькьн, бәлки ә'ламәтийе баш жь wan бьстиньн. Ә'фәрьм wәр'а, һәр'ьн, һесавьн!

ЭМ ЧЭВА ЖЬ ХЭЛЭҚА ШЕР' ДЭРК'ЭТҮН

Дәрбаһара сала 1943-а бу. Звьстане зуда өмре хвә п'ешк'еши баһаре кьрьбу, һәр бәдәвәтикә т'әбийәте жь гәрма баһаре һ'ыһар бубу у хәмла хвәйә шанәшин сәр ә'рде һеди-һеди р'адьхьст. К'урайа меше Р'оаваеи (Р'СС Украинае) сьхда дәста мә у дәста партизанайә дөщара Мерхасе Т'фақа Советие Ковпак шивар бубун.

Эм партизане һәрдө дәста т'ьме р'асти һәв дьһатын у һәла щарана жи мә т'өвайи мьқабьли фашисте дәвхун шәр' дькьр. Ле бәле, әм ве щаре дәрәнг р'асти һәв һатын, мә мина бьре кө ль хәрибийе бун, мә һәв һ'әмез дькьр, һәв р'адьмуса, к'еф-һ'але һәв дьпьрси у паше мә дәрһә-қа шәр'е кө мә мьқабьли фашиста кьрьбу, бь һәвр'а шь-рин-шьрин қьсә дькьр, р'әһ'мәт ль һәвале хвәйә көшти дьһани у щарана жи әм сәр қөмандар у фьресе алмана дьк'әнйан, вәки мә чава бәри ван дьда, ван чава хвә шаш дькьр у дәрһәқа гәләк қәвмандьне майинда мә һәвр'а шьровәдькьр.

Орт'а һәрдө дәсте мә, нава к'ол-к'оса, даре чаме у мәрхейә сьхә бьльндда. штаба һәрдө дәста һолькәкә бьнә'рдда шивар бубун. Әв чәнд сәһ'әтбун, вәки қөман-даре һәрдө дәстайә п'әе п'ьр'е бәрәви ве дәрә бубун, дьһатә к'ьвше, вәки вана гәләк пьрсе чәтын у фәрз сафи дькьрын. Әз зу-зу дьчумә һөндөр', мьн телеграме жь қөмандарийа әскәрийә стәнди, дьбьр дьда қөмандаре дәста мә —Мерхасе Т'фақа Советие Карасиев у йе кө ви

назыркырьбун мын дыһани шифровка дыкыр бы р'адиоа дэс-
тайэ ч'ук "БЭЛКА-3 у,, дыда Москвае. Қомандаре р'адио-
звода дэста Ковпак жи мина мын зу-зу дычу щэм қоман-
даре хвэ, сыпартын дыстэнд у вэдыгэр'ийа. Эм һардө жи
мина долаве зу-зу дычунэ штабе у щарана эм р'ева
р'асти һэв жи дыһатын, эм бистэке бы һэв ша дыбун у
паше һэрэк мэ бэрбы шөхөл-э'мале хвэ дычу.

Мын у р'адисте мэ Р'убен Чубарйан у Темуре Са-
дық телеграма пашын шифровка кыр, мын сыпартэ Олга
Ивановае у we зу бы р'адиоа быдэ Москвае. һэма we
дэма мэйэ лэзо-бэзода, лэвэнде бэр штабе Сергей к'этэ
һөндөр' гот:

— Һэвале Карасиев зу гази тэ дыкэ!

Эз зу жы полька мэйэ бһн'рд дэрк'этым у чумэ
штабе, һ'але эскэриейи һазырда бэр қомандар сэкһнин у
у мын гот:

— Һэвале қомандар, эз бы э'мыре вэ һатымэ.

— Мэрэхэсвэ,— қомандар гот,— тэ т'елеграме т'эзэ
нэстэндһнэ?

— Һэвале қомандар,— мын гот,— мэ нэстэндһнэ.

— Эв т'елеграма к'отасиейэ, кө мын да тэ,— ви
гот,— зу бинэ!

— Зэ'ф баш, һэвале қомандар,— мын гот,— изне
быдэ, эз һэр'ым?

— К'эрэмкэ, —ви гот, — һэр'э, зу вэрэ!

Т'елеграма кө қомандар дыхаст, мын һазунга бьрэ
штабе, ви у Ковпак леньһер'ин, эп'ещэ гһнастын кьры-
не, да мын, эз һатмэ щэм р'адиста, мын у дэвсгьртие
хвэ Р'убен Чубарйан эв р'азшифровка кыр (мэ хэбэр
дыгһнастын дыкырэ р'эқэм сэр һ'име шэрте ор'а мэ у
Москвае). Ле һэйфт, мэ нькарыбу эв вэхтеда быда
Москвае, чьмки вэхте мэ у Москваейи к'ывшкыри. иди
дэрбаз бубу, эм готи һ'эта вэхте к'ывшкырийи хэбарда-

на дōда бьсэкьнийана у паше мæе т'эвгредан бь хэвр'а гьреда, Э'мьре қōмандар дō сәһ'эта шунда һатә қәдан-дыне, мьн жь Москвае се т'елеграме т'эзә стәндын у бьр да қōмандар.

Ду стәндына т'елеграмар'а эш шьвата қōмандарайә ль штабе бона мьн иди э'йан бу. Вана иди һ'әму мәсә-ле хвә сафи кьрбун у т'әне һивийа дәстурдайина Мос-квәе сәкьнибун. Р'азведка у бәләдчие һәрдō дәста һәла чәнд р'ожа пешда, чубун бәләди кьрбун, р'ожа пенща һе пашда вәгәр'йабун у э'ләмәти данә қōмандаре һәрдō дәста, вәки т'ō чәтнайи т'өнәнн. Шәш—һ'эвт сәһ'эта шунда, һәрдō р'адиозводе дәста, жь Москвае т'елеграме дәстурстәндыне жь қōмандарийа әскәрийе стәндын у данә қōмандаре хвә. Ду хәндына т'елеграмар'а қōман-дар жь һолька бьнәрд дәрк'әтн, һәр кәс бәрбь дәста хвә чу, партизан бь щергә данә сәкьнәндыне, қōманда-ра дәрһәқа сьпартына Москваеда партизанар'а шьровәкь-рн, вәки готи һәр чь қимәти дьхазә бьвә, гәрәке әм бажаре Луске вәдәли һьлднә дәсте хвә, кō р'ее һәстн, п'ашльхе у п'ьре сәр ванә бәрбь бажаре Р'овное, Ковеле у ед майин дьчн бьднә т'әқандн у хәрәвкьрне, вәки чәнд р'ожа к'омәка дьжмьн нәгһижә пешә'нийа ви, кō Ордийа Совете карьвә қәвата пешә'нийа дьжмьн бьһ'нщьр'инә у пешда һәр'ә. Ду хәбәрдана қōмандар-р'а партизане һәрдō дәста, мина мәрвьәки кьрнә газы „Әм партизане советиенә, әм бона вәт'ән жь мьрьне натьрсн у әме э'сәйи вә сьпартыне бь р'успити бьқәди-нн, мьрн фашисте Германияер'а!“.

Эвар бу. Р'ое гōлийе хвәйә зер'ин һеди—һеди жь сәр меше Р'овное бәрәв дькьр у сьра хвә дьда тарийе. Һәрдō дәста жи һазьрийа хвә дьдит, вәки нава дō р'ожада р'йа 100 километрийә бәрбь Шьмала бажаре Р'овное бьщә'динн, толама ч'әме Горне кō т'эви ч'әме Припиае дьвә жь вейа дәрғбазбуна. Партизана вәхте-

да готына хвэ қаданды, сутка дōда эв гыиштына щийе к'вшкърьри, һәрдō дэста жи бь чэнд тишава бэлэд шан-дына вали ч'ем у бь к'урайа 50 километра бьһер'ын у пашда вэрьн, ле партизане майин һеса дьбун, у нава суткәкеда р'азведкае у бэләдчийа шав данә қōмандаре дэста, вәки һ'әму щийа сак'ьтийә, дьжмын ван дэра т'ōнәнә, гōндада жи немес т'ōнын у гэләк э'ламәтийе р'аст дан.

Бона қадандына we сьпартыне чәтынайи гэләкбун, йа сәрәкә ч'әм гэләки р'абубу, һәла чэнд щийа жи кәндале хвэ дәрк'әтыбу, қайьк у лоткә зә'ф кембун. Ле бәле, бь сайа сәрәкваникърьна р'аст, партизане һәрдō дэста чә-тынайи алт' кърьн у щийе к'вшкърьр'а 700—800 мәрйя зедәтыр у we р'әқәмеда йса жи дэстәкә мәйә (взвода мә) р'адие дәрбазбун. Сәр һ'име қәвле һәйи, гәрәкә дэста мәйә 700—800 мәрви 20 километра бәрбь бажаре Луске һәр'ә, вьр бьһевьрә у һ'әта паши бьгһижә пешийе. Ле тә'ләбәхтр'а паше һатә бәлукърьне, вәки р'аз-ведка у бэләдчие мәр'ьнд бәләди нәкърьбун, һаж дэсте карателайә дьжмын т'ōнәбуно, ле дьвә хайина жи дәрһә-қа we йәкеда э'ламәти дабуно дьжмына. Аһа сәва we йә-ке жи дьжмыр'а ль һәв һат, вәки ван тәлә-тәл дабуйә пәй ләвәнде мә у һ'әта эв жь ч'ем дәрбазбуно. Бь ви шур'әйи р'азведка дьжмын, ль вали ч'ем бьн дарада, қәвата һәрдō дэсте мә ньһер'ийә у бь һәр тышти һ'әсиа-йә у ләма жи жь щәнуба ч'әме Горне кō әме тер'а дәрбаз бьбуна у һ'әта Шьмале, эв хәләрәкә фьрә волькә у вәх-те әм жь ч'ем дәрбаз дьбьн. дьжмын т'әхмин вәкә 7—8 километра жь ч'ем дурдьк'әвә, р'е дьдә мә, вәки әм пеш-да һәр'ын. Вәхте әм жь ч'ем дәрбаз бун, 7—8 километра к'әтына мешә, дьжмын һ'әму алиава агьр сәр мәда ба-ранд, мә иди һәр тышт фә'мкьр. Чәва партизане мәйә жь ч'ем дәрбазбуйи у йс жи йе вали ч'ем иди заньбун, вәки әм к'әтына нава мән'сәра хәләқа шер'. Вәхт чьқаси дәр-

баз дьбу, дьжмын хэлэда хвэйэ һэйи араси дьда тэнгкь-
рыне. We шэве мешэда өса тари бу, wэки ч'э'в—ч'э'ва
нэдыт, эве йэке жи к'омэк дьда партизана, ле бэле мь-
рын һэбу, т'эслимбуна партизана т'өнэбу. Мэ партизана
хэлэдеда зэ'ф баш заньбу, wэки чэ'ва Ковпак у өса жи
Карасиев нэ мэрвнэ хамбун, шер'бандьна ванэ шер'о
п'эр' бу, ван партизана хвэ нава мөһ'сореда нэдыниш-
тын...

Шэв бу, шэвэкэ тари. We шэве чь'ас дьчу һ'але пар-
тизана зэ'ф гьран дьбу, гөллэ дьжмын мина тэйроке сэр
мэда дьбари, ле мэ дэсте хвэ жь бэр хвэ һьлнэдабу,
ле бэле, мэ т'эне гөллэ хвэ бе нишан давитын, мэ заньбу,
wэки һэрчар алийе мэ дьжмынын, ле чь'аси дури мэйэ, эв
һ'эсавкьрын зэ'ф гьран у чэтын бу. Мэ жь партизана ва-
ли ч'ем телеграм дьстэнд у ван хэлде хэлэдер'а дьнви-
син, wэки һ'эта сьве хвэ бь шур'эки хайкын у эме сьве
хвэ wэр'а быгһиньн.

Һэлбэт, р'оже чэтынэ өса цэт жь бира мэрийна дэрна-
к'эвэ у т'эме нава һ'эше мэрийада щийе хвэйи лайиц
дырэ. We шэве, we шэве чь'ани сэре мэ, чь'нэани сэре
мэ... Щарана мьн у һэвала, йане жи йе майин бь һэвр'а
һедика һэвал дьда, тэ бэр ч'э'ве хвэ дьлит һэвале тэ
һатэ көштын у йане жи һатэ бьриндаркьрыне, ахин у на-
лина бьриндара бу. Һэла гэлэка wэхте бэр мьрыне гази
де, баве, бьра. һьнэка гази жыне, зар'е у йе майин дькьр,
Дэрд бу, дэрд у дэрде нэбиркьрынейэ... Дьжмын дит, wэки
we шэве нькарэ тыштэки бь мэ бькэ, wi мина баране
гөллэ сэр мэда дьбарандын, кө йэк мэ жь хэлэде саг'
дэрнэк'эвэ у шарна жи щөлэ'т дькьр, һ'ышуми сэр мэ
дькьр. Дэ фэ'мдари бу, wэки нэ һэрт'эмэ һ'ышумкьр алт'-
т'ындар дэрдьк'эвэ. Wi дит, wэки wi шурэйнэ навэ у wi
һ'ышумкьрына хвэйэ шэве тэе быгота һиштэ сьве. We
плана дьжмынайэ шер', мэщал да партизана, wэки эв жи
быфькьрн у аликида хэлэде брэлешэ у же дэрк'эвэ. Мэ

партизане майин қърар кър у эм алиие Шьмаледа дәрбази һ'шумкърне бун. Дә, р'ожа бөһөрийә, г'әхмин бәрбанга сьве сәһ'әт 4—5 һәбу, дьжмьн диса гөллә сәр мәда банд, ле һ'шумкърна мә гав у сәһ'әт пешда дьчу, ван цава хәзәве жь мә стәнд. Чәва щьм'әт дьвежә иди сә у гөр жь һәв дьһатнә к'вьшкърне, эм бър'әк жь хәләре дәрк'әтбун, мә ль дьжмьн дьхьст, вәки һәвале хвә азакьн, ньшкева жь алиие Шьмале дәнге ур'а партизане урьса һатә бьһистьне. Әгәр эм нәвежьн жи, ле к'и г'әви шер' буйә, зә'ф р'ьнд занә, вәки фьрисе немеса жь ур'а урьса гәләки дьтърсийан у хвә шаш дькърн, һәла царана хвә өнда жи дькърн. Әз р'аст бежьм, һьнәки бина мә һатә бәр мә, қәвәт к'әтә бәдән, зәнд у бәнде мә, ле қәвәта дьжмьнә бе һ'әсав бу. Паше мөва ә'йан бу, вәки һәрдө қөмандаре дәсте мә, вәки немеса бьхапиньн, һьнәк партизан вали ч'ем, щийе мөйи бәре һиштьбун, ле йе майин гьшк бәрбь Шьмала ч'ем чубун, жь вьрр'а дәрбаз бубун у һатьн гьһиштьнә имдада мә. Партизан гьһиштьнә we дәста мөйә ч'ук, мә алие Шьмаледа хәләр қәтанд у гьһиштьнә лавьке хвә, мә бь қәвәта т'омәри бәри дьжмьн да. Р'астә әп'ещә дьжмьн р'әви, ле йе майин мә гьшк қър'кър у һ'әйфа хвәйә хәләре жь ван чәнд қат зедә стәнд, ле бәхте мә бър'и. вәки имдада фьр'ьнда we дөме нөгьһиштә дьжмьн.

Бь ә'мьре қөмандаре һәрдө дәста, эм гьшк жь ч'ем дәрбазбун, партизане мөйә кө варге мөйә бәре мабун, кө дьжмьн дьһапапдьн, әв жи һатьн гьһиштьнә мә, эм диса бәрбь Шьмала ч'өме Горне чун. Қөмандаре шәр'ала қалбуйи, р'е ль дьжмьн да шашкърне. Дө р'ожа шунда сәр һ'име әл'амәтийе стәнди, пәй мәр'а, дьжмьн бөһ'әсав әскәр у тәйара дьшинә щийе қәвмандьне, т'ө к'әси навинә, леше әскәре хвәйи көшти бәрәв дькә, дс'фьн дькә, меше бәләнгаз дьдә бәр т'опа у бомба у паше пашда вәдьк'шә, чьмки һ'але вани ви чахи нә ақаси баш

бу. Һәлбәт, қомандаре һәр дө дәста дәрһәқа җе шашийа хвәда т'елеграм дабунә қомандарийа әскәрийе, ле гөман әлам кәрбу, җәки һ'әта чәнд р'ожа сьпартына дайн җе ә'сәйи у бь р'успити бе қәдәндые.

Чәнд р'ожа шунда, сәр һ'име ә'ламәтийе дайн, Москвае занбу, җәки һәр дө дәсте партизана иди сәр бажаре Лускеда гьртия, дәрбе һ'ынщьр'андые ль әскәре немесайи җе дәре хьстийә, чьқас р'е һ'әсьн, п'ашальхе, п'ьре сәр җанә бәрб бажаре Р'овное, Ковеле, Дорогабиче у Луске һәбун, гьшк дәрмдаг'кәрбу у т'әқәндьбун. Партизанае һәр дө дәста дө р'ожа бажерда мьқабьли дьжмын шәр' кьры, ле тәйаре дьжмын р'о гәләки чәтнайн дыда партизана, ле шәв һ'але мә һьмбәри р'о, дына п'ак дыбу, чьмки тәйара р'о жорда әм дыдйтн у бь нишан сәр мәда бомбе хвә дьр'әшәндьн, ле шәв... Бь гьлики, әгәр җи чахе шер' қәҗәта мә у дьжмын бьһата һәмбәриһәвкьрыне, бәҗәркә қәҗәта дьжмын бәлки пенщсәд щари жь йа мә зедәтьрбу, ле диса мә бь. мерхаси мьқабьли җан шәр' дькьр. Р'ожа дөда сәр һ'име ә'мьре қомандарийа әскәрийе әм пашда вәк'ьшйан. Әҗ р'е у п'ьре мә хәрәв кьрбу бь т'әхмин, дьжмын нькарьбу нава дәһ р'ожада бьда чекьрыне, җәки имдад бьда пешә'нийа хвә. Бь җи шур'әйи Ордийа Советийә мерхас пешә'нийа Украинаеда гәләки зор да дьжмын, гәләк бажар у авәне жийине пашда стәндьн.

Аһа партизанае советийе р'оже чәтәнда, чәҗа лазьми бьре хвә һәтн, әҗ жь хәләқа шер' данә азақьрыне у сьпартына қомандарийа әскәрийе бь р'успити қәдәнд. Ду җе йәкер'а һәр дө дәсте мә жь һәв қәтйан, җәки диса дәрбе һ'ынщьр'андые ль дьжмыне дәвхунхьн.

НАМА ПЕШИН... СИ САЛИ ШУНДА

Ль Украинае зьвьстан бу, зьвьстана сала 1943-а. Бьн п'ийе мэрийада бэрфе дькьрэ ч'ьркэ-ч'ьрк, тэ қэй дьгот, вэки дэнге титьке зар'айэ нэщиф дьхат у ль саз-бэндийа ч'ьвика дьхьст. Эв зьвьстанэкэ гэлэки сэрт бу, сэрма хуши льбаса дьбу, кё щики бьвинэ, тек'эве у гэр-мер'а бькэ щэнге. Меше Р'овное жи р'эвша хвэйэ баһар у навина авитьбу, вэ'дэли льбасе зьвьстане хвэкьрьбу. Т'эбийэта we, нава р'ожэкеда чэнд щара хэйсэте хвэ дьгöһөст — щарана дьбу вьзинийа бе, бэрф жь щики дьһани щики майин, сур чедькьр, щарана жи бэрф у хөлолик мина шэмақа дьда р'уйе мэрьва.

Нава we шанэшинеда т'алаша партизана нинбу, пешда у щарана жи пашда бэрбь қөдандьна спартыне хвэ дьчун. Фьр'ьнде фашиста жи пэй һ'эсэ-бэсе к'этьбун у сэр һ'име э'ламэтие станди, бе т'эхминкьрьна щийе партизана. жорда бомбэ сэр бэдэвэтийа зьвьстанеда дьр'э-шанд, агьр-алав мешэ дьхьст, р'эвша ви бьриндар дькьр.

Эв һарәһэжбуна фашиста сэва we йэке бу, вэки чэндэки пешда лавьке дэста мэйэ т'эқандчи р'йа һэсьнэ, кё жь Львове бэрбь Р'овное дьчу т'эқандьбун, чар қэт'э-ре дьжмьнайэ т'ьжи фьрис у щэбьрханэ корп'уч'кьрьбун. Эве йэке чэва щэм қөмандаре фашиста, өса жи щэм фьр'ьндэчийа к'инэкэ мэзын пешда анибу у ван дьхаст э'сэйи һ'эйфа хвэ жь партизана бьстиньн, ле эвэ йэка ванр'а ль һэв нэдьһат чьмки қөмандаре дэсте Мерхасе

Тфага Советие Карасиев мэрвэки гэлэки щер'банди бу, р'азведка ви жи чава вэхте шер' дьготын миша сэл'эта дьхэвти. Дэ партизан жи хвэйи-хөдане меша дьхатьнэ һ'эсаве, шөхле хвэда қал бубун, қәтйабун, эвана хапандьн, зә'ф чәтн бу.

Ноли р'ожа иройин зә'ф р'ьнд те бира мьн, вәки Р'убен Чубарйан сәр һ'име сэл'әте к'ывшкьри, бь р'адиостансиае готи Москваер'а бьһата гьредане, т'елеграм бьстәнда, ле һәла вәкә нив сэл'әте вәхт һәбу. Һәма we дәме жь штабе нобәдар һат, у гот:

— Һәвалә қөмандаре р'адиозводе, қөмандаре дәсте гази тә дькә!

— Зә'ф баш:— мьн гот,— эзе ньһа бем.

Дә сәр һ'име қануне партизание, мьн хвә кьрә нь-заме у ләз бәрбь штабе чум, к'әтмә һндөр', мьн гот:

— Һәвалә қөмандаре дәсте, эз бь э'мьре вә һатьм.

— Р'уне, р'уне,— қөмандаре дәсте Карасиев гот,— вә һәла жь Москвае т'елеграм нәстәндьнә?

— Һәвалә қөмандар,— мьн гот,— һәла 10—15 дәфә вәхте мә һәнә, кә әм Москваер'а бенә гьредане.

Қөмандар дәмәке сәре хвә бәржер кьр, к'әтә нава мьтала, хеләке шунда, сәре хвә бьльнд кьр у гот:

— Иро жь р'адиста к'и нобәдарә? Бь гьлики, зу т'елеграме стәнди бьгһинә мьн.

— Чубарйан Р'убенә,— мьн гот,— һәвалә қөмандар, әме т'елеграма зу бьгһиньнә вә...

Эз зу гиһиштьмә щәм р'адиста, мә т'ъвдира р'адиостансиае дьдит, вәки әв бе шәрпәзә бьхэвтә. Бистәке шунда, Р'убен әв да хәбате, ви у Москвае сәр һ'име шәрте һәйи, һәв дитн у Р'убен дәстбь қәбулкьрьна т'елеграма кьр, гава кә бәлг т'ьжи дьбу, ви дьда мә, пашмайина ван сәр бәлгәки майин дьнвиси у мә сәр һ'име шәрте һәйи, т'елеграм шифровкә дькьр. Бь гьлики, мә т'елеграм нава вә'дәки кьнда шифровка кьр у мьн һазун-

га гиһандә қомандаре дәсте, ши хвәнд у дō т'елеграм
нвьиси да мьн гот, "Зу бьдә Москвае!,"

Сәр һ'име т'елеграма станди, т'ахмиң шәв сәһ'әт дәһ
бу, бь ә'мьре қомандаре дәсте. әм бәрбь гōнде Клесове чун,
к'ижан 25—30 километра дури р'йа һәсьнә орт'а бажаре
Р'овное у Ковеле бу. Бәрбанга сьве готи дәста мә у
дәста партизанайә Медведев ль we т'анге р'асти һәв
баһатана у бь қәwәта т'омәри сьве пешийа дō эшалонед
дьжмьнә т'ьжи әскәр у шәбьханә бьгьрта жь сьре дәрхьс-
та, wәки к'омәки нәгьһиша пешә'нийа дьжмьнайә һьнда
бажаре Киевейә қәлсбуйи. Р'аст wәхте к'ьвшкьрида әм
һәрдō дәсте партизана р'асти һәв һатьн. Дәста мә алийе
р'йа һәсьнә ч'әпе, ле йа Медведев алийе р'асте к'урайа
мәшәда т'абийа хwәда сәкьни у һива һатьна қәт'әра бун.
Фә'мдарийә, wәки р'азведка у т'әқандьчие һәрдō дәста
чәндәки пешда сьпартьн жь қомандаре хwә стандьбун у
чубунә щийе сьпарьне, ле бәле р'азведкае гав у сәһ'әт
щав дьданә қомандаре дәста.

Сьве иди сәһ'әт ниве нәһа бу, гава қомандаре дәста
дәрһәқа һазьрийа шер'да ә'лами һ'әму хәләре дәста кь-
рьбун у һәрәке заньбу, we к'ō у чәwа мқабьли дьжмьн
шәр' бькә.

Сьве р'аст сәһ'әт нәһ бу, дәнге гōлпә-гōлпа һōлмк'е-
ше қәт'әрайә гьран-гьран жорда мә т'әсәли бу, партизане
т'әқандчи чәwа ә'дәт, бәре һōлмк'еш у паше чәнд вагоне
ду we толамада дьт'әқандьн, wәки йәк пәй йа дьне wә-
лгәр'ә. Чәнд дәқа шунда дәнге т'әқандьне һат, чәwа
щьмаәт дьвежә "де әwләде хwә давит,.. Чәwа бомбе бьн
р'йа һәсьн у оса жи шәбьрхане һōндөр'е вагонада дьт'әқ-
йан, вагон wәльдгәр'йан, дьшәwьтин, фьрис қьр'
дьбун. ле әскәре дьжмьнә саг'майи дьр'әвйан, дури р'йа
һәсьн, к'әтьбунә қәләча у гōллә бе нишангьртьн давитьнә
мешә. Партизане һәрдō дәста сәр әскәре дьжмьнайә

саг'майида мина тэйрока баһаре, гөллэ дэр'эшандын, ши
бы ши к'өр'п'уч дькьрын.

Ду шэр'е дө сәһ'этар'а, баһәрки т'ө вагонәк шийе
хвәда нәмабу, гышк шәлгәр'йабун. Ду п'әрда хвәйә
р'әш шәргьртбу сәр әрд у әсман, тәе быгота эвара дәр-
рәнгийә, партизане һәрдө дәста жи сьпартьне хвә бы
р'үспити қәдандьбун у бы ә'мьре қөмандара паши у пе-
шийә партизана мешәда гьһиштә һәв. Ле бәле, се фьр'ьн-
де дьжмьна дәрәнг-дәрәнг хвә бы шийе қәвмандьнер'а
гиһандын, һәрдө к'әнаре р'йа һәсын бы сәүдасәри данә
бәр бомба, т'опчие мә бы һостати дө һ'әв жорда
анинә харе, ле йәк бәрбы бажаре Ковеле р'әви. Ви шәр'и-
да бьриндар у кәштийе мә жи әп'ешәбун, әв ә'шәлә дь-
гөһастьнә к'урайа мешәйә шийе к'вьшкьри.

Қөмандарийа һәрдө дәста р'ьнд заньбун, вәки чәть-
найе һ'имли һатьнә алт'крне, ле чәнд сәһ'эта шунда дь-
қәшмә фьр'ьнде дьжмьн һ'әдура мә бьвьн, дьвә мешәда
әм р'асти дәсте фашистайә каратела жи бен. Ләма жи
һәрдө дәстә, нава к'урайа мешәда бәрбы бажаре Луске
чун, вәки изе ль фьр'ьнде дьжмьн у дәсте ван онда
бькә. Р'асти жи шәр'баньна һәрдө қөмандаре партизана
р'аст дәрк'әт. Р'азведкае ә'ламәти да, вәки һьнда шийе
қәвмандьне чәва алийе р'йа һәстьнә р'асте у ч'әпе, һ'ә-
та к'урайа мешәйә бәрбы бажаре Р'овное фьр'ьнде фа-
шиста дьдьнә бәр бомба, ле дәсте фашистайә карател жи
мина куч'ьке бингәр' ль мешә дьгәр'йан.

Эвар бу, тарие әрд һьнгавтьбу. Бь ә'мьре һәрдө
қөмандара, дәсте мә р'йа хвә гөһастьн, әм ве шаре дәр-
бази алийе р'йа һәстьнә р'асте бун у бәрбы бажаре
Р'овное чун. Т'әхмин әм вәкә дән километра чубун, р'аз-
ведкае щав да қөмандарийе, вәки дәсте фашистайә ка-
рателие бь сальха әва чәнд сәһ'әтьн пәй мә к'әтьнә у ве
зутьрәке алийе Р'оһьлат—Шьмаләда мәхьн. Ләма жи

қомандарийе қрар қәбул кър, вәки хвә бьдә алиёе Шәңуб—Р'оавае, ле ведәре жи мьнк'ун г'өнәбу; чьмки мешәйи серәк бу у мәе зьрарәкә мәзын бьк'шанда, тә-ма жи қомандарийе сәр һ'име р'азведкае қрар қәбул кър-вәки бәрбь Шьмале бәрбь дьжмьн һәр'ьн, лә бәле дәстә-кә мәйә нә ақаси мәзын жи бәрбь Р'оһьлате чу, вәки нә-һелә дьжмьн к'омәке бьдә дәсте хвәйә Шьмале, кә партизан бькарвьн дьжмьн ль Шьмале к'орп'уч'кә. Бәле өса жи бу, т'әхмин мә чар сәһ'әта мьқабьли дьжмьн шәр' кър. Дәста мәйә, кә алие Р'оһьлатеда мьқабьли дьжмьна шәр' дькър, we жи ә'фатикә мәзын кьрьбу. Паше чәнд хәләфе партизане һәрдө дәста жи чунә имдада we, чәва дьвешьн, пышт ль дьжмьн шкенандьн. Бь гьлики бәрбан-га сьве партизане һәрдө дәста ль шие к'вьшкьри гь-һиштьнә һәв, бь ә'мьре қомандара, мә диса из ль дьжмьн да өндакьрьне у әм бәрбь Белор'уснае чун.

Һәма хут we зьвьстана сала 1943-а, вәхте партизане һәрдө дәста р'ожа пешьн р'әсти һәв һатьн, чәва партизане дәста Медведев у өса жи йе мә, һәврр'а дьбунә нас, һәрәке хвәр'а һәваләк дьгьрт, адрес дьданә һәв, вәки ду шер'р'а һәвр'а нама бьшиньн. Чахе we р'астһатьне, әз жи әрмәники Адрбещанер'а бумә нас, наве ви Саргис бу, ле жер'а Сергей жи дьготьн. Әмьре ви зьлами дьгьһиштә бист-бистйәк сала, әв кәр'әки бәшәрхаши заршьрин бу, бәжнеда нә ақаси бьнд, сурәтә сор, хортәки сәр хвә бу у чәндәки шунда әм жь һәв қәтандьн. Дә шәр' бу.. К'е дь-заньбу, вәки йазийа вийе чәвава. we саг' вәгәр'ә мал, йане?..

* * *

Бәле, си баһар, си һавин, си пайиз у си зьвьсан жь ви вәхте р'астһатьна мә дәрбаз бунә, ле мә һәвдө нәдит. Р'астә, мьн наве нәһ'и, гөнде ви у фамилийа ви жи бир-кьрьбу, ле наве ви у деме вийи чилиқәрқаша бь хал бир

нэкърьбу. Эз гэлэки ви гэр'йам, наше бь пьрс-пърсйара жи тыштэк нэбу у эз нэгьлиштъмэ т'о мэтлэбе, ле мын гэлэки дьхаст, вэки эм р'асти һэв бынатана, бь йази-йа өмьре һэвр'а бьбуна нас...

Исал, чэндэки пешда, бь хьзмэт. эз чумэ пәһ'ийа Басэрг'ечәре (Варденис), ду к'отакьрына шөхөле р'о-жер'а. мын шэвбөһөрийа хвэ ль мала көр'е бьрадаре хвэйи Мирзээ'лийе Шабан Зийадда дэрбаз кьр. Чэндэки шунда, ду қадандьна хьзмөтәр'а, мын хатьре хвэ жь ван хаст, эз вэгәр'йамэ Ереване, мала хвэ. Бәри эварәке, эз жь хәбате вэгәр'йамэ мала хвэ, көр'е мыши ч'ук Фәхрәдин намәк р'абәри мын кьр, мын сәр наме ханд, дит, вэки намәшанди әрмәнийә, мын дәве we вәкьр, нь-һер'и, вэки әв бь зьмане адрбещани. һатийә ньвисаре. Эз дәмәке мәһ'т'әлмайи мам, вэки намәшанди әрмәнийә, ле намә бь зьмане адрбещани һатийә ньвисаре. әв тыштәки шашмайине бу. Мын намә weда авитә сәр столе, эз дәмәке к'әтъмэ мьтала у мын хвэ-хвэ хөр'а гот: “Щаньм, тыште ва дьвә, намәшанди әрмәнийә, ле намә адрбещанийә...”, Дьле мын қыйар нәкьр, мын намә һьлда у мын дәстбь хандьна we кьр. Мын чьқаси намә дьханд, эз һақаси ша дьбум у бәшәра мын хаш дьбу. Ви нама хвәда ва ньвисибу:

“— Жь р'астһатьна мэйә ль Украинае, иди си сал дәрбаз буйә, эм ви чахи шаһьлбун. ньһа әмә иди аһьльн, хөдане к'ом-к'өлфәта у нәвийаны. Бәле, чәва щьмаә'та мә дьвежә “бьра мәрвьи нәй ль гор'ьстинвә, ле ль хөр'ьстинвә, йане жи ч'йа р'асти ч'йа наен, ле мәри р'асти мәрийа те., Бьра щан! Эз гэлэки һ'әсрәта тәдабум. мын дьхаст тә бьдитайи, ле... Эз чэндэки пешда бь хьзмэт чубумә мэдәна гөндә Зодейә зер'а щәм көр'е

хушка хвэйи геолог, мэ шыр вэхте хвэ чэва бежи р'нд дэрбаз кър у р'ожа пашьн кър'е хушка мьн гот, вэки "Ль гонде к'ордаи Qэйабаше достэки мьни к'орд хэйэ. эгэр эм нэчнэ мала ши, we паше зэ'ф бь-хэйдэ....", Вэхте мьн бьнист "досте мьни к'орд,, хэр һ'эбу-бэкэ дьле мьн алики чу у мьн дьле хвэда гот—нэ ахър, вэхте шер' достэки мьни к'орд жи һэбу у эва р'аст си сальн мэ һэв онадкърыйэ у дьбэ?... Эз харзийе хвэр'а р'азибум у эм чунэ мала Зиаде досте харзийе мьн, эм һэвр'а бунэ нас, паше чунэ мал, ходане мале у баве ши Мирзээ'ли пешбэри мэ р'унышьтбун, мьн зэвта хвэ нэ-ни у гот:

— Гэли бьра, һун мьн бьбахшиньн, пьрсэкэ мьн хэйэ?

Бав у кър' һэвр'а готьн, —к'эрэмкэ, бьре мэ!

Вэхте шер', —мьн гот, —һэвалэки мьни к'орд һэбу, наве ши Э'ли бу, наве кър'апэ ши Темур бу, һэрдэ жи партизане шер'ьн, бэлки һун наз бькьн?...

— К'орд Эрмэнистанедэ гэлэкьн, Э'ли у Темур жи гэлэкьн. —Мирзээ'ли гот, — ле фамилия ван чийэ, жь к'ижан гонди у жь к'ижан нэһ'ие бун?...

— Вэлэһ' —мьн гот,— жь бира мьн дэрк'этийэ, т'э-не наве ван бира мьнда майэ...

— Һун мьн бьбахшиньн, —Мирзээ'ли гот, —вэки мьн цава вэ нькарбу быда. Эз ве к'асе эшқа вэ һэрда вэдьхөм, һун сэр сэре мэ у ч'э'ве мэ һатьнэ..

Мэ р'азибун э'лами малхуйе мале кър. Дэ, мәщлиса мэ дьреж к'ьшанд, мэ эшқа һэв вэхар, һьнэки жи к'ефа мэ хаш бубу, ахрие Зиад албома шыкла р'абэри мэ кър, мьн дэфтэр жь дэсте ши һьлда, бь һ'эмде хвэ ль шыкла ньһер'и, ньшкева мьн шыкьле тэ дит, мьн кьрэ қур'ин у гот,, мьн бьре хвэ дит,, Мирзээ'ли у Зиад һатнэ щэм мьн, ль шыкла ньһер'ин у готьн.

— Бәле, әв шькыле Ә'лие көр'апә, нәһ'ийа мәда жи
чәнд сала хәбьтийә, чәнд р'ожа пешда һатьбу вьр у эва
чәндәкә жь мала мә чуйә...

Мын адреса тә жь малхуйе мале стәнд у тәр'а әве
наме дышиньм. Бьбахшинә, вәки эз нькарьм бемә дитьна
тә. иншалаһ әме паше һәв бьбиньн. Дә бь хатьре тә, эз
һәрдө ч'ә'ве тә р'адьмусьм у к'өлфәте мала вә гьшка
сәлам дькьм.

Бьре тә Сергей Аг'ашаньан.
17-е ийуле сала 1973-а.

Institut kurde de Paris

ДЭ'WƏТ БУ ШЭ'ДЭ

Р'ожжэ мѐна адарейэ шѐмийе бу. Нѐва зѐф мѐла-ним бу. Р'ое хѐмла хвѐйѐ зер'ин р'ахьстьбу сѐр т'ѐбийѐ-та Ɛрмѐнистанейѐ жь зьвьсане р'азайи у тѐе рѐй бьгота we неди-неди жь хѐва к'ѐбир н'ѐшйар дькѐ у гѐрме т'ѐ-жи рѐфѐса we дькѐ. Жь гѐрма р'ое бѐрф у буз неди-неди дьн'ѐлийа, хѐлийе щина ав н'уфи бѐдѐна хвѐ дькѐр, ле щина жи дьбу хѐлѐ-хѐла шѐвке аве, хвѐр'а нѐрмык-нѐр-мык бѐрбь нѐмзайа дьк'ѐшйа.

Ве бѐдѐwѐтийа т'ѐбнийѐтеда, ѐз ль н'ѐйwanга мѐ сѐ-кьнибум у мьн ль we хѐвате т'ѐмашѐ дькѐр, ньшкева дѐнгѐки нас пар'ава мьн т'ѐсѐли бу, ѐз зу пыш хвѐ вѐ-гѐр'йам у мьн дит, wѐки щинаре мѐйн Сергейѐ. Мѐ сѐлам да нѐв, к'ѐф-н'але нѐв пѐрси у паше ѐм бь нѐв шабун. Дѐ, ѐм щинаре нѐвѐ салабун, ѐмѐ хѐйсѐте нѐв бѐлѐдбун. We р'ожѐ щинаре мьни гѐлѐки к'ѐфхаш бу, шабуна чѐва дьвежьн "Дѐве ши нѐдьянатѐ сѐр нѐв., у ѐве йѐке ѐз мѐш-бур кьрѐм. wѐки ѐз пѐрсе бьдмѐ ши:

— Бьрадаре Сергей, ѐва иди сездѐн салын, ѐм щинаре нѐвьн, авайикида дьжин, нава ши wѐдѐйида мьн тѐ ѐwqаси ѐшq-ша нѐдитьбуйи, чь рѐwьмийѐ. ща сѐвѐва шабуна хвѐ мьнр'а бежѐ, ну?

Ɛн, бьре мьн, ѐз ша нѐвьм, к'ийе шавѐ, иро дѐ'wѐта риза мьнѐ, —ши гот, —ижа тѐ бьнист, сѐвѐв чийѐ? Ɛз жь тѐ ниви дькьм, тѐ у к'ѐлфѐта хвѐ ѐваре сѐн'ѐт н'ѐйш-та wѐрнѐ мал .

— Бъмбарэк у пирозвэ, — мьн гот, — ч'э'эве тэ у хушка Асйае р'онкайивэ, тэ дит мьн сэвэва шабуна тэ чэва зу те дэрхст?

— Ле чэва, — ви гот, — мьн бьбахшинэ, иро шөхөле мэ гэлэкэ, эваре бир нэки, һа...

— Қэт шайиша нэк'ишэни, — мьн гот, — эме йэқин бен.

* * *

Р'о чава щинаре мэ у өса жи мала мэ, бона буке п'ешк'еш к'ыр'ин у эм эваре т'эвайи чунэ дэ'вэте. Элһэқи Сергей сьврэкэ бе қьсур һазьр кьрьбу, чь тэ'м-лә'ми бе-жи сэр we һэбу, ле һэла хьнами пэһатьбуи у лэма жи эм дора сьвре р'унэньштын. Демэке шунда, хьнами һа-тын, ду хош-бешер'а, һэр кэс щики р'унышт, ле бук у зава, сэрдэ'вэти ль феза гьшка р'уныштын. Сэр һ'име э'дэте щьмаэ'та эрмэнийа һивийа һовалдана сэрдэ'вэти бун, бистэке шунда эви ва дэстбь хэбэрдана хвэ кьр:

— Гэли қэвм у пьсамама! Эм иро бона мэхсэдэке вь-ра щьвйанэ у т'эхмина мьн, эв йэка жи бона вэ гьшка э'йанэ. Эм иро дэ'вэте эвлэдэки хвэ-Зорик у Анаһите дькьн. Эз ве к'аса хвэ эшқа һэрдө гөла вольхөм, бьра эв т'эме гөлбьн, пэч'ылмьсьн, сэр балгики кал у пирвьн, т'ер көр' қиз у мале дьневьн...

Щьмаэ'та р'унышти ду шир'а, һэр кэси вэкэ қабьл-йэта хвэ дөа ль бук у заве кьрын, мьразе ван бьмбарэк у пироз кьрын, паше ду гьшкар'а заве дэвса хвэ у буке р'азибун э'лами һазьра кьр у дэстбь харьн. вэхарьне бу.

Хелэкэ хөрт шундатьр сэрдэ'вэти жь щийе хвэ р'а-бу, к'аса хвэ эшқа де у баве бук у заве бьльнд кьр, ч'э'в-р'онкайи да Сергей у Асйае, ви өса жи ч'э'вр'онкайи да дө жьна у мерэки. Жь хэбэрдана шийэ к'өтасийе һатэ к'эвше, вэки һэрдө жи дйе завейэ һ'элалын, паше ви ахэкэ к'ур к'ышанд, сэрда зедэ кьр, вэки бьра р'эһ'мэт

ль Мкртичвэ, ле Аг'ашан эз вэдъхóm эшқа вэ. Дэ, гэли де у бава саг'вьн, вэки вэ дó щаһьле һайэ мэ'рифэт мэзын кърьнэ у гиһандьнэ мэтлэба ван. Бь сайа эмэке вэ, зава иди заводеда чэва инженер дьхэвътэ, ле бук we исал хвэндьна бльнд т'эмам бькэ. Эз ве к'аса хвэ вэдóхьм эшқа вэ пенщ де у бава, бьра сийа вэ сэр ван кем нэвэ.

Вэхте мьн эв һэвалдана сэрдэ'вэти бьһист, эз э'щевмайи мам у тэе бьгота чэва эз у óса жи щинаре мьн. һэр кэсэк мэ дьле хвэда тыштэк фькьри. Мьн дьле хвэда гот, нэ ахьр, һэвале эрмэни дó жьна настиньн, ле р'эһ'мэтлебуие Мкртич к'ийэ? Һэлбэт, бона сафикьрьна we мэсэле, мьн нава һақас щьмаэ'теда нькарьбу пьрс бь-да бьразава, ле...

Шэвэ, сэһ'эт йэкэ. К'ефа дэ'вэтована хаш бубу, һь-нэка мэрьве к'елэка хвэр'а хэбэр дьдан, дьк'эһьан, һь-нэка касе хвэ һэв дьхьстьн у эшқа һэв вэдъхарьн, ле нета мьн т'эне у т'эне сафикьрьна we пьрсе бу. Эз бе сэбьр һива хьнамики сэкьнибум, вэки дэрк'эвэ щьг'арэ-ке бьк'ышинэ, йане һэва хвэ бьгóһезэ, кó эз щава хвэ же бьстиньм. Һьнэки шунда эз дэрк'этьмэ сьвдэре, мьн т'эзэ щьг'ара хвэ вехьстьбу у бэхте мьнр'а хьнамики мала Серге бэжнеда нэ һақаси бльнд, намьлэ пэ'н, óмь-ре ви дьгһиштэ пеници сали. мэрьвэки ажор'ки һатэ к'елэка мьн, ви жи щьг'ара хвэ вехьст, ле дьһатэ к'эвше һьнэки к'ефа ви хаш бу, ви мьн ньһер'и у гот:

Эһ. бьре мьн! Мэ вэхте шер'да бона һ'эвэ нан, чь чэтнайи дьк'ышанд? Ле ньһа сьвра мэйэ т'эжийэ. Бэле. шóкóр р'ожа мэйэ иройинр'а һ'эзр шóкóр!

— Бэле, óсанэ, — мьн гот, — т'эме ду чэтнайар'а сэ-файэ...

Эз иди сэрвэхт бум, вэки бона сафикьрьна we пьр-се һол һатийэ бэр к'ашо, лэма жи мьн наве ви пьрси, ви жи наве мьн. Һэвалдана мэ һэрда или шьрин бубу,

эм һэйло бь һәвалдан гьһиштьнә вәхте шер', ви дәрһә-
қа хвәда, мьн жи дәрһәқа хвәда, бистәке шунда мьн
гот:

— Карапете хьнами, бьбахшинә, эз дьхазьм пьрсәке
жь вә бькьм, дьвә?

— К'эрәмкә, бьрадаре к'өрд, —ви бь демәки гәш
мьнр'а гот, —эз һазьрьм щавә тә бьдьм.

— Вәва әйанә, —мьн гот, —сәрдә'вәти к'аса хвәйә
дәда, ә'шқа де у баве завә у буке. вәхар...

— Ижа чь, —әви гот, —паше?

— Нә ахьр. сәрдә'вәти әшқа дө дийе завә, р'әһ'мәтйе
Мкртич, әшқа Аг'ашан вәхар. Әва йәка бона мьн тарийә,
әгәр зәһ'мәт нәвә...

Әв дәмәке к'әтә фькра, қөлапе к'ур ль щьг'ара хвә
хьст, сәре хвә һ'әжанд, мьн мезә кьр у ва дәстбь хәбәр-
дана хвә кьр:

— Бьре мьн! Әз у баве завә һ'әятәкеда т'әвайи мә-
зын бунә, хер у шәр'а мә йәк бу, сала 1941-е бу. фашист-
те Германияейә дәвхун нышкева һ'ыщуми сәр вәлате мә
кьрын. Баве завә Мкртич р'ожа пешьнда чу пешә'нийе,
көр'е ви Зорик һәла сала ви т'әмам нәбубу, жьна вийә
Шушаник бука дө сала бу, сала 1943-а к'аг'әзе Мкртичи
р'әш жь пешә'нийе һат. вәки әв бона хайикьрына вә-
т'ән у бажаре Севастополе бь мерхаси өмьре хвә да.
Чәнд мәһа шунда жьна ви Шушаник чу мер, гәлә хө-
р'а нәбьр, авитә стуйе жьна бьре —Марго. Дә, мере
Марго Аг'ашан жи чубу әскәрийе, қизәкә ви жи һәбу, а
әве һанейә. Зорик у Светлана йәшәкидабун, ван гәләки
жи жь һәв һ'әз дькьрын. Маргоа бәләнгаз ван сәле чә-
тьнда дьхәвьти у сәре һәрдө зар'онге хвә дьдәбьранд.
Бь сальха вә һ'әта р'ожа иройин жи фьрқи данәнийә
орт'а һәрдө зар'а. А Марго әв щанька һанейә, ле Шу-
шаник әве к'еләка вейә. Дә, вәва әйанә шәр' к'өта бу,
Аг'ашан вәгәр'йа мала хвә. Ижа сәле ду шер'р'а мер у

жын хэвтиш, һынэки һ'але ван хвэш бу, зар'е ван чунэ
мэк'т'эбе, паше мэк'т'эба бьльидда һатнэ қәбулкьрне,
көта кьры, һна Светлана дэрсдарэ, ле зава инженерэ.
Бьре к'өрд! Дьвэ һун пьрсе бьднэ мьн мадэм, дйа Зори-
кэ һ'элал эш хвэйи нэкьрийэ, авитийэ сэр хэлде, ле чь-
ма эш иро һатийэ дэ'вэте? Дэ, Марго у Аг'ашан мэрьв-
нэ бь инсафьн... һун Шушанике жи дьбиньн, эш зу-зу
ша дьбэ, ле зу-зу жи... Дэ, бьра, эз т'эхмин дькьм, һэр
тышт бона тэ мина кание зозане вэ зэлалбун, эре?

— Бэле, — мьн гот, — эз зэ'ф р'азимэ мьнэт-
дарьм. Қэрэз, дэ'вэт бу шэ'де қәвмандьне...

1971.

ЗЭНГЪЛЕ БЭРИ ЭВАРЕ

12-е мѣна августе сала 1974-бу. Эм ль бажаре Ад-
лере к'энаре Бэ'ра р'эш неса дьбун. Эw чэнд р'ожбун,
wэки баран сэр нэв дьбарйа, лейи дьк'ышйа, т'эви бэ'ре
дьбу. Нѣма ду бьр'ина баранер'а, бае сар бь н'эмде хwэ
дьwиланд, тэе бьгота паиза дэрэнгийэ. П'еле бэ'ре жи
жь хэзэва т'эбийэте, мина ч'йа блянд дьбун, зэхм кэнда-
ле хwэ дьк'отан у тэе қэй бьгота нерс бунэ, т'эбийэтер'а
к'этынэ қал-шэнге у дьбежыи: "Чьма имк'ане нади шь-
маэ'та меван, wэки бэр п'энце таве бьр'ымльи, хwэ ль
авехьи у несавьи?... Ле фьр'ини у аведа ньқобуна каwра-
не тэйрьке авейэ чилэ-қарқаш (чайка) жи бэдэwэти ль-
да we мэнзэра т'эбийэте.

Чэнд р'ожа шунда т'эбийэте бэнгзе хwэйи п'осидэ
гöһэст, тиренше р'оес н'эму шийа мьльмьлин, п'еле бэ'рейэ
нэрмык ль сазбэндийа хwэйэ нэрт'ьми хьстын, мэрьве кö
неса дьбун у йе т'эзэһати сьлва дькьр у бь н'öба дайик-
тие эwана н'эмез дькьр. К'энаре бэ'ре бь мэрьвава к'эм-
кьмибун, чаwа шьмаэт дьвежэ "тэ дэрзи бавита, э'рде
нэдьк'эт...", һыпэк к'елэка һэвда сэр қуме вэлэзийабун, һэв-
р'а сöһ'бэт дькьрын, һыпэка хwэ бэр таве дьр'ымьланд,
һыпэка ль дэлэв хwэ аве дьхьст, һыпэка собэк'ари дькьр,
дьчунэ дур у пашда вэдьгэр'йан, һыпэк ль камета у гэ-
мийе майин сийар дьбун дьчунэ бажаре бэр дэве бэ'ре-
йэ майин. Эw шанэшьна т'эбийэте р'асти жи шьнэта
һэқ бу. П'энце таве у ава Бэ'ра р'эш дэрмане қэнщкьрь-
на гэлэк нэхашйанэ.

Дэ, wэхте мэрьв ль санаторна, мале несабуне у

йане жи к'онще т'эбийэтейэ бэдэвда неса дьвэ, зу хэвр'а дьвэ нас, т'эвайи дьгэр'э, хэвр'а хэвал дьдэ, хөрмө-те хэвра дькэ, шарана фькре хвэ т'эвдыг'өһезэ, дэрһэца мөскөне хвэ, к'өлфөте мала хвэ, хэват, хэвал-ногьра у йе майинда шьровэдькэ. бь гьлики дьле хвэ бэр хэвдө вэдькын. мина к'өлфөте малэке һини хэвдө дьвн. Эз һа-ма р'ожа пешьнда Николай Иванович Карченкор'а бумэ нас. Дьк'эрке ви сэр ч'э'вавэ, эз ви т'ө вэхта бир накьм. Эв мэрьвэки гэлэки садэ, хэбэрданшьрин, занэ, т'эвбу-йе Шэр'е вэт'эниейи мэзын бу, чэнд шара жь алие дьж-мыне дэвхунда һатьбу бьриндаркьрыне, эв бьнэлие ба-жаре Украиннаеи Лвове бу, мэк'т'эбэке бажерда чэва дэрсларе зьмане де дьховьти, эв бэжнева нэ һагаси бь-льд бу, намьлэ п'эн, өмьре ви дьг'иштэ незики шести, ле гэлэки сэр хвэ бу, ви гэлэк ладьрди жи дькьр, эв дьданэ к'энандьне, ви эп'ещэ сэрһатие э'щевмайэ жь өмьре шер' жи дьготын у эз дьбазьм жь ван сэрһатийа йэке р'абэри хвэндэвана бькьм.

* * *

Һала бэри Шэр'е вэт'эниейи мэзын, ль к'урайа меше Украинаеда гэлэк хутр һэбун, бьнэлие ве һимли бь хайнкьрына мешова мьжул дьбун у эв хутрана 50-66 км дурн бажаре Лвове бун, бь һэжмар дьһатьнэ навкь-рыне ле бэле дьк'этьнэ нава һ'эдуле совете гонде ши-нарэ мэзын. Хутьра һ'эжмара 18-да Анисим Василевич Карбатченко, жьна ви Марийа, қиза ви Нина 18 сали у көр'е ви Живкое 17 сали дьман. Ви у к'өлфөта хвэ қөльхи мешэ дькьр у шарана жи али бригада бьр'ина дара дькьр, зар'а жи мэк'т'эба гонде щинарда дьхандьн. Һ'але мала Анисим зэ'ф баш бу у хэвр'а жи бь т'эфақ дэрбаз дькьрын.

Сала 1941-е бу. Фашисте Германияейэ дэвхун ньшкева һ'ышуми сэр вэлате мэйи р'энгин кър у р'о бь р'о пешда дьнат, бажар у гонд хэрав дькър, бьнэлие амэ-т'ам дькөшт. Нэма р'ожа шер'э пешьнда, бав у кър' мина бажарване советнейэ майин чун, вэки вэт'эне хвэ хайикьн. малда де у дот т'эне ман, ван жи хэвата малхуие мале дькър. Фашисте дэвхун бажаре Лвове, гонде дора ви у хутьр жи һьлданэ дэсте хвэ у диса пешда дьчун. Хут шэр'е бона хвэйкърьна Лвове у гонде дора вида лаве гөрщ—Вано Шаликович Шматидзе льнге хвэйи р'асте те бьриндаркърьне у бь э'завэки гьран дарэки дькэ бьн мьле хвэ, мешэда чэнд р'ожа хвэ бь шур'эки хвайи дькэ, паше фьрар дькэ бэрбь к'урайа мешэ һэр'э, вэки бьгнижэ партизана, бэлки илащэке хвэ у бьрина хвэ бькэ. Эв ниве шэве ньшкева р'асти хутьрэке те, йа бэхт бэр п'энщэра авайинки дьсөкьнэ, гөһе хвэ дьдэ сэр һөндөр'е авайи, дэрэнг—дэрэнг дэнге к'өг'андьна жьнэке жь һөндөр' те. эв шөлэ т'накэ, вэки дери бьк'ө-тэ, ле эша бьрине ви мэщбур дькэ, вэки эв дери бьк'ө-тэ. Хелэкэ хөрт шундатыр. жьньк қиза хвэ зерзэмийа авайе хвэда вэдышерэ, бь тьрс дьвежэ:

— Эв к'ийэ, һун ве шэве чь дьхазьм?

— Хушке, эз эскэре сорьм, —бьриндар дьвежэ, —бьриндарьм, һале мьн т'өнэ, дери вэкэ, бэлки илащэке бь мьн бьки?

Жьньк жь хэбэрдана шир'а те дэрдьхэ, вэки эв нэ урьсэ, нэ украинэ у нэ жи белор'усэ, дьле хвэда дьфькьрэ у те сэр ве нете. вэки эв немсэ, лэма жи эва дери вэнакэ. Эва ви дьдэ сэрвахткърьне, вэки мала мэда мер т'өнэньн. һэр'э мала щинара. Эскэре бьриндар дьк'эвэ мьтала у элбер'а те дэрдьхэ, вэки жьньк һэвзанэ, кэ эв немсэ, лэма жи дери вэнакэ, эв жьнькер'а дьвежэ:

— Дае щан! Эз заньм, вэки тэ мьн дэвса немса да-

тини, эз нэ жь ванама, эз гөрщым, гөрщ, ль мьн шэрэ р'әһ'ме, бьрина мьн гэләки гьранэ у э зав дьдэ мьн.

Вәхте жьньке готье ви, ахин-офина ви бьхист у бэр п'әрдер'а ле ньһер'и бауэр кьр, дәри ле вәкьр, мьле вида гьрт бьрә һөндөр' да р'уныштандьне, дәри дада, һатэ щәм зьлам. ль һ'але вийи чәтьн мезэ кьр, мина тавийа мәһа гөлане һесьр сэр сурәте хвәда баранд. шир'а бу нас, паше к'өнще поле оде дәрики ч'ук вәкьр, дө-се щара гази қиза хвә кьр у қиз зу жь зерзәмийе дәрк'әт, һат сәлам да әскәре бьриндар, щәм дйа хвә сәкьни. Чә-ва щьмаәт дьвежә жьньк жь тьрса немса “мина мәйа нава аве, дьһәжийа... Дәмәке шунда де у доте бьриндар бьрнә зерзәмийе, бьрина ви бь дәрмане щьмә'те шушт, бьзьр лехьст, вәки нәрм бьвә, п'инәк бьзьрда р'ьнд шьл-кьр, да сэр бьрине у гьреда, һьнәк нан у хөрәк дае, щийе ви дани кьрә нава щи, һьнәки шунда әскәре бьриндар хәвр'а чу, әв жи лә'зәки щәм ви р'уныштын, паше һьл-к'ьшйанә жоре, де у доте т'ьме т'әслийа ви дькьрьн. һәр-да жи гөне хвә бь ви дьһани, де һ'әлалә хвә у көр' бир дьһани у дьле хвәда дьгот “К'и дьзанә бәлки Анисим у Живкое мьн жи бьриндарьн, бәлки дайик ван дәрман дькьн, ноли мьн бьрине ван қәнщ дькьн, йане жи бьрин-дар бунә, чоле манә, кәсәк хайи-хөданийе ван накә, бәл-ки әв... На, на хушке дохтрие ван қәнщ дькьн, йане жи қәт бьриндар нәбунә, ах, ах...”, Сьвәтьре Марийае жь һәзәка пешбәри мале эп'ещә бәлгһәвез дьчьнә, тинә дь-шо, р'өе се-чар щара дьдә сэр бьрине, чьқа к'ем, қьр'ещә бьринела һәбу дьк'ьшинә, әв р'ож бь р'ож бәрбь қәнщ-буне дьчә, гөла ә'нийа зьламе гөрщ гәш дьвә мьнәтда-рийа хвә ә'лами ве дькә. Қиза мале дьвинә, вәки дйа ве бь хәвата малева мьжулә, әва гав-сәһ'әт дьчу һ'але лауе гөрщ дьпьрсийа, чь ләзьм бу льдаеда у зу һьлдь-к'ьшйа жоре. Щарана жи ве дәрмане бьрина ви дь-гөһаст, пер'а дьк'әтә хәбәрдане, дәрһәқа Горщстане у

шьмаэ'та веда жь ви дьпърси, ви жи шьрин-шьрин ша-
ва ве дьда, ве öса жи дэрнэда к'өлфэте мала вида дь-
пърси, ле щөлэт нэдькър быготае, вэки т'öйи зэвьшийи,
йане э'зэпи. Вэхте кö бьрина хорт гэлэки дешийа, худа-
не зипьк-зипьк сэр'а давит, һындьк дьма ховабьчуйа, ви
чахи эве п'ор'е вийи р'эши кöришики дькърэ нава һэр-
дö дэсте хвэ, мьздьда, п'еле п'ор'е ви дькърэ ньзаме.
Дэ, эв чэнд мәнбун, кö Ванó мала ванда дьма. тэе' бь-
гота бунэ к'өлфэте малэке. Ле бэле Нинае кö эв зу-зу
нэдита бина ве дэрнэдьк'эт у öса жи ви. Де заньбу, вэ-
ки алава бэнгитне орт'а һэрдö шаһьлда р'о бь р'о гэш
дьвэ у ван дьһа незики һэв дькэ, ле шэр'?

Ванó вэхте зерзэмийеда т'эне дьма, к'өлфэте мала
хвэ, қэшьм, пьсам, дэр-шинар бир дьһани. ле һ'эзкърь-
на хвэйэ бэрбь Нинае, һ'өрмэта дйа ве мина ч'эме бь-
һарейэ т'ьжи бэр ч'э'ве вир'а дөхөлхөлин у дэрбаз
дьбу. Ду ве йэкер'а, ви ахиннэ кур дьк'ьшанд у хвэ
хөр'а дьгот, вэки "һэвалэ мьн шер'да мерхасийе у
э'фатийе дькьн, ле мьн бой ве бьрина хэдар хвэ зерзэ-
мийеда вэшартийэ у бьрина хвэ қэнщ дькьм, тышт навэ,
һэлбэт йазийа мьн жи вайэ... Тышт навэ, эзе п'аквьм
бьһнижьмэ партизана, йане Ордийа сор нэ кö т'эне эме
һ'эйфа хвэ, ле бь сэдэ йе мина хвэйэ бе гөнэ жь дьжьмь-
на бьстиньн. Бэле, ле т'ö вэхта эз қэнщийа Марийа
Феодоровнае у қиза ве нькарьм бир бькьм, эгэр т'эбийэт
имк'ане бьдэ мьн, иншалаһ эзе бэр қэнщийа ван дэрем.
Қэрэз, бэжн-бал, сурэте чилэқэрқаш. дэве ч'ук, бöрийе
қөйт'ани, навкелка Нинаейэ зьрав, хэбэрдана вейэ шь-
рин, ақьл у һ'öба вейэ бэрбь мьн қэт нае биркърьне. Гэ-
ло, эва жи жь мьн һ'эз дькэ, йане бь сьдге т'эмьз, ва
һ'өрмэте мьнр'а дькэ? На хер, эв жи жь мьн һ'эз дькэ,
ле һ'эзкърьна хвэ надэ дэр, эв чэнд дэда мьн нэвинэ,
һ'але ве п'эр'ишан дьвэ, деме вейи чилиқэрқаш элбег'а
те гöһастьне. На, на чэва эз жь ве һ'эз дькьм, эв жи жь

мын н'эз дькэ, ле эм чьма сөр'а бэнгитийа хвэ ль хэв диһар накьн? Нэ ахьр, т'ьме мер пэй бэнгийа хвэ чуйя, ле қиз? Эзе иро дьл у щане хвэ т'эв биньм, бэр we дьле хвэ вэкьм, бе эв чь дьвежэ?

Һэма нава ван мьтале эскэре бьриндарда, де у дот жи жоре одеда к'этыбунэ мьтала, де ньзанбу чь бьгота қиза хвэ, чьмки сэбэбе we йэке шэр' бу, кэси ньзанбу у бавэр нэдькьр, wэки сьвек'эвэ, омьре щмаэ'те wэдэли к'этыбу бьн дәсте фашиста, қэзийа п'эр'бу, ле қизе шаһьл? Нинае зэвата хвэ нэ ани, сэре хвэ да сэр мьле дйа хвэ, һесьр баранд у гот:

— Дае, р'еке пешийа мынхэ! гьлийе хвэ бежэ, эз жь wi эскэре бьриндар н'эз дькьм, ле ньзаньм, эв чэва?

Де к'этэ нава мьтала, ньзанбу чь бьгота, чэва щьмаэ'т дьвежэ “we бь мьтала дьне сэробьно кьр,, шер' т'эмам дэри-дэргэ пешийа we дадыда, аг'ри ду гэлэк мьталар'а бь к'элогьри гот:

— Бэлки хөде бэхте һитлер р'эшкэ, т'эхте wi бавежэ бьн т'эхта. Лаво, эз заньм wэхте тэيي меркьрьнейэ, wэхте wi зьламыйэ жи, эз т'ө қьсуре найньмэ сэр wi, көр'эки һежайэ, ле шэр. Қиза мын, эз дэрһэда we йэкеда нькарьм тыштэки бежьм, чьмки мэри нэ хөдане хвэ иро у сьвейэ, дьвини эз тэ т'ьме вэдьшерьм, wэки эскэре немси бь э'мьре һитлер р'өһ'дарбуйи бь намуса мэр'а нэлизэ. Ах лаво, лаво эз чь бежьм, эгэр ордийа мэйэ незикбуйа. йане партизан, диса дэрдэк бу, һуне бьчуна бьһиштана ван, ле ньһа эз фэқида чь дькарьм бежьм, нэ Анисим, нэ жи Живко нэ вьрын, эз бь ван бьшешьрьм, эз корвьм, к'и дьзанэ һ'але ван чийэ, саг'ьн, йане?.. Қиза мын, чэва дьхази өса бькэ, паше гөнэ навежэ стуйе мын. Бэле, шэр' сэр бэхте бь һ'эзара шаһьла р'уньштийэ, дәсте эвин һэв дайэ қэтандьне.

— Дае, —Нинае гот, —готьне тэ р'астьн, Вано һеди һеди қәнщ дьвэ, зу у йане дэрэнг эве һэр'э т'эви парти-

занавэ у йане жи эскэре Ордийа сор. Дае шан! Эвинти
we йэке наньһер'э, ньһа шэр'э. қиз у көр'е шаһыл вэхте
шер' шарэке һэв дьвиньн. хаша һэв тен, адреса дьдһнэ
һэв у һива һэв дьсэкһнһн, эгэр паше р'асти һэв тен, һэв
дьстиньн. Дэ, йа мә жи, эва иди чэнд мөһһн, вәки лаһе
гөрщ мала мөдайэ, эм һини һэв бунэ, эз тэр'а р'аст бе-
жым, эм бистэке һэв нэвиньн, бина мә дэрнайе у эм гэлэ-
ки жи жь һэв һ'эз дькһн. Дае шан! Эм дэрэке бежһн, вәки
эм р'ебари р'асти һэв һатһнэ, мә жь һэв һ'эзкьрийэ, мә
қәһл-қьрар данэ һэвдө, вәки ду шер'ра эгэр эм саг' бь-
миньн, эме һэв бьстиньн. Дэ тө хвэ жи зани. қәнщбуна
бьрина Вано we пенщ-шэш мөһһа бьк'шинэ, ду қәнщбуне-
р'а эме бенэ сэр қьрарэки у дьвэ эм һэрдө жи һэр'нэ на-
ва дәсте партизана у йане жи нава Ордийа сор. Дае, эз
гэлэки жь wi һ'эз дькһм у эһ жи жь мһн.

Нина к'элогьри хвэ даһежэ сэр дәсте дйа хвэ, дәсте
we р'адьмусэ у бь деме һивикьрһне ль ч'э'эве we дьһне-
р'э, вәки эһа р'азибуна хвэ бьдэ. Де бь дәсте хвэйэ жь
хэбате қэльши, һесре сэр сурэте қизе т'эмьз дькэ, we
р'адьмусэ бь демэки гәщ р'азибуне дьдэ we. Нина дәсте
де сурэте we р'адьмусэ у һэрқьштэ бэрбь зерзэмийе дь-
р'эвэ,, дери вэдькэ, дьчэ щэм Вано, Вано һэр тышти фэ'м
дькэ у бәнгитийа хвэ we диһар дькэ. Һәма we деме де
дьк'эвэ зерзэмийе у дьвинэ, вәки чар ч'э'в, дө дьл һиви-
йа хэбәрдана һенэ, эһа дьһежэ:

— Лаһо, вэхте һун дьһазьһн һэв бьстиньн, сьвьквэ жи
готи эм т'ьвдарэке дэ'вэта вэ бьвиньн. Эм манэ у чэнд
мьришке мә манэ, эзе жь кадине мьришка зэрэ мэзьһн
биньм, эзе we сэржекһм, т'эви картола бьқьлиньм, һив
литр жи арақа баве тэйэ жь картола һазьркьри. һәла wi
чахида майэ, эме эваре тари сьвре вәкһн у дэ'вэта вэ
дэрбаз бькһн. Қиза мһн. вәки дьһне, иди тыштэк жь дәсте
мһн һае.

— Дае щан! Эм жь тэ зэф р'азинэ, бэлки хөде бав у бьре мьн тэр'а у мэр'а быгһинэ.

Марийа Феодоровнае ит'бара хвэ бы гэлэк щинара нэдьһани, чьмки хутраеда щинаре нэл'ак гэлэкбун, дь-карьбун к'олфэте мале бавитана бын п'энще фашиста. Р'о иди же нивро шкэстьбу, Марийае дьзикава хөрэк че дькыр. эаре тари we “хөрөке дэ'wэте,, иди назьр кыр, дэ-ри у п'энщэрэ к'ылит кыр, п'эрде п'энщэра сэрда бэрда, хөрэк у ч'бра бьрэ зерзэмийе, ьыр сьврэкэ анэгори wэ-те шер' вэкр, араг т'жи истэк'ана кыр, истэк'ана хвэ һьлда, һэрдө шаһьл р'амуса у гот:

— Эз ве к'асе бэре вэдьхөхөм, wэки Ордийа мэйэ советие жь ви шэр'е нэлэц алт'ьндар дэре, wэлате мада э'дльайи мина бэре п'эр'вэдэ. ч'э'ве дайка т'ьме жь һесра зьһавэ у эм дэ'wэте wa бы һ'эзара дэрбаз бькьн. Лаwо. эз ве к'асе, өса жи эшца wэ һэрда вэдөхөм, wэки һун бэктэварьын, сэр балгики кал у пирьын. Ваное мьн, зу қэнщвэ т'эви эскэре советие п'айт'эхте һитлер һьлдэ дәсте хвэ у бы һэвалар'а алт'ьндари вэгэр'нэ мале хвэ...

* * *

Пенщ мэһа ду дэ'wэтер'а, лынге зьламе гөрщ қэнщ дьвэ у эw һэрро сьве шэвэде дьзикава дьчэ нава мешэ, wэки партизана бьвинэ, т'эви ванвэ у мина бэре мьқа-бьли дьжмьне дэвхун шэр' бькэ. Ду гэлэк чэтнайар'а, эw р'өке бэри эваре к'урайа мешэ щийе кө хвэ ле вэшарть-бу хэбэрдана урьси дьбһе, эw һэвалдан чьқа дьчу, эwқаси незики щийе кө хвэ ль вэшартьбу дьвэ, wi иди баwэр кыр, wэки эw нэ немсьн, нэ жи мэрьве хэравьенэ. Wэхте дәстэ иди незики wi дьвэ, Вано дит, wэки һьнэкэ бы льбасе эскэриенэ. ле һьнэк жи йе бажарвана хөкьрьбун у гьшкэ бы сильһ'ьн, жь хэбэрдана ван һатэ к'эвше. кө

эw жи ль партизана дьгэр'ын, ньшкева зыламе гөрщ жь щийе хwэ р'адьвэ у дьежвэ:

— Сэлэм, гэли бьре мьн, эз жи wэ дьгэр'ым!

Wэхте эw зыламанана дэнг дьбьһизьн, элбер'а хwэ да-
вежнэ э'рде, дэве автомат у т'бвиге хwэ бэрбь wi дь-
кьн, йэк жь wана дькэ гази.

— Жь щийе хwэ нэлэqэ, сильһ'а хwэ бавежэ э'рде,
йане на!

— Гэли бьра, — Вано дьвежэ, — силаһ' щэм мьн т'ö-
нэ, эва чэнд р'ожьн эз мэрьве мина wэ дьгэр'ым, дьхазьм
т'эви wэ мьqабьли фашиста шэр'кьм, wэт'эне мэйи гó-
лстани жь wан нэп'ака аза бькьн, эз гөрщьм, гөрщ...

Дэстэ лаве гөрщ гази щэм хwэ дькэ, эw те щэм
wan, бь пьрс-пьрсйара, бьрина льнге wi, зэwашц у ед
майин гьшк һ'эсаб һьлдан у жь wi баwар дькьн. Чэнд
сэл'эта шунда, гава тари дьк'эwэ э'рде Вано у чэнд ла-
wьке сильһ'кьрийэ дэсте дьчьнэ хутьре, Вано хатьре
хwэ жь хэсу у жьна хwэйэ һ'эзкьри дьхwэзэ, Марийа
Феодоровна wanр'а нан у хөрэк датино, wanр'а ог'ра
хере дьхwэзэ. Лавьк нава wэ'дэки кьнда те дьгһижэнэ
һэвале хwэ, т'эвайи нин дөхөн у дэстбь щэ'дандьна ог'ь-
ра хwэ дькьн. Дэста wanэ ч'ук чьqа дьчу бь мэрьве wэ-
т'эһ'эзва зедэ дьбу, эw гэлэк шара жи р'асти эскэре
дьжмьн дьһат, wanр'а шэр' дькьр, дькбшт у дьһатнэ кбш-
тьне, ле т'эслим нэдьбун. Wэхте Ордийа советие иди
дэрбази һ'эшумкьрьне бубу, шэр'е бона стэндьна бажаре
Киеведа, эw дэста ч'ук т'эви эскэре Ордийа советие дьвэ
у чэндэки шунда бь мерхаси Киеве һьлтинэ дэсте хwэ
у пешда дьчэ. Wi чахи бь э'мьре qóмандарийе Вано
Шаматидзе у гэлэке майин шандьнэ пешэ'нийа Белору-
сиае. Р'астэ, Вано нэдьхwэст бьчуйа, wi дьхаст т'эви
азакьрына Лвове у хутра кб жьна wi у хэсуйа wi теда
дьман, ле э'мьре qóмандарийе э'мьре wэт'эн бу, бэр wi
э'мьри кэсэки нькарбу хэбэрда, Ордийа советие р'о бь

р'о пешда дьчу, бажар у гонде кӧ вӧ'дэли, дьжмын
һьлдабу дэсте хвӧ пашда дьстӧнд. Ваное гӧрщ вӧхте бь
р'адиоэ бьһист, вӧки эскӧре мӧ бажаре Лвове у дор—
бӧре вӧ һьлдайӧ дэсте хвӧ, гӧлӧки ша бу, вӧки хутра
һ'ӧжмара 18-а жи азакьрийӧ, Нина жьн, Марья хӧсӧ у
щинаре ван гьшк жь дэсте фашиста азабунӧ у ньһа сӧр-
бӧстын. Вано Шамтидзе т'ӧви һьлдана п'ӧйт'ӧхте Германия
фашистие — Берлине буйӧ, ви чӧнд мӧһа жи вьр рӧлх
кьр у паше ӧв жь эскӧрийе азакьрын у ӧв р'аст бӧрбь
Лвове те, жь вьра дьчӧ хутра һ'ӧжмара 18-а, дьвинӧ, вӧ-
ки фашиста авайе хутре т'ӧмам шӧвьтандьнӧ у һьлшан-
дьнӧ. ӧв хелӧкӧ хӧрт бӧр авайе Анисим Карпатченкое
хӧзур дьсӧкьнӧ, һесра дьбаринӧ, р'ӧже хвӧйӧ бьриндар-
кьрьне, рӧнщкьрьне, һ'ӧлала хвӧйӧ Нина, хӧсуйа хвӧйӧ
Марийа бир тинӧ, һесьре хвӧ т'ӧмьз дькӧ, хатьре хвӧ
жь к'ӧлӧфӧ дьхазӧ у бӧрбь гонде щинар дьчӧ, бь пьрс—
пьрсийара т'ӧ щава хере настинӧ у паше бӧрбь Лвове
дьчӧ, вьр жи дӧрһӧда ванда пьрс дькӧ, т'ӧ щава хере
настинӧ, п'ор'-п'ошман ль дӧтӧре сийар дьвӧ у бӧрбь
Т'билисие р'е дьк'ӧвӧ.

* * *

Ду чуйина Ванойӧ жь мала хӧзуре хвӧ, нӧһ мӧһа
шунда, к'ӧлфӧта ви Нина һ'ӧмла хвӧ датинӧ, кӧр'ӧки
тинӧ, де у дот наве ви Саша датиньн. Дӧр-щинаре хьраб,
сӧр қиза Анисим дьк'ӧньн, рӧлфе хвӧ дькьн, ле де у
дот ван бӧр тьштӧки һ'ӧсав накьн, ле дьтьрсьн, вӧки дӧр-
һӧда вӧ йӧкеда бежнӧ немса, кӧ ӧв зар'ӧ жь партизана-
йӧ. Вӧхте Ордийа советие ван дӧра жь фашиста т'ӧ-
мьз дькӧ, фашист һеср дьбьн гонд у хутре һьнда Лвове
дышӧвьтиньн у һьлдьшиньн, ле бьнӧлие вӧ чӧнд р'ӧжа
пешда дьр'ӧвнӧ к'урайа мешӧ, ӧса жи Марийа, Нина у
т'ӧфале хвӧва дьр'ӧвнӧ мешӧ, бь т'ӧһӧрӧки ӧмьре хвӧ

хэлаз дькын, ле вэхте Ордийа советие те ван гонд у хутра һылтинэ дэсте хвэ, хесир жь мешэ вэдыгэр'э хутр'а хвэ, дьвиньн, вэки кэвьрэки мала ван сэр кэвьрэки нэмайэ. Һэма ви чахи Нина т'эфале хвэйи 13 мэни һива дйа хвэ дьһелэ у бь р'азэдыли дьчэ нава Ордийа советие у вэхте һылдана Бер'лине. Нина бь мерхаси те коштыне. Марийа бесьт'ар бь нэвике хвэва дьчэ бажаре Лвове, заводеда чэва п'алэ дьхэвтэ, бь т'эһэрэки сэре хвэ у нэви хайи дькэ. Саша жи мэзын дьвэ, мэк'т'эбеда дьхунэ, һэр тышти фэ'м дькэ, йэке жи зар'е һэвале ви бона дем у п'ор'е вийэ р'эш щарана қэлфе хвэ пе дькын, вэки „баве тэ к'ийэ“, эва йэка жи гэлэки һ'окми сэр Саша дькэ, жь пирька хвэ пьрс дькэ, пирьк жи сэр'а—бэр'а шава ви дьдэ у эв сэрхвэхт дьвэ, вэки де у баве ви чунэ шер', ле к'ибунэ бона ви нэ э'йанэ. Саша иди дэрсахана 10-да дьханд, р'ожэкэ лэ'де ви дэрһэқа де у баве хвэда жь пирька хвэ пьрс дькэ, пирьк гэлэки дьгыри, нэви бэр дьле веда те у же һиви дькэ, вэки эв дэрһэқа де у баве вида қьсэ бькэ. Марийа дьк'эвэ мьтала у дьвежэ:

— Саша, э'зизе мьн! Те бира тэ, эм чэнд щара чунэ ве хутыра һэвдаһлшийайи, эз бэр к'элэфэки гьрийам, эва мала мэбу, немса эв һьлшанд, вэхте эскэре мэйи мерхас эв щийана һьлданэ дэсте хвэ, дйа тэ чу эскэрийе, тэ һива мьн һиштыи, эв чуйин бу кэ чу, иди вэнэгэр'йа, паше мьн ньвиси щав стэнд, вэки ве бона Вэт'эн омьре хвэ дайэ, ле баве тэ, баве тэ гөрщ бу у ньһа фамилияи вийэ сэр тэйэ, ах ах...

Марийае дэрһэқа баве Сашада һур гьли гот, вэки эв чэва һатийэ бьриндакьрьне, чэва һатийэ мала ван, ви у дйа ви чэва жь һэв һ'эзкьрьнэ, чэва дэ'вэта ван кьрийэ, чэва эв чуйэ мешэ ль партизана гэр'йайэ, эв дитьнэ, пер'а чуйэ у жь ве шундатыр ве дэрһэқа баве

вида т'о тышт нькарбу быгота. Дэмэке пирьк у нэви дьк'эвнэ мьтала, аг'ри Саша we стэqr'андьне дьт'э-р'ьбинэ у дьвежэ:

— Пирьке, бьбахшинэ, ле баве мьн нэгот к'о дьминэ, адреса ви бэлки шькьле ви щэм тэ нэвэ, у чэнде сале жь дйа хвэ буйэ?...

— Лаво,— пирьке гот,— бь сальхе баве тэ, эв бь-нэлие бажаре Т'ифлисейэ, мьлэте хвэва гөрщэ, вэлэһ мерьки адреса хвэ жи ви чахи ньвиси да мьн, вэхте р'эв—бэзе к'и дьзанэ чэва бу, ви вэхте шерда, шькьл жь к'о бьһанийа, ви ва дьньвиси— Вано Шаликоевич Шаматидзе чэнде сале ж дйа хвэ буйэ ньзаньм, эви ви чахи незики 22—23 сали бу, эв бэжнеда орт'э бу, ноли тэ бэдэв бу, хэлqe Кавказе бу, р'эш бу. Эз һақаси дэр-һақа баве тэда дькарьм бежьм...

Нэви р'азибун элами пирька хвэ кьр. дәсте we р'а-муса у гот:

— Пирьке, эз э'мьрда мьнэтдаре тэмэ. тэ һьм дйа мьни, һьм жи баве мьни. Дэ пирьк, дьһа шьринэ у һ'эз-кьрийа нэвийанэ.

Мэһа ийунейэ сала 1961-е бу. Саша Шаматидзе 18 сали т'эви гэлэк к'ор' у қизе бажаре Лвове инт'аме дэрс-хана 10 дьдан. Саша бь қимэте баш мэк'т'эба орт'э т'э-мам кьр, атестата хвэйэ к'отакьрне ани нишани пирька хвэ кьр, пирьк пер'а ша бу, атестата ви мач'кьр, же-р'а шансаг'лэми дәстанине хандьне хаст у гот:

— Лаво, һэла эзэ пешйемэ, мәтьрсэ, гэрэке тэ исал шөхөле хвэ бьди институтэке йэқин бейи қэбулкьрне у бьхуни, т'эне хастьна мьн эвэ, тыштэки башқэ т'өнэнэ.

— Пирьке, тэ зани, вэки готьне тэ бона мьн қану-ньн у эз жь we дэрнаем, ле?

— Көр'о лаво,— пирьк дьвежэ „ле“-а тэ чийэ, ша мьр'а шьровэкэ?

— Пирьк эз тэр'а р'аст бежым,— Саша гот,— мэрэ-мэкэ мьн һэйэ у эзе паше бьхуньм...

— Э'зизе мьн,— Марйае гот,— нэ мьн тэр'а гот, ва-ки қазанща тэ мьр'а нэ лазьмэ, шөкөр һэр тыште мэ һэйэ, квартира мэйэ дөөдэ жи һэйэ, зат'и айльха мьн жи бәси мэ һәрдайэ, вәки дьне чь дьхазы?

— **Пирька мьнэ э'зиз!** Тэва э'йанэ, вәки мэ к'аг'ьзе д'я мьн стэндийэ,— Саша гот,— we бона р'ожа мэйэ иройинэ бәхтәвар өмьре хвэ фьне кьрийэ, ле дәрһәқа баве мьнда тыштәк т'өнәнэ, готи эз we пьрсе жи бьдмэ сафикьрьне у паше бь дьләки р'әһ'әт дәстб хандна хвэ бь-кьм у һәвалар'а бьдмэ избаткьрьне, вәки эз нэ “бищьм,, у баве мьн фьланкәсә...

— Саша, көр'е мьн,— пирьк дьвежэ,— тө р'асти, эз хастьне тэ р'әт накьм. Лаво, һәр'э баве хвэ бьгәр'э, эгәр тө ви нәвини жи, бәләки тө қәуме ви бьвини, те бьзанви, вәки тәйи нэ бе хайийи, зу вәгәр'э, кө институтеда бейи қәбулкьрьне...

* * *

Саша һәма we р'оже бона сьве билета Т'ифлисейә р'йа һәстьн дьстинэ у сьве хатьре хвэ жь пирьке дьхазэ, бь дьләки ша р'е дьк'эвэ, чәнд р'ожа шунда дьғнижэ бажаре Тифлисе. Щьмаә'т у бажар гәләки хаша ви те, ле бәле, ви алийе зьмане гөрщкида чәтьнайе мәзын дь-к'ьшанд, чьмки бьнәлийе we гәләка зьмане ур'ьси ньзань-бун. Ви шәва пешьн шәвбөһерийа хвэ стансиа Т'ифлисе-йә р'йа һ'әстьнда дәрбаз кьр, сьвәтьре әв пьрс-прсйара нава р'оже чу министрийа Р'СС Гөрщстанейә шөхөле һөндөр' шәм сәрверә п'ара вейә һ'әмщав у мәхсәда хвэ

бэр wi вэдкэ, сэрwере п'аре бь дьлэки бэ'һрыстан wi дьбьһе у паше wi бэрбь стола адреса дьшинэ, се-чар сәһ'эта шундатыр, ду гэлэк чэтнайар'а хэватчие идаре адресәке дьдэ wi у эw хатыре хwэ жь wan дьхазэ, бь дьлэки ша жь wьр дәрдык'эвэ у дьчэ.

* * *

Бәри эваре бу. Бае һеньк бәдәwәтийа т'әбийәте, ба-жаре Т'ифлисейи һ'ккйати у бажарване we сәлам дькьр у жь гәрма р'ожейә тәндурки һеньк дькьр. Нава we шанәшина п'айт'әхте Гөрщстанедә, Саша ль баве хwэ дь-гәр'ийа, бистәке шунда эw бышкошка авайики бьлә'ти арьзи дьгьвешә, хортәки шаһьл дери вэдкэ, Саша бь урьси сәламе дьде, ле зьлам сәләма wi вәдыгәр'инә у дьвежә:

— Һун к'е дьхазьн?

— Эз Вано Шалиқосевич Шаматидзе дьхазьм,—Саша гот,— эгәр мьнк'унә, газикьне.

— К'әрәмкә, wәрә һөндөр', —хорт готе,—баве мьни малә.

Һәма хәбәрдана wanp'а Вано мәр'а дәсте хwэ датинә әрде, бәрбь дери те, бь урьси сәламе дьдә хорте меван у һиви дькә, wәки эw бе һөндөр'. Саша дьчә һөндөр' гәләки ль Вано у лаве wi дьһһер'ә, готьне пирька хwэ бир ти-нә, һьмбәри һәв дькә, Вано у к'өлфәте мале жи wi дьһ-һер'ьн. те бежи хуна Вано сәр wi дьк'әлә. К'өлфәта мале бь әдәте меванһ'әзийа гөрща әлбер'а сьвре бь тә'м-лә'ма у ич'кева дьхәмьлинә. Хөдане мале у меван һәвр'а дьвьнә нас у паше малхуйе мале дьвежә:

— Саша тө сәр сәра у сәр ч'ә'ва һати, әм бәре чәнд к'аса вәхөн у паше те нета хwэ бежи...

— На хер,— Саша гот,— эм бәре хәбәрдын у паше эме дәстбь харьне бькын.

— К'эрәмкә,— Вано гот,— бьра готьна тәвә.

Ду хәбәрдана һәрдöар'а, дьле Саша бе һ'әмди хвә зу-зу давит, дьхаст нета һатьна хвә вәкә, ле нькарбу, ви т'әне Вано у к'өлфәте мала ви дьнһер'и. К'өлфәте мале дө көр', қизәк малхуйе мале у һ'әлала малхуйе мале, Саша дора сьвре р'уньшьтбун, we дәме меш бьчуйа дәнге we нәдһатә бьһистьне. Вано зәвта хвә найнә, we стә-қр'андьне дьт'әр'ьбинә у дьвежә:

— Саша, мала тә ававә, те бежи, вәки тә сьлсьт-чийи, нета һатьна хвә бежә. эм жи щавә тә вәкә қәвата хвә бьдһн.

— Вано Шаликоевич,— Саша гот,— эз жь вә һиви дькьм эгәр һун чунә шер', бәлки һатьнә бьриндаркьрьне, ль к'ө, к'ижан нәхвәшханеда һатьнә қәнщкьрьне, шер'да һ'әта к'ө чунә у...

Ви чахи малхуйе мале дьк'әвә нава мьтала, бь фьк-ра чәва дьвежьн дьне сәрöбьно дькә, дьле хвәда дьфькь-рә, вәки әв хорте щәһьл к'ийә, жь к'өйә, чьма пьрсе ва дьдә мьн. Дәрәнг-дәрәнг, сәре хвә бьльид дькә у дьвежә:

— Саша, һун мьн бьбахшиньн, һун к'инә, жь к'өнә, чьма пьрсе öса дьдьнә мьн?...

Саша хвә öнда накә у дьвежә:

— Эз жь бажаре Лвовә һатьмә. жь Украина һ'ьк'йа-ти, ижа чь бу, вәки эзи щәһьльм. эз дьхазьм дәрһәқа т'әвбуйе Щәр'е вәт'әниеда к'ьт'ебәке бьньвьсьм у гәләк тьшта бьдьмә сафикьрьне. Вано Шаликоевич, тә тәвбуйе шер'и, зани, вә чьто мерхаси кьрийә, һуне бь қөр'на бь-жин, иди вьра сьльсьт у тьрс чийә...

Вано жь дәстпебуна шер' у һә'та к'өтасбуна шер' йәко-йәко Саша у к'өлфәте мала хвәр'а шьровәкьр. ле бәле ви дәрһәқ һ'әзкьрьна хвә Нинаеда жи гот, ви зәв-

та хвэ нэ ани у бу хурбина ви гьрийа. Саша жи пер'а гьрийа, ви зэвта хвэ нэани гот:

— Вано Шаликоевич! Нэ ахьр, эз көр'е Нинаемэ, көр'е тэмэ!..

We дэме шин у шайи т'эв хэв дьвьн, бав көр' h'эмез дькэ, мач' дькэ, эв жи баве у паше к'олфэте мале гьшк тенэ дэст у р'уйе хэв. Саша ванр'а дьвежэ.

— Нина дйа мьн бона хвэйкьрына шэт'эн у бона р'ожа мэйэ иройинэ бэхтэшэр өмьре хвэ дайэ, кальк у хале мьн жи жь шер' вэнэгэр'йанэ, эз у пирька хвэ т'эне манэ.

Бажапе Адлере, 1974

Institut kurde de Paris

ДУ БИСТ У ЙӘК САЛАР'А

Мәйдана сор бь әйди һатьбу хәмьландьне. Бәйраце ал-гәвәз дьһа р'әвш дьда Һе, щьмаә'т теда к'әмк'ьми бу. Дьла дьк'өта, хуне нава бәдәнар'а чәрх дьда, тамар жи жь әшқа дьр'әқьсин у дьл дьг'һиштьнә мьразе хвә. Бәнгзе щьмаә'те гәш бу, к'әни сәр лев у деме Һан бу, чьмки Һан бь ч'ә'ве хвә ль Москвае, ль Мәйдана сор хушк у бьре ә'рше ә'смин Валентина Терешкова у Валери Биковски дитьн.

Зә'ф һ'әйф, Һәки Һе дөме әз у һәвале хвә нә ль Мәйдана сор бун, һәнәки жь Һе дур, ль соҫаҫа сәр һаве Горки бәр телеграфа мәрк'әзибун. Һәлбәт, мә бь ч'ә'әве хвә әв һәдитьн, ле бь р'адие дәнге мерхәсе ә'рше-ә'сминә бьмбарәк дьбһистьн у әм жи ша дьбун. Ду щьвата әй-дийә һ'әмщмаә'тиер'а, әм жи һатьнә Мәйдана Сор, мьн һәвале хвәр'а гот:

— Ә'зиз, һәла фәсал гөһе хвә бьдә сәр хәбәр дана мәрьве мәйдане, бьһнер'ә чьқа Һәк'һле мьләта ль Һьра һәнә-урьс, украин, әрәбе зәнги. әрмәни, узбек, гөрш, ташик, т'әтәр, адрбещан, булг'ар, алман, ләһ, у ед ма-йин, хөләсә, чь мьләти бежи Һьр т'өнәньн. Дьһнер'и әм ль Мәйдана сор ноли малхуйе мале дьгәр'ьн.

Щьвата шайнәтиә зуда к'өта бубу, ле п'еле мәрьва һәла мәйданеда т'ьжи бун. Һәма Һе дөме каләки урьси р'успи бь дәнгәки бьһнд дьгот:

— Ә'фәрьм, ә'фәрьм, барик'әла Һәр'а! Һ'өрмәт-сиа-нәт жь лаҺе мьнр'а! Дә, бьра дьжмьн р'ьнд бьзанвә, Һәки Һәт'әне мә чьто щийә, щийе азайе, ә'длайе, бәхтә-

варийе у хут щьнэтэ, шөкөр, шөкөр жь тэр'а. вэт'эне мэл

Мэрьве Мэйдана сор хеди-хеди кем дьбун, хэр кэс бэрбь мал, мэнзил у шөхөле хвэ дьчу. Мьн у Э'зиз жи қьрара кьр, вэки хэр'нэ меванхане, һьнэки һесавьн у паше дэрк'эвьнэ нава бажер, хвэр'а һьнэки быгэр'ьн.

Эз у Э'зиз жи т'эви щьмаа'те жь Мэйдана сор п'е-бэржер бэрбь баг'е сэйрангейн к'елэка Кремле дьчун. Һэла эм нэгьһишьт'бунэ бег', пыш мэва дэнгэк ль мэ т'эсэли бу, —“Э'ли, Э'ли!.., Эм һэрдө жи сэр мьле хвэ фьт'ьлин мэ т'ө кэс нас нэкьр у диса эм пешда чун, Э'зиз пар'а вэгэр'йа, ньһер'и у мьнр'а гот:

— Э'ли, щаньм, газн тэ кьрын, һэла хеди һэрр'э, йэқин we диса газн тэ быкьн?

Мьн мэщал нэда һэвале хвэ, вэки хэбэрдана хвэ т'амкэ, мьн шир'а гот:

— Э'зиз, ч'ьра мьн! Эва Москвайэ, р'оже бь милиона мэри меван тен у бь милиона жи мэрьв хатьре хвэ жь п'айт'эхт дьхазьн у дьчн. Вьра һақас мьлэт һэнэ, һақас Э'ли һэнэ, чьма Э'ли эз т'энемэ? Омьре тэ дьреж-вэ, эва Москвайэ. Москва...

Мэ диса дэстбь щэ'дандьна ог'бра хвэ кьр, эм нава бег'да хеди-хеди пешда дьчун, нышкева Э'зиз мьле мьда гьрт, р'уньштока вала нишани мьн кьр у гот: “эм һьнэ-ки вьр р'уенен, эме паше хэр'ьн.., Мэ дьхаст эм р'уенен, нава ши хэрэк'эте мэйи р'уньштандьне, һ'эрмэтэкэ бэдэв дэсте көр' у қиза хвэда гьрт'бу, незики мэ бу у бь зьма-не урьси, бэшэрэкэ хаш гот:

— Сэлам Э'ли, мьн дэмэке пешда жи газн тэ кьр, йэқин тэ эз наз нэкьрым, эре?

Эм гьшк сэр р'уньштэке р'уньштын, эз бистэке мэх'-т'эл мам. гэлэки фькьрим, мьн деме we алэ'ма дьле хвэ-

да бэрэвэр'и насе хвэ кър, аг'ри эз һатмэ сэр we нете
вэки насе мьнэ ва т'өнэбунэ. Дэмэке шунда мьн гот:

— Хушке, бьбахшинэ, р'астэ наве мьн Э'лийэ, ле
эз вэ нас накъм, мэрв гэлэки минани һэвн, дьвэ тэ эз
швандьмэ йэки дьне? Эз эв мэри ниньм мьн э'фукэ,
вэлэһ, эз вэ нас накъм...

Һэрдэ зар'а у Э'зиз э'щевмайи һэвалдана мэ дьбь-
һистьн, кър'к мэщала хэбэрдане нэда де у гот:

— Дае, эв мерьке Кавказейи тэ дэрһэқа вида мэр-
р'а қсэ дькър, дьвэ эввэ, һэ, дае?

— Эре Алике мьн,—we бь бэшэрэкэ хаш гот,—һэма
хут эвэ. Дэ лауо, кал у баве мэ готьнэ “Ч'йа р'асти
ч'йа наен. ле мэри р'асти мэрийа тен., Аһа иро ве р'ожа
э'йдеда. эм р'асти һэв һатьнэ, йэқин һэһэки шунда, апе
тэйи Э'ли, we мьн бир бинэ...

* * *

Эм гьшк р'унышьтбун, кэсэки жь мэ гэл' нэдькър,
дэмэке шунда жьнька урьс вэбьшьри у гот:

— Эзе вэр'а сэрһатике жь өмьре кальке хвэ қсэ-
кьм. Эзэ һэла ч'укбум, кальке мьни Феодор жь мьн у
зар'е щинара гэлэки һ'эз дькър, мэ зар'а жи, гэлэки жь
ви һ'эз дькър, чьмки ви сэрһати у ч'ир'оке баш қсэ
дькър. Р'оке чар зар'е щинара һатьбунэ мала мэ, ви
гэлэк сэрһати мэр'а готьн, ле эз жь вана һ'эта р'ожа
хвэйэ пашьн нькарьм бир бькьм, ви к'отасийа сэрһати-
йа хвэда ва гот: “Зар'онге мьнэ дэлал! Дэвра мэ, дэв-
ра азайейэ, вэт'эне хвэ минани р'онкайа ч'э'ве хвэ
хайикьн. Мэрьве бе вэт'эн, р'ьнд дьвэ бьмьрэ, нэ кэ
һэвата дьнйальке бьжи. Вэт'эн өса шринэ чэва де, де
өса шьринэ чэва вэт'эн...”, Һ'эта р'ожа мьрьне, жь-
ньке гот, эв готьне кальке мьн, жь бир' мьн дэрнак'э-

вын. “Вэт’эн, вэт’эн, вэт’эн у хайикърына вэт’эн!”, Бэле, Шэр’е вэт’эниейи мэзында мын у Э’ли т’эви щьмаэ’та вэлате мэ, мэ жи вэт’эне хвэ хайи дькър...

Ду хэбэрдана жьнькер’а, мын ль ч’э’ве Э’зиз ньһер’и, ви ль мын. Мын сэре хвэ һэжанд у к’этьмэ нава мытале биранине. Чьқаси фькърим, тыштэк же дэрнэк’эт, мын деме жьнька урьсэ бэшэрхаш ньһер’и, худанэкэ сар сэр мынр’а авит, мын жь we шэрм кър, дьле мын зу-зу дөк’ө-та. Бефэйдэбу, мын т’ө тышт бир нэани, кө нэани. Жь р’ожа кө чубумэ шер’, һ’эта к’өтабуне, эв р’ожана мина ч’эме баһарейэ гөр’ һ’эта к’өтабуна we, бэр ч’э’-ве мынр’а хар у гөр’ дэрбаз дьбун, ле мын эва бир нэани. Вэхте эз к’этьбумэ мытала, жьньке гэлэки ль мын дьһһер’и у вэдьбьшьри. Лап эве йэке бе һ’эсав һ’өкөми сэр мын дькър, дэри у дэрге мынэ биранине, дьһа жи дь-да хьтмандьне, мын бьн ч’э’вава ль we ньһер’и, гот:

—Хушке, вэлэһ, былэһ, эз вэ нькарым бир биньм. Һун дьвежьн мэ т’эвайи шэр’кьрийэ, дэ, вэки өсанэ қрэмандьнэкэ шер’э, кө мэ т’эвайи шэр’кьрийэ қьсэкэ. Хушке, нэ ахьр, мын нава Ордийа сорда мықабьли фашиста шэр’нэкьрийэ, эз т’эме нава дэсте партизанада бумэ v мын шьр шэр’кьрийэ...

Ду we хэбэрдана мынр’а. we ль һэрдө эвлэде хвэ мезэ кър, паше сэрт ль мын ньһер’и, гот:

— Э’лие к’өрд. тө лап кал буйи. биранине тэ жи. Тө ль Эрмэнистане дьмини.

Жьнька урьс һьнэки дор-бэре хвэ ньһер’и, паше бь лақьрди дэсте хвэ ль сэрмылка мын хьст, дьса дэстбь хэбэрдана хвэ кър:

— Аһа, готьне кал-бава чьқаси р’астьн. “Бьра мэри нэ ль гор’стинвэ, бьра ль хөр’стинвэ... Э’ли, жь башқэбуна мэйэ пашьн, иди бист йэк сал дэрбаз буйэ, эве р’ожа э’зиз, эм ль Мэйдана сор р’асти һэв һатьн. Бэле, тө нькари мын бир бини, эп’ещэ сал дэрбаз бунэ, йэдин деме

мын нaтuйэ гoнaстuне, т'еле сuли к'этuнэ сэре мын. сэре мын кэw буйэ, к'ом-к'oлфэте мын нэйэ, йэцин ие wэ жи нэйэ. Э'ли, Э'ли, кoр'е к'oрд. Эз дuк'эвuмэ нaвa н'але wэ. Э'ли. нэ ахьр. мэ бuнэт'арa Мoсквaедa сaлe шep' т'эвaйи хaндийэ, мэ т'эвaйи дэсте партизанада шэр' кuрийэ, нэвaлe qoмaндaре дэстэка р'aдиoе. Ах, Э'ли, Э'ли!

Wэxтe жuнькa урьс, qуcа xwэ т'эмам кuр, Э'зиз лu к'елэка мын хuст у гoт:

— Wэллэh, жuнькa урьс р'аст дuвежэ, тo кал буйи, н'эрмэте тo алт'кuри, лэма жи дuвежuн: “Шep шepэ, чu жuнэ, чu мepэ.., Э'фэppуm шep'a. Мaлa тэ нэшэwуэтэ, сэwа жuнькe мина э'wрэки бaнaрейи хuмхuми пешийa бира-нинe тэ qэл'эщэ кuрийэ у нuкaри бир биц.

Бистэкэ хoрт шэм мэ тo кэси хэбэр нэда, т'эне шар-шара щинaре мэй р'унышти хэбэрдuдан у дuк'энийан, we йэке стэqуp'андuна мэ бэтaл дuкuр. тэе бuгoтa стэqуp'андuн жuнькa урьс мэшбур дuкэ, wэки эw qэwмандuна дuна нур бuкэ, жu дeмe we дuнaтэ к'эвше, wэки эw нaвa гэмийa фuкpaдaйэ лeпe бэh'pe лu we дuхэ, пешдa дuчэ we жи нuзанбу, гэл'a хwэ к'oдa дэстпe бuкэ у к'oдa т'ам бuкэ. Oмьpe weйи щaнuл, лe п'op'е weйи кэw т'o wэxтa н'oкoми сэр бэдэwэтийa we нэдuкuр, дuна р'эwуш дuдa лэт'ифийa we. Ду гэлэк мuтaлар'a, н'эрмэте бu к'эн гoт:

— Э'ли, дuннep'и Мoсквa ду шep'p'a чuqаси нaтuйэ гoнaстuне, бэдэw буйэ, бe н'эcaб aвaйe т'эзэ нaтuнэ чe-кuрьне, тeнэ чeкuрьне. К'елэка п'aйт'oхт wэxтэке бэстэ-кэ хuкэ-xaли бу, лe нuна шep'a дuвежuн Чepемушкa, эw буйэ Мoсквa дoдa. Хoлэсэ, Мoсквaедa гэлэк гoнaстuне мэзын бунэ. Э'ли, зaни мын чэwя тo нaс кuри?

— Нa wэлэh, ниви дuкuм бeжэ?

— Мын бэpe нaвмuлa тэ, р'ечуйиnа тэ, пaше к'эне тэ, мын дисa бawэр нэкuр. н'этa мын дэг'мa дeмe тэйэ, aлийe ч'эпейэ, кo нuндa P'oвнoе фaшиcтa лeхuстбу нэ-

дит, мьн бавэр нэкър. Э'ли, тө һақаси нәһати гөһастьне, п'ор'е тә һьнәки кәв буйә, һьнәки жи тө хөрт буйи, т'ә-не әвьн гөһастьне тә, әвьн. Э'ли, ньһа бьбизә, әзе тәр'а т'әне қәвмандьнәке жь өмьре мэйи шәр'е партизание биньм, т'әхмин дькьм, вәки төйе мьн бир бини. Сала 1942-а бу, нае бира мьн, чәнде мөһа феврале бу, гази мә кьрьн у мәр'а хәбәрдан, вәки сьве шәв ве мә тәйаре сийаркьн, нава меше Р'овноеда бь парашйута бәрдьн у әме вьр һәр'ьн бьғһижьнә дэста партизанейә кө Карасиев сәрәквани ле дькър. Әм нава ве фьр'ьндеда дәһ мәрибун — дө қиз. жь вана йәк әз бум. ле йа дьне Лйу-сйа бу. Э'ли, әгәр тә бир нәкьрийә, жь Кавказе һун чар мәри бун, йәк тө, Р'убен, Т'емур у Артиом, чар мер жи урьс, украин бун. Дә, бинә бира хвә, тә ве шаре әз бир аним, йане на? Дьқәвьмә тә наве мьн жи биркьрийә — Олга Ивановна...

— Бәле, — мьн гот, — ве шаре һатә бира мьн, бь-бахшинә, йәқин әз кал бумә, биранине мьн жи.

Әм вьр һатьнә дәст у р'уйе һәв, паше мә хеләкә хөрт ч'әве һәв ньһер'ин дйса мә һәв мач' кьр. мьн зар'е Олгае р'амусьн у ванр'а бумә нас.

Мәрьве сәр р'уньштәка к'еләка мэйә ч'әпе у р'асте р'уньшти, мәһт'әлмайи ль мә дьһер'ин, әв жи бь ве р'астһатьна мэйә ньшкева ша у к'обар дьбун, хөзьла хвә бь мә дьһанин, вәки ду бист йәк салар'а, әм р'асти һәв һатьнә.

* * *

Тарийе дьхаст э'рд алт'кьра, ле р'онкайа электрикие әв кьрьна тарийе шәпьрзә дькър, шәмала хвәйә зер'ин р'адьвәшандә э'рде, тә дьгот навар'ожейә у тари нәдь-

к'этэ э'рде. Баг'е сэйранге һала мәр'вава т'ъжи бу, мә жи дьхаст эм р'абуна, Олгае ль мә ньһер'и у гот:

— Э'ли, Э'зиз, к'эрэмкын эм һәр'нә мал, һнәки р'у-нен, һ'әлалә мьнр'а бьвьнә нас, эw мәр'вәки башә, хәй-сәте wi жи чьқаси бежи қәнщ у мьлаһимә. Дә, к'эрәм-кын, эм һәр'нә мал.

Бәре мьн тыштәк нәгот, дәмәке фькьрим у мьн гот:

— Олга щан! Нә ахьр навә, шәрмә, эм чәwа дәрбә-кер'а бенә мала wә, мере тәйе нәвежә эвана к'инә, тә сәва чь анинә мал? Сәва мә орт'а wәйе һәвк'әвә у паше...

— Һун wi алида шашьн у шайиша нәк'ьшиньн, — Олгае гот, — тә шәрм наки, гьлийе өсайә т'әwакәли дьве-жи?!

We дәмә һәрдө зар'е we, т'әви һәwалдана мә бун у көр'е we гот:

— Апе Э'ли, қәт навә, гәрәке эм һәр'нә мала мә, ба-ве мьнр'а жи бьвьнә нас, дийа мьн дәрһәқа тәда гәләки готийә, ль мал әме адреса хwә бьднә wә у һун жи йа хwә бьднә мә. Әме зар'е wәр'а нама бьшиньн, йәқин эw жийе мәр'а бьньвисьн. Апе Э'ли, бьбахшинә. чәwа дьвежьн сәре тә у дийа мьн хәбәрданева гәрм бубу. ди-йа мьн жь тә нәпьрси, wәки чәнд зар'е тә һәнә, чәнд кө-р'ьн у чәнд жи қизьн.

— Э'зизе мьн. Алик, — мьн гот, — шәш зар'е мьн һәнә, жь wана дө көр' у чар жи қизьн, пенщ мәк'т'әба урьсайә дәрсхане башқә-башқәда дьхуньн, ле йа һәрә ч'ук Зине дьчә баг'че зар'а.

Олгае гава бьһист шәш зар'е мьн һәнә, кьрә п'ир-қини, к'әнийа у гот:

— Машәлаһ, барик'әла, шәш зар'! Бькә дәһа, сәва к'өлфәта тә навә Дайика мерхас бьстинә, дьвә тыштәк бьвә п'ара тә жи. Дә, һун щьмаә'та Кавказе дьхазьн гә-ләк зар'е wә һәвьн. Э'ли, бәһра мәрийа чьқаси гәләквә, ақаси башә.

— Дә. Олга, — мьн гот, — шәш жи бьре дәһаньн, бәлки жи әм бькьнә дәһа...

Иди мәшаләкә башқә т'өнә бу, әм Олгае у зар'е we-р'а р'азибун, wәки һәр'нә мала ван. Әм бь бәшәрәкә хаш жь баг'е сәйранге һеди-һеди дәрк'әтн, ле мьн Ә'зиз дьзикава да сәрwахткьрьне, wәки һәр'ә чәнд конйака жь меванхане бинә у мьн һиви кьр, wәки чәнд дәқада шунда бе, Олгае нәһишт у гот:

— Ә'зиз, р'астә, әз зьмане к'өрди һьзаньм, ле мьн һәр тышт фә'м кьр, дәwләт сәре wә, һәр тышт мал һәйә, қәт тыштәк жи нәлазъмә.

— На хер, — мьн гот, — тә нә р'асти, әз т'әг'мин дь-кьм, тә хәйсәте мә кавказийа р'ьнд зани wәки әw дәстә-вала начьнә мале һәвала...

Һ'әта әм гьһиштнә бәр авайе метрое, Ә'зиз хwә мәр'а гиһанд у әм т'әвайи п'ебәржери метрое бун, дә-мәкә хөрт шунда, әм жь метрое дәрк'әтн у соқақәкер'а һьнәки әвраз һьлк'ьшйан, бәр авайики һ'әвт қати сәкь-нин, әм һьлк'ьшйанә қате пенща, Олгае дәри wәкьр, бәр-бь мере хwә ләз чу, әw сәр һ'име ә'дәте урьса р'амуса у гот:

— Һәла р'авә, бе ве р'ожа ә'зизда чьто меване мә һәнә, һәма әв мәрька Ә'лие к'өрдә, мьн дәрһәқа wида тәр'а гәләки қәсә кьрийә, һәвалә дьне жи һәвалә wийә, мә һьшкева һәв дит, дә ижа пер'а бьвә нас.

Әм һәвр'а бунә нас, хеләке мә пьрс у щав данә һәв, мере Олгае дәрһәқа һ'ал-wәхте Кавказеда пьрс да мә-мьн щава wи да мә һьнәки дәрһәқа ә'йда иройинда гәп'кьр, wи гази һ'әлала хwә кьр:

— Олга Ивановна, Олечка, Тә бона меване хwә, чь һьзри дитийә? Әгәр лазъмә, әз һәр'мә дьк'ане?

— Қәт тыштәк жи нәлазъмә, — Олгае гот, — һәр тыш-те мә жи һәйә, һәла зедайа сәрда, Ә'ли у Ә'зиз канйаке Ереване жи анинә, щийе хwәда р'әһ'әт р'уйе.

Бистәке шунда сьврәкә дәвләмәнд бәр мә вәбу, тә чь т'әм-лә'м бьхаста һәбу. Әм гьшк дора сьвре р'унышт'ын, малхуйе мале финщане мә т'ьжи конйяк кьрын, мын финщана хвә һьлда у гот:

— Гәли хушк, бьра у зар'онге хушка мын! Әгәр бист йәк сала пешда мын у Олгае т'әне һәв нас дькьр, ле иро бьнһер'ьн, әм чәнд мәри һәвр'а дьвынә нас, т'әвайи дө-хөн у вәдхөн. эз ве к'аса хвә вәдөхөм әшқа р'астһатьна мә!

Мә гьшка к'асе хвә вәхарьн. ду wer'a мә әшқа һәвале хвәйә партизан у мәрьве дора сьвре вәхар. Бистәке шунда к'ефа мә гьшка хаш бу, Олгае к'бламәкә партизана стьра, мә дәсте хвә ль һәв хьст, Олга һьнәки вә-бьшьри, гот:

— Ыь, һәвале партизан, қөмандаре дәстәка р'адио, эз һиви дькьм, қөмандьнәкә жь шәр'е партизана бона к'өлфәте мала мә у мә қьсәкә, бьра зар'е мә бьбьһен, зар'е мә мәхсус гәләки жь қөмандьне Шәр'е вәт'әние һ'әз дькьн, мыне бьгота, ле эз һьнәки вәстийамә, тә бежә.

Ду we йәкер'а һәрдө зар'е Олгае бь бәшәрәкә хаш һатьнә щәм мын у гәләки һиви кьрын, вәки эз эпизотәке бежьм. Нәдьбу, мын готьна ван р'әт нәкьр у ва дәстпе кьр:

— Ыьзаньм к'ижан мәнбу, ле сала 1943-а бу. Дәсте мәйә партизана ль меше Р'овноода бу. Ы'ьшки бу, ч'ьркә-ч'ьрка әрд у ә'смин бу, қөмандаре дәста мә Карасиев ә'мьр кьр, вәки мәр'а һатийә готьне дьжмын щийе мә һ'әсйайә, лазьмә әм ишәв щийе хвә бьгөһезьн. Шәв сә-һ'әт дәһ һәбу, әм дәста хвәва р'ек'әтьн. Дәста мәйә р'а-дио, кә мын қөмандари ле дькьр, нә һақаси мәзын бу— р'адист Лйусйа, Темур, Олга, Р'убен, Артйом у фьрхунчи Ванйа бун. Дө фьрхуне мә жи һәбун, йәке вәхте к'и кә мә дьвәстйа ле сийар дьбу, башқә қиз зу-зу дьвәст-

йан, йа дьнеда мэ щэбърханэ у нащэте мэйэ р'адие дь-
кърьне. Сэр н'име қъраре қомандаре дэсте, фърхуне мэ
пэй фърхуне штабер'а дьчун, вэки жь қэзия баһата
хайикърьне. Мьн һэла эваре сьпартын дабу р'адиста,
вэки сьве к'ийе нобэдарие бькэ у р'аст сәһ'эта к'вьшкь-
ри т'эвгьредане Москваер'а бьгьрэ. Әв шэва, шэвэкэ
гэлэки сар бу, вэхте тэ ль э'смана дьнһер'и, тэ қй дьгот
жь сэрме стэйрке шэмалдар дэсте һэв гьртьнэ у к'этьнэ
р'эқасе, вэки гэрмьн. Сэрма we шэве һақаси гэлэки
һ'окми сэр мэ нэдькьр, чьмки к'өрк у сапоке мэйэ к'олав
(валинка) нэдьһиштын эм быщэмьдьн. йа д'ода жи мьн
э'мьр кьрбу, вэки пэя һэр'ын әве йэке жи нэдьһишт
сэрма зоре бьдэ мэ. Ле һ'ышкийе гэлэки зор мэ дькьр,
дэ шаһьлти бу, һьнэки дьр'эвйан, гэрм дьбун у паше бь
э'дэти мэ гав дьда. We шэве һ'эта эрбэнга сьве
эм р'е дьчун. Қэрэбэрбанга сьве, эм ль гондэки нава
мешэда һешьрин. Набэдаре дэсте чэва э'дэт жь се кило-
метра гьрти һ'эта һ'эвт киломерта һ'эму алийава қэрэшьли
ль дэсте дькьрын, эгэр аликида тыштэк бьқэшьмийа, эл-
бер'а щав льданэ қомандаре дэсте у партизан нава
чэнд дэқада һ'але шэр кьрьнеда дьсэкьнин у һива э'мь-
ре қомандар дьсэкьнин. Ноли р'ожа иройин те бира
мьн, гэрэке эм р'аст сәһ'эт дэһе сьве Москваер'а бьһата-
на гьредане, нобэдаре мэйэ we р'оже Ольга дийа вэ у
Т'емур бу. Мьн э'мьр да Олгае у Т'емур, вэки сәһ'эта
ноһа бь сазкьрна р'адиеа хэва мьжулвьн, антене ба-
вежнэ сэр фьлан даре, вэки р'ьнд бе бьһистьне, паше
шэпързэ нэвэ, мьн жи хаст сэр у р'уе хвэ к'өр'кьм. Һ'эта
жьнька украинэ, к'о эм мала веда дьман ав гэрм кьр,
ани да мьн, мьн р'уйе хвэ совун кьрбу, алики р'уйе хвэ
к'өр'кьрбу, мьн дьхаст алийе дьне жи к'өр'кьм, дэнге
г'оллоке һат, мьн һэр тышт һишт у эз бэрбь р'адиста р'э-
вим, мьн дит һэр кэс бь хэвата хэва мьжулэ, ле вана
һэла дэстбь хэвата хвэйэ һ'имли нэкьрбу. Дэ һэлбэт,

нә һесабу, йәк йәкир'а дөвҗә дьжмын сәр дәстеда гьр-
тийә? Р'адиста жь мын пьрсин:

— Һәвалә қомандар, чәнд дәқиқа шунда гәрәкә әм
дәстбь хәвата хвә бькьн, әм бьхәвьтьн, йанә һәр'ьн шәр'-
кьн?

— На хер, —мын гот, —вьр партизан гәләкьн, әвә
жь һәдә дьжмын дәрән, һун хәвата хвә бькьн. чьмки һә-
валә Қарасиев р'ожа пешьнда мынр'а гот, вәки “Бе ә'мь-
ре мын, т'әви шер' нәвьн!”, Ньһа шөхәлә хвәва мьжулвьн,
бе Москва чь ә'мьри дьдә.

Чәнд сәһ'әта шунда, дөнгә гөлла чьқас дьчу кем дь-
бу у жь дур дьһатә бьһистьне, иди мәва ә'һан бу, вәки
партизана бәрә дьжмын дабу у р'ақәтандьбу. Ви чахи
иди чьнгә-чьнга р'адиео мә бун. Олгае р'адиограм да
Москвае у жь вьра жи қәбул кьр, Т'емур жи р'адиограм
дабу у жь вьр қәбулкьрьбу. Әз вәр'а бежьм, Олга диса
әва лақьрдичьбу, ль деме мын дьшпер'и у дьк'әнийа, Т'е-
мур жи һеди-һеди бьн сьмелева вәдьбьшьри. Бефьтийа,
әв к'әнә ван эп'ешәйи һ'өкми сәр мын дькьр, чьмки сь-
фәте мыни бь савун бу у һьнәк щийа жи савун һ'ьшк бу-
бу у деме мын бь щур'әки дьһатә к'әвше. Ван жи фә'м
кьр, вәки әз һерс дьвьм, ван иди дәстбь сафикьрьна
(р'асшифровка) р'адиограмма кьрьбу. Нив сәһ'әте шун-
да, ван р'адиограмм анин данә мын, мын һәмбәри р'а-
диограмме жь Москвае стәнди кьр, дит. вәки р'аст һа-
тьнә р'асшифровкакьрьне у паше мын бьрә щәм қоман-
дар. ви ль мын һһер'и, һһәки к'әнийа у гот:

— Те к'әше, вәки тә жь дьжмына тьрсийи у тә
алики р'уйе хвә көр' нәкьрийә, әре?

— Һәвалә қомандр, —мын гот, —чьма гәрәкә әз
бьтьрсьм, шөхөл өса дьхаст, чьмки алики мә р'адиограм
жь Москвае дьстәндьн у паше жи дәстбь шер' бу, қәт
партизан жи дьтьрсьн?

Ду ве шьровәкьрьна мынр'а, мәрьве дора сьвре һь-

нэки к'эниан, малхуйе мале бэр хвэда гот: “Дэ, мерьк р'аст дьвежэ, ви готи вэхтеда р'адиограм быгъиандьна қомандар, йане жи сэр у р'уйе хвэ к'өр'к'эра, ви р'аст к'эрийэ у паше жи хатийэ р'уйе хвэ к'өр'к'эрийэ, Олгае ль Алике к'өр'е хвэ ньһер'и гот:

— Алик, лаво! Апе тэйи Э'ли ньһа һыһэки кал буйэ, ле вэхте цаһьлтийа хвэда гэлэки бэдэв бу, эви бь дэсте хвэ, бэдэвэтийа хвэ хэрав к'эрьбу, аликида жи вэхте эм дьхэвьтин мина “р'оһ'өстин, сэр мэр'а сэкьни бу, вэхте мьн деме ви дьһер'и, мьн зэвта хвэ нэдьһани у эз дьк'энийам, эв жи һерс дьбу.

— Алик, — мьн гот, — т'о ва дийа хвэ нэньһер'э, we гэлэк э'щев анинэ сэре мьн. Х'олэсэ, р'адигораме к'о мэ жь Москвае стэндьбун, ва теда хатьбу ньвисаре.

“— Қомандаре дэсте партизана һэвале Ковпак у Карасневр'а. Қомандарийа эскэрийе қьрар к'эрийэ, вэки п'арэскэре мэ гэрэке бажаре Р'овное һьлдэ дэсте хвэ, сэва we йэке жи Э'мьр дькьм, — қэвэта хвэ т'эмам бэрэви щики бькьн, р'ожа сьсйа сэр бажаре Каменес — Подолскеда быгърын, дэста Ковпак бьра р'йа һ'эсьнэ һ'эта һ'афа гэлийэ р'асте, к'о бажер п'арэвэдькэ сэр д'о щийа, һьлдэ дэсте хвэ, ле дэста Караснев алиие ч'эпе жь кэла қадимийа чекьри, һ'эта һ'афа гели һьлдэ дэсте хвэ. Бь ве йэкева готи һун бажер дэсте хвэда хвэийи бькьн у имк'ане нэдьнэ дьжмьн, вэки бь р'йа һ'эсьнва имдаде бьдэ пешэнийа хвэ, һ'эта эскэре мэ бажер һьлдэ дэсте хвэ, паше һива э'мьре мэйи к'өтасиевьн.

Қомандарийа эскэрие,,

Ду we т'елеграма стэндир'а, дэста мэ жь вьр р'э-к'эт, ле бэле т'эвгьредана мэйэ пе р'адиое т'эме дэста Ковпакр'а һэбу. Р'ожа д'ода шэв, эм нав гондэкир'а дэр-базбун, эв чэнд р'ож бун, к'о дийа тэйэ нэхашбу, we

т'ме маст жь мэ дьхаст, мэ қыраp кыр ви гонди чь
қимәти дьхазә бьвә, гәрәке әм жер'а қат'ьх дәстхьн. Әм
вәхте нав гондр'а дәрбаз дьбун, әм р'адисте мер бунә
дө дәста, дәстәк чу алийе р'ейн ч'әпе, ле йа дьне р'асте,
әм дьчунә мала, мэ жь кәванийе мале маст һиви дькыр,
вана жи дьгот т'онә. Ви чахи чуйина мала гәләки бь
қәзийа бу, чьмки дьжмьна хвә малада вәдшарт у
партизан дькөштьн. Ахри әм чунә маләке, кәванийе һь-
нәк маст да мэ у әм зу вәгәр'йанә щәм фьрхуне хвә,
ле дәста мәйә дьне һәла нәһатьбу, қөмандаре дәсте бо-
на we беданунийе дькаррьбу эз бәрк' бьдама гөнәк'аркь-
ргьне, дәрәнг-дәрәнг дәста мәйә дьне жи һат гьһиштә мэ.
чәва дьвезьн һьнәки бина мьн һатә бәр мьн. Мьн маст
да дийа тә, we р'азибун да мьн. Әв жьнька кә маст да
мьн, зәф һ'әрмәтәкә баш бу, we жь дәве зар'е хвә бьр'и
у да мэ. We дьгот "Мере мьн у көре мьн жи чунә шер',
бьвьн бьра нәхаше вә қәнщвә,,. Р'астн әв маста бу
дәрмане дийа вә.

Дәмәке зар'е Олгае у һ'әлалә we, бь we к'әнйан,
р'азибун ә'лами мьн кьрьн.

Әз вәр'а бежьм, бона қәданьна we фәрмана қөман-
дарийе, әм шәв р'е дьчун, р'ож жи гонде нава мешәда,
йане нава меше сьхда һеса дьбун. Шәва сьсийа мэ хвә
бажаре Каменес — Подолскер'а гиһанд, чәва кә фәрман
мә стәндьбу, мэ һәрлө дәста щийе к'вьшкьрида, һ'ьшуми
сәр әскәре немеси бажер кьр, һәлбәт, бәрәда қасьде мэ
бәләди кьрьбун. We шәве бавәркьн дәста мэ бь сәд ти-
ши ль дьжмьн дьхст, ле қәвәта дьжмьнә п'ьр' бу. ан-
щах мэ р'о сәһ'әт ниве данздаһ бажар һьлда дәсте хвә,
немес жь бажер р'әвийа, ле мират'е тәйаре дьжмьн ми-
на тәйроке сәр мәда бомбә дьбарандьн. Чьқас мәри жь
мә, жь дьжмьна у бьнәлине бажар һатьбунә көштьне, нә
ә'йан бу, ле гәләк у гәләкбун. Хенщи Олгае, әм р'адист
гышк т'әви шер' бун. Әфәрьм Олгаер'а, ви шәр'е гьран-

да, we р'адное мѧ р'нд хайикър у гѧлѧк жи к'омѧк дабу бъриндара. Хѧлѧсѧ, wi шѧр'ида мѧ бажар дѧ щара ђл-да дѧсте хвѧ у дѧжмн дѧ щара жѧ мѧ стѧнд, ле щара сѧсѧа мѧ бажар диса ђлда дѧсте хвѧ, we щаре мърѧн ђѧбу, ле бажар даинн нѧдѧьбу. Қѧмандаре мѧ, р'ѧжа сѧсѧа жѧ дѧшта шер'гази мѧ кър у сѧпартѧн данѧ мѧ, ѧм вѧгѧр'ѧнѧ сѧр шѧхѧле хвѧ. Мѧ ѧлбер'а р'адное хвѧ кърнѧ нѧзаме у мѧ вѧхте к'ѧвшкърѧ Москваер'а т'ѧвгѧредан гѧреда у мѧ р'адиограмѧкѧ ви щур'ѧйи стѧнд.

„— Сианѧт вѧр'а, партизане советие! Вѧ сѧпартѧне хвѧ бѧ р'ѧспити қѧданѧн. Ѣскѧре мѧ бѧ сайа к'омѧкдарѧрийа вѧйѧ пѧшта дѧжмѧнда, бажаре Р'ѧвное ђлда дѧсте хвѧ.

Қѧмандарѧйа ѧскѧрие,,

Дѧ. гѧли хушк у бѧре ѧ'зиз! Сѧрѧатѧйа шѧр'ѧ ле Каменес —Подолске гѧлѧки дѧрежѧ, мѧрѧв бѧ р'ѧжа қѧсѧ бѧкѧ, хѧлаз навѧ, мѧ вѧра гѧлѧк хушк у бѧре хвѧйѧ партизан ѧнда кърѧн. Бѧ ѧмѧре қѧмандаре мѧ, чѧқа кѧшти у бъриндаре мѧ ђѧбун хѧсуси дѧста мѧ ђѧбу, кѧ дѧгѧѧѧстѧнѧ мѧше к'ѧлѧка бажер, вѧр кѧшти т'ѧрба бѧратѧеда дѧфѧн дѧкърѧн, ле к'омѧкдарѧйа дохтрѧе жи дѧдѧнѧ бъриндара. Дѧ, гѧли ђ'ѧмвѧт'ѧне мѧн, ѧз жи вѧстѧйѧм, ђун жи, мѧр'а лѧзмѧ ђѧсабун.

Аликѧ кѧр'ѧ Олгаѧ дѧст стуйѧ мѧнр'а бѧр, ѧз мѧч'кърѧм, р'ѧзѧбун да мѧн у гѧт:

— Аѧѧ Ѣ'ли, созе р'ѧст хѧвѧ мѧн найѧ, сѧрѧатѧкѧ мѧйѧн жи қѧсѧкѧ...

— Ѣ'зизѧ мѧн, Алик,—мѧн гѧт, —ѧзе щарѧкѧ дѧне бѧмѧ мѧла вѧ, тѧр'а гѧлѧк қѧвмѧндѧне жѧ шѧр'ѧ партизана бѧжѧм...

Москва, сала 1963-а.

ПИРКА ХЭЩИЦЭ

Чэндэки пешда, бь т'еле шав данэ мьн. wэки дйа тэйэ нэхашэ, нэсэкьнэ зу wэрэ! Мьн хэвата хwэ ништ, 'бь автое бэрбь гөнд чум. Wэхте мэ незикайи ль гөнд кьр, пирька Хэщицэ к'этэ бира мьн, чьмки н'эч'и щара эз дьчумэ гөнде мэ, чэwa э'дэт, эз бэре дьчумэ мала пирька Хэщицэйэ адрбещан, мьн к'еф-н'але we дьпърси у паше дьчумэ мала баве хwэ.

Дэ, we щаре дайка мьнэ нэхаш бу, йэк йэкир'а дь-вежэ дайик ав дьсэкьнэ... Эгэр эз ve щаре сэр мала пирька Хэщицэр'а дэрбаз бьбума жи, гэрэке эwa жь мьн нэхэйдиа. Дэ инсанэ, дьвэ паше газьне хwэ бькра? Гава машинна мэ незикайи ль мала Хэщице кьр, к'элэбэле бэдэна мьн ньлда. тэ қэй дьгот мьнр'а готьн, wэки сэр мала пирер'а дэрбазбун навэ, дьле weйи шкэстийэ, бьра қэлбе we нэшке, мөн'бэта weйа бэрбь тэ нэйэ. бьра сар нэwэ. Мьн мьтале хwэйэ бэлабуйи ньнэки щэми сэр нэвдө кьр у мьн қьрар кьр, wэки эз сэр мала wer'а дэрбаз навьм. нэма мьн we дэме жь автоажо ниви кьр, wэки бажэ дэр мала нэне. Эм чунэ дэр мала we, эз лэзо-бэзо жь автое пэйа бум, мьн сэлам да бука we, бона зар'а мьн ньнэк кака жи да we, мьн пьрса пирька Хэщицэ жь we кьр у we гот:

— Пирька Хэщицэ нэла қэрэбэрбанга сьве чуйэ мала wэ, wэки мэт'а Амнэ бьвинэ.

Мьн хатьре хwэ жь we хаст у эз ль автое сийарбум, дэмэке шунда дэр мала мэ пэйа бум, лэз к'эtmэ нөндөр', сэлам да р'уньштийа, дйа мьн бь демэки гэш мьнр'а гот:

— Wэй тө сэр сэра у ч'э'ва нати, лэwо! Н'эта тө нати, бина мьн жи натэ бэр мьн...

Эз чумэ дэсте дйа хвэ у пирька Хэщицэ, ван жи аз пач'кьрм, паше мьн к'эф-һ'але ван пьрси. дэрһақа сәһ'эта дйа хвэда пьрси. Бистәке шунда баве мьн к'этә һөндөр', эз һатмэ дэсте ви, ви жи мина һәршар нә'тыка мьн мац'кьр. пьрса көр'а, бука у нэвийе хвэ жь мьн кьр, мьн жи шава ви да у әви бь бәшэрәкә хаш мьнр'а гот:

— Лаво, вәләһ дйа тәйә тьрсонәкә, һәма тыштәк дьвә, зу шаве сәр вәда дьшинә у һун шөхөл-ә'мәле хвэ дьһельн, тен.

— Бәле, кәко, — мьн гот, — дьле де назькә, к'әврәкә, әва р'өже фьрә у чәтын т'ьме дьхазә, вәки әвләде ве дора вевьн у бь ван шавә, ләма гази мьн кьрийә. Кәко щан! Дйа мьнә нә тьрсонәкә, әва жь т'ө тытти натьрсә. те бира тә, тә мьнр'а қьсә дькьр, вәки мьнәщьр'ийа мәйә сала 1926-йә бәрбь Шешьрстане, ве мина мера т'әви мера мьқабәли Р'ома р'әш шәр' дькьр, ле ньһа тьрсонәкә, әре?

— Дә лаво. — баве мьн гот, — мьн дэрһақа қочахн-йа дйа тәда гәләк тышт готнйә, әлһәдә гьшк жи р'астьн, ле ньһа гәләки дьтьрсә, шаве пәй шаве вәр'а дьшинә.

— Әһ кәко, тышт навә, — мьн гот, — әм әвләде вә, т'ьме һазьрьн һ'әму щур'ә ә'мьре вә бьқәдиньн...

Нава ве хобардана мәда пирька Хэщицә бь демәки к'ән гот:

— Әли, эз бь қөрбан, те бежи тә ве шаре пирка хвә биркьрийә, нәчуйн мала мә тә р'аст һатн щәм дйа хвә, әре?

— На, пирьк щан, — мьн гот, — шә'де мьн бука тәйә, чәва дьқәшмә, вәки эз вә бир бькьм, тә жи йәкә мина дйа мьнн...

— Эз зәф р'азимә. — Хэщише гот, — лаво, шире тә мети, ль тә һ'әлалвә. Эз жь вьр һ'эта мала хөле, жь тә р'азимә, эз шьринайе хвә бь тә дькьм. Дә, дайка тә жи

хушка мьнэ қыямәтейә, мьн чәва бһист, эз нәсәкһим,
һатмә дитһна we.

— Эз мьнәтдаре тәмә, — мьн гот, — wәр'а қәwәт-сә-
һ'әте дьхазьм. Эз т'ө фьрқийе данайньмә орт'а тә у дйа
хwә. Мьн готийә у диса дьвежьм, мьн дәwса кәр'е хwә
һ'әсав бькә. Гәло дьрқәwьмә, wәки әwләд де у баве хwә
бир бькә у эз жи wә?

Мала баве мьнда дәмәке стәqr'андьне һ'өкөм ажат,
ньшкева р'әнге пирька Хәнцицә фьр'и у хөбәре һесьр
сәр сурәте вейә қәрмьч'ир'а мина тавийа баһарейә мәһа
гөлане р'адьwәшйан. Аликида we һесьр т'әмьз дькьр, ле
алийе майинда зур'бубу, ль мьн дьһер'и, тәе қәй быго-
та әw жьна дьнедити дьхазә тыштәки бежә, ле к'әләбәла
бәдәһа we у һесра имк'ан нәдьяда, wәки әw дьле хwә вә-
кә. Мьн жь гьрйе we у мезәкьрһна we те дәрхьст, wәки
хөбәре мьнә “Мьн жи дәwса кәр'е хwә һ'әсав бькә,, гә-
ләки һ'өкми сәр we кьр. Һьнәки шунда дйа мьн бәр дьле
wеда һат. һьнәки дәрде we данә сьвькьрһне, бина we
һатә бәр, пирька Хәнцицә ль мьн ньһер'и у гот:

— Әли лаwо, мә дьнеда чь чәтнайн-тәнгаси бежи нәди-
тһнә, чәва дьвежьн мә әw тә'м кьрһнә. ле чәтнайе шер' у
зәлулийа we қәт наенә биркьрһне. Дә, кәр'е мьн, 28 сал жь
р'ожа дәстпебуна шер' дәрбаз бунә, 28 сал, нә өмьрәки
һьндькә, ле даг'е дьла қәт наенә биркьрһне у қәшцкьрһне.
Р'ьнд те бира мьн, wәхте мә мере гөнд вәр'едькьрһнә
шер'... Мьн жи сала 1942-а Сәфәре хwә, ле сала 1943-а
Мәмәде кәр' бәрбь шер' вәр'екьр. Әw зерина пир, кал,
жьн, қиз, бук у зар'айә қөлынги т'ө wәхта жь гөһе мьн
дәрнак'әwә. Малда әз мам, к'өлфәта Мәмәд у қөндаха
вейә йәк мәһи-Щәфәр. Дә, агьро, к'е бәри тә да, қөнда-
ха мал у бука йәксалә. Бәле. әва йәка т'әне нәһатьбу сә-
ре мьн, wәки мьн ломан бькрана. Эз сәре тәкьм, wәхте
мьн намә жь лаwе хwә дьстәндын, қәт т'алаша мьн нин-
бу, мьн һәwдьзаныбу, wәки әwә ль малһн. щәм мьһн.

Сала шер'э чара иди мьн жь һәрдö көр'е хвэ намэ нэс-тэндьн у эз к'этмэ һ'але масие кö аве сэр дьбьр'ьн. А эз һ'эта р'ожа иройин жи, һивйа наме шаньм, ле...

— Пирька Хэщишэ, — мьн гот, — һэр тышт э'йанэ у фэмларийэ, шуша дьле гэлэк дайке мина тэ, ви шер'и-да шкэстынэ у иди наенэ щэбрандые. Дьле дайкайи на-зкэ, дэрба бир накэ, эв дьхазэ, вэки эвлэде we т'ьме щэм шевьн, шанр'а шавэ у к'ефа дьнийальке дэрбаз бькэ. Пирьк шан! шökör ware Мэмэди һешинэ, нэвики тэйи мина Щэфэр у чар нэвич'ьр'ке тэ һэнэ...

— Эз сөрбан, — we гот. — тö р'аст дьвежи, нэви у нэвич'ьр'кэ гэлэки шьриньн, ле эвлэд, эу жи эвлэде ондабуийи... Бьбьһень бе мьн ишэв чь хэвн дит, вэки эз у р'өһ'мэтлебуийе Назим малда р'уньштыбун, мэ вэхтэки дит, кö Сэфэр у Мэмэд һатнэ һөндөр', Мэмэде мьн дь-гьрйа у шькйате Сэфэр дькьр, вэки ви эв к'өтайэ. Бав сэр Сэфэрда һерс бу, эв йэка хаша Мэмэд һат у һьнэки вэбьшьри, паше мэ һәрдö бьра һэв анин. Сэфэр бав һ'э-мез кьр, ле Мэмэд ч'эве мьн сурэте мьн р'амуса у дэс-те хвэ кьрэ нава бэре мьн, тэе бьгота вэхте хвэйи вьр'-нитие бир тинэ, һьнэки шунда Сэфэре мьн жи һатэ бал мьн. Мьн у баве т'ер лафьрди бь һэрда кьр, мэ шив хар-паше һәрлö балакте мьн т'эви мьн р'азан, һэрэке мьлэ-ки мьн да бэр сэре хвэ, бь мьнр'а шабун у мина бэрхе эмльк к'өтына хэва шьрин. Эз ор'а ванда öса гэрм бу-бум, тэе бьгота эз к'өтымэ һ'эмаме. Гава вэхтэки шэве мьн дьхаст бьдита, хвэ орхан сэр хвэ навитьнэ, вэки сэрма ль шан нэхэ. Эз р'абумэ сэр хвэ Сэфэре чь, Мэмэ-де чь. Назиме чь?... Дэ, ду we йэкер'а хер вэ бари, кэ-вьр-көч'ьк мьн барин у мьн һ'эта сьве лубанд. А һьнги эз һатьмэ щэм хушка хвэ, һьнэки бина мьн фьрэ буйэ.

— Бэле, — мьн гот, — ви шер'ида фашисте дэвхун чь кьр у чь нэкр — бь һ'эзара мал шеран кьр, зар' эт'им һиштын, дэсте бук, зава у һ'эзкьрйа жь һэвдö да қэтандь-

не у бы һ'эзара дайке минани вә да наландьне, иди чь
бежым у чь нәвежым?...

— Көр'е мьн, — Хәщище гот, — тө р'аст дьвежи, ле
бәле эз т'ө вәхта нькарым һәрдө әвләде хвә бир бькым,
даг'а ванә гьранә... Щарана бина мьн бы һәрдө к'аг'азе
р'әшә, кә мьн стәндьнә дәрте, эз һәв дьзаньм, вәки
һәрдә жи саг'ьн, дз мальн...

1969.

Institut kurde de Paris

Н'ОБ У Р'АСТНАТНА НЫШКЕВА

Шэр' бу, шэр'. Жь дэст зөлме у қәһре дайке кō эвләде ван һәбун, һ'әмез дькьрын, һеср мина барана гōлане сәрда р'адьвәшандьн, дьданә пышта хвә дәсте зар'е гьврәда дьгртын, вәки бьр'эвн, азавьн, ле һнәк дайика жи қōндахе хвә дьһиштьн, кō р'ōһ'е хвә жь мьрьне хәлаз бькьн, ле хәлазбун зәф чәтну дьжвар бу.

Алмане фашист ль г'ō тышти нәдһнһер'и, т'ō кәсир'а һ'әсав р'унәдһншт, һ'әйфа хвә тыштәки нәдһнани, гōнә у инсаф бир дькьр, дьхаст дьне р'ьп-р'асткә, жь Шьмале һ'әта Шәнубе, Р'оһьлате һ'әта Р'оавайе қōлба-қōлба гышка һьлдә дәсте хвә у чәрха т'әриқа р'успи ч'әп бадә. Ль әсмана ә'вьре р'әшә хьмхьми дальқйабу, мина дэва һ'еч'буйи лев ле дьреж бубу у дьһәжийа. һәве у әрде гөр'ин у гөлпина фьр'ьнда, танка т'опе гьран у сьвьк, р'әшаша. т'вьнга бу, жь зәрпе ван әрд дьһәжийа, Нава һәведа витин у възина гōлла бу, сазбәндийа шине ледьхьст, веранкьрын, дәрмдаг'лкьрын у мьрын дькьрә қьсмәте бәнда. Фьр'ьнде дьжмьн нәхш у нигаре инсинә кō бь қōр'на чекьр'ьбун у ньт'рандьбун әрдер'а дькьрнә йәк. ле танка мале мина ч'ийа, бәре жь ши дьләқанд, паше давитә бьн ләпе хвәйә зөлме, һур хаш дькьр, дькьрә ах. Әв зөлма фашиста мина п'әрдькә р'әшә-һ'әшкьри пеши-йа р'ожа щьмаә'тайә сьвейә гәш гьртьбу у қәп'әщә кьр'ьбу. һәр бажарванәки советие бона р'ожа хвәйә азайе-бәхтәвар жь дьжмьне дәвхун, мьрна бе һәқә бе һ'әсав нәдьт'ьрсийа, хуна хвә дабу бәр ч'ә'ве хвә, бь мерхаси шәр' дькьр, нәдьһишт фашисте алман пешда бе, вәки бәхт у инсафа ван п'епәз бькә.

Сала 1942-а бу. Сала қәт'ьл у хунр'етьне бу. Фашисте алманә дәвхун мина гōре звьстанейә чьлайә һарәһә-

жийэ мэрвхөр, чьца қәвәта ви һәбу, шандьбу һ'әму пешә'нийе хвә, р'еспубликае мэйэ Украинае, Белр'усиае, р'әх Балт'икае. гәләк п'арвәлат у марзе Урьсете һьлда бу дәсте хвә у кьрбу голла хуне. Фашисте Алманиае һәспе хвэйэ қәт'ле нава вәлате мада ч'әп у р'аст дьбә-занд, вәки т'әне бьвэ хөдане нет у мәрәма хвә, кә бәй-рақа хвэйэ шин у гьри ль сәр т'әмамия дьнийальке бь-нькинә...

* * *

Трактора СТЗ қәрәбәрбанга сьведа у һ'әта бәри эваре дәште колхоза гөнде Николаевскаейэ бьнәт'ара ба-жаре Р'остове әрд р'адькьр, һазьр дькьр, вәки колхоз баһаре бьр'әшинә. Иван чәва шьмәт дьвежә "мина ч'и-йаки бу,, намьлэ пән, сурәтә чиләқарқаш, п'ор'и мина бәлге дика бу, к'әни т'әме сәр леве ви бу. Иван хөр'а кьрбу әдәт, т'әме дьстьра у бь к'әламе хвэйэ готир'а к'өбәр дьбу. Иван жь хәфьке дәрк'әтә дәрва, ль һәве нь-һер'и, чәнд к'әламе шьрин готын у бәрбь гөнд машина хвә ләқанд, хеләкә хөрт незикн гөнд бубу у ньшкева Наташае дурва дәстмла сәре хвә бьнд кьр, һәжанд, вәки бьсәкьнә, дурва Иван әв к'әвш кьр, Наташае пе-шибьр'н да ви у бь демәки гәш гази ви кьр:

— Эй, Иван әв чийә, жь пашийа трактора тә к'әтә әрде, һәр'ә бинә. те паше шәпьрзәви, һа? Иван, Иван...

Иван әлбер'а трактора хвә да сәкьнандьне. жь хә-фька ве дәрк'әт, жь т'өз-хөбаре т'әне дьране ви сьпи дькьр, баньзда әрде, бәрбь Наташае чу, сәлам дае у гот:

— Наташа щан! Тә херә, чь қәви, иро тә мьн буйн хайи, тә пешийа мьн бьр'ийә? Нә ахьр, мьн жи тыштәки өса дьхаст, ле тә бь хвә пешийа мьн бьр'и, дә бежә, тә херә?

— Иван, — Наташае гот, — нә ахьр, жь пашийа ма-

шина тә п'арәкә һәстын к'әтә ә'рде, а вайә, һәр'ә бинә, һа...

— Наташа щан! Әз зә'ф р'азимә, әв к'ижан баране, к'ижан байи, тә кьри п'ара мьн, вәки тә иро һати пеши-йа мьн у дьле тә бона мьн дышәвьтә. Дьле мьн т'ьме тыштәки ва дьхаст, ле тә, тә... Демәк, ирода әз дьнйаль-кеда мәрвьәки һәри бәхтәварьм у ина накьм, ви алида т'ө кәс бығнижә мьн, бәхтәварьм, бәхтәварьм, хастьна мьнә сала һатә сери у дьлшәвьтикә мина тә, ль мьн бу хайи. Бәле, иди мьрын бой мьн т'өнәнә, әзи бәхтәварьм!..

— Иван,— Наташае, гот. —әва һ'әвтәке зедәтьрә, вәки тә we хәбата чәтьн дьки, тә зә'ф к'әсьрийи. әзе пеш тәва һәр'ьм ви һәстьне к'әти биньм.

Наташае зьмане хвә нишани Иван дькә у мина карәкә хәзала чьвт дькә, бәрбь һәстьне к'әти дьр'әвә, ле Иван жь ван готьне we, мина р'ьсасе щийе хвәда дьсәкьнә, ньзанә чь бькә. Дәмәке шунда дьвинә, вәки Наташае бь зор у бәла һәстын жь ә'рде бьлд кьр, да һ'әмеза хвә у һеди-һеди пешда дьһат. Иван вәхте әв йәка дит, зу бәрбь Наташае бәзи, гьһиште, гисьн жь дәсте we зор һьлда, да пьч'әнга хвәйә ч'әпе, бь дәсте р'асте к'ьнщә we жь т'өзе дауәшанд, we жи һа наз-туз дькьрын, гьва нәдьһишт к'ьнщә we жь т'өзе т'әмьзкә, ле Иван готьне we бәр тыштәки һ'әсав нәдькьр, шөхөле хвә пешда дьбьр, һа жи бьн ч'әвава ль бәшәра Наташаейә хаш дьһер'и, we жи ль ви дьһер'и. дьк'әнийа. Дө деме шаһьл, бь һ'өб у һ'әзкьрьна бәнгитийа шаһьлтийе ль һәв дьһер'ин, щарана хорт у щарана жи доде йане жь шәрма, йане жь һ'әзкьрьне сәре хвә бәржер дькьр, ле вәхте ван сәре хвә бьлд дькьрын, ль һәв дьһер'ин, диса бь деме гәш ә'шарәти льданә һәв, қәй һ'өб һәвдө диһар дькьрын. Гөне Наташае бь Иван һат, дәст авитә гисьне к'отане у гот:

— Иван те к'ьвше, иди тә вәстийи, тә алики гисьне:

бьгьрә у эз жи алийе майинда бьгьрьм, эм т'эвайи бьгьниньнә тракторе, нә тә гот, вәки эз вәстийамә, дә, дә...

— На. на Наташа щан, — Иван гот, — чьма щара пешьнә. вәки эз һәстьне оса дьдьмә пьч'энга хвә, йане бьльнд дькьм. Эз тә һиви дькьм, тә дәрһәқа бьльндкьрьна гьранийе осада қәт нәфькьрә, әв п'еше мә механизаторанә. мәр'а буйә хәйсәт. Ле дақөрч'андьна т'оз-хөбара жь дор-бәре тракторе р'адьвә, йане жи эм фәсле башқә-башқә трактора хвә т'эзә дькьн, дәст у сәр ч'ә'ве мә гьшк дьвә тәни, р'ун, ньвт, щарана эм шаш дьвьн, we қьр'еша дәсте хвә сәр-ч'ә'ве хвә дьдьн, бь гьлики хвә аواز-авази дьнәқьшиньн, к'и кә дурва, йане незик ль мә дьнһер'ә. хөбәре сәр мә дьк'әнн у бәлки чәнд гьлийе хвәйә хер у йане шәр' жи сәр мәда дьбаринә, ле Наташа щан! һәма т'әне тә к'еләка мьнр'а вәрә, әва бона мьн мале дьне һешайә. нет у мәрәме мьнә сала һ'асьл дьвьн, дьле мьн р'әһ'әт дьвә, дәрһәқа гьранийә кә мьн һьлдайә нәфькьрә у хьйала хвәр'а жи дәрбаз нәкә, дәлала мьн, тә бәхте мьни ньшкевайи!

Ду we хәбәрданер'а, дьвә т'иқә-т'иқа Наташае бь Иван дьк'әнә, зоре гисьн жь дәсте Иван һьлтинә у датиңә әрде, диса бь ви дьк'әнә, Иван жи бь вөр'а дьк'әнә, ле сәва чь дьк'әнийә, бь хвә жи ньзан бу. Вәхте кә Наташа дьк'әнийә, әв жи бе һ'әмди хвә дьк'әнийә, вәки хаша we бьһата, Иван завта хвә нәани у гот:

— Наташа, һьндьки бьк'әнә, сәре тә у зьке тәйе бьшә, гөнди нәй незикә, вәки эз гази дохтър бькьм, тә қәнщ бькә, йане жи бежә, бе тә сәва чь дьк'әни, вәки эз жи бьк'әньм, хаша мә һәрда жи бе. Наташае һьнәки к'әне хвә вәгьрт у гот:

— Эз фә'м дькьм, вәки әв к'әне мьни бе һ'ьдуд, һьнәки тә дьдә сьлькандьне, ле дьле хвә нәкә у сьл нәвә, әзе ньһа шьрөвәкьм. те бежи р'асти жи Ната һәқә. Дә эм ви чахи һәвр'а нәнасбун, мьн пар зьвьстане, ә'мбаредә

т'охъм т'эмьз дькър, мьн қарафәте тәйи нәқьшанди дит, әз бәр хвәда гәләки бь тә к'әнийам. ле тә гөндари нәдыда сәр мьн. т'әне т'әқә-т'әқа тәбу, тә дьхәвти, тә ньзаньбу әз һәмә, йане т'өнәмә. Ньһа жи деме тә у к'ьнще тәйә "оһса т'әмьзын, те бежи тә әйди хвәкьрийә у сәр ч'ә'ве хвә жи кьрийә ньзаме.," Мьн нәқьшандьна сәр ч'ә'ве тәйә пар у форма тәйә ньһа һәмбәри һәв дькър, ләма жи әз дьк'әнийам. Һәлбәт, нәхәйидә, шәй шә бьвә жьна тә, готи әһа нәхәвтә, т'ьме дәсте шәйә авә гәрмдавын, к'ьнще тә бьшо у авә тәкә. Дә п'ак-п'ак борг'е гисьн пева бьзәльқинә, эварә, дәрәнгә, тә к'әсьри у әз жи шәстийә-мә, әм һәр'нә гөнд .

Иван гисьн жь әрде бьльнд кьр, бь мьләки гьрт, бь дәсте дьне дәсте Наташе гьрт. ләз бәрбь тракторе чун, ши гисьн авитә әрде, чу анахтар жь хәфька тракторе дәрхьст, ани бөрг'ә авитьнә ши, мән'кәм кьр, анахтар авитьнә шийе ван, р'азибун да кәч'ьке, дәсте хвә бь шур'әки т'эмьз кьр, дәсте кәч'ькеда гьрт у паше һәрдә дәсте шә кьрьнә нава дәсте хвә, хеләкә хөрт һәрда һәв ньһер'и у дьк'әнийан. Шә дәме тәе бьгота һ'өба бәнгитийе нава бәдәна һәрдә шаһьлар'а, мина хәте токе дәрбаз дьбу, һа давитә бәдәна ши у йа шә, сөр'а бәнгитийә кә бәре дьзикава һәр йәки алийе хвәда, дьле хвәда диһар дькьрьн, ле нькарбун бьдана әшкәрәкьрьне, иро әшкәрә дькьрьн, ле бәле, һәрдә алийа жи шәрм дькьрьн, шәки һ'өба р'аст һәвдә диһар бькьрана. Паше һәрдә шаһьл, дора тракторе пәй һәвдә дьк'әтын. Наташае дабу пешийе, Иван дабу пәй. Иван чьқаси дьбәзийә нькарбу Наташа бьгьрта, аг'ри Иван шәстийа у гот:

— Ната, ә'фәрьм тәр'а, тә әз лап шәстандым, нькарьм тәр'а бьгьһиньм, бьра гөне тә мьн бе, шәрә тракторе әм сийарбьн у һәр'нә гөнд. әме хәфькеда р'унен, хвәр'а һеди-һеди гәпкьн, незикайа гөнд, әзе тә пәйакьм, шәки кәсәк мә нәһ'әсә. Дә шәрә, дә шәрә, шәрә, ле!

— Иван,— Наташае гот,— тә хвә дьпәсьнанд дьгот, вәки чьма гьрание ва, эз шара пешьн бьльнд дькьм? Демәк, гәрәке тә р'ьнд жи бьр'әви, кә тә эз бьгртама, бьзанвә һ'әму готьне тә р'астбун, ле... Эз чәва дькарьм т'ә-ви тә тракторе сийарвьм, ле хәлq у гөндийе мәйе чь бьжьн?

— Ната щан,— Иван гот,— дә п'ак, тә бь т'әмами р'асти, вәрә щәм мьн, әм һьнәки бь һәвр'а гәпкьн у паше..

Дә, фә'мдарийә, Наташа бь һ'әзар лавайа, һ'әйран-қөрбана, чәтьнайикә мәзьн һатә щәм Иван, ви дәсте веда гьрт у чунә пьш тракторе. вәки бәндә ванва нәенә хане. һәрдә шаһьла дәмәкә хөрт дәсте һәвда гьртьн, мина мәрьве т'и ль ч'ә'ве һәв дьнһер'ьн, Иван бистәке дор у бәре хвә мезә кьр, қәwәт да бәр дьле хвә, щәл'әт кьр, Наташа һ'әмез кьр, леве вейә к'аг'әти һедика, ле бь к'әр-ба сала кьрә нава леве хвә, р'адьмуса. we жи леве Иван. Нава we бәдәwәтийа эвареда, тәе бьгота р'ое һьнәки дьхаст вәхте хвәйи чуйина мале, дьреж бькә. дәмәке гөлийе хвәйә зер'ин сәр т'әбийәте бәрәв нәкә у һәрдә дьле бәнги у кьрьне ван т'әмашә бькә у бьвә шә'де бәнгитийа ванә we эваре, ван бьмбарәк у пироз бькә. Бәле, һәрдә дьле бәнги жь р'амусана г'ер нәдьбун, шәрт дьдьнә һәв, шәрт жь һәв дьстәндьн. Хеләкә хөрт шундәтьр, Наташа һьнәки пашда вәдьк'ьшә у Иванр'а дьвежә:

— Иван щан. ә'зизе мьн! Ньһа мала мәйе нәвежә, қиза мә иро чьма дәрәнг к'әтийә, вәхтеда нәһатийә мал, өса жи мала wә дьвә бьжә у дьвә нәвежә, чьмки хәвата тә нә һ'ьдуде сәһ'әталайә, әме сьве һәв бьвиный у...

— П'ак, Ната щан,— Иван гот,— тә р'асти, ле гьлийе мьн данә тә, эз хөдане ваньм, шәрте мә шәртә. ле бәле һәла әме гәләки бь һәвр'а гәпкьн у нава вә'дәки кьнда... Тәва ә'йанә, хәвата мьнә 15—20 р'ожа майә. Чәндәки шунда дәстбь пайиза зер'ин дьвә, пайиза бәхт, мьраза, пайиза дәф у дә'wәта...

Һәрдө щәһһла диса һәв р'амусан, Наташае хатьре хwә жь Иван хаст у р'екә майинр'а мина кархэзаләке чьвт кьр, бәрбь щәдандьна ог'бра хwә чу, ле Иван жи гөлпә-гөлп бь тракторе хьст у бәрбь гөнд чу, машина хwә ль парка колхозе һишт, бәрбь мала хwә чу, сәлам да к'өл-фәте мале, сәр у ч'ә'ве хwә кьрә ньзае, к'ьнще хwә гө-һастьн, гәләки п'осидә р'әх сьвре р'унышт. Дйа ви Галйа те щәм, к'ортка ви мач' дькә, п'ор'е вийи қич'ьк дькә нава һәрдө дәсте хwә, бәре пер'а ша дьвә у паше мьздьдә. бине же дьк'ьшинә у дьвежә:

— Иван, дәлалийе мьн! Нә ахьр, мьн тәр'и-шанийа хwә дайә сәр тә у мьн тө гиһанди ве р'оже. -Лаво, тәйи незики бист салийи, мьн һ'эта р'ожа иройин, тө р'ожәке ва п'осидә нәдити. ньзаньм ирро чь буйә, чь қәвьмийә, тәйи ва п'осидәйи? Эз р'ьнд заньм, вәки щьмаә'та гөнд гәләки һ'өрмәта тә дьгьрә, ле сәдьре колхозе, чәва дьве-жьн тә ишьдә ч'ә'ве хwә надә, гьлики тә йәк навә дөда. Һәлбәт, әв һ'өрмәта нә сәва бәжна тәйә титалийә, ч'ә'ве тәйә сутә бәдәвьн, ле сәва хәват, ақьл. к'әмала тәйә. Ле чьма гәрәке п'осидәви, ньзаньм? Р'астә, вәхте тәйи зә-ваше пер'а гьһиштийә, әв жи гөне тәйә. Лаво, чәнд щә-ра мьн қизе гөнде мәйә ә'зәб бәр тәр'а р'ез кьрьнә, т'ө кәси қайил нәбуйи, ле вәхте мьн наве Наташае һьл-льда, тө зур' дьбуйи, тә ль мьн дьһер'и, ле тә тыштәк нәдьгот. Һәлбәт, әв йәка бона мьн фә'мдари бу, ле тә диса гьлийе хwәйи к'өтасийе нәдьгот. Лаво. вьра жи гөне мьн т'өнә, әгәр тә быгота һәр'ә мьнр'а фьланкәсе бьхазә, әзе әлбер'а бьчума, мьне тәр'а бьхаста. Дә лаво. дьвежи "әв нинә, әв нинә,, ле чьма тәйи п'осидәйи? Нә әз дйа тәмә, мьнр'а бежә, әз жи бьзанвьм, бе тәйи чьма п'осидәйи? Мьн һ'эта ньһа тыштәк жь тә вәнәшартийә, гәрәке тө жи гьлийе хwә жь мьн вәнәшери, қайдә һайә, лаво...

Әвләд дит, вәки дьле де зә'ф тәнг дьвә у гәләки жи

бэр хwэ дьк'эwэ, эw сэр мьле хwэ дьзвьр'э, дайика хwэ
h'эмез дькэ, деме дейэ нава qэрмуч'экада хэмьли чэнд
шара р'адьмусэ, бэр дьле weда те, ле h'але де дьна хэрав
дьвэ, hесре we qэрмуч'эке сэр деме wer'а, мина щэwьке
ч'ук дьхөлхөлин. Де кьрэ искэ-иск, сэрт ль эwлэде хwэ
ньher'и, hесьре хwэ т'эмьз кьр у гот:

— Фэ'мдарийэ, wэки тō зани, йане жи щьмэ'те тэр'а
готийэ, кō тэ баве хwэ нэдитийэ, ле сэбаб чьбуйэ, кō тэ
баве хwэ нэдитийэ, мьн h'эта р'ожа иройин, тэр'а тыштэк
нэготийэ, ле эзе иро дьле хwэ бэр тэ wэкьм у тэр'а бежьм,
ле бь wи шэрти, гэрэке тō жи сэбаба п'осидэбуна хwэ
мынр'а бежи (Иван сэре хwэ hэжанд, бь дер'а р'ази бу).
Hэма ви гонде мэда, чэwа мала баве мьн у оса жи мала
баве Берчуке баве тэ, назьрийа дэ'wата мэ оса кьрбун
иди qэт нэвежэ. Дэ'wэтэкэ оса кьрнь, h'эта чэнд сала
дэрhэqa weда дьготьн у hэр гондики мэ дьхаст дэ'wата
эwлэде хwэ ноли йа мэ дэрбазкьн. Лаво, р'астэ дэ'wата
мэ р'ьнд дэрбаз бу, ле бэхте мэ, бэхте мэ.. Тō алийе бэ-
жьн-бала хwэ у деме хwэва хут мина Берчуке баве хwэ-
йи. Гондийе мэйэ аhьл, гьшк мынр'а дьвежьн, wэки Иване
кōр'е тэ у баве хwэ ноли hэвьн, те бежи севэкэ, ор'еда
кьрнэ дō фэлqa у р'асти жи осанэ. Фьрqийа тэ у баве
тэ эwэ, wэки хэйсэте тэйи мьлаhimэ, ле йе wи зэф сэрт
бу. Гьлийе кō дьгот, wэки сэре wи жежьрна, жь гьлийе
хwэ пашда вэнэдьк'эшийа, ле эз h'эйрана сэре тэмэ,
хэйсэте тэйи мьлаhimэ, тō алийе хэватэда хут wи чуйи.
Эз дьреж накьм, чьмки сэрhатийа баве тэ гэлэки мэзьнэ.
Эw се салбун, кō дэ'wата мэ кьрбун, сала пашьн, ээ бь
тэ h'эмлэ бум, пайизе баве тэ у чэнд гондийе мэва чунэ
бажаре Р'остове, wэки к'өлфэте мала хwэр'а эшийа бь-
к'ьр'ьн. Эw се р'ож бун, чубун, эз бе сэбьр hивийа баве
тэбум, р'ожа чара бэри эваре, кальк у пирька тэ даре
шэwатейэ зьвьстанейэ дэре мале дькьрнэ ньзаме, qэсэл да-
витьнэ сэр wан, wэки зьвьстане шьл нэвьн, нэдьhиштьн.

wэки эз бьхэвътъм, чьмки... Ньшкева мэ эщевэкэ мэзын дит, wэки ниве гондийе мэ, тер'тер'е к'ылиса мэ данэ пэй фьрхунэке р'аст бэрбь мала мэ тен. Кальк у пирьке тэ, хэбата хwэ бэтыл кьрын, бэрбь щьмэ'те у фьрхуне чун у мьн жи да пэй wан, бистэке шунда һэр тышт э'йан бу, иди т'эмамыйа гондийе мэ бь жьно-зар'ава гьшк һатьбунэ дэре мала мэ, һ'эйфа хwэ бь баве тэ, тае т'эне дьһанин, дэрд у кёле мэ дьданэ сьвьккьрыне. ле wэй ль we сьвьккьрыне. дэрба ледайн қэнщ нэльбу у нэ жи йа биркьрынейэ. Бь сальхе р'ешийе һэвале баве тэ, wэхте эw бь қэт'эре жь Р'остове дэрк'этьбун, незикайи ль р'аз'йез-да монт'иқа мэ кьрьбун, щьмэ'та пэйабуйэ п'эр' буйэ. һ'эта щьмаэ'т пэйа дьвэ, ду гьшка баве тэ дьхазэ пэйавэ, мират'а қэт'эре жь ши дьлэқэ, баве тэ дэст давежэ дэстыке, дьхазэ, пэйавэ, йэқин эw лэз дьк'эвэ, дэсте wи жь дэстыке дьшьмьтэ у дэвэр'уйа дьк'эвэ орт'а һэрдё вагона у т'экэре һэрдё пенщ вагоне пашьн сэр бэдэна wиp'а дэрбз бубун. Дэ, щьмаэ'та мэйэ р'эх'мэ, элбер'а т'абутэке тиньн, мэйт'е баве тэйи чэнд п'эрч'э дькьнэ нава т'абуте у датиньнэ фьрхуне. тиньн мала мэ. Эһ, лаwо, эзэ бьриндарьм иди бэсэ. эз сэр бьрине хwэ wэкм we бьжэ-ньн. Қэрэз. мьн тэр'и-щанийа хwэ да сэр тэ, орт'а мьн у хёдела, жь we мала мэзын, эз у тё манэ, тё жи гьлийа жь мьн вэльшери у сэбэба п'осидэбуна хwэ мьнр'а навежи...

Эwлэд жи дэмэкэ хорт ль де ньһер'и, жь щийе хwэ р'абу, һесьре сэр сурэте дийа хwэйэ қармуч'эк т'эмьз кьр у паше йе хwэ, чу ав ани де деме хwэ қэнщ кьр у wи жи. Дэрэнг, дэрэнг Иван жь щийе хwэ р'абу, чу дийа хwэ һ'эmez кьр, һьнэки бэр дьле weда һат. р'амуса у сэбэба п'осидэбуна хwэйэ иройин дийа хwэр'а қьсэ кьр:

— Дае шан! Эз бона wан кьрыне тэ мьнэтдарьм у сёждэдарьм. Р'асти жи тэ тэр'и-щанийа хwэ дайэ сэр мьн. Фэ'мдарийэ бона хайикьрына мьн жи тэ гэлэк р'оже р'эш дитьнэ у эз wан қэнщийе тэ т'ё wэхта бир накм у

на йе биркьрьненэ. Р'астэ, или ъмьре мьни незики бистайя, вэхте мьни зэвашейя. Р'астэ, тэ наве қизе гондэ э'зэб чэнд щара бэр мьнр'а к'ьшандьнэ, ле хенши йэке мьн дьле хвэда жь кэсэки һ'эз нэдькьр. Ч'э'ве мьни сэр we бу, ле we жи қэт незикайи ль мьн нэдькьр, мьн жи хвэ щэм we эрзан нэдькьр. Эз тэр'а р'аст бежым, эгэр тѳ we бэ-гэм нэки, настиньм, чьқаси жи эз жь we һ'эз бькьм, нэ һ'эсавэ, һ'эта қайиллийа тэ т'ѳнэвэ.

— Иван щан! Эз қѳрбана р'ожа тэмэ, т'ѳне хастьнэ-кэ мьн һэйя, эв жи зэваша тэйя, тѳ к'е бьхазы, эз тэр'а р'азимэ, қэт мьраз бе дьл дьвэ? Эз бэхте тэдамэ, зу наве we бежэ, эз һэр'ым бьхазым, бэлки эз зу нэвийе хвэр'а шавьм, или дэрде мьне дьнеда т'ѳнэвэ. Дэ, эз һ'эйрана тэмэ, зу наве we бежэ...

Иван аликида бь готье дйа хѳр'а р'азы дьвэ, али-йе майиши жи, нэ ахьр, wan һэрдѳ шаһьла шэрт дабуна һэв у шэрт жь һэв стэндьбун. Ле бале Иван, эв шэртана сэва хатьре дийа хвэ бэр тыштэки һ'эсаб нэдькьр, вэки шуша дьле дийа хвэ щара дѳда нэшкенэ. Иван сэре хвэ бэржер кьр, деме ши сэр вьз-вьзи бубу у анищак гот:

— Дае щан! Эз дьса дьвежым, эгэр р'азыбуна тэ т'ѳнэвэ, эз тѳ вэхта we қизе настиньм. Хастийа мьн Наташа Колйайя, эгэр р'азыбуна тэ һэвэ?

— Иван, дэлалийе мьн, — де гот, — бьмбарэк, пироз бьвэ, созе р'аст, һэма ч'э'ве мьн жи сэр шейя, эв һьм қызэкэ хэватһ'эзэ у һьм жи бэдэвэ. Йа сэрэкэ эвэ, гэ-ло эва жи жь тэ һ'эз дькэ, йане на? Лаво, щэм мэ, зэвашэ зоре навэ, гэрэке һэрдѳ шаһьл жи жь һэвдѳ һ'эз бькьн. Эз қѳрбана тэмэ, эв жи жь тэ һ'эз дькэ, йане на?

— Дае щан, — Иван гот, — һ'эта ньна we гѳһ нэдыда мьн, ле иро ньзаньм к'ижан ба у багэре эв ани пешийа трактора мьн, мэ т'ера се—чар сэх'эта бь һэвр'а хэбэр-да, мэ шэрт да һэв у шэрт жь һэв стэнд. Демэк, эв жь

мын у эз жи жь we h'эз дькым. Иа сэрэкэ р'азибуна тэйэ, эгэр тō р'азийи, эз жи р'азимэ.

— Пи, пи, лаво,— де гот,— чьма эз корбумэ, р'аст бежи, нава қизе гонде мада, ч'э'ве мын жи сэр we бу у дийа тэйе хōде h'эз бькэ, сьве эваре һэр'ым Наташа хwэ бьхазьм. Колйа у дийа we жи р'эт накьн, чьмки На-та мын қайилэ. Дэ, эw иди шōхōле дийа тэйэ, лап арха-йинвэ...

Де у көр' һэв мач' дькьн, һэла бэри һэрекьрна де у баве Наташае. эw көр'е хwэ бьмбарэк у пироз дькэ у һэрэк дō финщана жи араде вэдьхōн, we шэве эшq у ша р'адьзен. Сьвэтьра пайиза зер'ин, дийа Иван дьлэзнд, wэки эвар зу бе, ле Иван жи дьщэданд, wэки Наташае чоле бьвинэ у дэрһэқа һатьна дийа хwэйэ мала wan беже. Навр'оже дийа Иван дьчэ мала Колйа, жьна шир'а дэр-һэқа we мэсэледа хэбэр дьдэ, бэре эw наз у туза дькэ, паше қайил дьвэ у һива қайилбуна қиза хwэ дьсэкьнэ. Иван у Наташа ль чоле һэв дьвиньн, Иван т'эмамыйа хэбэрдана хwэ у дийа хwэйэ эваре, wep'а қьсэ дькэ у эw жи р'азибуне дьде.

Паиз бу, паиза зер'ин, дийа Иван у чэнд қэwьме wan, эваре дьчьнэ мала Колйа, эw у жьна хwэва жь қи-за хwэ дьпьрсьн. эwa р'азибуна хwэ дьде у дэстмала Иван Наташаеда дькьн, һэрдō али we шайе бьмбарэк у пироз дькьн. Дийа Иван панздәһ р'ожа wэхт дьдэ мала хьнамийе хwэ, wэки һазьрийа хwэйэ дэ'wэте бьвиньн, эw жи р'ази дьвьн. Wэхтэки шэве де у қэwьме wan хатьре хwэ жь хьнамийа дьхазьн. тенэ мала хwэ, ч'э'вр'онкайе дьдьнэ Иван. Дэ, щийе гōнд бу, дийа Иван дэ'wэтэкэ ђса кьр, иди қэт нэвежэ, бука хwэ ани мала хwэ. Чар сала шунда пирьк бь нэвийе хwэ Саша у қизька ч'ук ша дьбу. Пирьке һэw дьзаньбу, wэки мале дьне гьшк данэ we, эw жь пирьке дьнйальке гьшка бэхтэwартьрэ, тэе

быгота эw бэр көр', бук у нэвийе хwэ т'эзэ щаһыл буйэ, дэм-дэма шейэ бэхтэwариейэ. Дэ, р'асти жи өсанэ, нэви гэлэки шьриньн, кальк у пирьк р'öh'e хwэ дыднэ ван, ванр'а к'өбар у фьр'наq дывн. Эваре wэхте көр' у бук жь хэвате дыһатынэ мал. зар' бь пирьк, де у баве хwэ ша дыбун, "хөзыл һ'эвт мире мьразар'а ньһа Берчук саг' буйа у дэмэке wa ль к'өлфэте мала хwэ т'эмашэ бькьра, we чьqаси шабуйа баwаркэ орт'а wi у э'сманда we бөһөстэк бьма, ах, ах, диса шөкөр ве р'ожер'а пирьке дыгот..." "Дэ, ду алт'ндарийа Октябрер'а һ'але шымаэ'те советие р'ө бь р'ө хаш дыбу у көлилквэдыда, өса жи һ'але мала Берчук хаш бубу, өмьре т'ер-т'ьжи дэрбаз дыкьр.

* * *

Wэхта ордийа фашисте дэwхун, незикайи ль гөнде Николаевкае кьр, сэр һ'име хэйсэте һэйи, фашиста бь фьр'нда гөнд мина тэйрока баһаре да бэр бомба у шилинийа бомба бу, кө сэр гөнд у дэште weда дыһатын. Жь дэст бомба qур'э-qур'а жьн, зар'а, кал, бука у пира э'рд у э'сман дыһынгьвт, тэйе qэй быгота мина qөлынге баһарейэ wэстийайи: нэ кө дыкьрынэ qьбэ-qьб, ле жь дыл дыкьрынэ налэ-нал, һесре ван мина тавийа баһаре жорда сэр зөлма э'рдейэ фашистада дыһат. wэки һьнэки дыда саһылкьрыне, кө мэрьве бегөнэ навда нэшэwьтын у нэвьнэ р'ьжи. Ле фьр'нде фашисте дэwхун гөһ нэдыда барана жорда һати, бомб сэр бомба жорда дьр'эшандэ сэр э'рде.

Дэ, wэ'де дэстпебуна шер'да хенщи кале 70-80 сали мер гөндда нэмабун, гьшк чубун, wэки wэт'эне хwэ жь лыжмьна бьдана хайикьрыне. Гөндда т'эне кал, пир, жьн, зар' у һьнэк жи qиз у бук мабун, гөнди жь алийе мерала хьк-хали мабу. Хелэкэ хөрт шундатыр, фьр'нде совети-

йе бэрэ фьр'нде дэщала дан у жь һ'ьдуде гонде Нико-
лаевкае у һала жь ши гэлэки дур р'ақатанд. Щьмаа'та
гондэ саг'майийэ хвэ вэшартьбу һеди-һеди дэрдьк'этэ
нава гонд, һэр кэс ль к'олфэте мала хвэ, қәшым-псма-
ма дьгэр'йа, дьһатьнэ бэр мале хвэ, ле жь мале гонди-
йэ тьндрус, т'эне р'асти к'элэфа, мале һ'эдьманди, йане
нив һ'эдьми, ду у алаве дьһатьн. Гонд бь дэнге зар', жьн,
кал, пир у жь һ'эйwane саг'майи һатьбу һыгавтьне, тэе
быгота шина сэр мьрийанэ. Ле дэнге Саша у кэч'ьке жь
дэнге һати гьшка бьльндтьр дьһатэ бьһистьне, чьмки
ван мэйт'е пирьке у Наташа дийа хвэ дитьбун у бэр
вана миша қула сэкьнибун, гази дькьры, ле бале т'ө
дэнг нэдьбийистьн, эв қөрбан у һ'эйране һэрр'ож, мала
хвэ баркьрьбун, чубун к'ө чубун. Кэч'ька д'ө сал нвада
һақас жи фэ'м нэдькьр, һа дьчу шэм мэйт'е пирьке, һа
дьчу шэм мэйт'е де, бышкошке бэрийа де вэдькьр, дәсте
хвэ ль п'есира де дьгэр'анд, бь ч'ьч'ьке де ша дьбу, бь
һэрд'ө дәста де дьһ'эжанд, ле... Эве һәв заньбу, вэки
де р'азайэ, ле ньзанбу де к'этийэ хәва һэрт'ьми. Һэрд'ө
зар'о миша долаве дора де у пирька хвэ дьфьтьлин, ле
п'ае п'ьр'е дьчунэ шэм дийа хвэ, диса дәсте хвэ сэр
синге we дьгэр'андьн, ч'ьч'ьк у деме дийа хвэ р'адьму-
сан. Вэхте һэрд'ө т'ьфала дәсте хвэ гэлэки ль синге
дийа хвэ гэр'андьн, дәсте ван жи миша бэдэна дийа
ван сар бу, дәсте хвэ жь дәмәде вэк'ьшандьн, ле жь
һэрд'ө мэйт'а дур нэдьк'этьн, к'ө дур нэдьк'этьн...

Бэр эвар бу. Р'о к'этьбу сэр р'ийа хәвэйэ қольбан-
дыне у тэе быгота зу дьчу. вэки we з'олм у зэлалэте бэр
ч'э'ве хвэ нэвинэ, һэж ль бэдэна we нэк'эвэ, сэре we
зэ'ф геж нэвэ, р'энге хвэйи хунки һьнэки зу бьдэ т'э-
мьзкьрьне. Ве дэма т'эбийэтейэ мэлулда, мьзгини ль
щьмаа'та гондэ саг'майи дак'эт-эвлэде ван, Ордийа
сор һатэ һәвара ван, к'ошти элбер'а дэфьн кьрын, бь-
риндар г'өһэстьнэ нэхашхана, саг'майи жи мьһашьр

(эвакуация) кырын. Сашае чар сали у кэч'ьке дō сал у нив т'эви бь һ'эзар-һ'эзар зар'е эт'им эт'имхане шәлетә башқә-башқәда һат'нә шишаркырыне.

* * *

Шьмаә'та советиейә мерхас нәһе мәһа гōлане сала 1945--а фашисте Алманияейә дөвхун бь т'эмами у к'отаси һ'ыншьр'анд, бәйрақа хвәйә бь хуна һ'эзар-һ'эзар мерхаса сорбуйи. гәвәзбуйи сәр Рейхстаге ньканд у гәләк шәләте Авропае жь зōлм-зәләләтә қөр'на р'әш аза кьр у к'әтә сәр р'йа һәқә азадар. Шәлетда һәла чәтнайи гәләкбун, шәлат готи баһата дачекырыне, бьрине ледаийи баһатана қәншкырыне у ноли бәре оьмьре т'ери, т'ьжийи бәхтәшар бьһата дәрбазкырыне. Бәле, шәлетда дәстбь қәншкырына дәрбе ледаийи бу у һеди-һеди жи жийина шьмаә'те дьһатә п'аккырыне. Һәму бажар, аван, гōнде кō дьжмьна шәдәли һьлдабу дәсте хвә, бьрше чилә-қәр-қаш дьһат'нә чекырыне, завод у фабрика дьһат'нә чекырын у дачекырыне, р'е, п'ьрә даһат'нә дасәкьнандьне, һәла йе лазьм жи че дькырын. Зат'и идаре ханднейә бьльнд у мәк'т'әбада жи шьрин дәстбь хандьн у һинкырыне бубу. Зар'е бәри шер' у ду шер'ра жь дийа хвә бубун, иди гьврә у мәзын бубун. Һьнәка мәк'т'әбе ор'тә т'амкырыбун, идаре ханднейә бьльндда һат'ьбунә қәбулкырыне, һәла һьнәка жи мәк'т'әбе һ'әвтсалә у дәһсаләда дьһандьн у хандьна хвә пешла дьбьрын.

* * *

Эт'имхана Шәләләбаде (Р'СС Киргизияе), нава эт'имхане р'еспубликаеда йа һәрә мәзын бу, шьрда зар'е шәк'иле бь сәда мьләта һәбун, ле чәша к'ōлфәте маләке дьһат'нә хайикырын. һинкырын у т'әрбийәткырыне. Зар' һақаси бь һәвр'а һат'ьбунә гьредане. ван һәш заньбун гьшкә жь деке у бавәкинә. Зар'е кō дәрсхана дәһа т'ам дькырын, һьнәк идаре хандьна бьльндда дьһат'нә қәбул-

кърне ле һьнака жи р'яа омыре хвэ нава сэнайе, колхоза, совхоза у ч'ьдле малһэбуна шымаэ'тиейэ башқә-башқәда дьдитын. Дирексия эт'имхане гэлэки бь эвләде хвэва мөкөр' дьбу, һ'эта нъзанбуяа к'и к'ода һатийэ шиваркърне у чэва һатийэ шиваркърне, дэст жь ван нэдьк'ьшандь ле йе кө нэдьһатэ шиваркърне дьһани эт'имхане, вә'дәли ши дькър у паше хэватәкә майинда ши дькър. Шарана жи өса дьбу, вәки көр' у йане қизәкә ван дьзәвьши у йане дьчу мер, т'әрбийәтдар, йане директоре хвэ т'әглифи дә'вәта хвэ дькърн, әванна жи бь шабунәкә мэзын т'әви we шайа ван дьбун. Бь гьлики әв мина эвләде маләке бь һәвр'а һатьбуна гьредане.

Һәма Саша р'ожа мьһашьрбуна хвәйә 10-15-да ль эт'имхана Щәләбадеда һатә қәбулкърне, ле дәрһәда йазийа хушка хвәда тыштәк нъзанбу. Саша зар'әкә жирә, гәләки сәр хвә бу, хәрав жи һин нәдьбу. Дирексия эт'имхане у колектива т'әрбийәтдара бона р'ьнд һинбуна ви, ақьлбәнди у мьлукайа ви гәләки жь ви һ'әз дькърн. наве ви т'ьме навниша пешване һинбунеда дьһатә готьне. Ви гәләки жь дәрсе т'әбийәтзанийе һ'әз дькър, от'аха т'әбийәтзанийе бь һ'әзара көлилке р'әнгавази, дарава хәмьландьбу, вәхте мәри дьк'әтә һөндөр'е we оде, тәйе быгота қәсрәкә шынәтейә. Ви одәкә ч'укә р'әх we оде жи п'ешк'еши тәрәвьлзание у анатомиае кьрьбу, ле һ'өба шийә бәрбь анатомиае дьһа гәләк бу. Ви бь сәрәкванийа т'әрбийәтдаре хвәйә бь ви п'ешәйи, һәла шарана шер'бандьн жи дькър у жь ван шер'бандьна алт'ьндар дәрк'әт. Әве йәке һ'өрмәте ви чэва нава т'әрбийәтдара у өса жи нава т'әмамайа хушк у бьре шийә вьрада дьда бьльндкърне. Әви гәләк шыкьле дәстайә

баш жи дьк'шандын, сьвдэр, п'ара хандьне, р'азанханэ, харьнханэ бь шыкле шийэ к'шандива һатьбунэ хэмьландьне. Дэ, we эт'имханеда зар' гэлэкбун, гышка һэв нас нэдькьрын, wэхте Саша сьвдэрар'а, йане һ'эwша орт'а авайе эт'имханер'а дьчу, йе к'эw насдькьрын, һэвале хwэйэ майинэ, к'эw наснэдькьрын пер'а дькьрынэ нас. Бь гылики, Саша бубу һ'эзкьрийе we мала бь т'фаг. Саша сала 1962-а бь қимэте з'эф баш дэрсхана дэһа т'ам кьр у института Ташк'эндейэ дохтриеда һатэ қэбулкьрыне.

* * *

Паиз бу, паиза Ташк'эндейэ сала 1964-йэ зер'ин. Т'эмамия хандк'аре идаре хандьнейэ блынд у шагьрте мэк'т'эбайэ жь дэрсхане һ'эйшта гьрти, һ'эта дэһа т'эви колхозван у п'але совхоза ль дэшта пэмб'э-зер'е сыпи бэрэв дькьрын, wэки нэк'эwэ бьн шыли-шоһе у бэрфе. Саша жи т'эви ван бь к'эл у щан дьхэвьти, чэнд р'ожа шунда хандк'ар у шагьрта хэбата хwэйэ к'омэкдарийе к'отакьрын, wэгэр'йанэ щийе хwэ у чэндэки шунда дэстбь хэбата хwэйэ һ'имли-һинбуне кьрын. Саша р'ожа пешьнэ һинбуна хwэйэ институтеда з'эф баш һин дьбу. Wi сала д'ода қьрар кьр, х'ор'а хэватэкэ һеса бьвинэ у ду дэрсар'а бьхэвьтэ. Бона we йэке жи эw дьчэ щэм декан, м'эсале бэр wэдькэ, декан т'э щава хере наде, ле дьвежэ, wэки бона we м'эсале р'ожа д'ода, ду дэрсар'а wэрэ щэм мьн. Р'ожа д'ода Саша дьчэ щэм декан, эw wi бь демэки гэш қэбул дькэ у дьвежэ.

— Сашае д'олал! Бона һивкьрына тэйэ д'оһ на пер, эз чумэ щэм р'екторе институте, мьн м'эсале бэр wi wэкьр, эw мьнр'а р'ази бу, wэки wэ лабораториаеда чэwа лаборант қэбул бькэ у сьведа һун дькарьн иди бьхэвьтын, а'мьре wэ щэм сэрwере лабораториае һэйэ. Дэ, к'эрэм-

кэ, ирода һәр'э сэр хэвата хвэ, вэр'а дэстанне хэвате-
йә т'эзэ дьхазьм.

— Эз жь вэ, — Саша гот, — зэф р'азимэ, эв йәка
we гэләки к'омәкларийе бьдэ һинбуна мьн...

Саша көр'әки бь һ'әму алыава пешдачуйи бу, ви
хенци сәнә'те хвәйи бьжарти. ви өса жи т'ариф, дьнеза-
нәбун, зьман, ә'дәбийәт у йе майин жи хэрав ньзанбу,
хортәки һ'әму алыава һазьр бу. Әви өса жи гэләки жь
киное һ'әз дькьр, ви вәхт дьдит у дьчу киное. Дэ Са-
шайи иди бист дөдө, бист се сали бу, ви чәва дьвежьн,
ч'ә'ве хвэ дьгэр'анд, кө қизәкә лайиқи хвэ бьвинә, пер'а
һәр'э, вэрә, вәхте хәйсәте ван хаша һэв бе ви чахи...

Паиз бу. Паиза дэрәңги. Бае зьвьстанейи сар иди
к'ар у барә хвэ дитьбу, һеди-һеди бәрбь щийе гәрм дь-
һат у щарана жи дәри дьк'өта. Хьшинийа бәлге дарабун,
мина баһар у һавине һэв дьк'әтын, ле сазбәндиийа хвәйә
мәһе бәрин биркьрийә, щар-щара жи һьнәк бәлг жь да-
ра дьк'әтын, бе дьда пешийа хвэ. к'өда дьхаст шьрда жи
дьбьр. Дара жи бь дауәшандьна бәлга тәе қәй бьгота
барә хвәйи зьвьстане сьвьк дькә, вәки бәрфа фәсла зь-
вьстане сәрда бе, кө ч'әқле we нәшкен. We шанәшина
паизела Саша к'ар-барә хвэ дькә, вәки һәр'э киное. Әв
к'ьнще хвэ у п'орә хвэ дькә һьзәме, вә'дәли хәт'ә
хвэ жь һэвала дьхазә у бәрбь авайе киноейи мәрк'әзи
дьчә. дәмәке шунда, дьғһижә бәр щийе кө бьлета теда
дьфрошын, сьре дьпьрсә, кәч'ькәкә дәлал щава ви дьдә
у пәй we дьсәкьнә. We р'өже щьмә'т гәләк бу, чьмки ки-
нокә һьндьстанейә т'эзә дьдан. Саша дәмәке бәжьн—
бала кәч'ькейә такр'ьһ'ани бәр ч'ә'ве хвәр'а дәрбаз дь-
кә, ле фәсал жь дәст щьмаә'та бәрәвбуйи нак'әве, вәки
деме we р'ьнд бьһер'ә. Әв гәләки дьсәкьнә, ле т'ө тьшт
же дәрнайе у эв сәва кәч'ьке р'ьнд бьвинә дьвежә, —
бьбахшинә, әз пәй вәмә, әзе һәр'ьм хөр'а қәлуне бьк'ь-
р'ьм, бем,.. Әв өса жи бәнде пәй хөр'а дьвежә, р'азибуна

Һарда жи дьстинэ у лэз дьчэ, чэнд дэҫа шунда вэдьгэр'э, һынэки пешийа кэч'ька нэнас дьсэкьнэ, бэре хвэ дьдэ we, р'ынд ле дьһнер'э, wэhte сьрэ пешда дьчэ, те ыш кэч'ьке дьсэкьнэ у т'о ҫьсуре кэч'ькеда навинэ. Эw р'аст-һат'ьна ньшкева бэр wi бэ'ра һ'об у һ'эзкьр'нейэ бе сэр у бын вэдькэ. Саша гэлэки дьфькьрэ у дьһнер'э, wэки эwэ т'энейэ, хорте we т'онэна. Эw алэма дьле хwэда дь-к'эwэ нава хэм-хыйала “Эв кэч'ька ноли р'ойейэ, гэлэ һ'эта ньһа хортэки эw нэдитийэ, wэки wer'а бьwэ нас у жь we һ'эзкэ. Дьwэ эw жь гонд һатийэ, институтэкеда һатийэ ҫэбулкьр'ьне, жь р'азанхане дьчэ хандьне у жь хандьне дьчэ р'азанхане. П'ак, бьра бэwэ, ле институтеда чьма ҫэт хорт т'онэнын, ве кархэзалер'а бьwьнэ нас. Дьwэ, эw гонд надэ т'о кэси?.. Һэма wi чахи һэwале ду wi, wi жь мьтала һ'ышйар дькэ у дьвежэ “щаньл пешда һэр'э.. Эw һынэки чэwа дьвежьн, хwэ жь мьтала дадwэшинэ, һынэки һ'ыше хwэ щэм дькэ, ижа ве щаре дьхазэ р'е у дьрба бьвинэ, wэки кэч'ьк изне бьдэ. Эw wer'а жи бьлета киное бьстинэ. Сьра wi һа-һа незик дьwэ, ле кэч'ьк жи щар-щара дьзвьр'и, ль wi у йанэ жи сьре дьһнер'и, ле эwэ хwэ бса дьда к'эwше, гьва эwе wi нэдыһнер'и, ле Саша эw йэка дьдит у т'эвдира хэбэрда-на т'эви кэч'ьке дьдит. Һэма wi чахи Саша дьл-щане хwэ тинэ, ҫэwэта хwэ бэрави сэр һэв дькэ, ле бь демэки щэрмока дьвежэ.

— Кэч'ька дэла! Эз һиви дькьм, эгэр эхтйара wэ һэwэ, һун жь сьре дэрк'эwьн, щьмаот гэлэкэ, эзе бона wэ у хwэ бьлете бьстиньм, һь, кэч'ька бэдэw?

Дэмэке кэч'ька нэнас дэнге хwэ нэкр, ле бь демэки нэ һаҫаси гэш гот:

— Хорте щаньл. эгэр фькра тэйэ бса һэбу, һазьр wэ бэреда бьгота, мьне щавэк бьда wэ, ле һун ньһа, иди дэрэнг к'этьнэ.

Һэлбэт, ду we готьнер'а Саша сор-вз бу у тэе бьго-

та һ'эму дәри-дәрге хәбәрдане бәр ши һатынә қәп'әшәкь-
рыне, иди тө гылийа нькаре бьвинә, сьрә жи незик бубу.
Wәхте дода нәнас әw хәбәрана бьһист, һьнәки бь к'ән,
ле тәе быгота we р'ази бьбуйа, ле хәйсәте қизайи хwә-
гьрангьртые хайи дькьр у хwә нәдыда сьвькьрыне. Са-
ша нә хортәки бәрзәқи, р'едәрк'әтибу, ван гылийе доде
гәләки һ'өкми сәр ши дькьр, ши бь демәки һивикьрыне
диса гот:

— Кәч'ька бәдәw! Һиви дькьм р'ьщакьрына мьн
р'әт нәкә, р'ожәкә дьжи, тө былета мьн бьстинә...

— Гьва әз гәләки р'азимә тө ньһа мьнр'а былете бьс-
тини, —кәч'ьке гот, —ма шарәкә дьне тәр'а бемә киное
у әз тәр'а былете жи бьстиньм? Хорто, йәқин тө жи
хандк'ари, п'әре зедә тә к'ө анийә. Дә, wәки һиви дьки,
әз р'әт накьм, һани п'әре мьн һьлдә, мьнр'а жи былетәке
бьстинә.

Саша бь дьләки ша, п'әра жь дәсте we һьлтинә, бәр-
бь щийе былета дьчә, кәч'ьк жи жь сьре дәрте, дур,
һива зьлам дьсәкьнә. Саша пәра р'абәри жьнька
былетдаи дькә, жь we һиви дькә, wәки щергәкә р'ьндда
былета бьдә. Жьньк р'әсти жи һивикьрына ши һ'әсав һьл-
тинә у дө щийе р'ьнд дьдә ши. Әw ләзо-бәзо жь бәр дәве
щийе былета дәрдьк'әвә, п'ел льнге чәнд бажарвана дькә,
һ'ьзуре жь ван дьхазә, чәwa мәрвьәк ә'зизе хwә өндакьр-
вә, ч'ә'ве хwә дода нәнас дьгәр'инә, дьвинә у дьчә щәм
we, к'әч'ьк былета жь дәсте ши дьгрә, ле дьһер'ә, ле Са-
ша хwәда дьқарьщә, һәw занә әwe былета хwә жь йа
ши бьқәльшинә, һьлдә, р'азибуне бьдә ши у жь ши дур-
к'әвә. Саша мина мәрьве бьрчи, ль дәсте we дьһер'ә.
Кәч'ьк гәләки ль былета дьһер'ә, тьштәки навежә, ле
Саша фә'м дькә, wәки әwa жь щерге сәраейә баш у хә-
рав жь һәв дәрнахә, бь хәбәрданәкә фәқир у зәлул
дьвежә:

— Былете мэ щерга 22-а нын, зэ'ф башын, киное мэва р'нд бе ханекърне....

Һэма we бисте кэч'ык былета хвэ дьрэлъшинэ, һылтинэ у былета хорт р'абэр дькэ. Ви чахи тэе быгота жь дьл у һнаве Саша тыштэк қәтийа, дәсте ви к'омэк нэдьда ви, кб былета хвэ һьлдэ. Эв щийе хвэда чэва р'ьсас дьсакьнэ, т'эне зур' бубу ль эве у кърне we дьнһер'и, ви бь щур'эки готэ we:

— Бьра, бьра былетэ щэм хэвьн, чь дьвэ?

Кэч'ыка нэнас жи бь һ'але ви һ'эсийа, вэбьшьри у гот „п'ак, п'ак“ былета Саша жи кьрэ сумке хвэ. һьнэки пешда лэқийа, эв жи вер'але һьндьк—һьндьк бина ви дьһатэ бэр, қьдум дьк'этэ чока, зар дьк'этэ дэве ви. Саша we дэме һэв заньбу, дьһийа йа шийэ, эв шаһьлэки һэри бэһтэварэ, дьһижэ нет у мэрэме хвэ. Ви жь щь-маэ'та соқақе у жь we шэрм нэкьра, we қалым бьқу-жийа у бькьра гази— „Эз шаһьлэки һэри бэһтэварьм! „Тэе быгота хуна кэч'ыке жи сэр ви дьк'элийа, пер'а к'этьбу сөһ'бэте, һа пьрс дьданэ Саша, ви жи маул-мақул шава we дьда у һэла шарна ви жи пьрс дьданэ we, we жи бь демэки к'эн, дэв у дьране хвэйэ шэкьри шава ви дьда. Эве йэке һ'өба Сашайэ бэрбь we дьһа дьда п'ьр'кърне, бэлки кэч'ык жи ви һ'алидабу, ле һақнаси хвэ нэдьда к'эвше. Дэ, иди вэхте дэстпебуна киное пер'а гьһишьтбу, эв һеди-һеди бэрбь дэрге авайи чун. һьлк'ь-шийанэ қате дөда, һьнда лехьстьна сазбэнда сэкьни, гөһ дьданэ музиқе, к'ижан шаһьл у аһьл к'елэка ванр'а дэр-баз дьбун, вэдьгэр'йан ль ван дьнһер'ин у тэе быгота дьле хвэда дьготын “Һэрдө шаһьл,лайиқи һэвьн... “Не-зикбуна зэнгьле дэстпебуна киное сазбэнда қайде р'эқасе лехьстьн, Саша жь дода нэнас һиви кьр, вэки т'эвайи бьлизьн, кэч'ык пер'а р'эзи бу у һэрда т'эвайи литьн. Ч'э'ве Сашайи т'эме деме веда бу, ле we жи щар-щара ль ви дьнһер'и, вэки эв нэвинэ, хорт һэр тышт заньбу, ор-

т'а ши у э'сманада тәе быгота бөһөстәк э'рд майә, йане
қәт нәмәйә. Бистәке шуида дәнге зәнгыл э'шарәти да
щәмә'та сьвдәреда бәрәвбуйи, сәвта музиге һатә бь'ри-
не, ч'бра жи һеди-һеди дьһатьнә тәмьрандыне, дәре сәра
киное вәкьрын, кәч'ьк у Саша щийе хвәда р'уньштын.
Дәмәке шунда, ишьде сәрае һатнә тәмьрандыне, дәстбь
киное бу. Кино дәрһәқа бәнгитиета бу, чьқаси лента we
пишан дьда, ақаси нава дьле Сашада бәнгитийе алав дь-
да, әв щийе хвәда нәдьсәкьни, худане сәр'а давит, һа
хвә дьда алийе р'асте, паше алийе ч'әпе, худана сәр
деме хвә т'әмьз дькьр. Кәч'ьк жи щийе хвәда нәдьд'ь-
ли, к'әла бәнгитийе бәдәна we жи зәвт кьрьбу. Һәла щар-
рана пьрс дьда Саша, вәки чьма э'дьяи р'унанейи, ле
бауәркә, әва жь ши дьһа гәләтър нәдьд'ьли бу. Щинаре
ванә щерге пашьн, э'шарәти дьданә ван „Чь вә қәв-
мийә, щийе хвәда р'әһ'әт р'унен эгәр нькарын, ши чахи!“
Ду we э'шарәтийа щинарар'а, иди ван ноли бәре нәдь-
кьрын, бь тәһәрәки һ'әта к'әтабуна киное, хвә бь шур'ә-
ки хайи кьрын.

Ә'вьре шәва пайизе һәбьне коне хвә жь э'смин да-
льқандьбу у вәхте тә бь т'әхмин ле дьнһер'и, тәе быгота
коне р'әш тәнә вәгьртьне у тәнә һьлдане, бь һева бер'а
щарана миңа һәспе к'ьһ'ел пәй һәвдө дьк'әтьн, жь һәв
дәрбаз дьбун у һьнәка жи дьзгин дьгьрт, щийе хвәда
дьсәкьниин. Дәре соқақейә р'езе жи дәстбь сазбәндийа
хвәйә шәве кьрьбун, т'иқә-т'иқә қиз-хорт у щьмаә'та со-
қақейә п'әоврәз, п'әбәржер р'әвьш дьда we шинәшина
т'әбийәта шәве. Бьн р'онкайа шәмдане соқақада, һәрдө
щәһьл эвраз һьлдьк'ьшйан, щарна незики һәв дьбун у
щарна жи һьнәки дури һәв дьчун. Жь хәбәрдана һәрдө
щәһьля дьһатә к'әвше, вәки лавайикьрын у һивикьрына
Саша бе щав дьма. Әве йәке гәләки һ'өкөми сәр ши дь-
90

кър у тæе бьгота чæва гёлле т'ъвынга к'ъч'укчапе нава дьл, һьнаве бир'а дәрбаз дьбу, хәмла һ'обба кō нава бәдәна вида пешда һатьбу, п'әр'ишан дькър.

Гәр'а һәрдо шаһьла, хеләкә хорт к'шанд, нава ви вәдәйида, әв һәвр'а нәбубунә нас, нә хорт наведе, нә жи қизе наведе ви заньбу. Һәрда һәвр'а дьгот "Хорте шаһьл, кәч'ька шаһьл,, у бь ван навава хәбәрдана орт'а хвә дьднә сафикьрьне. Бавәркә, һәрда жи дьхаст һәвр'а бьвьнә нас, хорт щөләт нәдькър, ле кәч'ьке жи хвә гьран гьртьбу, нә дьхаст хәйсәте гьранийа қьсми жьн п'епәзкьра. Хорт һа дьхаст пьрса наскьрьне бавита орт'е, ви һьм жь шәрме у һьм жи щөләт нәдькър, вәки бьгота. Вәхте хәбәрдана орт'а һәрлада, хорт бе һ'әмди хвә дьк'әвә мьтала, һ'әзар йәк қәшмандьн сәре бир'а дәрбаз дьбун у нькарбу вәбьжарта. Һәла шарана вәхте кәч'ьке пьрс дьднә ви, әв һақаси мьталава мьжул бу, вәки шава пьрса дайи бь щур'әки майни дьда, доде бь щавдайина бир'а мән'тәл дьма у дьфькьри, вәки "дьвә зьлам ақьле хвә онда кьрийә, чийә? Нә ахьр, жь хәбәрдана ви те к'өвше, вәки әв лавәки ақьлә, ле чьма өса буйә?,, Кәч'ька нәнас сәбаба ве йәке т'әне тьштәкида дьдит, бәлки өса жи буйа? нькарбу әв йәка бь т'әмами бьда сафикьрьне. Хорт к'әтьбу һ'аләки зәф гьран. хвәда дьрьщқьши, дьшәвьти, худана сар сәр ви к'әтьбу, һәж жи ль бәдәна ви дьк'әт. чәва дьвежы, иди истәк'әна сәбра ви т'ьжи бубу, һьнәки һерс, ле бь демәки п'осидә гот:

— Кәч'ька шаһьл! Мьн бьбахшино, әва чәнд сәһ'әтьн, әм т'әви һәв дьгәр'ьн, ле әм наведе һәв һьзаньн, әв йәка бь т'әхмина мьн, нәп'акә у бәлки шәрмә жи. Хвә әм нә мәрьве кәвнә бәренә, бь т'әхмин, ван жи өса нәдькьрьн, чь кō әм дькьн. Вәрә әм һәвр'а бьвьнә нас у әме хәбәрдана хвә паше пешда бьвьн. Һә, чь дьвежи?

— Дә, вәки дьвежи у һақаси жи зарийа дьки, —кә-

ч'ьке гот, —нава һәwәлдана тәда р'асти һәйә, ле...

— Ижа, —Саша гот, —“ле,-а тә чийә, щөлә'т гәрәке щәм мәрийа һәwә, мала тә ававә, wә иди р'әһ'е мьн дәрхьст, бәлки жи мьн?

— Дә, wәрә, —кәч'ьке гот, —наве мьн Екатеринайә, дьле тә р'әһ'әт бу?

— Наве мьн жи, —хорт гот, —Сашайә.

Һәрда дәсте хwә данә дәсте һәw, һьнәки бь һәw к'ән-йан, Саша нәдхаст кәч'ьк дәсте хwә жь дәсте wи дәрхә. Бавәрки хеләкә хөрт дәсте ван дәсте һәwда ман, һ'өба ван мина хәта электрикие жь йәки дәрбазы йе майин дьбу. Аг'ри Катеринае дәсте хwә жь нав дәсте Саша дәрхьст, ле р'әнге we гәләки һатә гәһастьне у туж ль ч'ә'ве Саша ньһер'и, гот:

— Ах, Саша, Саша, аг'ри тө гьһишти мәрәма хwә, мьнр'а буйи нас...

— Катерина щан! Һәла на, ле әw шәрм. хофа кә щәм мьн һәбу бь г'әмами нәһатийә һьлдане, ле мьсқаләки һатә саһалкьрьне. Ижа ньһа, әм дькарьн һәвр'а хәбәрдын. Зә'ф баш бу, wәки нә һәwале тә у нә жи һәwале мьн wәхте гәр'е р'асти мә нәһатын, әгәр р'асти мә бьһатана, мьн у йане жи тә, мәе чь щав бьда, әме лап нава һәwалада ә'лизәнги бьбуна, щөкөр, щөкөр кәсәк р'асти мә нәһат, нә өсанә, Катерина дәлал?

— Созе р'аст, —Катеринае гот. —тө р'асти, ле һәwале мьн һьндькьн, бәлки һәвал-һогьре тә гәләкьн?

— Хенщи гәләкбуна һәwала, —Саша гот, —дәрсдар жи гәләк мьн нас дькьн у һ'өрмәта мьн дьгьрьн, р'ьнд бу, wәки кәсәк р'асти мә нәһат...

Бу г'иқә-г'иқә Катеринае к'әнийа, ль Саша мезә кьр у гот:

— Сәшә, ижа һәла мьнр'а бежә, wәхте әм һәw-

р'а нэбубунэ нас, тэ сьвтэ чэва лазьмэ, щава пьрсе мьн дьдан, ле паше те бежи тэ хвэ шаш кьрбу, щава пьрсе мьн р'аст нэдыда, чь дьнатэ бэр ацьле тэ, тэ дьда дэр. Саша, Саша!..

— Екатерина, — Саша гот, —тө расти, вэрэ эм дэр-нэца we йэкеда хэбэр нэдын, анцах эз жь қэфэсе дэрк'э-тымэ у дэрдем нэдэ вэк'ьландьне... Эз т'эхмин дькм, тө гэлэки лэз дьк'эви, изне бьдэ. вэки эз н'эта мала вэ, тэ вэр'екьм?

—Саша, —Екатеринае гот, — бэсэ, эм ирода хатьре хвэ жь нэв бьстиньн, йане на дьвэ тө бежи, эм сьве к'ө р'асти нэв жи бен? Эз тыште өса н'эз накьм. Вэр'екьрын к'ижанэ, эзэ нэхашьм, корьм чийэ, нькарьм бе тэ нэр'ьм, эре? Дэ, бь хатьре тэ!

— Екатерина щан! —Саша гот, —чьма мэрьвайи ва дьхазэ, н'өрмэт, сианэт жь орт'е натийэ ньлдане, чийэ? Эв чэнд сэл'этын, эм т'эвайи дьгэр'ьн, бь т'эхмина мьн, мэ т'ө гьлийе хэрав нэвр'а нэготийэ у жь қануна мэрьвайе жи дэрнэк'этынэ. Ижа вэр'екьрынэкэ садэр'а чь дьвежи? Дьвэ дьтырси ле. бав, бьра, йане қэшьм, пьсмаме тэ, we р'асти мэ бен, хатьре тэк'эвьн, эре?

Вэхте Саша эв гьли готын, р'энге кэч'ьке сьпич'ол-ки бу, н'але we хэрав бу, ах сэр ахе дьк'ьшанд мина нэ-хашикэ бэдн'ал дькьрэ налэ-нал, т'эне ль пешийэ хвэ дьн'ер'и, неди-неди пешда дьчу. Бистэке шунда бь демэ-ки гэлэки п'осидэ, к'элогьри. ле бэле зэф' нэрс, ль Саша нь'ер'и, тэе бьгота эв дьхазэ бьвэ тэйре симьр', зьлам техэ нава п'энще хвэ, ви дэрхэ нава э'сманэ у жорда бэрдэ, вэки эв э'рдэк'эвэ, п'ьрти-п'ьрти бьвэ, п'ьртыке шийи саг'. гөне вида бьминэ, зэвта хвэ нэ ани гот:

— Саша, Саша, эм нэла п'аки нэвр'а нэбунэ нас, ле тө дэрба мэрйи дьхи. Жь гьшки р'ьндтырэ, эм ирода иди р'асти нэв нэен, н'эсавкэ мэ нэвдэ нэдитийэ у эм нэвр'а нэбунэ нас, хэлаз бу, чу...

— Катйа, — Саша гот, — те бежи ван готыне мьн. гэлэки һ'окоми сэр тэ кыр у то бы т'эмами һати г'оһастыне. Эз темэ сэр we нете, wэки то жы кэси натърси у бэр тыштэки жи һ'эсав наки. Эw ш'ох'олэки зэ'ф башэ у хаша мьн те. Демэк, то мэрывэкэ сэрбэсти, хофа тэ жы т'о тышти т'онэнэ у хwэ сэрк'арийе хwэ дьки. Диса һиви дькьм, изне бьдэ, wэки тэ вэр'екьм.

Екатерина бы готыне Сашар'а р'ази бу, һарда дэстбы ш'э'дандьна ог'бра хwэ кьрын, дэмэке шунда эw гьһиштынэ к'елэка авайики чарqати, кэч'эке дэсте хwэ да дэсте хорт, хатьре хwэ хаст, ле Саша эw да эглэкьрыне у гот:

— Екатерина, һэр тышт бона мьн фэ'мдарийэ, wэки то института Ташк'эндейэ зьмин у э'дэбийэтеда дьхуни, к'ижан курсе у к'ижан факултете бона мьн нэ э'йанэ. Һэлбэт, заньбуна we йэке нэ һаqаси чэтынэ, мэрыв нава чэнд сэх'этада дькарэ бьзанвэ, ле эw нэ шене мьнэ. Ньһа эз һиви дькьм, бежэ, эм чьчах дькьрын һэв бьвиньн, пьрсэкэ мьнэ фэрз һэйэ, т'эне эwe бы дэсте то бе сафикьрыне, хенци тэ...

— Саша, — Екатеринае гот, — чьма эз чи тэмэ, эм дэсте һэвэ бы мэһа у саланын, йане qэwьме һэвьи, wэки эз т'эне дькарьм пьрсе сафи бькьм. Дэ, хэйсэте щайыле we дэменэ, хwэ зу дьдьнэ эрзанкьрыне, qимэте хwэ дьхьн. То we йэке р'ьнд бьзанвэ, wэки- эз нэ йа готына тэмэ, һэр'э йе готына хwэ бьвинэ у пьрсе хwэ бьдэ сафикьрыне. То чьто мери, wэки ит'бара хwэ нава чэнд сэх'этада бы мэрыва нэнас тини у пьрсе хwэ дьли сафикьрыне? На, на, то зэ'ф шаш дьви.

— Эһ, Екатерина. — Саша гот, — щарана өса дьвэ, wэки щайьл бы мэһа бэлки сала жи бы һэвр'а дьгэр'ьн у паше һэв бир дькьн. Ле бэхте нышкева, т'эме р'ьнд дэрте у һэрд'о али жи газьна накьн у һ'эта к'отасийа өмьре хwэ бэхтэварьн. Ле бэле, һэла эз у то нэг'һиштынэ we

дәрәще, ле вәхте эз тә дьвиньм, хвә бәхтәвар һ'әсав дькьм, бәлки гәләк тышти әм жь һәв һин дьвини. Һәвалти тыштәки башә, мәрыве ақыл т'әме хвәр'а қәшым у доста дәст тиньн, р'ожа хаш у чәтында имдаде дьднә һәв. Аһа эз сәва we йәке дьхазьм, вәки т'әвгьредана мьн у тә т'әме т'әв һәвә, чьмки тә қизәкә ақыли у хуншьрини.

— Тә хортәки дипломати, — кәч'әке гот, — занәйи, хәбәршьрини, вәй we қизе, тек'әвә дәсте тә, тә бь заре хвәйи шьринва һәр пьрсәке дькари жь we бьк'ьшини. Эз тәр'а р'аст бежьм, эз жиһә т'әнемә, ви бажарида хенци һәвалбәнде мьнә курсе, кәсәки мьн вьра т'өнә. Дә, вәки тә дьвежи, сьве на дөсва, сәһ'әт һ'әвта, әм лиса ви ши р'асти һәв бен, қайили?

— Эз зә'ф р'азимә, дәләлийа мьн, — Саша гот, — һьзаньм, эз чь бькьм, вәки бәр қәшшиҗе тә дәрәм. Бьрә хөде we р'оже бинә, кә тә қимәтәки баш бьди мьн у әм бь һәвдә бьсәкьнн...

Һәрдә шаһьла хатьре хвә жь һәв хаст, һәр кәс бәр-бь р'азанхана хвә чу. К'әф иәдгьншә к'әфа Саша, һәв заньбу ван гьлийе кәч'әке, т'әмамийа дьне дайә ви, бәхтәварә гьнштийә мьразе хвә. Вәхте Саша дьк'әтә мьтала, гәләк тышт ақыле шир'а дәрбаз дьбу — “Эзи бәхтәварьм, иди ве дьнеда хәм-хьйале мьне т'өнәвьн. Һәлбәт, йәкә мина Екатеринае мьнр'а бу нас, әв жи бәсә. Эз т'әхмин дькьм, вәхте әм соқаседа т'әвайи дьчун, бәлки гәләкә хөзьяла хвә бь мә дьһанни, һәрдә жи лайиқи һәвьн. Эһ, әв готьнә башьн, хашьн, ле нава һәвәда дьһатьнә готьне, гәрәке әм дьһа незики һәвбьн һәв бьстиньн, а ви чахи дьле мьне р'әһ'әтвә. Дәләлийа мьн, шанькәкә садәйә, дьлт'әмьзә, мәрвьһ'әзә, те к'әвше нә жь бажерә, әв дода гөндә, һәла чәва дьвежьн ч'ә'ве we вәнәбунә. На щаньм, һәма хәйсәте вейи өсайи дәләлә. Әме сьве на дөсва р'асти һәв бен, ле дьвә нәйе жи? На, на әве йәқин бе, чьмки вәхте хәбәрдана мә, әв хө-

дане гълийе хвэйи дайи бу у бэрк' сэр дьсэкъни. Э, дь-
вэ эв жь мьн һ'эз нэкэ, йане хастийе we һэвэ, wi чахи
аве тек'эвэ ч'эра мьн, эзе мина Мэщнун чола к'эвъм.
На, на. нагэшьмэ, эв тыште өса бькэ, чьмки те бежи эз
жи хаша we тем, ле... Дэ, эв гөмана мьнэ, р'ожа мьне
хашэ сьвейэ. Бэлки эва ве йэке нъзанэ, йане һ'ыше we-
р'а жи дэрбаз навэ, йане занэ надэ динаркьрьне, хэйсэте
бэрк'тийа жьна дэсте хвэда хайи дькэ. Һэр тыште сьве
на дөсва мина ч'эме жь ч'ийа һати, we зэлалвэ, қарэз....

Екатерина вэхте жь Саша қәтийа, тәе бьгота we
тыштәки хвэйи қимәтли өндакьрийэ, һа дьчу, һа пәй хвэ
дьнһер'и. Вэхте чу ода хвэ, сәлам да һэвалэ хвэ у хвэ
авитэ сэр кәрэватэ, ч'э'ве хвэ дьхаст бьгьрта Саша дь-
һатэ бэр ч'э'ве we. Һәма we дәме, кәч'ькәкә һэвалэ we,
эв жь мьтала да қәтандьне:

— Ле, ле, мэ һ'эта ньһа һэв заньбу т'ө кәсе тэ т'өнэ.
ле фә'мдарийэ. Дәстпебуна сәлэ һ'эта ньһа, тэ р'ожәке
щикида нәчубуйи, тэ чәндьк чәнд щара хорт бе һ'өрмәт
дькьрьн, кәсәкир'а тэ хәбәрнәдьда у бэр тыштәки һ'эсав-
нәдькьр, ле ньһа һәр тышт э'йанэ. Дэ, хушке, тәйә бәдә-
wi, вэхте дәрдьк'эви соқәқе мина һивәкейи, һәр шаһьлэк
дьхазэ тәр'а бьвэ һас у бәлки жи дьхазьн тә бьстиньн?
Бь т'әхмина мьн, тә р'ьнд дьки, ле гәрәке хорт жи мина
тә бәдәшвэ, һа? Йане на хорте ақьлсьвьк жи һәнэ дьвэ
р'ожәке қәзйәке жи биньнэ сәре тә? Хушка мьн, тә р'ьнд
кьрийэ, малда р'уньштандьне чь дьдьнэ мәрийа. Хушке.
гөһ нәдэ сэр бәдәшәтийа хорт, бьра ақьл-к'әмалвэ, һәр
тышти һәщзйэ. Дэ, ша мьнр'а қьсәкә, нә әм һэвалэ,
һэзьн?...

Вэхте һэвалэ we өса хәбәр дьда, һәр һ'әбубәкә
Екатеринае дьчу алики, Саша бэр ч'э'ве we дьһатэ
бьльндкьрьне, һ'өба we бәрбь wi дьһа п'эр' дьбу, жь го-
тьне wi бавәр дькьр у гөне хвэ бь wi дьһани, вәки
эв п'осидэ дьбу, худане сэр wer'а давит. Кәч'ька һэвалэ
Екатеринае чәва дьвешьн һ'әму дәри-дәрге һ'өбейэ бэр

Саша к'элиткьри вэдькьр у Екатеринана бэрбь ши дьһани иди Екатеринана нэдьхаст зу дэсте хвэ жь дэсте ши дэр-хэ у һэрдө р'оже р'астһатьне дькьрэ сал у мән. Дэмэкө хөрт шундатьр, Екатеринана сәре хвэ бльнд кьр, ль һәвала хвэ ньһер'и у бе т'афэт гот:

— Хушке, чьма хэлқер'а к'арэ, мьнр'а қарэ, әре? Һун һэрр'о дьчн, эз вэр'а тыштәки навезьм, чьма эз чэнд сәһ'эта нәһатьмә, бэр ч'әвә вә буйә ч'ийа, әре? Растә, эз чумә киное, ле эз т'ө кәсир'а нәбумә нас, һәла хастьна мьнә өса жи т'өнәнә, чьмки эз т'әзә һатьмә қәбулкьрнә, ле дәрсе мьне чәвавьн?

— Дә п'ак, п'ак, шәрм нәкә! Әва иди чар-пенщ мәһн, әм т'әвайи һин дьвьн, тө жь дәрса гьшка пенщ дьстини, т'алаша тәйә, тө нәхуни жи дьвә. Ле эз фәқира, чь бькьм, вәки анцах-анцах дьхуньм, ле вәки к'омәкийа тә т'өнәбуя, һ'але мьне чәва быбуя? Әм һәвале һәвьн, чәва шьмаәт дьвежә, һәлбәт нәхәйдә, тыште өса сийа бышкөлейә, йане бышкөл чийә, вәки хвә бәр веда бьтәлини, дурва мәрве бе к'әвше. А ләма жи дьвежьм, сәра хвә жь мьн вәнәшерә, вәки дьне шөхөле тәйә...

— Хушка мьн, — Екатеринана гот, — мьн чь кьрийә, вәки тө ве мәсәла шьмәте дьк'ьшини, эз нә жь ванамә, әгәр әзә өсавьм, бьра хөде р'өһ'е мьн бьстинә. Вьра чь тыште вәшартьне һәйә, һиви дькьм һәла кәсәкир'а нәвезжә, бе аг'ри дьвә чь? Әз р'аст бежьм, иро лавькәк р'асти мьн һат, өса һ'әсав бькә, эз мәщбур кьрьм, ле һнәки жи әв хаша мьн дьһат у эз пер'а бумә нас. Мә сьве һа дөсва вәхт к'әвшкьрийә у әме р'асти һәв бен, әгәр әм хаша һәв һатьн, хвә әме т'әвайи бьгәр'ьн, ле... Ижа зани хортәки чәванә, мәрвь шәрм дькә, ле бьнһер'ә, әв жи ноли мә хандк'арә, ле ньзаньм мала ванә Ташк'әндәйә, йане щики башқәйә. Дә хушке, ө'мьре бьдә к'әвше һь, иди тө жь мьн нахәйди?

— Зә'ф р'азимә, — һәвала ве гот, — әгәр бь дьле тә-

ийэ, тō жи бь дьле шийи, һэвр'а бьвьнэ нас, вэхте гэр'а
вэйэ т'эвайи. оьмре бь хвэ бьдэ к'вше. Гун хаша һэв
һатын, иди мэсэлэ э'йанэ, йане на...

Хушка мьн, —Екатеринае гот, —эз бе һ'эсав р'азимэ
ве шевра вэйэ дайиктие у хушктийер'а.

Екатеринае к'ынше хвэ дэрхьстын, к'этэ нава ши,
ле к'елэк-к'елэк вэльдэгэр'ийа, тэе бьгота ве қавэ гэлэ-
ки вэхарийэ. хэв ле р'эвийэ. Ве чьқаси ч'э'ве хвэ дь-
гьрт, вэдькьр, т'эме Саша бэр ч'э'ве ве дьһатэ к'вше,
бэре хвэ вэдьгэр'анд, нава щиде р'удьнышт, һ'эсав йөк-
бу, диса дьһатэ бэр ч'э'ве ве. Мина дина ле һатыбу нь-
занбу чь бькьра, вэки һеса р'аза. Те бежи ве эв йэка
гөне хвэ һ'эсав дькьр, чьмки ве сэрт-сэрт хортр'а һэвал-
дьда, имк'ан нэдьда кō эв дьле хвэ бэр ве вэкэ. Дэмэ-
ке эва дьле хвэда фькьри —“Щаньм, оьмре мьн дьгһижэ
бист сала, мьн һ'эта ньһа тыште бса нэбьһистийэ, вэки
шарэкева хорт ва сэр щаньке бьвэ бэнги. Р'астэ, бэнги-
тийа нышкева р'омана, киноада һэнэ, ле диса ва сэр
һэв гэрм нэбунэ, чьқаси эм сэр һэв. Мэсэла щьмэ'тейэ
дьежьн. “Баво, мьн дьз гьртийэ, ле ньһа эви эз гьрт-
мэ у бэрнадэ... Һэлбэт. т'эшбэ нинвэ, ньһа эви эз һ'эта
мал аним у чу, ле эви ньһа нэ ль вьрэ, ле бэр ч'э'ве мь-
нэ у нава дьле мьнда һелинэкэ қэшэнг чекьрийэ у те бе-
жи нава хуна мьнда чэрх дьдэ, дьле мьн қэп'эч'э кьрийэ,
хуна мьн сэр ши дьк'элэ. Эгэр мьн мала ши насбькьра,
жь һэвал-һогьра у ши шэрм нэкьра, эзе ве шэве бьчума
щэм ши. мьне дьле хвэ бэр Саша вэкьра у мьне бьготае,
эме сьве на дөсьва жи р'асти һэв бен, ле шэрэ эм про
жи һэвр'а бьгэр'ын, бэлки к'элэбэла бэдэна мэйэ һ'ыш-
йарбуийи дайнэ. һесавэ, вэки эз р'эһ'эт р'азем...”, Нава
ван мьталада, Екатерина чэва р'адьзе, бь хвэ жи ньза-
нэ. Һэвала вейэ к'елэке р'азайи, шэв чэнд щара жь хэ-
бэрдана вейэ бэстава һэвалдайи, һ'ышйар дьвэ, т'эне
эв хэбэра “Саша,, фэ'м дькэ, вэки дьне тыштэки сэр-

вахт навэ. Һэвала we сьве жер'а дьвежэ, эw һьнэки шэрм дькэ, ле ч'ар-нэч'ар дьдэ стуйе хwэ.

* * *

Дө қалб у дө дьле кӧ жь һэв һ'эз дькьн, wэки һэр-р'ож һэв һэвиньн, зэ'ф дьжвар у чэтьнэ. Һэр дэқакэ ван, дьвэ сәһ'этке, һэр р'ожәкэ ван дьвэ мәһәке, һэр мәһәкэ ван, дьвэ саләке. Бәле, эw һәрдӧ р'ож, сэр һәрдӧ шаһьлар'а өсә дәрбаз дьбун, нанхарьн, вәхарьн. һинбун жь бира ван дәрдьк'эт. Тәе быгота р'о дәрнак'эвэ, п'әнше хwэйэ зер'ин р'анашәшинэ сэр бәдәwәтийа т'әбийәте. Шэв, сьвэ, стәйрк, һив т'өнәньн, дьһия хькә-халийэ, ч'әм, бә'р, ч'ийа, гәли, гәбоз р'аст у бәрвар т'өнәньн, т'әне эwьн, кӧ һәнэ. Бь зор, бәла р'ожа к'ывшкьри һат, гьһишт, хорт һив сәһ'әте жь wэдэ зутьр һатэ щийе к'ывшкьри, кәч'ьк жи жь wэдэ зутьр һат, һәрдӧ дьле һивйа һэв сәкьни, бь һ'бба бәнгитийе һэв дитьн. Wана гәләки бира һэв кьрьбу, эгэр ван жь мәхлуқәте соқәқә шэрм нәкьрана, we һэвдӧ бәрк' р'амусана, хәм-хьйәле һәрдӧ р'ожайэ дити, жь дь-ле хwэ дәрхьстьна. Һәрда жи бь деме гәш дәст данэ һэв, ле нәдхастьн дәсте хwэ, жь дәсте һэв дәрхьстьна. Ван дәсте хwэ данэ һэв у бәрбь баг'е сәйранге чун, дәмәкэ хорт ль дора голла бег' гәр'йан, һьнэки хашийе хwэ бь қаз у wәрләке совәк'ари дькьрын кьрын у паше бьн даре мәрхейэ бьләт'да, сэр р'уһьштоке р'уһьштьн, дәмәкэ хорт һәрда хәбәр нәдья у ль ч'э'ве һэв дьһер'ин у паше к'ә-тьнэ сәһ'бәте. Һәwалдана ван дьреж к'ьшанд, Саша кә-ч'ьк да сәрвахткьрьне, wэки эw пар института Ташк'ән-дейэ дохтьрийе қьсмә хирургиеда һатийэ қәбулкьрьне, һьһа курса дӧдада дьхунэ, р'азанханеда дьминэ, жь хәбәр-дана кәч'ьке жи һатэ к'ьше, wэки эw исал институтеда

натийә қәбулкьрьне, әw жи р'азанханеда дьминә. Тәе бы-
гота даре мәрхейә дора һәрдө шаһьла, жь т'әбийәте ли-
ви кьрьнә. wәки ба нәйе, хәбәр дана һәрдө бәнгийа бь-
һен. Ч'ьқьле дара қәй миңа коне к'өрда сәр wан һатьбу-
нә wәгьртьне у сәр wан бубунә сьт'ар.

Р'ожкә ләда паиза Ташк'әндейә зер'ин бу. Тиренще
р'ое нә ноли һавине, ле һьнәки сьст, т'әбийәт гәрм дькьр,
ле һақаси һ'өкөми сәр бәнда нәдькьр, хазма ч'ьқьле дара
мәрхе сәр һәрдө дьле бәнги бубунә шәмьсп'әр'. Шарана
ч'ьвике п'әр'бәләк, дькьрьнә ч'ьвтә-ч'ьвт, жь щики дьфь-
р'ийанә сәр щийе майин, һ'әwәса мәрийа бь сазбәндийа
wanә awазир'а дьһат, мәрьв һ'әwәс-һ'әжмәк'ар бу, дәнге
wани шарур-былбьли бьбьһиста. Зар'е савайә бегөнә жи
дәсте ле у бава хwәда гьртьбун, һьнәка жи мина мьнмь-
ника жь ле у бава хwә дьр'әвйан, вьрда, weда дьбәзийан,
һьнәка жи дьхаст кәлилк, йане чьрпийе дара бьчьрпанда,
де у бава изьн нәдьда, әw һерс дьбун у һьнәк к'әлогьри
дьбун, ижа we шаре дәсте хwә давитә һешнайе. йане
щийе голлейә бь тьрс дьсәкьнин дьле де у бава тәмул
нәдькьр, бәрбь wан дьбәзийан, wәхте дьлитьн әw бәрбь
wan дьр'әвьн, ижа әw жи бәрбь щики майин дьр'әвйан.
Зар' мина мьнмьника, ль щики нәдьсәкьнин. һа вьрда,
һа weда дьчун, wана һьм хwә у һьм жи де у бава хwә
дьданә wәстандье. һәрдө шаһьле р'уньшти ль зар'а
дьһер'ин, дьк'әнйан у дьле хwәда һәрт тышт дьфькьрин.
Шаһьла чәнд щара зар'е ч'ук жь к'әтьна бөфәсал хәлаз
кьрьн, де у бава р'азибун сәр wанда льбарнд. Дьһатә
к'ьвше, wәки һәрдө шаһьл жь р'астһатьна хwәйә р'ожа
ләде гәләки р'азинә у һәр тышт биркьрьнә, т'әне хәбәр
дьдын, чуйа-һатийа, бәдәwәтийа т'әбийәте т'әмашә дь-
кьн.

Дә, шаһьлти р'әwьша инсинә, мәрьв һәр нави we
фәследа қазанщ дькә у р'ийа өмьре хwәйә р'аст дьгрә у
weда дьчә. Гава қиз у кәр'әк һәвр'а дьвьнә нас. ақьле

ван жь һэв дьбьр'э. р'ожэке һэв нэвиньн, бина ван дэр-
нае. Чэва қыз у өса жи хорт, дьле хвэ бэр һэв вэдькьн,
сэрһатийа хвэ һэвр'а дьвежьн. Вэхте чэнд мэһа' һэвр'а
дьгэр'ьн, һини ху-хэйсэте һэв дьвьн, ижа дьчьнэ мале
һэв. де, бав, қэвъм, пьсмам у һэвале һэвр'а дьвьнэ нас.
Саша дьхаст сэр мәсэла һ'имли вэкьра, диса шэрме у щө-
лэт имк'ан нэдьдае, ле бэлки Еактерине жи өса дьхаст,
ле хэйсэте қьсми жьни гьранбуне пешийа we дьгьрт. Са-
ша дьл у щане хвэ т'эв тинэ у дьвежэ:

— Екаторина щан! Эз дьхазьм тэр'а гьлики бежьм,
ле...

— Саша те к'эвше, тө көр'эки э'дэби, баши, — Екате-
ринае гот, — шэрмокэيي. Эв “Ле,,-йа тэ чийэ, дьле тэда
чь һэйэ бежэ, ле жь һ'эдуд дэрбаз нэви, һа?!..

— Дэ, вэки дьвежи, — Саша гот, — эз иди шэрм на-
кьм. Р'астэ, тө курса йэкеда дьхуни, эз йа дөдада, чьнэ-
ки чэтьнэ, ле эз тэр'а бежьм. эз... эз... гэлэки жь тэ һ'эз
дькьм у дьхазьм...

Саша ду готьна хвэр'а, сор-вьз бу, жь шэрма щийе
хвэда нэдьт'ьфт'ьфи, р'адьбу, р'удьньшт, нькарбу ль
кэч'ьке бьнһер'ийа, һ'але ви зэф чэтьн у дьжвар бубу.
бе сэбьр һива щава пьрса хвэ бу. Кэч'ьк жи к'этьбу
һ'алэки чэтьн, һава мьталада һатьбу хэньқандьне, чэва
мэрвьэки һажь қумьстана т'өнэвэ, тек'эвэ к'урайа қу-
мьстане, гэрм бьдэ сэр. т'ивэ, дэв у дьран ле бьзынгьрн,
өса һатьбу сэре Екаторинае, ньзанбу чь щава ви бьда.
Екаторина гэлэки фькьри у аг'рие гот:

— Саша, эм һэвр'а бунэ нас, нэ мьн у нэ жи тэ, мә
дэрһэқа ер, щи, к'инэ де у баве мә.мэ һэвр'а хэбэр нэ-
дае, бэлки эвана ве фькра мэр'а нэ р'азинэ, ви чахи
we чэвавэ? Һэлбэт, эм фькра ван дькарьн һ'эсав жи
һьлнэдьн. эв нэ щамерти у нэ жи ширһ'элатийэ, бе фьк-
ра ван, эз нькарьм р'азибуна хвэ бьдьм.

Вэхте Екаторинае гьлие хвэ һэла т'эмам нэкрьбу,

р'ыщафэкэ сар к'этэ бэдэна Саша, к'эл т'ьжи қыр'ьке бу, жь щийе хвэ р'абу, пеш р'уныштэке чу у һат, ль э'рде мезэ нэдькър, т'эне ль даре мэрхейэ пешбэри хвэ у э'с-мана дьнһер'и. Екатерина жи п'ошман бу, чьма пьрсэкэ өса да ви, вэки зьлам к'этэ нава ви һ'але дьжвар. Эва жи жь ши р'адьвэ, незики ви дьвэ, дәсте хвэ датинэ сэр сэрмьлка шийэ фьрэ, чэва мэрьве бьрчи ль нин бь-ньһер'э, ль ви дьнһер'э, бь т'элийе хвэйэ мумьни, һесре сэр ч'э'ве шийэ гэрм, т'эмьз кър у гот:

— Саша шан! Чь тэ қəшьми, чь бу, вэки тэ к'эти ви һ'али? Эгэр мьн бьзанбуйа, пьрс нэдьда, ле аликида эз һэқьм, һ'эйран! Эз һиви дькьм, шэрм нэкэ де у баве тэ мэрьвнэ хэравбуно, йане қэнщ буно, қьсэкэ, чьмки тэ пьрсэкэ зэ'ф гьран дайэ мьн, һэла эм һэв нас накьн, щара дөдайэ эм р'асти һэв тен ле вэخته хорт пешданинэкэ өса дькэ, эв йэка қэт ақьле мэрийар'а дэрбаз навэ. Тэ гэрэке эв пьрса ньһа нэда мьн, пенщ-шэш мэһа шунда, гава эм һэвр'а р'ьнд бьбуна нас. Жь һэвалдана мьн у тэ һатэ к'эвше, нэ мала баве тэйэ Ташк'эндейэ, нэ жи йа баве мьн у йа сэрэкэ эм һэрдэ жи р'азанханеда дьминьн, эз чэва лькарьм вэ пьрса тэр'а р'ази бьвьм, һэ? Дэ. иди һэр тышт, һэр тышти дэрбаз буйэ, щава пьрса мьн бьдэ?

— Екатерина, хөзыл һ'эвт мире мьразар'а.— Саша гот.— тэ эв пьрса нэ... нэ... да м... м... мьн...

Искини дьк'эвэ Саша, дьгри, һесре ви мина тавийа барана мэһа гөлане сэр деме шийи чили-қэрқашда дьһат, вэки хэлқ нэвинэ, Екатеринае Саша һ'эмез кър, бэре ви гөһастэ бэрбь даре мэрхе, бь дәстмала хвэ һесре шийэ нэмьч'ьқи т'эмьз дькър у һа жи бэр дьле вида дьһат, „Шэрмэ, щьмаэ'та чуйи-һати мэ т'эмашэ дькэ, вэ мэр'а чь бежэ, тэ мери, хвэ хайикэ, чь тэ бу, малавайо?“ Бь щур'эки Саша к'эла қыр'ька хэв алт' дькэ, ле искэ-иск, на. Дэмэкэ хөрт шундатър, эв к'эла дьлшэшьтандьне жь

бэдэна хвэ дур дьхэ, һәрлө хатыре хвэ жь даре мәрхейя шә'дэ дьхазын у пешла бәрбь мәрк'эза бажер дьчын, ле Саша р'ева дәсте хвэ кьрбу мьле Екатерине, we бона we п'осидэбуна шийэ нэ э'йан дэнге хвэ нәдыкьр. Хеләкэ хөрт шундатыр бь э'шарәтийя Екатеринийе Саша wa дәст-пе кьр:

— Ератерина, һ'эзкьрийя мын! Щава пьрса тэ э'фчәтнэ, ле эзе бьхэвьтм п'ьр'и. һындьки бьдъм.

— Бьсәкьнэ, бьсәкьнэ,— Екатеринине гот,— нэ кь п'ьр'и һындьки, ле эз һиви дькьм, бь т'эмами бьдэ, wәки эз жи бькарвьм, щава тәйэ т'ам бьдъм...

— Дэ, п'ак, п'ак,— Саша гот,— де у баве мын тыштәки хәрав нәкьрынэ, wәки эз шәрм бькьм, ле мын нәдыхаст дәрд у көле хвэ т'эвр'акьра, нәг'ди эзи эт'имьм у жь эт'имхане һатьмэ хандьне, wөрө, мынр'а р'ази бьвэ у эз бь we хәбәрева к'өта дькьм.

Екатерина бь шир'а р'ази навэ у һиви дькэ, wәки эw бь т'эмами шьровәкэ у бона чь һатийэ к'әтийэ эт'имхане. Ч'ар-нәч'ар Саша мәшбур дьвэ у дьвежэ:

— Сәр һ'име э'ламәтийе һәйи, әм бәре бажаре Р'остове дьжйан, фашисте алман һ'ьщуми сәр wәт'әне мәкьр, р'ожа пешьнда, баве мын дьчэ пешәнийе, һ'эта ньһа жи мын т'ө шав дәрһәқа йазийя шидә нәстәндийэ. Эз тәр'а р'аст бьжьм, мын һ'эта ньһа идаре һ'әмщав'а тыштәк нәнъвисийэ, ле әгәр әви саг'буйя, дьвэ әw мын у хушка мын жи бьгәр'ийя, әм бьдитана. Бәре мын ф'әм нәдыкьр, гава мын дәрсхана һ'әйшта к'өта кьр, дәрбази дәрсхана нәһа бум, эз чәнд щара чумэ щәм директоре эт'имхане, мын дәрһәқа хушка хвәдә дьхаст бьзанбуйя, әwә ль к'өйә, саг'ә, йане ... Мын т'ө шав нәстәнд, чьмки эт'имхане р'еспублика Киргизиаеда қизе оса т'өнәбун Екатерина, дәлалийя мын! Ижа зани хушка мынә чь р'ындьк бу, мын жь we чьқаси һ'әз дькьр, we жи жь мын, һа. Ан-

шах, деме we те бира мьн, ах, ах... Дийа мьн у пирька мьн жи п'ьр'и, һьндьки тенэ бира мьн, ле анкета мьнда ньвисинэ, wэки дийа мьн һатийэ кóшт'ьне. Демэк, эзи бе хайи, бе хóданьм. мала мьн эт'имхана Щэлэлэбадейэ у эз wedэре һат'ьмэ т'эрбийэтк'ьрьне, қиз у кóр'е wedэре жи хушк б'ьре мьньн. Н'һа эз һьм д'ьхуньм у һьм жи лабораториа институтеда д'ьхэвьт'ьм. Эз н'һава п'эра бэрэв д'ьк'ьм, с'ьламэти, эз у тóйе wэхте к'óтабуна дэрсэ һэр'ьн Р'остове, гóнде мэйи Николаевкае у эме дэрһэқа һэр тыштида б'ьзанвьн у эзе wi чахи дэрһэқа баве хwэда жи б'ьзанвьм бэлки саг'вэ жи, һа? А сэрһатийа мьн һа-қасэ у һақаси жи д'ькар'ьм беж'ьм. Д'ьвэ, г'ьрийе мьн һ'ó-кóми сэр д'ьле тэ жи к'ьр, бона we йэке, мьн б'ьбахшинэ, һиви д'ьк'ьм...

Саша кó хэбэрдана хwэ кó'та к'ьр, Екатерина жи к'этэ һ'алэки чэт'ьн, ле we хwэ ээвт д'ьк'ьр, д'ьхаст óса б'ькра, хорт ль we нэк'эта ш'ьке, ле нэд'ьбу, һэр тышт д'ь-һатэ к'ьвше, Саша бэр д'ьле weда д'ьһат у гот:

— Екатерина щан! Эзи эт'им'ьм, кэсэки мьн т'óнэ, ле ч'ь тэ қэw'ьми? Д'ьвини мьн дэрде д'ьле хwэ тэр'а гот у к'э-лэбóла д'ьле мьн дани. Эз һиви д'ьк'ьм, дэрде мьн нэдэ т'эзэк'ьрьне. Дэлалийа мьн! Н'һа жи тó шава п'ьрса мьнэ дайи б'ьдэ у паше сэрһатийа хwэ қ'ьсэ б'ькэ, дэ, дэ...

Екатерина мина дара п'ьизейэ ч'ьло даwэшанди, се-фил—сефил ль Саша д'ьнһер'и, дэсте хорт ж'ь м'ьле хwэ дэрх'ьст, ижа we дэсте хwэ к'ьрэ м'ьле wi, дэмэкэ хóрт ль бажарване соқақе мезэ к'ьр, эw ж'ь алиие соқақеи ч'эпе, дэрбази алиие р'асте бун. Б'ьн дара чинарейэ п'ьр'салэ у ж'ь һева пайизейэ сар сэк'ьнин, we тужэ-туж ль хорт мезэ к'ьр у б'ь демэки п'осидэ гот:

— Сашка, йазийа óм'ьре мэ һэрда жи йэкэ. Эз жи эт'им'ьм, ж'ь эт'имхана Чимк'энде һат'ьмэ в'ьра. Тó кэсэки мьн жи т'óнэнэ у тó тышти жи бир найн'ьм. Хóз'ьла мьн

тә бе, вайә тө деме де у хушка хвә һындьквә жи, бир тини, ле эз, эз...

Саша сәва Ектерине бәр хвә дьк'әвә, бь демәки гәш, бәр дьле веда те, we дьдә сәрвахткьрьне, вәки бәр хвә нәк'әвә. Дьвинә, кә готьне ви һ'окми сәр кәч'ь-ке накьн, дьвежә:

— Қәт мәвежә, мә һәрда, р'ынд һәвдө дитийә, гөнә-к'ар нә эзъм, нә тәйи, нә жи щьмәтә, ле фашисте алманә мәрвьхөрьн. Эт'име мина мьн у тә, нә йәк у дөдөнә, бәлки дьғижьнә милиона жи...

Вәрә, әм һәр тьшти бир бькьн, әм һ'аләкиданьн, әм дәр-һәқә һинбуи у бәнгитийа хвәда бьфькьрьн...

— Бәле, тө р'аст дьвежи. —Екатеринае гот. —чь кә буйә, иди дәрбаз буйә, әм нькарьн we пашда биньн. Ле ду сала хандьнер'а эзе жь р'екторе института мә, һиви бькьм, вәкә 150-200 манати к'омәкдарийе бьдә мьн, эгәр әш жи нәбу, бьра мән-мән жь п'әре кә һәр мән бона хандьне дьдә мьн, бьгрә, йане жи эзе мина тә бьхәвьтьм, чьмки т'алаша мьн жь хандьне т'өнәнә, эзе саләкеда һ'әсаве ван дадьм. Әме һәр'ын бьгәр'ын, һьм дәрһәқә йази-йа өмьре к'өлфәте мала вә у к'өлфәте мала мәда жи бьзанвьн. Дәрһәқә цьрса тәйә дайида, эз р'азимә, чьмки эз жь тә гәләки һ'әз дькьм, ле тө, тө?

— Екатерина, өмьре мьн, р'өн'е мьн, —Саша гот, — тө р'ожа мьни! Эз жи жь тә һ'әз дькьм. Р'астә, әмә али-йе де у бавада бәдбәхтьн, ле ирода эз шаһьләки дьнейи бәхтәварьм, чьмки тө дьви дәстгьртийа мьн. Эзи бәхтәварьм, бәхтәварьм, әмә бәхтәварьн, әмә бәхтәварьн!

Р'астә, сурәсәта щьмаә'те һәла соқақәда һәбу, ле бәнгитийа һәрдө шаһьла, тө кәс һ'әсав Үьлнәда, һьнәки шәрм веда давит һәвдө р'амусан у жь шийе хвә ләқйан. Р'ева Саша пьрс да Екатеринае.

— Мадәм, кә тө дьвежи, де у бав, қәшым у пьсмаме тә кәсәк найенә бира тә, ле анкета тәда һ'әнвьисинә тәйә

жь к'ойи, ши у мæск'әне тæ к'идæрын? Дæрһæдæ we йæкеда
щæ мьнр'а бежæ...

Нъвисинæ “Р'остов, гонде Николаевкае,, —Екатери-
нае гот. —wæки дъне тьштæки майин т'онәнæ.

Екатерина щан, ә'зиза мьн, —Саша гот, —наве баве
тæ, фамила тæ чийæ, әгәр мьнк'унæ?

— Екатерина Ивановна Берчук, —Екатеринае гот,—
wæки дъне т'о пьрсе тәйæ майин т'онәнън, һæ, Саша щан!

— Катйа, Екатерина, ә'зиза мьн, —Саша гот, —тө
хушка мьни, Катйа, Катйа. әм хушк у бьре һæвæ һ'әла-
льн...

— Саша, әз бь қөрбан, —Екатеринае кьрæ қур'ини,
демæк һ'обба бәнгтиæ бу йа хушк у братиæ! Саша, бьре
мьн!..

Жь қур'ә-қур'а хушк у бьре, щьмә'та соқадейә мьле
р'асте у ч'әпе т'опи дара һәрда бун, ч'әвр'онкайи дьданә
хушк у бьре, ле йе кә дәрде оса дитьбун, жь к'әсәра дьле
хwә дьгьрйан...

Ташк'әнд—Ереван
1971

Н'ЭСРЭТ

Т'емури 18 сали бу. Нэр тышт вэдьбыжарт, нэр шө-хөлир'а гори дьбу, фэ'м дькыр, нэла щарана р'а у шешыр дьда нэвалэ хвэ. Эви хэйсэте хвэва гэлэки мьлаһим бу, к'омэки дьда дэр-щинара, ле т'эме т'эрэфдаре р'астие бу, к'е к'ө нэр'асти дькыр, ванр'а дьк'этэ н'бэзм—н'бщэте, н'эта нэгһишта хастьна хвэ, дэст же нэдьк'ьшанд. Бона we р'асти у хэйсэте вийи мьлаһим, гондйи гэлэки же н'эз дькыр у қэдьре ви дьгьртън. Т'емури бэжнева нэ ақаси бьльнд бу, намьла вийэ пән бу, п'ор'е вийи көришк бу, ч'э'ве бэлэк бэдэwти дьда деме чили-қэрқаш, бөрие ви, тэйе быгота шыкьлк'ешэки бы н'оба дьле хвэр'а к'ьшандийэ. Бэле, т'эбийэте бона Т'емур тьмати нэ-кьрийэ, эп'ещэ бэдэwэтийа хвэ дабу ви.

Сэрһатийа мала баве Т'емур дьрежэ. Нэла эви йэк сали бу, баве ви дьчэ р'эһ'мэте, дйа вийэ Зэйнэв тэр'и-щанийа хвэ датинэ сэр эwлэде хвэ, мина мера малхутне мала хвэ дкэ, мөн'тащи т'ө қул-бэндэки нэдьбу. Эва р'о бь р'о эwлэде хвэр'а к'обар у фьр'нақ дьбу. Хазма кө wэхте we хэбэре баш дэрһэқа эwлэде хвэда жь шымаэ'те дьбьһист, чэва дьвежьн орт'а we у хөдеда бөһөстэк эрд дьма. Хэм-хьйале wep'а гэлэк тшт дэрбаз дьбун, ле хастьна we т'эне эw бу, wэки көр'е хвэ бэзэw-щинэ, бьвэ пирьк, нэвийе хвэр'а шавэ у дэрде, кө шаһьлт-иэда дитийэ, бир бькэ, бьрин у эше we бьк'эwьн.

Баһар бу, баһара сала 1941-е. Ль э'сманэ э'wре р'эш хьмхьмибун мина көлавэки хөрьстани пешийа п'эн-ще р'ое қап'эщэ кьрьбу у тэе быгота имк'ане надэ we, wэки п'энще хвэ р'авэшинэ сэр бэдэwэтийа т'эбийэте, we бьдэ ал-гэwэзкьрьне. Гөлана we сале жи тэ т'ьре жь р'эwша хвэ нэван бубу, п'осидэ-п'осидэ ль бэнгзе хвэ

дөнһер'и. Нава we п'осидэбуна т'эбийэтеда, р'адиоа wэ-
лате мэ, э'лам кър, wэки фашисте Германияе дэвхун,
нышкева һ'ыщуми сэр wэлате мэйи э'дъли кърыйэ. Фа-
шисте хунхөр тыштэки нанһер'э, һэр тышти дэрмдаг' дькэ
wэлате мэ кърыйэ голла хуне, р'о бь р'о жи пешда те.

Дэнге шер' мина симсыз т'елефоне гьһиштэ һ'эму
һьрцтке wэлате мэйэ жийине у оса жи гонде к'ордайи
п'ахьла ч'йае Аг'маг'ане. Һэма р'ожа шер'э дэһа, чэwa
щаһьл у оса жи мэрьве гондэ навсэрэ, бьр'э қиз, бук,
р'успи у жьн жь п'ахьла ч'йе һеди-һеди бэрбь мэрк'эза
нэһ'ийе чун. wэки һэр'ын wэт'эне хwэйи э'зиз хайи бькьн.
Бэр дэве комисариата нэһ'ийе эскэрийе. щьмаэ'т к'ьм-
к'ьми бу, тэ дэрзи бавита, э'рде нэдьк'эт. Дэмэке шунда,
щаһьл т'ьжи автое барбьр бун, хатьре хwэ де у бав,
қэwm, пьсамм у щинаре хwэ хастьн, авто п'ебэржер бэр-
бь Ереване қьл бун. Нава һэwеда дэнге Зэйнава де, ми-
на қольнге баһарейэ жь бэр'ийе һати п'эрwаз дьбу у
дыгот:

— Гэли лаве мьн, wэр'а ог'рвэ, саг' һэр'ын, бь ал-
т'ьндар вэгэр'ын! Бьра хөде эwлэде һ'эвте һ'эвт мьлэте
wэлате мэ, нэһ'ийа мэ, гонде мэ, дэр у щинара бе р'эһ'-
ме у паше жи эwлэде мьн бе р'эһ'ме, тae т'эне, тae т'э-
нейэ...

Дэнге дайик, жьн, қиз, бук у р'успиe бэравбуйи, на-
ва һэwеда мина э'wьра дькьрэ гьрмэ--гьрм, тэе бьгота
э'wьр дьгөр'ьжьн, дьвэ бьруск бэрбь пешэ'нийа, бэрбь
фашиста дьчэ у дьхазэ һ'эйфа щьмаэ'та мэ жь дэвхуна
бьстинэ. Чэндэки шунда наме лавьке к'ордэ пешэ'нийе,
мале wанр'а дьһатын, де у баве wан шөкөрбуна хwэ бь
хөде дьһанин. К'өтабуна сала 1941-е у дэстпебуна сала
1942-а Темуре Э'вдо бона хwэйикьрьна wэт'эне хwэ,
жь мьле р'асте гьран те бьриндаркьрне, һ'эта wi дьгө-
һезнэ нэхашхане, һардө льнге wi жи сөр' дьвэ. Дохтр
һэр тышти дькьн, wэки мьле wi бьдьнэ қәнщкьрне, ле

гѡ илащ пе навѡ, мьле вийи р'асте феза зѡндеда же дь-
кън, нава чѡнд мѡнада бьрина мьл у льнга рѡнщ дькън
у бѡрдьдѡнѡ мал.

Тѡмур бь дьлѡки кѡл у бьрин, нѡвала дьнелѡ те
дьгнижѡ гѡнд, т'ѡмавийа щьмѡ'та гѡнд жь зар'а гьрти
н'ѡта кал у пира, гьшк бѡрѡви мала Ѳ'вдо дьбьн, ль п'еси-
ра зьлами бь орден у медалава хѡмьли у мьле жѡкьри
дьннѡр'ѡн, нурьк-нурьк нѡсьра сѡр сурѡте хвѡда дьбари-
нѡн, паше ч'ѡвр'онкайе дьданѡ Зѡйнѡве, ве жи мина та-
вѡйа баранейѡ багаре, нѡсьр сѡр сурѡте хвѡда р'адь-
вѡшандьн у р'азибун дьда ван. Дѡ, щьмаѡ'та гѡнд бу,
шѡр' нѡдйтьбун, мал т'ѡнѡбу, вѡки ѡзизѡ ван нѡчубу
пѡшѡнийе у нѡв заньбун, вѡки ви шѡр'ида т'ѡне пѡш-
ѡ'ник нѡйѡ, мѡрьве ван гьшкѡ вьрѡн, т'ѡвайи шѡр' дькън,
Тѡмур нѡжь гьшкѡ нѡйѡ, к'и шѡр' дькѡ, к'и нѡтийѡ бь-
риндаркьрѡне у к'и нѡтийѡ кѡштѡне. Гѡндийа сьрѡ нѡдь-
данѡ нѡв, пьрс дьданѡ Тѡмур у дѡрнѡдѡ мѡрьве хвѡда
же пьрс дькьрѡн. Тѡмур нѡнѡр'и ва навѡ, гѡлѡки фькьри
у п'осидѡ сѡре хвѡ бьльнд кьр, т'ѡмавийа гѡндийе хвѡйѡ
ль мал, бѡр ч'ѡ'ве хвѡр'ѡ дѡрбаз кьр у п'осидѡ-п'осидѡ
ванр'ѡ ва рьсѡ кьр:

— Гѡли рѡвьм, пьсмам, хушк у дийа! Пьрсе кѡ вѡ
данѡ мьн, фѡ'мдарийѡ. Гѡли щьмѡ'те, нун нѡв дьзаньн
дьжмьн бь тишѡке н'ьщуми сѡр мѡ дькѡ, бѡлки бь сѡд
тиши зѡдѡ. Вѡхта ѡм жь вьра гьнѡштѡнѡ Урсете, нѡрѡк
жь мѡ авитѡнѡ нав ордики у т'ѡг'бурѡке. Ѳм бѡре нѡни
щур'ѡ шѡр'кьрѡне у хѡвтандѡна силн'ѡ кьрѡн, паше ѡм
шандѡнѡ пѡшѡнийа. Вѡхте кѡ ѡм жь нѡв рѡтандьн, ѡм
лавьке гѡнде мѡ у мѡрьве кѡ ѡм р'ѡда нѡвр'ѡ бубунѡ нас,
ѡм нѡтѡнѡ дѡст у р'уйе нѡв, мѡ хѡтьре хвѡ жь нѡв хѡст
у нѡрѡк жь мѡ бѡрбь алайи, т'ѡг'бура хвѡ чу. Ѳз т'ѡне
шандѡмѡ алайике, мьн нама хвѡда дийа хвѡр'ѡ нѡвисѡбу,
бѡлки дийа мьн, вѡр'ѡ гѡтьвѡ?

Тѡмур чь кѡ пѡшѡнийа дитьбу, бьнѡстѡбу, гьшк хѡл-

де гӱнде хвэр'а ҫьсэ кыр. Вэхте ҫьсэкрьне, жь жьна гьрти һ'эта мера, шинэкэ ӱса данин. ҫэт нэвежэ, чэва ҫьмэ'т дьвежэ. "Кэвэр дьһ'элийан,.. Т'емур вэхте ч'э'в we шина гӱндийе хвэ к'эт, wi жи зэвта хвэ нэани, бу кур'инийа wi, эв жи гьрийа у паше алэма дьле хвэда фькьри: "Бэдбэхте фашиста чь ани сәре мьн, эз жь һэвал—һогьре хвэйэ шер' пашда һиштьн. Р'астә, мьн жи бона вэт'ән п'эр'и-һьндьки эмәк р'ет, ле хӱзыл һ'эвт мире мьразер'а, эз пешә'нийеда баһатама кӱштьне, нә кӱ ва нивши, жь майдана шер' вэгәр'йама. Хенши we йәке мьле мьн сәҫәт буйә, льнге мьн жи һа бунә, п'акике нькарьм бьгәр'ьм, һ'асавкә эв жи сәҫәтьн, к'ижан ҫизе мьн бьстинә, к'ижан дьле саг'ләм, we ви дьле мьни сәҫәтр'а бьвә йәк? Һәлбәт. т'ӱ кәс. Эз бәре чь бум у ньһа? На, на, эзе хвэ ҫәйкә гӱндда бавежьм, бьра йаха мьн хәлазвә. чьмки т'ӱ ҫиз мьн настиньн, фашиста нә кӱ т'әне бэхте мьн р'әш хәмьланд, ле бэхте бь һ'эзара кӱр' у ҫизе миһа мьн ч'э'вада һишт. На, на ва навә, ӱмьре ва к'ер'а лазьмә?.. Дәнге шине Т'емур жь фькра һ'ьшйар кьр, диса т'эви шине бу. Ль феза ҫьмаә'те Һ'әсое әхтийар һесре сәр деме хвә т'эмьз кьр, сьмела хвэйә п'эр'ишан, кьрә ньзаме у гот:

— ҫьмэ'т, шӱкӱрбуна хвә биньн, эв шәр'е т'эмам ҫьмэ'тнейә, шәр'е бона хвэйкьрьна вэт'әнә, шәр'е бона пашвэхтийа мэйә башә. Йәк йәкир'а дьвежә шәр'.. Әйәнә, вэхте шер' гәрәке мер бенә кӱштьн у бьриндаркьрьне, мал бенә мират'кьрьне, гӱнд. бажар бенә веранкьрьне, дәсте әвин жь һәв бенә ҫәтандьне, мьразе гәләк ҫиз у кӱр'а ч'э'вада бьминьн, хӱләсә... Ньһа шаһьл у мер шер'да шәр' дькьн, әм кал. пир, жьн у ҫиз манә, лазьмә әм к'омәке бьдьянә ван, эв шьр бьрчи нәминьм, әм готи к'ьнш, горә у ләпьке гәрм ванр'а бьшиньн. Дә дьлә, насәкьнә, чьмки мә гьшка жи, хенши мала Ә'вдьле бе зар'-

йәт, ә'зизе хwә шандьнә шер', дьле мә гышка жи дьшә-
wьтә, ле wa навә, әв чәнд р'ожә Т'емуре мә һатийә, мә
хәбата колхозе бәрдайә у әм зьламе хwәва ша дьвьн у
мьжульн, сәдьра колхозе Ә'йшан жи дәнге хwә накә.
Лаwо, әва йәка нә инсафә, гәрәке әм бьхәвьтн, к'омәке
бьднә пешә'нийә, шөкөр щаве хере жи жь пешә'нийе
тен, әскәре мә бәрә әскәре wi бәдбәхте тәлаqr'әш дьдә у
we һеди-һеди жь хөлийә wәт'әне мә дәрхә. Гәли хушк
у бьра! Мәр'а лазьмә, әм к'омәке бьднә пешә'нийе..

Колхозване гөнде к'өрдайә бәрәка ч'йе, чәwa сале
шер'ә пешьн у өса жи we сале гәләк нан, һасьла һ'әйwин,
бона чекьрна гәйара у танка эп'ещә п'әрә шандьнә
пешә'нийә. Һ'әле Т'емур р'о бь р'о гәләки гьран дубу,
бьрине льнге wi вәубун, әw шәш мәһа нәхашханеда
ма, дохтра әw һьнәки фәнш кьр у вәгәр'йа гөнд, чәwa
қорьхчийе дәште дьхәвьти.

Т'емуре қорьхчи һ'әму дәште колхозе мина пенш
т'ьлийе хwә заньбу, әw we р'оже гәләки wәстийәбу, жь
һ'әфа ч'йе п'ебәржерә канийә дәве нәwале бу, шьвдара
дәсте хwә дани алики, незики канийе бу, бь дәсте хwәйи
сьламәт сәр у ч'әве хwә фәнш кьр, деме хwә т'әмьз кьр
т'орбьке нин дани сәр һешнайә к'еләка канийе, бь щур'ә-
ки дәве т'орбьк вәкьр, чу һьнә пунг жи чьни, шушт р'у-
ньшт нан, һек у пунг тә'мә-тә'м хар, зу-зу ав жи сәрда
дькьр у дәмәке шунда бәрбь к'әwшән льптьи.

Т'емур һәр сьвә, һәр эвар дәрдьк'әтә т'опьке феза
гөнд, wьр дьсәкьни к'әwшән бәр ч'әве хwәр'а дәрбаз
дькьр, щарана жи дькьрә гази у дьгот:

— Көр'о нәһелә, һ'әйwан к'әтә зәвийе, wi баске пез
бышкенә, бьра зьраре нәдә, хушке, wәрә гольке хwә
бьвә у...

Һәр'о һ'але Т'емур әв бу, йәк-йәкир'а дөвөжә қорьх-чи. Шарана жи нава р'оже, ви хвә дьда мьльке кә гондйиә жер'а Зийарәт дьготьн, ль дәшта дьнһер'и. Вәхте ви дьдит т'ө һ'әйван ль дәшта т'өнә, ви п'осидә т'әлийә хвә дькьрә гөһе хвә у мина Ә'вдале лаве Зәйньке дьст'ьра. һ'әваса мәрийә бь дәнг у к'әламе вира дьһат. Һәла шарана жи қиз у буке, кә ль дәште дьхәвьтин, вәхте дәнге ви дьбьһистьн у һьнәки бәрбь ви дьһатьн, хвә вәдьшартьн, вәки дәнге вийи қөльнг у бьлбьли бьбьһен, һ'әвәки һесабын. Һәлбәт, қиза заньбу, вәки Т'емурн шәрмокәйә чәва ван бьвина, иди әв наст'ьре. Ду к'өтәк'ьрна к'әламе Т'емурр'а, дәмәке шунда ижа қиза дьст'ьра, ви жи гөһе хвә дьда сәр у дьле хвәда дьгот: "Бьнһер'ә, шьмә'та гөндә мәйә чьқаси башә, әв заньн, вәки эз хвә дәрдар'а дьст'ьрем, ле әв жи к'әлама дьвөжьн, вәки эз п'осидә нәвьм, бәр хвә нәк'әвьм. Мьн чәнд шарә бьһистийә у өса жи дйә мьн, мьнр'а дьгот: "Лаво, бәр хвә нәк'әвә, чь жь хөдеда те, сәр сәра у һәрдө ч'ә'ва, ижа чь, мьле тә т'өнә, ле тә дйса Т'емуре бәрәйи, шьмә'т һ'өрмәта тә хайи дькә, қәт бәр хвә нәк'әвә.. "Ижа чь, вәки дьжмьна Т'емур сәқәт кьрийә, қәт фьрқийә вийә ньһа у бәрә т'өнәнә. Дьһатә к'әвше, вәки гәләка гөһе хвә бь мьн дьһани, вәки эз бәр хвә нәк'әвьм. На, на эз нә Т'емуре бәрәмә, ноли бәрә бәр ч'ә'ве қиза наемә к'әвше, эз нивщи бумә, нивщи...,

* * *

Гәрма нава р'оже дьқьжьланд, кәв у ч'әвике сәр һелина тәе бьгота жь гәрме у т'ибуна хвәр'а ль сазбәндйие дьхьстьн. Т'емур дәште колхозейә кә шива дьһатнә к'әвше бәр ч'ә'ве хвәр'а дәрбаз дькә у қьрар кьр, вәки һәр'ә, аве вәхөә у паше һәр'ә дәште майин. Әв п'осидә-

п'осидэ бэржери сэр канийе бу, ав вэхар, дор-бэре хвэ
мезэ кыр у бэрбь дэшта кō жер'а дыготьн “Сэнэм,, чу,
р'еда эв к'этыбу нава мьтала, сэре хвэ бэржер кьрбу у
гэ быгота ви ризе гōнд йэко-йэко бэр ч'э'ве хвэр'а дэр-
баз дькьр, “эв на, йа дьне на, ле эв жи дьвэ сэва...
Нава ван мьталада ньшкева дэнге льнга ви т'эсэлэ
дьвэ, эв сэре хвэ бьльнд дькэ у дьвинэ, вэки К'эвсэр
чэнд н'элэбийа дури ви, веда те, эв к'этэ н'алэки хэрав,
худане сэр Темурр'а авит, зьман ле гьран бу, т'ақэт ле
сьст бу, ле р'энге К'эвсэре жи зу-зу дьхатэ гōнастьн,
соро-моро дьбу, сэре хвэ бэржер дькьр, анцах бэр
льнге хвэ дьдит у маломэсто ог'бра хвэ дьщэ'данд.
Вэхте эв незики нэв бун, қэй қэвэтэке нэрэк'эте льнге
нэрдō ша'ьла зэвт кыр у пешбэри нэв сакьнин, Темур
ве дьннер'и, ле К'эвсэре сэре хвэ бэржер кьрбу у
шарана ве бьн ч'э'вава ль ви дьннер'и. Темур дьхаст
сэламе бьдэ ве, ле дькьр нэдькьр дэнг же дэрнэдьк'эт.
аг'ри бь зорбэла сэлам да ве, н'але ве кōрт пьрси, ве
жи бь шур'эки шава ви да. Ду стэндьна шава К'эвсэре,
ньнэки чэва дьвежьн р'ōн бэр Темурда нат, хоф, шэрм
нэньэки сэр ви саһьл бу у гот:

— К'эвсэр, бэре вэхте нэла эз нэчубумэ эскэрийе,
тō дьхати мала мэ, дьчуйи, дйа мьн гэлэки жь тэ н'эз
дькьр, вэлэһ ньһа жи эва бей'эсав жь тэ н'эз дькэ. Нь-
заньм сэва чь, т'эне р'ожа кō эз жь эскэрийе натьбум, тō
нати мала мэ, ве шунда тэ ида льнге хвэ бьр'ийэ. Нэ
ахьр, эм щинаре нэвьн, дйа мьн һақаси мōһ'таще тэйэ,
дьхазэ тэ нэрр'о бьвинэ, ле тэ бэре хвэ жь мала мэ гō-
нер'ийэ. Дйа мьн р'ожэкэ хōде т'ōнэнэ, вэки тэ бир нэй-
нэ, мьнр'а чэнд гьлийа нэвежэ. Ах, ах, э'йанэ, тэ сэва чь
р'уйе хвэ мала мэ гōнастийэ? К'эвсэр, мэ бир нэкэ.

К'эвсэре сэре хвэ бэржер кьрбу, готьне Темур дь-
бьһистьн, р'энге ве зу—зу дьхатэ гōнастьне, дйса дьхатэ
сэр дэма хвэйэ бэре, ле вэхте кō хэбэра „Ах, ах, э'йанэ“.

бънист, ль ши мезо кър, тэе бьгота перса we натийэ, ми-
на ч'эме баһарейэ т'ъжи ав, дьхазэ жь кэндале хвэ
дэрк'эвэ, чол бэста бьдэ бэр хвэ, т'эбийэтер'а бьк'эвэ
қал-шэнге, ле... Һэрдэ дема бистэкэ хөрт ль һэв ньһер'ин.
Һа сэрэ хвэ бэржер дькьрын, һа һэв дьһер'ин, аг'ри
К'эвсэрэ зэвта хвэ нэ ани у гот:

— Р'астэ, мэт'а мьн, гэлэки жь мьн һ'эз дькэ, һ'эч'и
шара кэ мьн дьвинэ мьн мач' дькэ, т'эме мьн т'эглифи
мал дькэ. Дэ, дьвини шэр'э, эм шэв у р'ожа дьхэвьтн,
вэки к'омэке бьднэ эскэре мэйэ шер'. Йа дэда жи эм
иди нэ шаһьле вэхте бэри шер'ын, мер у шаһьл гөндда
т'өнэньн, эз зу—зу ноли бэре бемэ мала вэ, гөндийе чь
бежы?... Эв гьшк һэла һеч', ле хэбэре тэйэ „Ах, ах, э'йа-
нэ“, эв дэрбэкэ гьранэ. тэ ль мьн хьст, тэ зэ'ф шаши у
нэһэқ бса дьфькьри. Шэрмэ, малаванэ, тэ тьште бса дьви
дье хвэ, тэ ирода қэлбе мьн шыкенанд, мэт'а мьн сэлам
бькэ, дэ бь хатьре тэ!

К'эвсэр ду готына хвэр'а, мина гөлле жь Т'емур
дэрбаз бу у бэрбь канийе мэшийа, вэки шер' т'ъжи ав
бькэ у бьвэ бьдэ хэватчие һэвале хвэ. Т'емур һэла щийе
хвэда мина р'эсэсе сэкьнибу, нькарьбу т'э шав бьдае.
Эв жи бь шур'эки бэрбь шэ'даньна ог'ра хвэ чу. Гэло,
к'е агьр бэрэ Т'емур да? К'эвсэрэ. Эви эв готыне шейэ
көтасийе алэма хвэда вэдьбьжарт, ле нэдьһатэ сэр т'э
нет у мэрэме, гэло we чь дьгот? Дьле ши тэнг дьбу, бе
һ'эдуд ле дьхьсат, ши аншах хвэ т'опьке пешбэри хвэр'
а гиһанд, шьв веда авит у дэвэр'уйа вэлэзийа, һьнэки
бина ши һатэ бэр у ноқи мьтала бу, п'эр' фькьри, һьндьки
аг'рие ши хастына хвэйэ бэри шер' бир ани, дэмэке жи
қорьхчитийа к'эвшэн бир кър. Ви хвэ-хвэ хөр'а дьгот:
„Мала нэһэқа бьшэвьтэ, көр'е ши тек'эвэ тэндуре, бь-
шэвьтэ, вэки шер' т'өнэбуя, ньһа эз зэвьщибум, дьвэ
зар'е мьн жи һэбун, дайка мьне бь нэвийе хвэр'а шабу-
йа, ле... Мала Һитлере нэһэқ бьшэвьтэ, чэва мала мэ

шэўътандь, шыма́т жы́ һэвдó т'армар' кър, зóлм, зэлалэт, халайи, мърън сэр шыма́теда ани. Бэ́ле, һала бэри шер' нава қизе гóнде мэдэ, мын ч'э'в бэрдабу К'эвсэре, мын дэрһақа we йэкеда нэ дйа хвэр'а, нэ жи К'эвсэреp'а готьбу, дайика мынэ бэлэнгаз жи т'эме дэрһақа weда дыгот, ле мын һэр тышт р'эт дыкър, гьва эз жы́ we һ'эз накъм. Дэ, де бу, де, эв жи хатыре мын нэдк'эт, ле нета we т'эне сэр К'эвсэре бу. Хэбэрдана мын у К'эвсэрейэ иройин гэлэки хаша мын һат, эв гэлэк пьрсада р'аст бу, ле эщевмайин we йэкедайэ, wэки we шэрм сэр мында баранд, чьмки мын эв да сэрвахткъръне, кó эз ньна сэрэтым, лома тó гóһ нади сэр мын. наейи мала мэ, начи. Бь т'эхмина мын, һэма эwe сэва we йэке шэрм да мын. Демэк, те к'эвше, wэки эва сэрэтийа мын дэwса тыштэки һ'эсав накэ у те бежи нета we бэрбь мын һэйэ. На, щаньм, нэ һаде хóдейэ жи, wэки эз ви һ'але хвэда we бьстиньм. Ах, һ'эвт мире мьразар'а we т'эне шарэке быгота, wэки „Эз р'азимэ, жы́ тэ һ'эз дыкъм“. Мыне óса бьзанбу-йа, кó мале дьне гьшк йе мынэ, эз бэхтэwаре дьнйалькемэ, бэхт нагһижэ бэхте мын, т'эне—т'эне эрекърънэкэ we мынр'а...“

Темур гэлэки жы́ һэқийе һ'эз дыкър, wi к'эвшэне колхозе мина ишы́да ч'э'ве хвэ хайи дыкър, бона wi қэwьм, пьсам, мэръве башқэ йэк бу. һ'эйwane к'е зьрар льда, бэрэв дыкър, дьһани гóнд, дыкърэ тэwле, йане гома колхозе, сэдьре сэрwertийа колхозе мэшбур дыкър, wэки хóдане ван һ'эйwana бь п'эрэти шы́рмэ бькэ, шарэка дьне эв һ'эйwane хвэ бехайи бэрнэдьн.

Р'ожэкэ мэһа ийуне бу. Гэрме дықьжъланд, гэньм у щэһе колхозе р'энд сьмбыл гьртьбун, нане we сале бе һ'эд у бе һ'эсав бу. Қолхозвана һала гиһа дьдьру, йе зьнабуийи дыгóһастьнэ гóнд, т'эвдира хвэйэ дьруна нин дьдигьтн. Темур мина һэрр'о һьлк'ышйабу т'опьке нав к'эвшэн, ль дэште т'эмашэ дыкър. Дэмэке шунда wi дурва

нава зэвикеда һ'эйванэк дит, инсафа ви қәбул нәкър, әв п'ебәржер бу, бәрбь һ'эйване чу у нас кър, вәки әв ч'еләка мала баве К'әвсәрейә, ч'еләк жь нава зэвийа гәнъм дәрхьст, да пешийа хвә у к'әтә мьтала, аләма дьле хвәда дьгот, вәки әве ч'еләке зэви эп'ешә хәрав кьрийә, we нәвә гөнд, бәлки сәдьра колхозе бе бьвинә, we нәвежә, һ'эйване к'е әв зэвийа һа хәравкьрийә? Тә чьма нәанийә, мә хөдане we щьрмкьра? Нә ахьр, навә, ч'еләк, ч'еләка мала баве К'әвсәрейә. Әз жь we һ'әз дькьм, К'әвсәре нәвежә, вәки сәр хатьре мьн, гәрәке тә әв нәбрьа. баве мьн нәда щьрмкьрьне. Чәва щьмә'т дьвежә: „Һа даки баве тә дьмьрә, һа дьки дйа тә дьмьрә... Чәва мина ма-сики нава голеда, ав сәр бьмьч'ьрә, ав сәр Т'емур һатьбу мьч'ьрданьне. һьзанбу we мәсәле чәва сафи бькә.

Нава ван мьталала Т'емур ч'еләк да пешийа хвә, бәрбь гөнд бьр, вәхте әв у ч'еләк жь нәвалә дәрк'әтньә сәр һесуйе, һьшкева К'әвсәр пешийа ви дәрк'әт, ви р'астһатьна ванә һьнда канийе бир ани, қьдуме мьл у лынге ви сьстбу, һькарбу ч'еләк бажота у щийе хвәда мина р'ьсәсе сәкьни, ль К'әвсәре һнер'и. Бу тиқинийа К'әвсәре гот:

— Т'емур, тә мьн бьбахшина, гава дьне гар'ан һатә нав гөнд, мьн ч'еләк дот, гольк бәрдае, һ'әта мьн гольк гьреда. мират'е бу пари нан, әз ле гәр'йам, нәгәр'йам, мьн нәдит. Мьн жь щинара пьрс кър, готьн: „Сәре хвә һьлда, бәрбь дәште чу“, мьн жи да пәй we, ve нәвалә, we нәвалә һьнер'и, мьн т'ө щийа нәдит у мьн қьрар кър, вәки бемә вьр у һьшкеав һун р'асти мьн һатьн. Бәлки әв сьве бәр капе хвәда бьминә, әз жи дамә ә'з-йәт у тә жи.

Ду хәбәрдана К'әвсәреп'а тәе бьгота Т'емур һьнәки сәр хвәда һат, қәвата хвә бәрәв кър у гот.

— К'әвсәр, нә тә р'ьнд зани, вәки әме ви нани бь-шиньнә пешә'нийе, һәр гөндики мә пәз у дәваре хвә бе-

хайи бэрдэ, зэвийа быч'еринэ, иди тыштэк зэвийада на-
минэ, эз ч'елэка wə нэвьм, хэлде бежэ ле чьма һ'эйwane
мэ дьвэ дьдэ шьрмэкьрне, ле...

К'эвсэре бь лафьрди дэсте хwэ сэрмылка wi хьст у
гот.

— Т'емур шан! Эз бежьм ч'елэка мэ зийан нэдайэ,
дайэ. бьвэ бьра баве мьн шьрмкьн.

Wəхте К'эвсэре дэсте хwэ сэрмылка wi хьст, һьнэки
Т'емур щолэ'т бу, шьв бэр қайиша хwэр'а кьр, нэрм дэ-
те weда гьрт, һьнэки мьнзда, тэ быгота мина мьрлэдузе
һ'оба һэрдэ дьла, бэрбь һэв авит, эw дьһа незики һэв
кьрн, бэнгити һэв диһар кьрн. К'эвсэре дэсте хwэ жь
нава дэсте wi дэрхьст, тэ тышт нэгот, т'эне ль ч'э'ве Т'е-
мур нһер'и у қэй мөһт'аше хэбэрдана wi бу. Т'емур жи
һэw дьзаньбу, хастьна wийэ бэри шер' у wəхте шер' ми-
сэр бунэ. Эw незики К'эвсэре дьбэ, бь мьле хwэйи саг'
we һ'эмеz дькэ, К'эвсэр жи сэре хwэ дьдэ сэр синге wi,
ль ч'э'ве wi дьнһер'э у дьвэжэ.

— Qэт шайиша нэк'ьшинэ, бона сэрэтбуне бэр хwэ
нэк'эвэ, қалбе хwэ нэгөһезэ, нэ ахьр, бона wэт'эн һа һа-
тийэ сэре тэ. бь һ'эзара хорте мина тэ өмьре хwэ данэ,
ноли тэ һатьнэ бьриндаркьрне. Т'емур, мэрьве фэ'мкор
т'эне дькарьн фьрқийе дайньнэ орт'а wəхте тэйи бэре у
ньһа...

Т'емур зэвта хwэ нэ ани, бь демэки гэш, э'нийа weйэ
кэвэр р'амуса у дэмэке шунда чар леве к'аг'этийэ зуда
һива һэв сэкьни, һэв р'амусан...

БЭР ТЪРБА ПАРТИЗАНА

Шэр' зуда к'ота бубу. Гэмин фашисте алманиаейэ дэвхун вэ'шитийа хвэ кьрбун, Бьнэлие вэлате мэ п'эрда р'эшэ хэзакьр'на инсин п'епэз кьрбу у веда авитбу. Вэт'эне мэ диса ноли бэри шер', хэмла хвэйэ аваз-авазийэ бэдэв вэргьртбу. Гэлэк дайике кэ шер' да эвлэде ван хатбуна кэшт'эне у йане онда бубун, н'э-та н'на жи ч'эве вани р'ейэ, нива намэ у шавенэ.

Эз р'ебари чумэ бажаре Каменес—Подолске (Р'СС Украинае). Вэхте шер' мьн жи т'эви партизана вьр шер' кьрбу, чэт'наие шер' тэм кьрбу. Мьн хут ви бажари, вэхте шэр'эки сэртда, бь дэсти хвэ, чэнд партизане нэвале хвэйэ кэ мерхаси хатбуна кэшт'эне, дэфын кьрбу. Бэле, гэлэк сал жь ве р'оже дэрбазбунэ, эз диса ви бажари қасьдим у аһа эз п'осидэ бэр т'ьрба нэвале хвэйэ шер' сэкьнимэ, т'эвзи бэдэна мьн бэравьр'и сэр нэв дькьн, худанэкэ сар сэр мьнр'а авитийэ, дьле мьн мина дэзгэки хэравэ бе н'ьдуд дьхэвьтэ. К'эл т'ьжи қыр'ька мьн дьвэ, қьдуме чоке мьн сьст дьвьн, тэ бьгота нахазэ нмдале бьдэ мьн. Эз мина нэхашэки бэд-н'али кэ т'эмамийа бэдэна хвэ дьгазанд, а өса хатбу сэре мьн.

Нава ве мэлулиеда, эз нэр қэвьмандьнэкэ дэста мэйэ шер' бир тиньм, мина ч'эме баһарейэ һерсбуйи, бэр ч'эве мьнр'а дөхөлхөлын. Нэ ахьр, мьн ван нэвале хвэйэ н'эта-н'этайе р'азайи. нэма ви бажарида, ль кэла қэди-мида т'эвайи мьрабьли фашисте алманэ һарэһэжи шэр'кьрийэ. Мэ шер'да р'оже чэт'ын у һеса т'эвайи дэр-базкьр'нэ. Эм т'эвайи к'энийанэ, пөсидэ у бьрчи бунэ, мэ к'елэк к'өтейэ к'елэка нэв, һеса бунэ, р'азанэ. Вэхте

ду шер'р'а эм р'удьныштын, һәр йәки жь мә дәр-
һәқа гонде хвә, бәдәвәтийа ви, малбаван, бәнгитийе,
һәвал-һогьре хвәда бь һур гьли һәвр'а қьсә дькьрһн у
шарана жи һьнәка шькьле к'өлфәте мале, һәвале хвә,
һ'әзкьрийа хвә нишани һәв дькьрһн у бь һәв ша дьбун,
һивийа р'ожа к'өтабуна шер'бун, қәрәз...

Дәмәкә хөрт дьфькьрһм, һәр тышти, һәр тышти бир
тиньм, те бежи сәре мьн гьранийе мьн дькә, бь хәм-хьйа-
ла һәйло дьк'әвьмә нава дьһийа шер'ә ви чахи...

... Сала 1942-а бу. Вәхте шер'и к'әфили-дәман бу.
Вәхте һарбуна фашисте алманиае бу, ль тыштәки нәдһн-
һер'ин, һ'әйфа ван тыштәки нәдһат, һәр тышт бәранбә-
ри хөлийе дькьр. Фашист миһа сәе бинә ль нав бажер,
меша, гондда ль партизана у мәрвье мьқабьли ван дь-
гәр'ийан, вәки к'орп'учкә. Фашиста бь қәвәтәкә мәзын-
ва һ'ьшуми сәр мә кьр, мә жи бь һостатийа партизана
мьқабьли ван шәр' дькьр, мә шарана бь километра бәрә
ван дьда, зьрарәкә гәләки мәзын дьда ван. Сәр һ'име
сьпартына қөмандарийа әскәрийе, мә һ'ьшуми сәр бажа-
ре Каменнс—Подолске кьр. Қәвәта дьжмьн жь йа мә
бе һ'әсабтьр бу, ле бәле ве йәке һ'өкми сәр партизана
нәдькьр. Жорда һәчар алие мәда гөллә дьжмьн миһа
зипька баһарейә гөр', сәр мәда дьбарйа чәва дьвежһн
бубу р'ожа һ'әшьрмизане. Әм жи бәтал нәдһсәкьһнин, мә
жи йа хвә чәва лазьмә дькьр. Чәва дьвежһн “Жь п'ь-
р'а п'ьр' жь һьндька һьндьк,.. Мә дьжмьн ль қақа р'әш
асе дькьр у бәрдьдае. һьнәк партизан хәдар дьһатһнә
бьриндаркьрһне, жь эша бьрине дькьрһнә ахин-офин, дь-
хастһн дайике хвә бьдитана, дәрһәқа эша хвәда бьгота-
не. һьнәк жи жь к'әләбәла бәр мьрһне дьготһн: —“Гә-
ли бьре мьнә партизан! Гьди бәрдьнә дьжмьне дәвхун.

р'ақәтиньн, бьра из—т'оза ван вьра нәйе к'ьвше. Бьра әв нәк'әвнә һ'әмеза дийа мәйә һ'әлал. Әв һ'әмеза бь хуна һ'әзар-һ'әзар кал у баве мә һатийә дәстанине. Т'ә-бийәте әв бой мә хөльқандийә. Дьжмьн бь вә'шити не-зики we гөла бәр бина мә дьвә. Әв чь жи һәвә, бона мә шир у шәкьрә, дийа мәйә. Әм ль сәр we ахе дийа хвә бунә у әме т'әви we ахәбьн жи...,

Жь т'оп у бомбе дьжмьнә жордаһати, әрд дьләр-зи, дьбу т'офан, ч'ә'в-ч'ә'ва нәдьдит, тәе бьгота р'уйе р'оә һатийә гьртъне, мина шәва ә'врави, дьбу тари, мәс-кәне мьрьне. Бомбе жорда кө дьк'әтнә ә'рде, һьнәк бьн хөлиеда дьман, ахе әв дьпәчънанд, һьнәк бь хөлиева қөләзи һәве дькьр, п'ьтър'к-п'ьтър'ки дькьр, жорда ахер'а т'әвайи дьһатнә харе, дьбунә ах, т'әви ахе, дьбун. Бәле, әв к'әтбунә һ'әмеза дийа хвә, шьрин-шьрин п'алдабун.

Ви шәр'е гьранда, партизане дәста мәйә мерхас, бажар се щара жь дьжмьн стәнд у се щара пашда да, ле щара чара партизана бажар жь дьжмьн стәнд, бәрә ван да, жь вьр р'ақәтанд у һ'әйфа хвә чәнд қат жь дьжмьне хәдар стәнд. Дәсте бь мерани сьпартьна хвә қәданд. у сәр һ'име ә'мьре һәйи, жь бажар бәрбь мешә к'ьшйа.

Бәр т'ьрба бьре хвәйә партизан сәкьнимә. Бе һ'әм-ди мьн һесьр сәр сурәте мьнда тен. Һәр тышт бәр ч'ә'ве мьн сәкьнийә. Һивиемә, вәки һәвалә мьнә Иван, Саргис, Шалико, Т'өрсөнбайи у Әлаһқули we һаһа мина ч'әрщар бь деме гәш, мьнр'а лақьрдийа бькьн, шькьле һ'әзкьрийе хвә нишани мьн кьн. Әз гази ван дькьм, т'ө дәнг у сәда набьһизьм, ле дәнге һәвалә мьнә вәхте шер' һәла гөһе мьнда бәрк' дькьнә зьнгә-зьнг. “Мьрьн һәйә, һ'әта вәх-те к'ьвшкьри бәрдана бажаре Каменес —Подолске на-вә..., .

Эз бэр т'ърба ван чэва р'ьсас сэкьнимэ. Ле днса
т'о дэнг ль мьн т'эсэли навэ. Нэр тышт шийе хвэда стэ-
қыр'ийэ. Эз жь к'эрба ль т'ърбе дьннер'ьм, к'эрба дьле
мьн нашке, эз сэрк'елжэке бэрк' һ'эмез дькьм, қур'инийа
мьнэ, эз гази ван дькьм, ле... Бэр ч'э'ве мьнр'а т'эне
гөле дора т'ърбе дьн'эжьн, бь һэва бер'а дьр'эқысьн, те
бежи эв дэвса һэвале мьн, сэламе дьдьнэ мьн у эв
вэша ван, қэй дьвежьн "Эвэ нэмырнэ, эвэ т'ьме т'эви
мэнэ...,,

1969

Institut kurde de Paris

ТИТЬКА ШЬКӘСТИ

Ханьме һ'эйәтеда ч'еләк дот, гольк бәрдаие, ә'льба шир һьлда кө бәрбь мал һәр'ә, нышкева дәнгәк ле т'әсәли бу:

— Хатийа Ханьм. мевана хайи дьки, —Ә'лоє гонди гот. —йане на?

— Әз бь гори, —Ханьме гот, —меван, меване хөдөйә, сәр сара у сәр ч'ә'ва. К'әрәмкьн, к'әрәмкьн вәрнә мал.

— Хатийе, бьбахшина, —Ә'ло гот, —шөхөле мьн һәйә, гәрәке әз һәр'ым, һуи ви зьламе меван бьвьнә хайи, һ'әсавкә әз һатьмә, дьвә әз эваре сәрәки бьдьмә вә жи.

— Ә'ло. көр'е мьн, —Ханьме гот, — тө сәре хөки нәчә, чьмки Щәмили нәй ль малә, вәрә дәмәке т'әви меван вәхте хвә дәрбазкә у паше... Дә, вәки нахази. шөхөле тәйә, меване ә'зиз, к'әрәмкә, вәрә мал.

Ханьм, һазунга ә'лбе датинә мал, дәсте хвә дьшо, дәрте дәрва, зьлам т'әглифи мал дькә, зьлам хвә пер'а давежә Ханьме, дәсте we у р'уе we мац' дькә, Ханьм мән'т'әл дьмина, зьлам дьвежә:

— Дае, тө мьн наз наки, чийә? Нә ахьр, әз Сәһ'идьм — Сашамә, дае щан, дае щан! Дәрда тө жи пир кьри, һа...

Ханьме вәхте наве Сәһ'ид—Саша бьһист, мән'т'әлмаһи ль зьлам ньһер'и, зур' бу ль деме ви ньһер'и, хала сәр сурәте ви к'әтә бира we.

Демәк, тө Сәһ'ид—Сашае мьни, әз қөбрана we ог'ьремә, тө теда һати.

Ханьм Саша һ'әмез дькә ,ви р'адьмусә, қьр'ька ви т'ер пач' дькә у жь шабуна һесра мина барана мәнә

бахаре сэр сурэте хвэда р'адьвэшинэ, дьле we диса
hesa навэ, дьвежэ:

— Сэһ'ид, көр'е мьн, эва р'аст бист салын, wэки эм
жь һэвдö қэтианэ. Лаwо, тöйи wi чахи һ'эвт сали буйи.
Бист, бист сал, öмьре шаһьлэкийэ, Ханьме фэқире. де
wэрэ Сашае хвэ наз бькэ. Көр'е мьн, эгэр хала деме
тэ нинбуйа у тэ нэгота, мьн т'ö wэхта наз нэдькьри.
Дьвэ тö бежи, дийа тэйэ Ханьм тö бир кьри, на хер,
чэнд р'ожа шунда бист сале тэ г'омам дьвьн, wэки тэ
хатьре хвэ жь мьн у мьн жи жь тэ хаст, һьм тö дьгьр-
йайи у һьм жи эз... Р'оже бэрин бе тэ қэт т'эwата мьн
нэдьһат, һа эз дьгьрийам, щинаре мэ бэр дьле мьнда
дьһатын, һьнэки бина мьн дьһатэ бэр мьн. Эс саре тэ-
кьм. һ'эта ньһа жи эз наве тэ у Щэмиле бьре тэ һэвдö
дэрнахьм, wэхте эз гази Щэмил дькьм, бе һ'эмди хвэ
жер'а дьвежьн Сэһ'ид йане Саша. Қэрэз, лаwо эw щийе
хвэ, ле тэ эз биркьрьмэ, ле мьн т'ö wэхта тö бир нэкьри
у накьм. жи. Wэрэ эм р'аст һэwалдын, чьма п'ьрти к'а-
гэзе тэ т'өнэ бу, wэки тэ мөһе щарөке мьнр'а намэк
бышанда, дьле мьн жи we hesabyбуйа. Дэ шöкөр we
р'ожер'а, диса мэ һэвдö дит.

— Дае щан, — Сэһ'ид гот, — тö р'асти, эз бона кьрь-
не тэ гөнэк'ар у мьпэтдарьм, мьн бьбахшинэ гөне мьн
гэлэкьн. Дае щан! Те бира тэ, тэ бона мэ к'ындьр we
дареда дарда дькьр у мэ минани һелочаве хвэ теда дьһө-
жанд. һэла щарана мьн у Щэмиле бьра сэр we қьр'ька
һэв дьгьрт, wi дьгот “Эзе бэре һелочинеда р'унем, гө
мьн бьһэжинэ, мьн дьгот на, тö мьн бьһэжинэ... Дае
щан! Те бира тэ, мэ һарда щарана шэр' жи дькьр, тö
дьк'эти орт'а мэ, к'и мэ гөнэк'арбу, тэ эw щэза дькьр.

— Эре лаwо, — Ханьме гот. — дәсте мьн бышке, мьн
һун гэлэки дьк'отан, ле щийе бэласэбэб мьн һун нэдь-
к'отан, һа? К'а wэ чэwа шöльхи лькьр. зар'е дэр у ши-
нара дьк'ота, хенши we йэке жи һун һэвр'а р'е нэдьчун.

Эре лаво, хөзыл ви чахир'а лун һәрдө жи шәм мьн бун. Лаво, гондда ви чахи т'эне кал, пир, жын бук, қиз мабун, мер гышк чубунэ шер'. Wэхте мьн, хэвата хwэ к'ота дькыр, дьһатьмэ бахче зар'а, мьн мьле wэ һәрдада дьгьрт эм бэрбь мала мә дьһатьн, жыне щина-ра мьнр'а дьготьн, wэки Щәмиле мина тэйнэ, ле Сәһ'иди кэжэ, те бежи Мәһ'мәде мере тэ, ль пешәнийе зэwьщии-йэ, эви кэж кьрийэ пасилке тэр'а шандийэ. Wэхте ван өса дьгот, эз бь ван ша дьбум у мьн дьгот, wэки бьра Мәһ'мәди саг'wэ, дэщале фашист қыр'кэ у т'эме мьнр'а көр'эки wайи кэж бьшинэ.

Ханьм диса те р'уйе Сәһ'ид, бь ви ша дьwэ у дьвежэ:

— Сәһ'ид лаво, дьр'йа хөдедаwэ ша һәрдө дэлынге шә'ле хwэ һьлк'ишнэ жоре, бьһер'ым бе дэг'ма шәwатике сэр чипе тэ манэ, йане на. Эз һәрдө ч'э'ва корвьм, мьн э'лба аве данибу сэр себе, тэ у Щәмил шөльхи кьр, э'лб сэр тэда wөлгэр'ийа, һәрдө лынге тэ шәwьтин, ч'эрме сэр һәр'ши. Һэлбэт, Щәмиле бьре тэ, щэзе хwэ жь мьн стөнд. Мьн р'аст се мөһа тэ нава щи у ньвина, ньшта хwэ хайн кьри у бьрине тэ қәнщ кьрын.

— Дае щан.— Саша гот, —иза шәwьтике лап һьндьк майэ, ина наки, бьһер'э?

— Эз қөрбана тэмэ, —Ханьме гот, —р'асти жи һьндьк майэ. Ле тыштэк навэ, һ'эч'и щара тэ сэр чипе хwэда бьһери, эзе тек'эwьмэ бира тэ... Пи, эз горийа тэмэ, сөре мә хэбәрданева һатэ гьредане, тэ һ'эта ньһа сэр лынга сөкьнийи, дэ р'уне, эз һ'эйрана тэмэ.

Сәһ'ид wэхте р'унышт, һэбуна кө одеда һэбу, гышк бэр ч'э'ве хwэйа сутр'а дэрбаз кьр, ль чәнд шькьла ньһер'и, т'эwата ви малда нәһат, дэрк'этэ дэрва ль һ'эйате, ч'елэк у голька гьредай ньһер'и, диса һатэ һөндөр' щийе хwэда р'унышт, хелэкэ хөрт одэ бэр ч'э'ве хwэр'а дэрбаз кьр, сәре хwэ кьрэ нава һәрдө дәсте хwэ, заротийа хwэ у Щәмил бир дьһани. Дәмөке дэрбази дьһийа

зар'отийе бу, эw у Щэмил пэй хэв дьк'этын, де сэр ван-
да һерс дьбу, ван хwэ өса дьда к'эвше, wэки гөне ван
т'өнэ, жь вана четър қот зар' т'өнэны. Wэхте де эw өса
дыдтын, дьбу п'ирқинийа we дьк'өнийа, дьһатэ р'уйе
һарда. Дөнге де Саша жь мьтала һ'ышпар кър у wi
готэ дийа хwэ:

— Дае бьбахшинэ, мэ жь шабуна, Щэмиле бьра жь
бири хwэ дэрхьст, р'асти к'ани бьре мьн, чьма һ'эта
ньһа нэһатэ мал, wэки эм һэв бьвиньн?

— Дийа wi қьжьквэ, һома чэwa техникума тракто-
ра к'өта кър, нэшандьнэ нэһ'ийа мэ, шандьнэ нэһ'икэ
гэлоки жь мэ дур. wэлэһ наве we жи ньзаньм. Мьн эw
зэwьшандийэ, шөкөр көр' у қизэкэ wi һэйэ, көр'и дө
салийэ щэм ванэ, ле қиза ван Зозан чар у нива дайэ,
щэм мьнэ, лаwо бина мьн бь we дэрте, эз һэwзаньм,
wэки һуи һардөэ щэм мьньн...

Һома нава хэбэрдана Ханьмеда, Зозан к'этэ һөн-
дөр' у жь шэрма чу щэм пирьке, Саша деме we у ч'эве
weва шьвандэ Щэмил, р'абу бэрбь we чу, мьле weда
гьрт, wэки мач'кэ, Зозан қужийа у хwэ авитэ алие
пирькейи майин. Пирьк бэр дьле weда һат, гот, wэки
Сэһ'ид апе тэйэ, бьре баве тэйэ, кэч'ьке гөһ нэда сэр
готьне пирьке, дури мевин чу. Сэһ'ид бэрбь кэрэвата
ч'укэ кө wэхтэке теда р'альза чу, гот:

— Дае, эва кэрэвата мьнэ, wэрэ wэкэ, эз тек'эвьмэ
нав, р'азем.

— Пирьке, ирке, — Зозане гот, — эв мерька р'аст
навежэ, эw кэрэвата мьнэ, пэ? Нэһелэ мерьк теда р'азе.

Бу т'иқэ-т'иқа Ханьме у Саша, хелэкэ хөрт сэр Зо-
зане к'энийан. Саша чэмэдане хwэ ани, данн сэр т'эхт,
wэкър шур'э-шур'э кака же дэрхьст, дьрежи Зозане кър,
we һьлнэда кө һьлнэда. Паше п'ешк'еше кө дийа хwэр'а
анибун, данэ дийа хwэ, we дэме Зозан гьрийа у гот:

— Пирьке, дьвини мерьк чьқа тышт тэр'а анино, қот

мыр'а титькэк жи нэ анийэ, баве мын бе, эзе гышки жер'а бежым, у бьра мыр'а жи бьк'ьр'э, ижа эзе мерьк ч'ьлкым, ле...

Пирьк у ап пе дьк'энын у ап дьвежо:

— Зозан щан! Эш кака, феки у п'эрч'э, гышк мын бона тэ к'ьр'инэ, ижа баве тэ нат, эме диса бона тэ хэр тышти бьк'ьр'ын, титька у бука жи.

— Қэт зэх'мэт нэк'ьшинэ, — Зозане гот, — баве мыне хэр тышти, хэр тышти мыр'а бьк'ьр'э.

Тө у қиза бьре хвэ, хэвр'а хэбэрдын, — де гот, — ч'э'ве мын бьр'эжэ, ньна тэйи бьрчийи.

— Дае вэлөһ, — Саша гот, — мын зува нане дәсте тэ нэхьрийэ у р'аст бежым, эзи бьрчимэ жи.

Дэмэкэ хөрт шундатыр, Сэх'ид чэва дьвежын һьлкьрэ зьмане сор. Зозане хвэ сьпартэ ши, тэе бьгота наскьрийе һэвэ саланэ, иди меванр'а дьгот апо. Хэрдө г'эвайи дэрдьк'эвынэ дэрва, жь һэйате һьнэ фекийе тэр' харьн у паше чунэ шэм Ханьме. Ханьм бь нэви у көр'е хвэр'а ша дьвэ. Ньнэки шунда Ханьм одеда сьврэкэ бь готына тэ вэкр у бь көлфэти дәстбь харьна шиве кьрын. Ду шивер'а Ханьм дьвежэ:

— Лаво, һэма тэ телеграфэк бышанда, вэки мын гази Шэмил бькьра, эш жи бьһата, вэ һэв бьдита.

— Бе дитьна Шэмил, — Сэх'ид гот, — эз жь вьр начьм, лап архайинвэ, қэт тыште өса дьвэ.

Шэр' бу, шэр'. Жь дәст зөлма зэвтчие Герман, ль Урьсете де эвлэде хвэ дьвит, вэки жь мьрьне хэлазвэ. Сала 1942-а мэһа гөлане бу, сэдьре комшөхөлкьра совета нэһийе у сэдьре совета гөнд, бист зар'е урьса ани-нэ гөнд, дә гөндда хенщи кал, жьн у зар'а мерэк нэма-

бу, гышк чубунэ пешэнийе. Сэдьре комшөхөлкьра совета нэһийе һынэки бьнэлиар'а хэбэрда, wэки к'и хөр'а дьвинэ, һэрэк зар'эке һылдэ у чэwa эwлэде хwэ хайнкэ. Ханьм жи Саша һылдэдэ у һэма wи чaxир'а жер'а дьвежэ Сэһид. Р'астэ, наве wан зар'бун, эwана гышк илькк'этибун, нэхашбун. Бь э'мьре комшөхөлкьра совета нэһийе, дө дохтре зар'а бона зар'е урьсэ ль гонде к'ордайн бэрэка ч'йе, һатьнэ башқэкьрыне, ль зар'а дьһнер'ин, һ'эта зар' гышк қэнц нэкьрын жь гонд нэчун. Зар'эке урьс нава чэнд мэһада, зьмане к'орди һинбун, бь к'өлфэте мале, зар'с дэр у щинарар'а хэбэр дьдан. Элһэқи чэwa Ханьме у өса жи дайике майин, мина зар'е хwэ ль wан дьһнер'ин у фьрқи нэдькьрынэ ор'а wан. Сэһид у Щэмил өмьре хwэда һэвале һэвбун. Саша өса сэр хwэда һатьбу, wэки зора Щэмил дьбьр, эw э'рде жи дьхьст. Ду к'өтабуна шер'ра баве Саша сэр һиме э'ламэтийе һэйн, те дэрдьк'эwэ гонде к'ордайн бэрэка ч'йе, р'азибуна хwэйэ жь дьл дьдэ Ханьме у бьнэлийе гонд, Сашае хwэ дьвэ.

INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

* * *

— Лаво Сэһид. — Ханьме гот, — бьди хатьре хөде, Элек'се бави тэ саг'э. йане? Мэрьв гэрэке р'астийе бежэ, wэкэ дэһ сала наме wи мала мэр'а һэвдө нэдьқэтийа, һэла щарана жи пасилкэ мьнр'а дьшанд. Ду we йэкер'а, ч'э'ве мьн р'е қэр'ьмин, тэ щав мьн жь wи нэдьстэнд, һэла мьн р'өке жи щэм дэрслара мэк'т'эбе, wир'а намэ жи шанд.

— Дае щан, — Сэһид гот, — бь сальхе р'эһ'мэтлебу-йе баве мьн, wэхте шер'да фашист дийа мьн дькөжьн, чэнд сэһ'эта шунда Ордийа мэйэ сор гонде мэ жь фашиста дьстинэ у мэ зар'онга гышка бэрбь Кавказе ль-

шинэ. Хенши мьн, дō бьра у хушкэкэ мьн жи һэбунэ, к'ода шандьнэ ньзаньм, баве мьн чьқаси гэр'ийа, нэ-гэр'ийа нэдит. Баве мьн Алек'сей Иванович мэрвьэки бь готьна тэ бу. Эв чэнд шийа һатьбу бьриндаркьрыне, ле гэлэк п'эртьке гōлле жи нава қэфса ви, лынге вида мабун, һ'але ви һақаси жи баш нинбу. Чэва тō сальха дьди һэма ван сала жи чу р'эһ'мэте. Дае, р'ьнд те бира мьн, дэр у щинаре мэ чьқаси вида готьн, вэки бьзэвьщэ, эв мерька нэзэвьщи тэр'и у шанийа хвэ дани сэр мьн. Вэхте баве мьн жи вэфаткьр, мьн хаст эз т'эмами бемэ щэм тэ у т'эвайи ноли бэре бьжин, ле апе мьн пәһишт, вэки ощаха баве мьн бьтэмырә. Мьн һа дьхаст сэр вэда бем, ле жь һэв нэдыгэрт. Дае, мьн бьбахшинэ, һақас вэхтэ, вэки мьн тэр'а к'аг'эз нэшандьнэ, дэ хан-дын, шōхōле мале, у...

— Лаво, хōде бьбахшинэ, — Ханьме гот, — р'эһ'ма хōде ль Элек'се баве тэвэ. Көр'е мьн, мала вэ һэрдō бьранэ, чьчах дьхази вэрә, эз бэре дийа тэмэ у паше йа Щәмил. Сәһ'иде мьн, хōде һ'эвина тō зэвьщи, йане һа?

— Вэләһ дае, — Саша гот, — р'уйе мьн бьн лынге тэ, һэла нэзэвьщимэ, ле мьн хвэр'а йөк дитийэ. Пайиза исальн һ'эга тō у Щәмил нәйен, вэләһ эз дэ'вэте накьм. Ёне шан! Тō сэре мьн у Щәмилки, эв титька шькэстийэ бэр нәйньке йа мьнэ зар'отиейэ, һэ?

— Эре вэләһ лаво. — Ханьме гот, — чэва бира тэда майэ? Тō чубуйи, дэвса тэ, бина мьн бь ве титька шь-кэсти дэрдьк'эт у мьн һэв заньбу тōйи мали, эз қорбана тэмэ...

Дае, — Саша гот, — титьке бьдэ Зозане, дэвса ве, ви шькле мьн диверда дардакэ...

ҚАТЫБЕ ӨЗӘКА ФЫРQE

(Бь кӱрткьрын)

Гӱнде Дӱдӱнге нава җӱза Шӱруредa гӱндӱки мӱзньи бьлӱт бу. Нӱла зӱф зуда мьлӱте адрбещан у кӱрд ши гӱндида тӱвайи дьжйан. Нӱрдӱ мьлӱте гӱнд жи дӱрде дьне гӱлӱки дитьбун у заньбун, вӱки бе кӱмӱка тӱвайи, дькарьн бенӱ нӱнщьрӱндьне, лӱма жи нӱрдӱ мьлӱта минна кӱлфӱте малӱке, имдад дьданӱ нӱв, рӱжа нӱвӱ хаш у рӱшда ноли бьра пьшта нӱв дьгьртьн. Дӱ гӱндӱ, нӱр тышт теда дьҗӱвьмӱ, ле рӱспие нӱрдӱ мьлӱта, нӱдӱншт җӱвмандьне хӱйдандьне мӱзньвн у тыште хӱрав пешда бе. Шарана ортӱ шаһьле адрбещан у кӱрдда вӱхте нӱрӱзибун пешда дьһат, рӱспийе нӱрдӱ алийа гази мӱрвье ванӱ незик дькьрьн у ӱв нӱшӱта дьданӱ тӱмьрандьне. Лӱма жи ортӱ нӱрдӱ мьлӱтада, һаҗаси нӱӱб-нӱзкьрьн пешда һатьбу, вӱки мьлӱтӱки нӱдӱншт мук жь сӱре мьлӱте дьне бьшӱтӱ.

Рӱшоо Шӱмӱ гӱнде Дӱдӱнгедa рӱспики нӱрмӱти сианӱт дьһатӱ нӱсаве. Рӱстӱ ӱв ӱмӱре хвӱда һаҗаси мӱзньннинбу, ле нава щьмаӱтa гӱндӱ адрбещан у кӱрда гьлики ши нӱдӱбу дӱда. Рӱшо бь хӱйсӱте хвӱва мӱрвьӱки мьлаһим бу, ши жь щьмаӱте у щьмаӱте жи жь ши нӱз дькьр. Рӱшо нӱр тӱли у тӱнгӱсийа бьнӱлие гӱндва гиро дьбу, вӱкӱ җӱватa хвӱ кӱмӱки дьда ван. Рӱшо шӱрӱ мьҗабьли дьжмьнада навӱки зор җазанщ кьрьбу у ӱв наве ши нава җӱза Шӱруредa бӱла бубу, җӱва мерӱки мерхаси у нандар. ӱв бӱжнева җӱ аҗаси бьльнд бу, намьла шийӱ пӱн бу. ӱв алийе бӱдӱвтиедa жь шаһьла данӱдьхар, алийе мале дьнеда дӱстӱнг бу,

ле к'е бәре хвә бда мала ви, бе қәдър-қимәт жь вьр нәдьчу. Әв мешьндарәки зор бу, гөлла ви әрде нәдк'әт. Гөндда қәшым-псьмаме Р'әшо кембун ле бь сайа мәрвь-һ'әзийа ви, гөнди гьшк жер'а бубунә бьра у қәшым. Р'әшо зу зәвьщибу, вәхте Адрбещане у қәза Шәруреда сазбуна қәйде советне чар көр' у қизәкә ви гьһишьтбу-нә һәв. Нөхөрийе ви Қасьм иди мәзын бу, р'у у сьмеле ви ху дабу, бубу дарпыште баве хвә у бьнәлийе гөнд.

Гөндийе Дөдәнгеһә к'өрд у адрбещанә п'әе п'ьр'е жь готьне Р'әшо дәрнәдк'әтһи у т'әвайи мрәбьли дьж-мьн шәр' дькьрын, вәки гөндда қәйде советне дьһа мән'кәм бьвә. Гөндда өзәка фьрре у комсомола һатьбу сазкьрыне, бь мерхаси мьрәбьли дьжмьне сьньфе шәр' дькьрын. Қасьме көр'е Р'әшо у чәнд комсомол дәрбази щерга фьрре кьрын у һәма ве сале жи сәрк'арийа қәзаеғә фьрре Қасьме Р'әшо у пенш һәвале ви шәндә Бак'уйе хәндьне. Баһара сала 1930-и гөндийе Дөдәнгеһә п'әе п'ьр'е, гөнде хвәда қәйде колхозе сазкьрын у сәдье ве Р'әшоә Шәмо бьжартһи.

Қәза Шәруре һәла жь дьжмьне сьньфе нәһатьбу т'әмьзкьрыне. Ч'йәе феза гөнде Дөдәнгеда қьсмәкә мө-сафатиста, дашнака, қачахе жь шийа р'әви, хвәр'а вә-дәли мәскән авитьбун, мьрәбьли сазкьрына қәйде кол-хозе шәр' дькьрын, ле вәхте фьрсәнд дьк'әтә ван фьр-сәчи комсомол у колхозване актив дькөштһи. һәбуна колхоза т'алан дькьрын, һәнәк гөнди жи, жь р'йа һәқ вә-гәр'андьбунә сәр нета хвә. Фьрқәчи у комсомоле Дө-дәнге дәрһәда ве йәкеда пе һ'әсйабун у бь мерхаси мрәбьли дьжмьн шәр' дькьрын, нәдһишьтһи әв зьрара чопәки бьднә колхозе у мук жь сәре бьнәлийе гөнд кемвә. ле бәле һәла чәтһийи гәләкбун...

Бь салых у сүльха дьжмьне сьньфе жь кьрыне Р'әшоә Шәмо дьбь'щин, ван һәр тьшт дькьр, вәки ви бькөжһи, чьмки колхоза Дөдәнге р'о бь р'о пешда дьчу,

колхозвана пеш хэбата кырива эп'ещэ п'эрэ у н'асьлэт дьстэнд. Аһа лэма жи гэлэк гондийе гонде щинар ч'эв ван дьк'этын, дьк'этынэ колхозе, wэки р'энд бьжиш. Мьлэте мэ к'орда зэф р'энд готийэ, wэки "Көрме даре нэй жь даревэ, даре һа р'он бьдэ у инсане бэһра we бьхбэ,.. Щинаре Р'эшо Хэлиле Мьсто хwэ щэм гондийа бса дабу қэлэме, кэсэки бawэр нэдькыр, wэки хwэ фьротийэ дьжмына. Жь э'ламэтие лашwэхтийе һатэ к'эвше, wэки Хэлил мина сәе дьз бэр берийа хwэ к'э-тбы, чэwa кэванийа мале щикида бьчуйа, we һазунга дадаеда тыштэк жь мал бьдэзйа. А бса эw пэй Р'эшо дьгэр'ийа.

Шэwэкэ шэwэр'эш бу, ч'э'ва ч'э'в нэдьдит. Һэр тышти щийе хwэда стэдр'ибу, г'эне шар-шара дэнге дике ниве шэве у э'wt'инийа к'элба дьһат. Хэлил у дөде майин хwэ нава гэгзэке к'елэка диwаре мала Р'эшода тэландьбун у һивийа һатьна Р'эшо бун. Р'эшо, фьррэчи у комсомол we шэве хелэкэ хөрт идара колхозеда р'у-ныштын, ль гэлэк пьрсе кө пешийа сэрwертийа колхозе сэкьнибун нһер'ин. Ду сафикьрына ван пьрсар'а, эw г'эвайн бэрбь тэwлэ у гоме колхозе чун, һьнэки бь шьван, гаван у лэwэнде шэwер'а хэбэр дан у паше хать-ре хwэ жь һэв хастын һэр кэс бэрбь мала хwэ чу. Хэлил у һэвале шийэ тэланди, мина р'увийа тэлэ-тэл жь нава гонд дэртен у бь р'эв бэрбь қачахе ч'ийе дьчын, щаве дьдьнэ қачаха у Хэлил дьвежэ:

— Мьн йа хwэ кыр, ньһа эзе ль меранийа wэ т'эмашэ бькьм... Сәһ'эт, сәһ'эт нивэке шундатыр Р'эшо у к'олфэ-те хwэwa we хэwa шьриндавын, дэ...

Хэлил ду хэбэрдана хwэр'а, зур' бубу ль дэсте сэр-к'аре қачаха дьнһер'и, wэки к'уте хwэ бьстинэ, һэма ши чахи сэрк'аре қачаха, пенщ зер'а дьдэ Хэлил у дьвежэ:

— Э'зизе мэ, һьндьквэ жи, гэлэки һ'эсаб бькэ. Эва п'ешк'еша тэйэ пешьнэ, we гаве дэсте мэда т'онэнэ. паше

чыҥас лазьмэ эзе бьдьмэ тэ. Дэ бьре мын дōа бькэ, вэки эм жь ве сэфэре вэгэр'ьн.

Хэлил пешбэри вана чок дабу э'рде, ль э'смана нь-нер'и, бу п'ьстэ-п'ьста ви, гьва дōа дькьр, вэки сьла-мэт жь сэфэре вэгэр'ьн у р'абу п'ийа, гот:

— Эз мала Р'эшо бэлэдьм, борще мьнэ эз һэр тыш-ти бькьм, вэки вэخته лавьк һэр'нэ вьр, чэтьнайе нэк'ь-шинь. Дō сөе Р'эшойэ гөрхэнег һэнэ, сйара пэяа дькьн. Йэк дэр малейэ, зышцира ви мафт'улэкэ дьрежва гьре-дайэ, эв тō вэхта мэщале надэ лавька, вэки һ'эяате-р'а тек'эвьнэ һөндөр'е мал, сөе дьне пеш тэвле у гоме гьредайэ, эв жи мэщале надэ лавька. Диваре мале у тэвле йөкэ, орт'а тэвле у ханийе маледа дэри һэйэ, ла-вьк дькарын к'өллөкэ тэвле һьнэки фьрэкьн, тек'эвьнэ һөндөр' у паше...

Дэмэке шунда Хэлил хатьре хвэ жь качаха хаст, мина гөлла жь дэве т'вьнге дэрк'эти бэржер бэрбь гөнд р'эви, вэخته гьһиштэ гөнд, тэлэ-тэл бь шур'эки гь-һиштэ мала хвэ, к'ьнице хвэ жь хвэ хьст, к'этэ нава ци, ле жь хөфе хөва ви пэдьһат, к'елөк-к'елөк вөлдьгэ-р'йа.

Хелэкэ хорт жь ниве шэве, дэрбаз бубу, шэрда качахайэ ситаһ'кьри п'ебэржер бэрбь гөнде Дөдөнге лэци-йа, дэмэке шунда эв пыш тэвля Р'эшо шэм дьвьн, жь вана һьнэк қарэв'ьлийе дькьн, ле се мэр'ьв һьлдьк'ьшь-нэ сөр бане тэвле, дэстбь фьрэкьрына к'өләке дькьн. Ве шэве тэе бьгота һэрдō к'элбе Р'эшо эвқаси пэй гөра к'этьнэ, вэстиһанэ, сөре хвэ кьрынэ нава дела хвэ у к'этьнэ хөве, һажь тыштоки т'өнэньн. Се качах эф'фэ-сая пэяйин тэвле дьвьн, дэре орт'а тэвле у ханийе мале вэтькьн, р'ьнд дьһер'ьн, эв чэва р'азанэ, паше пашда дьчьнэ тэвле, йэк хвэ куз дькэ, йе майин һьлдьк'ьшэ сөр пышта ви, э'ламэтийе дьдэ һэвале хвэ, вэки бь к'өлфэти р'азанэ, эв се качаха жи т'эклифи шэм хвэ

дькын, һәр шәш қачах мина вә'шийя һ'ьшуми сәр Р'әшо у к'олфәте вийи р'азайи дькын, Р'әшо, жына ви у һәчар зор'е ви дьхәнһьқинһь, сәре Р'әшо же дькын, дькынә нава п'инәки һьлдьдһьн у дьгһьһижһьнә һәвалә хвә бәрбь ч'йе дьчһьн, бәрбанга сьвер'а сәре Р'әшо бәр сәрк'аре қачаха у қачаха датинһьн. әв гәләки ша дьвһьн у сәрк'аре қачаха дьвәжә:

— Вә мераникә зор кьрийә, һәлбәт, бь имдада Хәлил. Дә, мә ида йа хвә кьр, зу пенши-шест мәри һазьрвын, һ'ьшуми сәр ферма гөндә Норашена мәзын бькыи. т'алан биһьн, бьра сьвә шьмаә'та гөндә бьзһьнвә, вәки әм жь диwana ван қәвәттәрһьн, алт'ьндари йа мәйә, бьра гөнди бәрбь мә бен, әм дьһа зорвын.

Ә'мьре сәрк'аре қачаха әлбер'а те қәдандһьне, шест қачахе силаһ'кьри һ'ьшуми сәр гөнд дькыи. чәнд мера дькөжһьн, әп'әшә пәз у дәвар дьльнә пешийя хвә у бәрбь ч'ийә һьлдьк'ьшһьн. Ви чахи һәйдадә фьрқәчи у комсомоле гөнд дьк'әвә, дөдәнгна жи тен т'әви ван дьвһьн, дьвһьнә йәк, пәй шәрде дьк'әвһьн, шәр'әки к'әфили-дәман орт'а қачаха, фьрқәчи у комсомолада дьчә. фьрқәчи зоре дьльнә ван, шәрде жь ван дьстинһьн, гәләк қачаха дөкөжһьн, бьриндар дькын, се қачаха жи дил дьгрһьн. дил у бьриндара тинһьнә гөндә Дөдәнге.

Т'әбийәтә қәзә Шәрурейә шәвә, зуда өмөре хвә п'ешк'еши сьвә кьрьбу. тиренце р'әе әрд һьнговтьбу, ле ә'щевмайин әв бу, вәки Р'әшо нәдһьнатә к'әвше, сәдьре шевра гөнд Тәйфур ә'мьри сәр дө комсомола дькө:

— Ша бьр'әвнә мала Р'әшо у бежһьне мала тә нәшәвһьтә, мәрвь һ'ата нһа р'адьзе, вәки тө архайин р'азайи. бежһьне, бьра зу хвә мәр'а бьгһинә, шөхөл гәләкә.

Лауьк вәхте хвә мала Р'әшор'а дьгһинһьн, дьбинһьн к'алә—к'ала пез у бор'инийя дәверә, тәе бьгота зәлул-зәлул гази хөдане хвә дькьрһьн, кө „зу вәрә мә бәрдә. әмә бьрчинә, ле хөдане ван дәнг нәдьбһьнист“. Лауька

дэри чьцаси к'отан, т'о дэнг нэһат, нжа эw һьлк'шийа-
нэ сэр бане хени. жорда жь к'олэке нав мале ньһер'ин,
э'щевэкэ нэдити дитын у бэрбь сэдьре шешра гонд чун у
готын:

— Апе Тэйфур, дьжмына Р'эшо у нэфэре мала ши
гышк к'оштынэ...

Тэйфур хwэ шаш нэкър, сыпартын да фьррэчи у
комсомола, wэки „нэһелын т'о кэс һэр'нэ щэм бьриндар
у дила, изна т'о кэси нэдын жь гонд дэре, йе һати жи
wэйнэ идаре, һ'эта эм һатые...

Һэма we дэме мина лейа ч'эме баһарейи жь кэндэ-
ле хwэ дэрк'эти, лэq ль щьмэ'та гонд дьк'эвэ, мина эскэ-
ре ньзаме пешда бэрбь мала Р'эшо дьчын. Бь э'мыре
Тэйфур, дэрийе мала Р'эшо дьшкэнын, дьк'эвэно һондө-
р'е мале, э'щева нэбинайи дьвиньн. We золме зьмин бь
щьмэ'та гонд хьст, һесър сэр сурэте шанр'а дьһэр'ькин.
Э'щева һэрэ мэзын эw бу, wэки сэре Р'эшо т'онэбу. Тэй-
фур мэрьве һондөр' гышк дэрхьстынэ дэрва, қэрэwыл
бэр дери данэ сэкьнандьне, лэз бэрбь идара колхозе
чу у э'ламэти да сэрэкване қэзае. Тэйфур мина долаве
һа дьчу мала Р'эшо у һа wэгэр'ниа идаре. һ'але бьрин-
дара дьпърси, wэки эw зу нэмьрын, бьзаньын, к'е фэсади
кьрийэ. һ'але бьриндарэки зэф гьран бу, һа бэстава
хэбэр дьда, чь дьһатэ бэр адыле ши дьгот. Тэйфур жи
мина неч'ирванэки бэр неч'ира хwэ бьсэкьнэ, бэр бь-
риндар сэкьнибу, бе чь дьвежэ. Бьриндаре бэдһ'ал аһнэ
к'ур дьк'ьшанд у дьгот: „Хөде мала вайис хэрэвкэ,
көр'е ши бькөжэ, wэки эм кьрынэ ве р'оже, к'олфэте мьн
беһайи һиштын. Мэрьвно, чь к'о тэ ани сэре мьн, бе сэре
тэ жи...“ Тэйфур wэхте хэбэрдана бьриндарэ пашьн бь-
һист, чу щэм ши, һ'але ши пьрси у гот:

— Наве тэ бь хер, һунэ жь к'онэ, чэнд зар'е тэ һэ-
нэ, к'е т'о мэщбур кьри, wэки к'эти нава шан хунхөра?

Тэйфур вэхте пьрсе хвэ хэлаз кьры, ав да бьриндар, ви ахэкэ к'ур к'шанд у гот:

— Эмэ гөнэк'арьн, эхтийара вэ хэйэ, ве лэзе жи мэ гөллэкьн...

— На хер,— Тэйфур гот,— эм фьррэчинэ, хенци к'ара цьмэ'та хэбати, мэх'кэмбуна диwana мэ, ч'э'ве мэйи нэ т'ө тыштийэ. Р'астэ, хун дьжмьне диwana мэ у цьмэ'та мэнэ, ле эме вэ бьвнэ нэхашхана қазе, вэ қэнцкьн у паше мэх'кэма цьмаэ'те ве ль шөхөле вэ бьнһер'э у вэкэ гөне вэ. ве щэза бьдэ вэ. Эв мэрьве кö нһава гөне хвэ бьдэ стуйе хвэ, шөхөле вийе һнэки сьвьквэ. Эм т'эрэфдаре һэдийе у р'астиенэ. Эв к'и бу, кö тэ ньфьр' ле дькьр, жь к'ижан гөндийэ у наве ви чийэ?

Сэдьре шевра гөнд, һэла т'эви бьриндар хэбэрдана хвэ к'өта нэкьрьбу. комсомолэки гөне сэдьрда гот:— һэвале сэдьр, Хэлиле Э'мо дьхаст жь гөнд дэрк'эта, вэки гьва ч'елэка ви онда буйэ. Мэ изьн нэда жь гөнд дэре, ви дэст авитэ қьрма хвэ, дьхьст Сэрһэнге бьре мьнхэ, Исмайил элбер'а ль дэсте ви хьст, қьрмэ жь дест к'этэ э'рде, мьн жь э'рде һьлда, кьрэ щева хвэ у һьндьк ма, мьн хуна ви техьста стуйе хвэ, эв мэрьвэки нэ т'э-мьзэ, мэ дэсте ви гьреданэ у анийэ идаре, эм һива фэр-мана тэнэ?

— Вэ зэ'ф баш кьрийэ. йэцин гөне ви хэйэ,— Тэйфур гот,— лэма жи хастийэ жь гөнд дэрк'эвэ у бьр'эвэ. К'ьвшэ, эв һэвира ве гэлэк аве һьлдэ, Хэлил технэ идаре, нэһельн кэсэк пер'а хэбэрдэ.

Бьриндар бь э'мьре сэдьре шевра гөнд гөһастьнэ одэкэ хэвлэ, паше жер'а хөрэк анин дане, һэла шарна Гэйфур нан жи дэве вива дькьр, ав дьдае. Шэрбьке, авейи пашин кö бьриндар вэхар, ахэкэ к'ур к'шанд аншах гот:

— Хөдө мала Хэлил мират' бькэ, вэки эм кьрнэ ве р'оже...

— К'и, к'и,— Тэйфур гот,— нақашьмэ Хэлил тыште өса бькэ?

— Дэ эw шөхөле вэйэ, дьвэ жи,— бьриндар гот,— тэ һьнэки пешда чэнд пьрс данэ мьн, мала мэ Седэрэке дьминэ. Мьн мала хвэ шэвьтанд, жь р'йа һэқ дэрк'этым, гьништьмэ ван тэлақр'эше мөсафатист. Ах ль мьн баво, оз чэва һатьмэ хапандьне. Хэлило. хөдө мала тэ wepан-кэ, ах, ах, эзе бьмрьм!

Жьна Хэлил қәwm у пьсмаме wi пе һ'эсийан, вэки Хэлил гьртьнэ, ван һ'ыщуми сэр идаре кьрн, дьхастьн аза бькьрана. Дэ щьмэ'та гөнд һьнэк пе һ'эсийабун, вэки сэбэбе көштьна Р'эшо Хэлилэ, ван жи хастьн һ'ыщуми сэр қәшьме Хэлил бькьрьна, һэма we дэме к'атьбе қәзаейи фьрқе у чэнд милисава бэр идара колхозе пйа бун, щьмэ'т һьнэки вэк'ышия, һива фәрмана к'атьбе фьрқе бун. Сэдьре шевра гөнд к'атьбе қәзае у сэрк'аре милисиа чунэ мала Р'эшо, э'щева гьран дитьн. Сьльсчи иди бь шөхөле хвэва мьжул дьбун, бьриндаре бэдһ'эл чь кө бьһистьбу, чэва Р'эшо көштьнэ, гьшк йэко-йэко сьлстчир'а гот. Вэхте к'атьбе қәзае жь мала Р'эшо вэгэр'ийа, сьлстчи гьшк шир'а гот. Бь э'мьре к'атьбе қәзае милисиа Хэлил, к'өлфэта wi, қәшьме шийэ не-зик, бьриндар у диле гьрти бэрбь мэрк'эза қәзае бьрн.

К'атьбе қәзаейи фьрқе хелэкэ хөрт, щьмэ'та бэрэв-буйир'а хэбәрда у э'мьр кьр, вэки Р'эшо у к'өлфэте мала wi дэфьн бькьн. Бь э'дэте к'өрда дө бэйраде р'эш дэр мала Р'эшода дарда кьрн у һэспе wi р'эш хэмь-ландьн. Хелэке шунда мэйт'е қөрбана жь мал дэрхьстьн зьмин к'этэ щьмэ'та бэрэвбуйи, пэй мэйт'а бьрао, бьрао, дьготьн, һьнэк дэнгбежа жи к'эламе сийара давитьнэ сэр Р'эшо у к'өлфэте мала wi, Мэйт' бэр т'ьрба данин,

к'атьбе қэзаеи Фьрце ль шьмэ'та шинкьри ньһер'и у гот:

— Гэли хушк, бьра, қэвьм у пьсмама! Иро бона мэх'кэмкьрна қайде советие, бона хашбэхтийа шьмаэ'-гейэ пашвэхтийе, Р'эшо у к'өлфэте ви өмьре хвэдан. Р'эшо чэва өзве фьрца болшевика һ'эта шэве дьне жи бь мерхаси мқабьли дьжмьне сьньфе шэр' кьрийэ. Наве Р'эшое мерхас т'ө вэхта жь дьле мэ дэрнае у нава т'э-рица шьмэ'та мэда we бь һ'эрфе зер'ин бе нвисаре. Һэма һэца Т'емуре сэрэке дэста партизана шав да мьн, вэки мэ һ'ьшуми дэр мөсафатиста кьрийэ, шест мере ван кбштьнэ у сэре Р'эшое р'эх'мэлебуийи жи анийэ, һьнэки шунда we бинэ. Дэ шөкбр. ware Р'эшойи нэй р'эшэ, кө-р'е ви Қасьм мэк'т'эба Бак'уейэ фьрцеда дьхунэ, we дэкса баве хвэ бьгрэ. Наве Р'эшо т'ө вэхта жь бира мэ начэ у ирода эм наве колхоза вэ бь наве Р'эшо дь-дьнэ навкьрне. Р'эшо, р'эх'мэт ль тэвэ!

Чэнд мэһа шунда партизана, фьрқэчийа, комсомо-ла у шьмэ'та гонда дьжмьне сьньфе жь қэза Шэруре һьнэки дабунэ т'эмьзкьрне, гондийа дэстбь хэвата хвэйэ э'дльи кьрбу, Бэле, һэр эвлэдэк вэхта де у ба ве ван вэфат дькьн, эт'им дьминьн, һ'але ван чэтын у дьжвар дьвэ, һ'өкми сэр инсаф у дьле ван дькэ. Ахьр, эве қэзийа р'эш гэлэки һ'өкми сэр Қасьм дькьр, чьмки эв льһия р'онькда, алиһе де у баведа бе хайи, бе ширэт мабу. Эв жь шьринайа де у баве, һ'эзкьрна хушк у бьра һатьбу бьр'ине. Һэвал у һогьре ви, гэлэки бэр дьле Қасьмда дьһатьн, т'эвайи дьчунэ Дөдэнге, сэр мэрзэле к'өлфэте ви, вэки һьнэки бэшэра Қасьм вэвэ, бина ви бе бэр. Ле бэле дэрба лехьсти қэнщ нэдьбу, т'эме эви

нава мьтала у п'осидэ бу, қэзийа өса нэдһатэ биркьрне. Қасьм мэк'т'эба Бак'уейэ фьрқеда р'ьнд һин дьбу у к'омэки дьда һэвале хвэ, ви жь һэвала һ'эз дькьр, һэвала жи жь ви. Һ'өрмэта Қасьм нава хандка'р, дэрс-дарада гэлэк бу, дьхастьн эв мэк'т'эбеда чэва дэрсдар хайи бькьрана, Қасьм дэрһэда we йэкеда бьһистьбу, ле р'азибуна хвэ нэдабу.

Хэлазбуна мэһа гөлане бу, дэстпекьрна һ'эзираһа сала 1932-а бу, хандка'ре мэк'т'эба фьрқе иди сэр қэза дьһатьнэ п'арэвэкьрне, вэки һэр'ьн бьхэвьтьн. Бь хастьна Қасьм, эв шандьн бьн эхтиьарийа қэза Нэхчыванейэ фьрқе. Мэһэке шунда Қасьм к'аг'эзе хвэ стэнд у чу Нэхчыване, жь вьр жи чу гөнде хвэ, авайи у мал кьрэ ньзаһе, хатьре хвэ жь дэр, щинара хаст у бэре хвэ да Нэхчыване, чу щэм к'атбе қэзае, р'эшбэлэка хвэ да к'атьб, ви дэмэке ль к'аг'ьз мезэ кьр у гот:

— Хорте дэлал, эм һэвр'а бьвьнэ нас, фамила мьн Кулиевэ, Эждэр Садик ог'ли.

Ван дэст да һэв, Қасьм гот:

— Эз Қасьме Р'эшое к'өрд ог'лимэ, бэлки вэр'а готвьн, Р'эшое Шэмо к'өрд ог'ли сала 1930-и гөнде Дөдөнгө қэза Шэрурейэ бэреда бона сазкьрна қайде колхозе, жь алийе дьжмьне сьньфеда һатэ көштьне.

— Бөле, эз ви нас накьм, ле мьнр'а готьнэ, вэки эв мерэки зор буйэ, жь т'ө тьшти нэтьрсийэ, һэла дьготьн к'өлфэте мала ви жи... Жь т'эмаһийа к'өлфэте ви, т'эне көр'е щийи мэзьн хэлаз буйэ, эв жи ль хандьне буйэ, йэқин төйи, эре?

К'атьб дэмэке хөрт хэрқи мьтал дьвэ, шар-шара сэре хвэ дьһэжинэ, дькэ ньч'э-ньч', паше ль Қасьм дь-ньһер'э, дьвежэ:

— Қасьм, лаво, азабун бе қөрбан у хунр'етьн тавэ. Р'эһ'мэт ль мерхасе өсавэ, йе кө бона азабуна щьмэ'те өмьре хвэ данэ. Наве мерхасе өса we бэлге т'эриқейэ

зер'инда бе нъвисаре, наве ване т'ъме бе вэк'яландьне, эв марьвнэ нэмыринэ у т'ъме нава мэданэ. Дэ, иди шок'ор чэва дъвежын дэсте тэ дар гъртийэ, эв йэка жь бира тэ начэ, ле... К'ор'е мын, эз тэр'а бежым, хэла дъжмыне сьньфе силаһ'е хвэ бы т'эмами навитьнэ, чэтнайи гэлэкын, готи эм бы қэвата т'омэри ван чэтнайа бьднэ һылдане. Эз нахазым вэ бышиньмэ гонде Д'одэнге, дъхазым вэ бышиньмэ гонде Сусеи к'орда. Ви гондида мьһашьре к'ордэ жь Р'оме у Иране һатьнэ. Қасым, эв эла жь дэсте з'олма Р'оме у Иране р'эвийанэ һатьнэ вэлате мэ. Эв элэкэ зэ'ф башэ, чэва лазьмэ мьқабьли дъжмыне сьньфе шэр' дько. Сэрэке we эле Чолойэ, дэрһэқа мерхасийа вида гэлэки дъвежын. Чэнд мэһа пешда ви гондда колхоз сазкыр у шьмэ'те эв сэдьре колхозе бьжарт. Хэвата вийэ кьри дьдэ к'вьше, вэки эв фьрқэчики садьрэ, хэбата хвэ занэ, шьмэ'т һормэта ви гэлэки дьгьрэ, эв чэва марьв, бэндэки бь готьна тэйэ. Ле бале гонде Суседа чэтьнайи һэла гэлэкын. Гондда чэнд мале ши һэнэ һэла нэк'этьнэ щерга колхозе. Бэге ви гондиин бэре, һ'эсо бэг бу, эва чэнд салэ р'эвийэ Иране, вьр жи р'эһ'эт насэкьнэ, чэнд мэһа шарэке щэрдэкэ мэзын дьдэ сэр хвэ, лъзикава жь Эрэз дэрбаз дьвэ зийане дьдэ колхозе мэ у бьнэлийа. Ле гэлэки зьраре дьдэ Сусе у дьса дьр'эвэ дьчэ Иране. Мэ г'оман һэйэ, те к'омэке бьди Чоло, баве тэ чэва хэвьтийэ, т'э жи we өса бьхэвти. Мэ қьрар кьрийэ, вэки т'э чэва к'орд, готи Суседа к'атьбе өзэка фьрқе бьхэвти, вьр һ'эта ньһа өзэка фьрқе т'өнэ. Эме ньһа һэр'нэ Сусе, тэ бь фьрқэчийар'а технэ нас, шьвэте бькын, бь т'эхмин фьрқэчийе тэ к'атьбе өзэка фьрқе бьбжерьн. Т'эма мын ль тэ, гондда ит'бара хвэ бь фьрқэчийа, комсомола, Чоло у шьмэ'та гондэ майинэ к'о пышта ван сэкьнинэ бинэ, ле ит'бара хвэ бь дэста һ'эсо бэге нэйнэ. Дэ, өмыре бь хвэ бьдэ к'вьше. Фькра тэ цэррһэқа we готьна мында чийэ?

— Һәвалә Кулиев, — Қасым гот, — әз әф жь вә р'азимә, бона ширәте тәйә дайи. Әз әскәре фьрқемә, чәва бежә, әз һазьрм бьрқединьн.

— Һәвалә к'ордог'ли, — к'атьб гот, — тәйи Нәхчыва-нер'а бәләди?

— Бәлә, — Қасым шава ви да.

— Ньһа әзе гази һәваләки бькьм, — к'атьб гот, — һәр'ын навр'оже бькьн, һьнәки һесавьн у паше әме т'әвайи һәр'нә гөнд, хвә нә мьрбьли?

— На хер. — Қасым гот, — йәқин шөхөле вә жи һәйә, к'өта бькьн.

Хеләк жь р'оә дәрбаз бубу, к'атьбе қәзәейи фьрқе, Қасым у чәнд хәбатчи башқә бәрбь гөндә Сусе р'ек'әтын, хеләкә хөрт шундәтър, әв гьһиштьнә бәр идара колхозе, сәлам данә щьмә'та бәр идаре. к'әф-һ'әлә һәв пьрсин. Паше к'атьб сәбәба һатьна хвә Чодор'а гот у һиви кьр, кә гази т'әмаийи фьрқәчийи у комсомола бькә, вәки әме щьватә дәрбаз бькьн. Бистәке шунда дәстбь щьватә бу у гьли данә Кулиев.

— Вә гьшкава ә'йанә, вәки һ'өкөмәта мә һәлә ша-һьлә. Әв ньһава һәр тышти дькә һ'әлә щьмаә'те хашвә. өмьре ә'дьли дәрбазкә. Ле дьжмьне сьһфе р'анәзанә, һә-ла вә хәмеданә, вәки қайде хвәйи кәвьн бьднә сәкьнан-дьне. Чәтнайе кә ньһа бәр мә сәкьнинә, вә'дәлинә, дьж-мьне бе һурхашкьрьне. Һәлә һьнәк гөнди жи һәнә бь п'әра у вьр'а һатьнә хапандьне. ле р'оже бе, әвә сәрвахт-бьн. бь р'йа хвәйә р'әстр'а һәр'ын. Сәва вә йәке жи ләзь-мә әм нава ванда хәватә бьвьн у ван бьднә сәрвахт-кьрьне. Гәләк әвләде дьжмьне сьһфе һәнә, зәһле ван жь кьрьне бәве ван чуйә. дәрбази алийе мә бунә у бь мерани т'әви мә дьхәвьтын. Аһа Хәзала мә, комсомолә, хәрав жи нахәвьтә. Мә бона азабуне у р'ожа хвәйә гә-шә пашвәхтиә гәләк қөрбан данә у бәлки әме вьр һада жи бьдн. Йәқин вә бьһистийә, гөндә Дөләнгейи қәза

Шәүрәрейә бәрәда мөсафатиста Р'әшә К'өрдәг'ли у к'өт-
фәте мала ши, хенши к'өр'е шийи мәзын, гышк к'өшт'и.
Ана әв зылама к'өр'е шийә, к'ө шьвата вәда р'уныш-
тийә.

Вәхте к'атьбе қәзае хәбәр дана хвә т'ам к'ыр, һәр
ф'ырқәчи у комсомоләки бона шә қәзийә мала бавә Қасым
тыштәк д'ыф'к'ыри. Хәзала һ'әсо бәге жи мина һивәке нава
щыватванада д'һнатә к'өвше, мәр'ыв һ'әвәс-һ'әжмәк'ар бу
ль бәдәшәтийә шә т'әмашә б'ык'ра. Қасым ль Хәзале
д'һнер'и у д'ыле хвәда д'ыф'к'ыри: „Бавә дота к'өрд д'ж-
м'не с'ньфиейә, ле әш комсомолә у йәқин м'раб'ыли бавә
хвә б' әдәти шәр' жи д'ык, машәлаһ, барик'әла тәр'а,
кәч'а к'өрд у д'вә...”

— Гәли һәвалә комсомол,— Кулиев гот,— с'парть-
не вә гәләк'и у чәва ләзмә һун р'ынд жи д'ықәдин'и,
вәр'а д'һна дәстанина д'хазым. Ле һун мә б'бахшин'и,
нәхәйд'и, әмә ньһа сәр һ'имә қанунәма ф'ырқә готи к'а-
тьбе өзәка ф'ырқә б'б'жәр'и. т'әне ф'ырқәчи гәрәке т'әви
шә б'жарт'и б'в'м, һун һ'әк'и мә б'бахшин'и, әмә нь-
һа д'са гази вә б'к'и.

Ду чуйиһа комсомолар'а, Кулиев д'са дәст'б' хәбәр-
дана хвә к'ыр:

— Һәвалә Қасиме Р'әшә К'өрдәг'ли ль Бак'уйә мәк'-
т'әба ф'ырқәйә д'әсалә т'әмам к'ырийә у к'атьб'тийә қәзае-
йә ф'ырқә тер'а д'итийә, вәки гондә вәда чәва к'атьбе
өзәка ф'ырқә б'хәв'тә, ле әхтийара вә һәйә. нәб'жәр'и,
әгәр һун б'хазыи һунә б'б'жәр'и, әш иди ш'өхәле вәйә.

Ф'ырқәчийә вәхте хаст'на к'атьбе қәзаеи ф'ырқә б'н-
ист, гышк р'әзи бун у Қасиме Р'әшә б'жарт'и, чәва
к'атьбе өзәка ф'ырқә. Ду б'жарт'нер'а д'са гази комсо-
мола к'ыри. Кулиев с'парт'и данә ф'ырқәчи у комсомола,
дәрһәда к'ыри д'жм'не с'ньфедә ванр'а гот у хат'ре
хвә ж' һаз'ра хаст.

Шэвэкэ пайизейэ э'врави бу. We р'оже баранэкэ зор барйа бу. Жь дэст аве у h'эр'ийе щинар нькарьбу бьчуйа мала щинар. Wэхте мэри дэрдьк'этэ нава гонд, hэр'ийа бэништкн мьдасе мэрийа h'уфи хwэ дькьр у мэщала пешдачуйине дьда чэтьнкьрьне. Э'wьре хьмхьмийэ р'эш бэдэwэтийа т'эбийэте нава хwэда вэшартьбу, тэе бьгота сэлэма хwэйэ hэр эвар биркьрийэ. We эвара тари, дэ мэри нава гонде Сусер'а эвраз hьлдьк'ьшйан. Жь вана йэки ажэфор'и бэжнева бльнд бу, ле йе дьне нэ hа-раси бьльнд у жь льнге р'асте дькөлийа. Wi т'эме гьранийа хwэ дьда сэр шьвдаре у льнге ч'эпе бь чэтьнайикэ мэзын пешда дьчу. Р'ешийа бь hэвр'а хеди-хеди хэбэр дьдан, ле шэлпэ—шэлпа ав у h'эр'ийе нэдьништ дэнге ван фэзьh' бе бьхистьне. Эw wэхте дьсэкьнин. hьнэки hеса дьбун, дэнге шэвебу, р'ьнд дьпатэ бьхистьне, мерьке т'апал дьгот:

— Щаньм, сэрк'арийа Нэчхьване, гэдэ-гуде гонде мэйэ фьррэчи у комсомол дьвежьн: „Диwана шевре wa азайи дайэ щьмэ'те. бажар у гонд р'о бь р'о шен дьвьн, h'але щьмэ'те жи хаш дьвэ“. А тэр'а шенбун, ha? Гэде гонде мэ, т'эне мэ дэwлэмэндар'а рочахьн, ле бона р'йа орт'а гонд. тэ тышти накьн. Эм h'эта к'ьнге wa бенэ хапандьне, hь, бьрако?

— Эре wэлэh, тэ р'аст дьвежи,— hэвале wийи дьне гот,— ло хэде кэр'ништо, тэ аш ондакьрийэ, пэй чэчэ-чэ к'эти. Hэла эме дэсте ван зальмада гэлэк р'оже р'эш бьвиньн. Эм р'аст бежьн, ван эм р'ьнд бэрэви сэр hэвдэ кьрьнэ, ha?

Ван диса дэстбь щэ'дандьна ог'ьра хwэ кьрьн, р'аст бэрбь авайе феза гонди дэqати, дор суркьри чун. Hөндө-р'е суредатэwлэ, гом, лода гиhe, тэwла мэ'нэкийа жи

Һәбу. Сур ақаси бһнд бу, вәки сийар бь р'ьма хөва нәдһатә к'өвше. Дьготһн, вәки вәхтада хөлам, хьзмәт-к'ара у гөндийа дьр'ьке шилана у гьвища сәр суре нава һ'әр'ийеда һкандьбун. Әв әмарәта вәхтада Р'остәм аг'а чекьрьбу, ле сура дора we көр'е wi һ'әсо бәге чекьрьбу. Вәхтада Р'остәм у өса жи һ'әсое көр'е wi зөһм анибунә сәре шмә'та гөнде Сусе у гөнде щинар. Бав у көр' зар' әг'им һишьтбун у дәсте әвин жь һәв қә-тандьбун Р'остәм аг'а бона хвә жь дьжмьна хайикә, бһн мала хвәр'а се ләқәм лехьстбун, вәки әгәр дьжмьн пе-шийа дөда бьгрә, we ләқәма сьсийар'а дәрқ'әта. Бь са-льха wi си мере ләқәмчи ду к'өтакьрьна хәватер'а гьшк көштбун у нава ләқәмеда дәфьн кьрьбун, вәки сөр'а wi нәһ'әсьн.

Пайиза сала 1932-йә шьли бу. һ'әсо бәг щәрдекә гь-ран дьдә сәр хвә, жь Әрәз дәрбаз дьвә у бәрбь қәза Нәхчыване дьчә. һ'әсо бәге щәрдә кьрьбу дө тиша, йәк готи бәрбь Зәнгезуре бьчуйа бьгһишта Евлахе у қьсмәк жи Нәхчыване бьма. һ'әрдө дәстә жи готи т'әвгьредана хвә мөсафатист қачахе щир'а гьредана, әв т'әви хвә-кьрьна, дәста хвә бьдана мәзьнкьрьне, бь көштьна фьрқәчи, комсомол у т'аланкьрьна колхозава мьжулбу-на, вәки жь Евлахе гьрти, һ'әта Нәхчыване текьнә гола хуне у бәлки Нәхчыване жь Адрбещане бьқәтиньн. Дәста һ'әсо бәгә щәрде дәстбь қәдандьна сьпартьне бәге хвә дькьн, ле һ'әсо бәг у се мәрьве һәвалә шийә незик, тенә мал, вәки паше щийе к'өвшкьри һәр'ьн бьгһижьнә дәста хвә. Дө р'өжа шунда бә'са һатьна дәста һ'әсо бә-ге т'әмамайа гөнде қәза Нәхчыване бәла бу у ван жи һазьрийа хвә дьдит, вәки щәрда дьжмьна зьраре нәдә.

Ә'ләт'опал у Миро we шәва шьли дьчьнә дитьна бәг у сьпартьна жь wi бьстиньн. Дәмәке шунда Ә'ләт'опал бь шьвдара хвә дәрвазә дьк'өтә, бьре бәг Хальт дери вәдькә. Һьлдьк'ьшинә қәте дөда, дьшььртьнә һөндөр'е

ода бэг, эв у бэг тенэ дэст у р'уйе һэв, ч'эвр'онкайе дь-
дһнэ к'олфэте мале, Н'эсо бэг ль һэрдө дөсте хвэйэ кэвын
дһһер'э у дьвежэ:

— Мала вэ нэшэвьтэ, чьма вэ һькарбу һьнэки фэ-
сал бьһатһна, вэ к'ынще хвэ гьшк кьрынэ һэр'и, вэлаһ
һьндьк майэ, вэки вэ сэр у ч'эве...

Дөсте бэги т'опал, һьнэки хвэ фьрьканд, сьмела хвэ-
йэ к'осэ кьрэ һьзае, гот:

— Эһ, Н'эсо бэг, хөде к'өр'е тэ бьһелэ, эва чэнд салэ
тө чуйи вэлате мөсөлманийе, хөр'а р'өже пенц шара
һьмеж дьки, чьчах дьле тэ дьхазэ гази мэлла, қази у
мьфтийа дьки, кал у баве тэр'а қөр'ана пироз дьхунһн,
дьле тэ к'ода дьхазэ, веда дьчи. Тө зани хөлам, гаван,
шьване мэйэ бэре, хазма эла Чоло, Чоло бь хвэ, чь ти-
һьнэ сэре мэ? Шаньм, эм дөсте фьр'эчи, комсомоле гон-
да к'этьнэ бэлае, бангдана мэлла жи мэ кьрынэ һ'эсрэт.
Мэ хөде у п'ехэмбэре хвэ жи һьндьк майэ бир бькьн.
Эва чэнд салэ мэ тьрса фьтьр зьк'ат жи һэдана т'ө кэси,
ижа мөсөлмани ль к'ө ма? Һьндьк майэ эм хач'эки стуйе
хөда дардакьн, ле тө дэрһэқа һэр'ийеда жь мэ дьпьрси?
Ньһа гэдэк жь Дөдэнга Шэруре һатийэ гонде мэ, вэй,
вэй жь дөсте ви!...

— Һун нэ мерьн,— Н'эсо бэге гот,— эз бума, мьне
элбер'а мэйт'е гэдэ нава гонд вэлэзанда эрде.

— Дурва дьвежьн,— Э'лэт'опале гот,— дэнге дэфе
хвэшэ. Малшэвьтийо, дури сэре тэ, гьшкэ сильһ'кьринэ,
ле, ле чека?

Э'лэт'опале вэхте өса хэбэр дьда, Хэзала қиза Н'эсо
бэге ль ви дьһер'и, вэки ве жь баве хвэ т'ақэт бькьра.
ве һ'итэк сэре ви хьста, бе мэллэ у қази бьчуйа ве дьне.

Дэмэке одеда кэсэки һэвал һэда, дэрэнг-дэрэнг Н'э-
со бэг жь қиза хвэ аве дьхазэ, эв аве дьде, чэнд голпа
ль шербьк дьхэ, паше ль бэжьн у бала қиза хвэ мезэ
дькэ, дьвежэ:

— Лаво, тө мэк'т'эбеда дыхуни? Дэрбази щерга ван гæда буйи, — Н'эсо гот.

— Баво, — Хэзале гот, — эз мэк'т'эбеда дыхуньм. Эз қиза тэмэ, мьн эш өса кьрнэ т'эле. Баво, ван бәре бона тә, гәләки сәрэшани дыданэ мьн, ле мьн эш өса данэ сәр-вәхткьрне, вәки әвләд пеш баве хвәва нә щавдарә, бав жи пеш әвләдва. Әш ит'бара хвә ньһа бь мьн тиньн, бона хайикьрнә һәбуна тә у дэстанина сера ван, эз дәрбази щерга комсомола бумә. Бь т'эхмина мьн, мьн из сәр ван ондакьрийә, эз қиза тэмә..

Хэзале өса баве хвә да бавәркьрне, вәки бав сера хвә гьшки вер'а бежә. Әш ләз бәрбь баве хвә чу, бәр гөһе вида кьрә п'ьстә-п'ьст, бав да р'азикьрне, эш бәр-бь зерзәмийе чун. Хэзале баве хвә һәмез кьр, р'амуса у гот:

— Баво, ньһа гөндә мә, буйә щийе нәмама, готи тө ит'бара хвә т'ө кәси нәйни, гьлийе готи әлбер'а дьгһинь-нә сәрк'аре гөнд.

Баво щан, әва мьн жь тә вәшарт, эзе чәва жь хөде вәшерьм, апе мьни Халыт ақыле хвә ондакьрийә, мина мәрәки р'әш ль мьн дыһер'ә. Дә баво тө бежә, әва чәнд салын тө чуйи сәфәре, қәт гөһе карәкә тә хун буйә, мала тә т'аланкьрнә, к'өлфәте тәр'а гьлики хәрав готьнә. Тө чь зани, вәки Әләт'опал у Миро тә нәфрошьн, һә?

Бав хеләкә хөрт дьк'әвә нава мьтала, дәрәнг-дәрәнг сәре хвә бьльнд дькә у дьвезә:

— Лаво, вәки әш готьне тә гьшк р'аствьн, иди чә-ва дьвезьн, т'ө дәрде мьн т'өнәньн. Тө мина мерәки пышта мьн сәкьнийи. Эз темә сәр we нете, вәки тө р'ас-т и, әш нета мьнә дәрһақа тә у дйа тәда, иди те гөһасть-не, машәлаһ к'әмал у ақыле тәр'а, хут тө қиза мьни.

Орт'а баве у қизеда хеләкә хөррт стәқыр'андьн һ'ө-көм дажо, бав бь фькра чәва дьвезьн дьне әләк-бежьнг дькьр, аг'ри аләма хвәда фькьри гот:

— Лаво, һәла баве тәйи саг'ә, нәмьрийә. Эз чәнд щара жь Иране һатъмә вьра, тә т'ьме мьнра дьгот: „—Wәрә т'әслимвә, хәлq чәва, йәк жи тә, ле вәхта на- хази т'әслимви, мә жи бь хwәр' бьвә. „Qиза мьн иди вь- ра жийин навә, мәрьве ве дәрә бунә гавьр, комсомоле бь дәсти зоре щьмә'та мә бьвнә к'ьлисе, стуйе һәрәкеда хач'әки чар нөкөл дардакьн. Малшәвьтийе, хөламе мә- йә дөһ, р'уйе мә дьсәкьньн, чь бежи навежьн.

Wәләһ баво, тә р'аст дьвежи,— Хәзале гот,— бьра нәмамия бьре дькә. Бавко, нә тә дьгот, wәки эзе wә бь- вьмә wәлате „ә'дьяи“, ле к'ьнге тәйе йаха хәлазки, һә?

— Дә лаво,— Н'әсо бәге гот,— эз тәр'а р'аст бежьм, дьрәwьмә, эз ве щаре wә нәвьм, чьмки дәста мәйә кә бәрбь Йевлахе, Зәнгезуре у нәһ'ийе Нәхчыване чуйә, we қаләкә мәзьн бькьн, чьқас мәрьве мьқабьли мә һәнә, го- ти гьшка бышиньнә we дьне, гөндә т'алан бькьн. Дә, бьра һ'ьдудчие урьса, партизан, фьрқәчи у комсомол бәр ван тәйах бькьн! Әм ч'йәе феза Нәхчыване бьгһижьнә һәв, әме ван гөндә Нәхчыванейә адррбещан, к'өрд у фьла т'а- лан бькьн, Чоло у Qасьм жи хәwр'акьн, әме дәрбази Ираневьн у паше эзе р'оке бем, wә бьвьм.

— Бавко,— Хәзале гот,— эз бәхте тәдамә, чьчәх, чьчәх? Тә зани, wәки мьн щәм „гәде“ гөндә мә, пақаси ит'бар қазанщкьрийә, бавәркә, гьлики мьн щәм wана навә дөда. Эзе өса бькьм һәр пенщ кәрийе пез, феза гөндвьн, сәр р'йа wәвьн, һәмин әве кә тә һеща наве ван готьн, we гөндавьн, дә, wәки дьн шөхөле wәйә...

— Qиза мьн, —Н'әсо бәге гот, —эз бавәрьм те һәр тьшти бьки у әве бона мә бьвә тьштәки лапи мәзьн. Qәт шайиша нәк'ьшинә, эзе тәр'а р'өже бежьм, wәки әме ль к'өвьн.

— Кәко щан, —дьвә т'иңә-т'иңа Хәзале, дьвежә, әв йәка дәсте мьндайә, лап архайинвә, әв тьштәки зә'ф һе-

сайя, т'эне мыр'а лазьмэ, हुне к'ынге, к'идэре у к'ижан р'оже быг'нижьнэ хэв, йе майин гышк неч'...

— лаво, — Г'эсо бэге гот, — хөде мэрьве бедирэт қорбана тэкэ, эгэр эз ван дөрзийа бык'ожьм у пэзе колхозе бьвьм, к'ефе бьвэ к'ефа мын, шаһе Иране жи ве дэсте хвэ пышта мынхэ. Эзе қиза хвэ жи бьдьмэ көр'е сэрэке қэзаке, һ'эта төйя саг'ви, те д'оак'аре щане мынви. Қиза мын, иро сешэмэ нэ, р'аст р'ожа биста, сэр һ'име қөвъл-қьраре мэ, эме ль ч'йае сор һэв бьвиньн. Кьнеза мын, наве баве хвэ хэрав нэкэ, өса бькэ р'ожа биста, пэзе колхозе һьндэ ч'йае Сорвэ, һа?

— Лап архайинвэ. — Хэзале гот, — һ'эсавкэ тө пез т'оп дыки у жь Эрэз дэрбаз дыки, сэди сэд шайиша нэ-к'ышинэ.

— Бэрха мын, — баве гот, — мэ меван т'эне мал һишт'ынэ у эм вьр к'этьнэ хэбэрдане, шэрмэ, кара мын! Эз к'эсэра қиза хөмэ, демэк, р'ожа биста, бир нэкэ, һа?

Ду хэбэрданер'а бав у қиз бь к'эн чунэ ода мевана. Хэзале һэвзьаньбу дьнйа йа вейя, эвс бь дэсти диwana советие щэрда қачаха бьдэ т'ар'мар'кьрьне. Вэхте бав у қиз һатьнэ мал, Хальте бьре Г'эсо бэге гэлэки хөда вэрьмибу, бь ч'э'ве нэйара ль кэч'ьке дьнһер'и, дьхаст дэрбэке ледэ, вэки нэп'ьха ви дайнэ. Г'эсо бэге Э'ло. Миро у меване р'унышти бэр ч'э'ве хөр'а дэрбаз кьр, дэрэнг-дэрэнг гот:

— Хальт лаво, ахьр, мэ шив зуда харийя, ньһа вэхте пашивейя. Көр'о тэ меван бьрчина қьр' кьрьн, зу нин вэйна, ле чайе бир нэки?

— Э'ло эфэнди, — Г'эсо бэге гот, — гөнди қэт дэрһэ-қа мэ, ви шэр'е мырабьли дэвлэта шевре чь дьвезьн, тэ

ван р'ожа чь тыште т'эзэ бһиственэ, ша бежэ, малавайо?

— Хөде сийа тэ сэр мэ кем нэкэ, — Э'ло гот, — иро эм аһьл нава гөнд р'уньштьбун, өса мэ хөр'а хэбэр дыда, дыле к'еда чь һэбу дыда дэр. һьнэка дыгот “Бо вэлэһ эв диwana мэйэ Шөвре, диwanэкэ башэ, хөдане фэқир, бөлэнгазайэ. Дьвежын қэза Нэхчыванеда чэнд эт'имханэ вэкьрьнэ, жь зар'е бэра гьрти, һ'эта йе гьврэ тенэ хайикьрьне у дьхунь,.. һьнэка жи дыгот: “Фьрқэчи у комсомолэ бе хөденэ, хөде хвэ биркьрьнэ. Дэре мәчит, мьзгэвт у лера даданэ, шех у мэллэ жь гөнда данэ р'ақэтандьне,.. һьнэка жи дыгот вьр'экэ һ'ашэ-бошэ, фьрқэчи у комсомол хатьре т'ө кэси нак'эвьн, ван хвэ р'йа һэқийе гьртийэ. Хөде тэр'а шөкөр, эм бунэ хөдане парц нане һ'элал.... Иро жь гөнде щинар, мэрьв һатьбуно гөнде мэ, дыготьн, вэки дашнак. мөсафатиста жь Йевлахе гьрти һ'эта Зэнгезуре дэрмдаг' дькьн, йэқин we бено қэза Нэхчыване жи. Ле дыготьн, вэки партизан у эскөре сор эмана ван бьр'инэ,.. Мьн жи жь тьрса хвэ щэм щьмаэ'те дыгот, өсанэ, ле йа дыла һэмин дьладайэ.

— Э'ло эфэнди. — һ'эсо гот, — ле ви э'щэми нэгот, вэки лавьке мэ гьһиштьнэ к'идэре?

Бь сальха, — Э'ло гот, — дөсте мэйэ незикьн, дьвэ чэндэки шунда, бьгһижьнэ қэза Нэхчыване жи, ле к'ижан р'оже вэлаһ ньзаньм.

— Бона мэ. — һ'эсо бэге гот, — эз қөрбана ч'э'ве ваньм, иди һэр тышт сэравхтийэ.

Һьнэки шунда Хальт сьнийа п'элаше, нане лош дани сэр сьвре, хэбэрдана һ'эсо бэге у Э'лэт'оп'але нивщи һишт. Хальт чу сьвдэре, вэки чае дэмкэ, вьр Хэзал р'ас-ти ви һат, сьнийа дэсте хвэ мина т'опэке да сэре Хэзале, эв элбер'а эрде дьрежбу, тэе бьгота эва дөһва мьрийэ. Сьвдэрета қалмэ-қалма дэнге жьна һат һ'эсо бэг у щьмаэ'та сэр нин, гьшка бэрбь сьвдэре лэзанд, э'щевэко

мэзын бэр ч'э'ве хвэ дитын. бьра сэр Хальтда гэлэки һерс бу, гот:

— Көр'о, эва чь йэкэ тэ кьр, қэт мэрыв р'ожа бьре хвэйэ тэнгда, э'мале ва дькэ, қиза ви бе сәбиб дөкөжэ?

— Эһ, кэко. тө мын бьбахшино, — Хельт, гот, — тө жь мын р'ндтър зани, вәки эва қиза дела бәлэкэ. Эв жь ван гәде гөнде мә зә'фтър зөлме тинэ сәре мә. Нава щь-маэ'теда жь шәрма сәре мын бьнд навэ. Хуна we дәр-мане гөр'йанэ. We зерзәмиһеда йәқин гьли жь тэ к'ьшндьн, әре? Те паше т'әмашәки...

Дийа Хәзале бубу пьрискәкэ э'смана, сэр Хальтда һерс дьбу, һеви бэр дьле веда һат, вана Хәзал бьрьнэ одәкэ башқә, шәкьр һур кьрын данэ сэр бьрине. Дәрәнг-дәрәнг Хәзале ч'э'ве хвэ вәкьр, бу ахина we у гот:

— Хальт, ньзаньм чь хәравийа мын гьлиштийэ тэ, эва чәнд салын кәкойи нәй ль малэ, к'и хатьре тэ к'әтийэ, һа-буна мә харийэ. Дэ тьшт навэ, апе мыно, нәр'астикә кьрийэ.

Һ'әсо бәге бьре хвэ сәва к'отана қизе, гэләки бе һ'өрмәт кьр, ит'бара хвэ бь. Э'ләт'опале у Миро нәдһани, ле силаһ'а мөсөлманийе қоран дәрк'әтэ орт'е. We шәве се мәрыва бь қоране дәсте һәвда сонд харьн у Һ'әсо дьле хвэ бэр ван вәкьр, паше эв вәр'е кьр. Эв у бьре хвэ чунэ щәм Хәзале, бэр дьле веда һатын. Һ'әсо бәг we шәве тьштәк дьфькьри у дьле хвәда дьгот: “Бәлки жи Хальт р'астә, сьве кәч'ьк мә бьфрошә. Эв йәка we зу бе к'ьвше. Р'асти жи эва т'әме пьшта мын сәкьнийэ, мал-дәвләта мын жи хайи кьрийэ. Эгәр өсавэ, фькра мыне дәрһәқа де у қизеда we бь т'әмами бе гөһәр'андьне... Хеләк жь шәве дәрбаз бубу, бав чу ода қизе, һ'але we пьрси у Хәзале гот:

— Баво тә дит, вәки апе мын чь ани сәре мын? Тьшт навэ, ле бьзанвэ, к'о эз тө вәхта баве хвэ, апе, қәwm-псь-

мама нафрошым. Гэло қиз дыкарэ баве бьдэ сэр р'яа
“h'эбсе,, эре?

h'эсо бэг hatэ р'уйе қиза хwэ, бэр дьле weда hat.
шэвхери даје, чу щэм мевана.

* * *

Әw h'эвтек бу, wэки Хэзал нэдьнатэ навэ гонд, нав
hэвала. Бь хинкьрьна Qасьм у Чоло комсомоле hэвале
вейэ қиз, чунэ мала H'эсо, бе чь we қэwьмийэ, ле Халът
щэм Хэзале у hэвале we бубу пэпук, бе қиза бьре чь дь-
вежэ, аг'ри Хэзале гот:

— Гэли қиза, h'эвт р'ожа пешда эваре зэф тари бу,
ч'э'ва—ч'э'в нэдьдит, эз чумэ тэwле, сьэ'тийа ч'елэка мэ-
йэ нэхаш бькьм. р'ева эз шьртьим к'этьм, сэре мьн ль
кэвьре п'епэлука к'эт, дэрэwэбу, мьн гэлэк хун онда кьр,
h'але мьн р'о бь р'о хэрав дьбу, wэлэh, эва р'ожа доданэ,
wэки эз hьнэки п'акбумэ. Wэ гот иро эваре щьват hэйэ,
эре? Эваре эзе э'сэйи бем.

Халът дит, wэки Хэзал бэдйа ван начэ, фьзьранд-
дэрк'эго дэрва, қиз т'эне ман, чь хастьн, әw жи бь hэвр'а
hэwалдан.

— Леле, — Гого гот, — эва чэнд р'ожьн Qасьми өса
п'осидэйэ, иди сэт нэвежэ. Те бежи к'өлфэте мала ван
к'этийэ бире. Wэлэh, мерьк хэватчики зорэ у хwэ р'яа
р'астийе гьртийэ. Гонде мэда мэрьве нэп'акэ өса hэнэ,
һуки дькьнэ муки у пе эмэнийа че дькьн. Әwана нава гон-
дийада бэла кьрьнэ, гьва йаре мэ қизе комсомол гьшка
hэнэ. Дэ һун дьвиньн, wэки эм у фьррэчийе гонд мина
хушк у бьра hэвр'а дэрбаз дькьн, т'эне нета мэ әwэ,
wэки эм нэп'ака жь гонд бьдьнэ т'эмьзкьрьне у биньнэ
сэр р'яа р'аст. Хэзал щан! Дэрhэқа тэда жи гэлэки дь-
вежьн, гьва т'бйэ Qасьмр'ани у...

— Гого шан, —Хэзале гот, —чъ дьхазын бьра бежын, эв итрафана қәт пьч'эки жи һ'өкөми сәр мьн накын. Эз т'эне заньм, вәки гәрәке әм гәләки бьхэвьтън, дьжмьне сьньфе жь нав хвә бьдьянә т'әмьзкьрьне.

Дәмәке шунда қиза хатьре хвә жь Хэзале хастын у бәрбь гөнд чун. Һ'әта чуйине жи Хэзалер'а готын, вәки һатьна тәйә иро, зә'ф фәрзә.

Һ'әсо бәг у меване хвәва зерзәмийа бьн авайида ми-на мьшке шьлә бьн бәләкийе, дьчун-дьһатын. Һ'әсо бәг бона бьзанвә қизе комсомол бона чь һатьнә шәм қиза ви, чу шәм демар'ийа Хэзалеийә Шә'ре. же пьрси, we әв да сәрвахткьрьне, вәки ван өса һеди хәбәр дьдан, тыш-тәк нәдһатә фә'мкьрьне, ле к'эне ван р'ьнд дьһатә бь-һистьне. Һ'әсо бәг зәвта хвә найнә, дьчә шәм қиза хвә дьвежә:

— Бәрха мьн, иро т'өйә чәвани? Шә'ре дьгот һәвале тә һатьнә шәм тә, қәт вана чь дьгот, һә?

— Баво, иро эзә лап п'акьм, —Хэзале гот, —қизе һәвале мьн һатьбун. Кәко иро шьвата мәйә комсомола һәйә, we пьрсәкә бь готьна тә бьнһер'ьн. Эзе тәр'а шаве хере биньм, вәки т'ө р'ожа иние шәпьрзә нәви.

— На лаво, —Һ'әсо бәге гот, —эз р'әзи навьм, тә ви һ'алида һәр'и шьвате, we чь бежын?

— Кәко, —Хэзале гот, —мьн әв өса данә бавәркь-рьне, вәки эз ә'рде к'әтмә, кәсәк тыштәки башқә нафь-кьрә.

— Хэзала мьн. —Һ'әсо бәге гот, —wәлаһ қиза мьнә ақьлә (әв қиза хвә р'адьмусә, зер'эки һ'әмиди жи дьдә we) хут тә мале Иранейи, бьви ханьма сәрк'аре қәзаке, кә хәлқ сәре тә сонд бьхөә. Дә эваре эз һива шава тәйә херемә.

Эвар бу, э'wыр к'ъмк'ьмибун, һьнэк тэ дьгот жорда дальсийанэ, ши-щина жи сэр һэвр'а, бэр һэвр'а дьһатын дьчун. Qасьм ода хwэйэ хэватеда р'уньштыбу, сэре хwэ бэржер кьрбу, мьтале хwэ щэм дькьр, дэрһэда пьрсэке-да лэз дьньвиси у бьн гэлэк хэбэрада бь қэлэма сор щьг'из дьк'ьшанд. Дуйе щьг'ара ши, одэ кьрбу мән'сэре, тэе быгота э'wьрэки р'эш гьртийэ сэр ши. Дэрва дэнге възинийа бае паизейи сар дьһат. п'әнщэра оде дьк'ота, қэлиштэкар'а дьк'этэ һөндөр' у ду жь һэв дьда бэлакь-рьне. Кьрна кулаке гөнд, чэнд фьрқэчи у комсомоле кё к'этыбуно бьн қоле кулака, мина ава ч'эме быһарейэ гөр', бэр ч'э'ве Qасьмр'а лэз дэрбаз дьбу. Ши дьле хwэда дь-гот: "Щаньм, дьжмьне сьньфе гөндда гэлэкьн. п'ехэме пешдачуйина колхозе дьхьн, ле һьнэк фьрқэчи у комсо-мол жи һэнэ, ван хайн дькьн, у мьрабыли мэ дэртен. Һайа навэ, һ'эта эм дьжмьне сьньфе бь т'эмами нэдьнэ бэлузьрне, к'орп'уч'кьрне. шөхөле мэ пешда начэ. Шө-лэ'т р'эwша мерайэ, гэрэке эм бь щөлэ'т бьхэвьтын у..., Qасьм бь һатына. Хэзалейэ сьвэ эварер'а, гэлэки ша дьбу, wэки эве һэв бьвиньн. Qасьм хелэкэ хөрт бь гөһас-тьна щөмле ньвисива мьжул бу, нькшева т'ела ши кьрэ зьнгин, ши дәстык бьнд кьр, гот:

— Бэле, гөнде Сусе дьбьһе.

— К'и хэбэр дьдэ?

Qасьм дэнге Кулиев наскьр. гот:

— Һэвалэ Кулиев, — Qасьмэ хэбэр дьдэ.

— Салам'лек'өм һэвалэ Qасьм, һунэ сьламэтын?

Qэт гөндда чь һэйэ, чь т'өнэнэ. хэвата колхозе чэша пеш-да дьчэ, wэ т'ьвдарэке зьвьстане чэша дитийэ?

Эм зэ'ф р'азинэ, — Qасьм гот, — хэвата колхозе хэ-рав нинэ, һ'эйван р'ьнд те хайикьрне, гөмрәһ'э. Гөндда

хэват гэлэкэ, чьмки дьжмьне сьньфе диса сэре хвэ бьнд кьрьнэ...

Иа сэрэкэ эвэ, вэки хэвата вэ башэ, —Кулиев гот, — ле дьжмьне сьньфе we хеди-хеди бенэ һ'инщър'андьне, бь т'еле һэр тышт нае готьне.

— Һэвалэ Кулиев, —Qасьм гот, —мын намэк вэр'а ньвисийэ, эгэр гондда сьве хэват һэвэ, эз нькарьм бем, эзе бь дэсти комсомолэки бышиньм, ле эзи валавьм...

-- Саг'ийа тэ дьхазьм, —Кулиев гот, —сьве we наме йэқин бығһинэ мын, дэ бь хатьре тэ.

— Сэр сэра у сэр ч'э'ва —Qасьм гот, —дэ бь хатьре вэ.

Qасьм бь бэшэрэкэ хаш дэстыка т'еле дани у тэ қэй бьгота жь хэвата хвэйэ we р'оже, р'ази ма, йа сэрэкэ we сьве наме бышинэ. Qасьм диса намэ бэр ч'э'ве хвэр'а дэрбаз кьр у р'абу бэрбь мала хвэ чу.

Сьве гондда хэват гэлэкбу, Qасьм нькарьбу бьчуйа қэзае, бь р'азибуна Чоло, намэ данэ һ'ак'ьме комсомол у ви бэрбь Нэхчыване вэр'е дькэ. Qасьд нава р'оже наме дьдэ к'атьбе қэзаейн фьрде у шава наме һьлтинэ те, Qасьм наме вэдькэ дьхунэ, “Һэвалэ Qасьм, һэр тышт бо-на мын фэ'мдарийэ. Ньһа хэвата мэ һьнэки гэлэкэ тэ мын бьбахшинэ, вэки нькарьм бемэ гонд, ле чэндэки шунда, эзе э'сэйи бем у эме т'эвайи ван пьрсе тэ ньвиси-йэ бьднэ сафикьрьне... Бь сьлав, Кулиев...

* * *

Жь шэве хелэкэ хөрт дэрбаз бубу. Гонд зуда стэқь-р'ибу. Вьзина бе бу, тэе бьгота ба бэлэдийе дькэ, вэки паше бэрфе бь хөр'а бинэ. Т'эне щарана э'вт'инна к'элба дьһат. We шэве мала Тэйар бэге кулакда Э'лат'опал. Миро, Мэллэ Бьро, Хальт, Э'до бэг, Эфо у К'эмале фьр-

qачи, Шьбли, Р'эзаq у Шангире комсомол бэрэв бубун у хэвр'а хэбэр дьдан. К'елэка быг'ериейэ р'асте Эфое фыр- qачи у к'елэка ч'эпе Тэйар бэг р'унышьтубун, ле йе майи, бьнэт'ара ванда. Эфо у Тэйар хэвзаньбун, wэки нава ванда мэрьве Qасьм у Чоло т'өнэньн, архайинн хэбэр- дьдан.

Дэрва һ'ышки бу. Быг'ериеда qырч'э-qырч' дарабу, дьш- хөли, дук'ешке ду сэр хwэда wэлдьгэр'анд. Тэйар мина ч'ь- вика мэльсибу, ль ч'э'ве Э'лэт'опале у Эфо дьнһер'и п'е- ше архальхе хwэйэ мэндалэ, жь сэр чока хwэ давит, wэ- ки пьриске эгьр ван нэшэwьтинэ. Эфо qөдэ-qөдэ сэр бал- гики qушт'уки р'унышьтубу, щарана бльнд хэбэр дьда, wэки qиза мале бьбьһиста. Эфо бэжнеда нэ һаqаси бь- льнд бу, деме wi гөловэр' бу. пози дьреж, дэви мэзын бу, сап'ока р'эшэ хьром һьлк'ьшандьбу льнге хwэ, өмьре wi дьгһиштэ 24-25 сала, чэwa дьвежьн п'ьфи э'смана дькьр. Тэйар эшэда хwэ тинэ у дьвежэ.

— Э'ло эфэнди, тэ чь пьрсе т'эзэ бьһистьнэ, чэр'а бежэ, вьр хэлqе хэриw т'өнэ. Р'астэ, вьр фьрqачи у ком- сомол һэнэ, хөде мьн qөрбана р'өһ'е ванкэ, ле наве ван на, Эw бьре мэйэ һэqьн, мэтьрсэ...

— Эз wэр'а чь бежьм, — Э'лэт'опале гот. — эз qөрба- на сэре Н'эсо бөгевьм, ордийа wi жь Йевлахе һ'эта qэ- за мэ кьрийэ ээрзэлэ. Бь гьлики һазьрйа хwэ бьвиньн, эме чэндэки шунда дэста Н'эсор'а дэрбази wэлате мөсөл- манийе бьн. Бь т'эхмина мьн, һэр тьшт фэ'мдарийэ, т'эне дьминэ р'ож, эзе we жи чэндэки шунда wэр'а бежьм. Дэ шэwa wэ бьминэ хер, эз чум.

Чэнд шаһьла Э'лэт'опал вэр'екьрьн у вэгэр'йанэ мал. Тэйар жь шабуна гот:

— Эфо лаво, Э'лэт'опале йа хwэ гот, ньһа тө жи йа хwэ бежэ, эм бэлавьн, йане сьве... Лаво, ахьр эм дэсте wi гэдэйнда к'этьнэ бэлайе, Шэрур к'ө, Бак'у к'ө, Суса

мэ к'ө? Гэрэке хөде бһанийа стуйе мэ бяланда? Эw кö һатэ гонде мэ, т'эне дьчу мала Чоло у Шангире бадрак. Гөр' бы гор'е Шангир вэхтеда ль Бэкуе, т'эви болшевика хэвтьийэ, паше һатэ гонде мэ чь кö гондда дьбу, элбер'а дьгыһиандэ қзае. Эз қөрбана дәсте ванвм, эw öca хэw-р'а кьрһн. Ижа һна Қасьмок сәре мэ буйэ бәла, Эwe Халыт бьдэ гьртһне, қиза Һ'эсо хөр'а бьстинэ у бьвэ хөдана мала т'һндурус, чьма Һ'эсо бәге бона wi мал қазанщ кьрийэ, хөде қәбул нәкэ, нэ Һ'эсое шере-шера вьрэ, we стуйе wi һьлқәтинэ, эw р'ожэ нэ дурэ...

Тэйар бәге вэхте хэбэр дьда, Эфо хөда дьвэрьми, сьмел ба дьда, вали-вали дьһнер'и, сапока хwэ к'өлев дь-хьст, wәки т'эмьзвэ у мина кэвч'ики почшкәсти к'этэ ор-т'а хэбәрдане, гот:

— Шöхөле wә, wi гәде бехайи нәк'эвэ, эw борще мьн, сьвька мале, сьвька мале, ща к'асэ ав бьдэ мьн.

Вэхте wi дит Зозан аве тинэ, жь к'өбарийа иди wi ль we нәһнер'и, дәстбь хэбәрдане кьр:

— Мьнр'а Э'фое Шэмо дьвежһн, апе Тэйар, щьмаэ'-та р'уньшти, меранһия баве мьн wәва э'йанэ... Чьма мьн һьндьк гәде öca вэр'екьрһнэ we дьне? Зозан бьбахшинэ, эз һнәки һерс бум.

Эфо жь дәсте Зозане т'асе һьлтинэ, вэдöхэ, вэхте т'асе дьде, ч'эве хwэ wер'а дьқьрпинэ, кәч'ьк жь шәрма әрде дьһнер'а у лиса дәстбь һәвалдана хwэ дькә:

— Һайа нава, Һ'этани чуйина мэйэ т'эви Һ'эсо, һәла гәләк вәхт һэйэ, гэрэке әм жи тыштәки бькһн, wәки Һ'э-со бәг бежэ,, барик'әла, wә жи борще хwэ қәдандийэ,, Һна гэрэке әм хәвате п'арэвәкһн, к'е мөйе чь бькэ. Хә-вата р'успийа әwэ, wәки нава гондда гондийар'а бежһн. кö мэ бһистийэ дьвежһн, ль гонде Гәнще, Р'әван у дор-бәре Бак'уе һәр гондикида дошәк у орхане бьлэ'т дьрунэ, шэв мер у жһн гьшк бьн we орханеда т'ә-

вайи р'адьзен, кала дькьнэ савун, хөрәке т'эмабийа щьмаэ'та гонд, ситльләкеда те к'эландьн, к'и бәре дьгһижә, п'ара хвә дьстинә, ле йе дәрәнг дьк'эвә, бьрчи дьминә у гәләк пьрсе майинә бавәркьрне бежьн. Дә әв лавьке майин йәк готи дэбра һ'әйвинн бьдзә, йәк шуша һуркә бьдә га у гамеше қошәр, ч'еләка. йе майинн вәхте пәз у ч'еләк дьзен, бәрха у голька бьфәтсьиньн, лода, гома у тәвла бьшәвьтиньн. Вәхте фьррәчи у комсомоле дьжмьне мә нә вьрбьн, текьнә һәвар, вәки ч'еләк га йане пәз мьрарбу, зу сәржекьн. Тохьм ль әрде р'акьри, йане к'ом-к'ом дайнә әрде. Т'эма мьн вәвә, оса бькьн бьра тө кәс пе нәһ'әсә. Йа дөда жи жь дәсте вә к'е те комсомол, фьррәчийа у батрака хәвр'акьн. Щьватеда бәре әзе гьлийе ван бежьм у паше мьқабьли ван дәрәм. Әзе Қасьм шөхөле ч'әвшор'ида бьдмә гөнәк'аркьрне, ви бь қиза һ'әсо бәге Хәзлер'а бьдмә гьредане у йе майинн жи қизе майинр'а. Дә лавькно, қаданьна сьпартьна дьминә сәр ақьл, кәмал у мәр'ифәта вә...

Ду ван готьнар'а Тәйар ләз бәрбь Әфо чу, гот:

— Көр'е мьн, әв шире тә метийә, ль тә һ'әлалвә, һаза кә тө көр'е ви бавийн, ле әз жи шаш шәбумә, һа? Әз нәмьрьм, саг' бьминьн, вәхте чупа мә Иране, әзе нав у дәнге тә нав дөсте мөда бәлакьм...

Тәйар жь тьрса нәһишт, лавьк һәр'нә мале хвә, ви п'ышка малейә фәқир гьрт, чу дәрва, дәнг да сайиле хвә у ньшкева п'ышик бәрда нав к'әлба. К'әлба гьшка бь һәвр'а дадае, вәки быгьрн, ле мират'а п'ышике оса бәрк'кьрә вьг'ә-вьг', сә же тьрсйан, т'әне дьә'вт'йан, we кьрә фәсале у жь нава ван мина карәкә хәзале чьвт кьр у к'әлба р'агьртә сәр. Иди нава гондда бу һевьрза са, һәма ви чахи мәрьве мала Тәйарда бәрәвбуйн, һәр кәс чу мала хвә. Жь хәбәрдана we шәве Чоло у Қасьм жи бе п'ар нәман, сәһ'әтәке шунда, мәрьве Қасьмә т'әви we к'ома нәп'ака, шав данә Қасьм у Чоло.

Р'о бэр шыкэстыне бу, хэлце Сусе һэр йэк бь хэвата мале у колхозева мьжул бу. Хэзале һазьрийа хвэ дит у бэрбь идара колхозе чу, р'ева Гоге р'асти we һат у т'эвайи чунэ бэр идаре, эвархери данэ һэв, к'эф-һ'але Хэзале пьрсин, Қасьм жи дэрһэца сәһ'эта веда же пьрсин, we жи шьрин-шьрин шава ши дьда. Фьррәчи у комсомоле гонд гьшк бэрәви дора эгьр бун, хвэр'а дьготьн у дьк'әнйи, бистәке шунда Қасьм гот:

— Апе Чоло, гәли һэвала! һэвале мә гьшк һатьнэ, эм һэр'ын дәстбь шывате бькьн у зу жи хэлаз бькьн.

Дәмәке шунда гьшк ода сәдье колхозейә фьрәда р'уныштын. Р'астә, шыват йа комсомола бу, ле фьррәчи гьшк т'әви we дьбун. К'атьбе өзәка комсомола Надьр гот.

— Шывата мәйә иройин, эм һ'асав дькьн вәкьри, жь 38 өзве we, т'әне дөдә нәвьрын, әв жи шываньи, бәлки ньһа жи бен. Қәйдәр'ожеда дө пьре һәнә, йа йәке “Шәр'-к'арийа комсомола мьрабьли дьжмьне сьньфе дьһа бьдьнә гөмрәһ'кьрьне, у йа дөда “Хайнкьрьна һ'әйванәтә зьвьстане у зайина ши... Дакладчийа дэрһэца пьрсе кә сьпартьнә ван, даклад дан, паше 20 комсомола, сәдье колхозе Чоло, к'атьбе өзәка фьррә Қасьм хәбәрдан. Қасьм һава хәбәрдана хвәда да к'өвше:

... Дьжмьне сьньфе р'анэзанә, әв дәсте хвә давежнә һәр тышти, вәки зьраре бьднә колхозе у хэвата мәйә т'омәри. Вәва әйанә, вәки гонде мәда жи дьжмьне сьньфе гәләкьн. мә жь вана һьнәк бәлукьрьнә, һьнәка жи п'осте р'уви хөкьрьнә, йа хвә бьнва дькьн. Аһа эм фьррәчи у комсомоле гонд, гәрәке һеса р'унәнән у имк'ане нәдьнә дьжмьн. кә зьраре бьдә мә у қәза мә. Гонде мәда Әләт'опал, Мирә. Тәйар, мәллә Бьро у йе дьне бь әдәти сәре хвә бьнд кьрьнә. Эвара мала Тәйарда шывате

дькын, сыпартыне дьдын. кӧ к'и чь бькэ. Гьнэк фьррҕэчи у комсомол жи һэнэ, бэлки ньһа щьватеданын жи, р'увити-йа дькын, к'этынэ. бьн бандур'а ван нэп'ака. Р'ьнд дьвэ, һэла нэ дэрэнгэ, бьра суще хвэ бьдынэ стуйе хвэ. Эз на-ве ван надьм, ле паше we...

К'атьб вэхта дэрһэҕа ван комсомол у фьррҕэчи кӧ р'йа һэҕ дэрк'этыбун дьгот, һьнэка р'энге хвэ давитын, хвэ дьч'вььландынэ сэр һэв, дьле ван жь тьрса зу-зу да-вит, щийе хвэда р'эһ'эт нькарьбун р'уныштана. Эгэр we дэме мэрьва т'эвбуйе щьвате мезэ бькьра, we элбер'а те дэрхьста, к'и жь р'йа һэҕ дэрк'этийэ. We щьватеда Хэза-ле готьна Қасьм избат кьр, ле гэлэк пьрсада жи Қасьм-р'а р'зинэдьбу, эв жи фэ'мдари бу. Чоло у Қасьм we р'оже, сэр хэбэрдана Хэзале шашмайи дьман, чэва эв һа зу һатыбу гӧһэстыне.

Вэхте щьвата фьррҕейэ, кӧ Қасьм к'атьб һатэ бьжар-тыне, хут we р'ожеда һ'ӧба һэрлӧ шаһьла бэрбь һэв к'э-лийа у тэе бьгота эв һ'эзкьрийе һэҕиҕинэ. Нэ ахьр. Хэзал риза һ'эсо бэге қолдьр бу, ви чэнд шара қэза бэла кьр-бу, бь дэһа фьррҕэчи, комсомол у бадрак кӧштыбу. Гэло Қасьм дькара жь Хэзале һ'эз бькэ? Тэе бьгота эв һ'ӧб у һ'эзкьрна орт'а һэрлада һэбу, we дэма щьватела щэм Қасьм мьр, ле Чоло жи жь хэбэрдана Хэзалеҕе we щьва-те зэндэгьрти мабу. Чоло ъса һерс бубу, дьхаст эва жь щьвате дэрхьста, пер'а хэбэрда. Щьвате қьрарэка баш қэ-бул кьр у йэклэнги һатэ бэгэмкьрыне.

Жь шэве хелэк дэрбаз бубу, фьррҕэчи у комсо-мол бэрбь мал у сыпартыне хвэ чун, ле Хэзал у һэвалала хвэйэ Гогева һэла р'уныштыбун, we хаст Чоло у Қасьмр'а хэбэрдэ, жь деме ванэ мэдэкьри. щӧлэ'т нэдькьр. Хэзал бэрбь ода Қасьмэ хэвате чу, к'аг'азе кӧ р'ожэке пешда ньвисибу, дани сэр кӧрсийе ви, вэгэр'ийа щэм һэвалала хвэ. Сэр һ'име қэшьле һэйи, Қасьм дит, вэки Хэзал чу ода ви. хаст пэй һэр'э, ле хэбэрдана вейэ щьвате нэ-

ништ. Бәле, әвинти жь хәйдандьне зортър бу, әв бь демәки п'осидә бәрбь ода хвәйә хәвате чу, бь дьләки хәм к'аг'ыз һьлда, диса вәгәр'ийа щәм Чоло у һәвалә р'уньшти. Әвинтийа ши у Хәзалә, әв мәшбур кър, вәки әв к'аг'ыз бьхунә. Әв һнәки жь щьмаә'те дур р'уньшт, бәре к'ьтебәк ханд, вәки ши нәк'әвнә шыке, ле намә кърә нава к'ьтебе у гьва к'ьт'ебе дьхунә. Бистәке шунда, гөлә ә'нийа Қасъм гәш бу у вәгәр'ийа щәм Чоло, ль деме Хәзаләйи кархәзали һнәр'и, гот:

— Гәли һәвала, бьбахшиньн, хәвата мьн у Чолә гәләкә, әз һиви дькьм...

Дәмәке шунда Чоло у Қасъм т'әне одеда ман, һа дьхаст намә...

Һ'әсо бәг бона дәрәнг'әтьна қиза хвә, гәләки нәр'һ'әт дьбу. Жь һерса нава малә дьцива у дьлә хвәда дьгот: “Щаньм. қиз чьнә, хандьна вәне бьвә чь? Гәлә сәрда жи т'әви шөхөлә мера дьвьн. Гәлә бьһнәр'ьн фәләка мә чәва р'әш-һ'әш буйә. Дәвса аг'а у бәг одада р'унен мәсәлә сафи бькьн, иро гәдә-гудә гөнд бәхте гөндәки ва мәзын сафи дькьн. Вәй дәвран, вәй дьһйәе!.... Һ'әсо бә сәбьр һнәки п'әрда п'әнщәре вәда кър, ль гөнд һнәр'и, дит, вәки қиза ши вайә те. Бистәке шунда, бавә хвә да сәрвахткьрьне, вәки қәт шайиша нәк'ьшинә, һәр тышт. бь дьлә тә һатә кьрьне.

Чоло ду шьватер'а өса т'ужә-туж ль Қасъм льһнәр'и, тәе бьгота дьжмьне шийи һәфә. Қасъм хаст нама Хәзалә бьхунә, ле Чоло имк'ана хандьне нәда ши, гот:

— Щьмаә'та мә вәхтеда р'аст готийә “Гиһа сәр к'ока хвә һешин дьвә. Р'е дьвә бөһбст, ле дьжмын навә дост.. Тө готьне вә кәч'ьке дәвса р'унә һ'әланди қәбул дьки. Тә дит, вә щьватәда чь ани сәрә мә. Ч'ә'вә тә, мьн у һәвалә мәйә майин һ'әта һнә дайә п'әрдәкьрьне? Ай бәнгитийа вә, һ'әзкьрьна вәйә жь һәв! Бьһнәр'ә дьжмьне

сьньфе чьқаси қәуәтә? Дьне, аләм дәрһәқа баве тәда дь-
вежә, ле тә?

Вәхте Чоло хәбәр дьда, Қасъм жь шәрма соро-моро
дьбу, ле шар-щара жи вәдьбьшәри, Чоло һерс дьбу у
бь һәва дьк'әт. Қасъм иди зәвта хвә нә ани, дит, вәки
Чоло жь һерса һьндьк дьминә бьфәтсьә, гот:

— Нәвалә Чоло, әз тә р'ьща дькьм, изне бьдә әз ве
наме бьхуньм, паше чь дьхазн бежә.

— Қасъм, — Чоло гот, — мьн әв қәвьлкә бәнгитийә
зува хандьнә, әз бәре вәкә тә бумә у паше вәкә хвә. Дә,
вәки дьхазн бьхуни, бьхунә, ле хера ве т'өнә.

“... Нәвалә Чоло у Қасъм! Әз чәва комсомол гәрәкә
р'аст бежьм, әз әрде нәк'әтмә, ле Хальте апе мьн, ль
мьн хьстийә. Баве мьни ве ләзә мала мәдайә. Әв щәрлә
у чәте чуңә Йевлахе у Зәнгезуре, ве зутьрәкә бенә қәза
мә. Баве мьн у йәки майин сәрәкваниийә ле дькьн. Дә
р'ожа пешда Әләт'опал у Мирә һатьбуңә мала мә, чәва
лазьм бу баве мьн дәрса вән дайә, чь бькьн. Бь сальхе
баве мьн, әв щәрләйә р'ожа инийә ве бенә феза мәдәна
хое, һьнда ч'йәйә Сор. Дьшке бьғһнжьнә һәв, һ'ьщуми
сәр кәрийә пәзе колхоза мә бькьн. шьвана бькөжьн, пәз
бьвьн. Әв щәрләә сәр һ'име плана вән, әвә гәләк фьрқә-
чи, комсомола бькөжьн. Әз жь вә вәнашерьм, баве мьн
бәре чәнд щара һатьбу мала мә. мьн вәр'а нәгот, бона
ве гөнәк'арийә, щәзәә мьн чийә бьдьнә мьн. Вә гьшкава
әйәнә, вәки баве мьн дьхазә бәрәз бьвинә, дийа мьн нә-
винә. Әгәр вн мәщал бьдита, ве әз у дийа мьн... Нәвалә-
дана мьнә пройини һәлбәт, нә бь дьле вә бу, ле лазьм бу.
Нә кө т'әне хастьна мьнә, ле йа т'әмамийа бадрак у гөн-
дийа әвә, вәки, һун бь дәсти диаване, к'ока дьжмьн бь-
бьр'ьн. Р'әһ'әти бьк'әвә қәзәә у өса жи мала мә. Дьвә-
һун жь мьн бавәр нәкьн, әв шөхөле вәйә. Әз чәва ком-
сомол борще хвә дьқәдиньм у бь сьлқә т'әмьз вәр'а дь-
вежьм. Дьвә һун һ'әсаве р'ожа инйәда шашвьн, р'аст дь-

к'эвэ р'ожа нийе 22—нийуне. Н'эсо бэг баве мьнэ, веда шьк т'өнэ, ле мьн жоре нывисийэ... Н'эсое баве мьн дьжмьне сьньфа п'ала у гондийанэ. Эв нэ дьжмьнэки садэ-йэ, қэдаре шьмаэ'те у диwana шеврейэ. Эгэр жь дэсте ви бе, эве нава гонде қэза мэда, ноли бэре һэспе хвэйи қэт'эле бьбэзинэ... Эз гэлэки хэвьтим, вэки баве хвэ биньмэ сэр р'йа р'аст, ле нэбу, өмьре паше к'эвшкэ. эзьм р'аст, йане эва. Дэ бь хатьре вэ, вэр'а дэстанина дьхазьм. Диса дьвежьм фькра хвэ дэрһэқа мьнда нэг'һэзьн.

Хэзала Н'эсо бэгейэ Комсомол,

Қасьм вэخته хандьна нама Хэзале т'эмам кьр, ль Чоло ньһер'и, тэе бьгота эв диса нэ бь Қасьм у нэ жи бь р'эшбэлэка кэч'кьер'а р'азийэ. Ви н'эзар фькьр сэре хвэр'а дэрбаз дькьр, ле тэе бьгота һьнэки жи бавэр чьр. Ви диса ит'бара хвэ наме нэани, ле эв р'ожа э'сэ лазьмбу у гэрэке зу бьгнһандьна қэзе, эв р'астн ве паше бьһата к'эвше. Нэрдэ сэрэке гонд бь һэвр'а р'азибун, вэки наме бьшиньн.

Шэвэке сайн бу. Бе бь Н'эмаде хвэ нэрьмк дьвизанд, стерк ль асимина дьк'этьнэ р'эқасе, тэе бьгота һьнэк жь говэнде дьхэйндин у мина т'офане лэз бэрбь э'рде дьһатн у һьнэка р'эва өмьре хвэ дьда. Э'вьра жи щарана сийа хвэ давита сэр стерка у дьпэч'ьнанд, бьн хвэда вэ-дьшарт у өса жи сэр р'аста мэ'эна хөейэ бьлэ'т дькьрэ си. Кэрийе колхоза Сусе ль шор'—шэпале дьч'ерйан. Ньрийа ванэ чилэ-қэрқашэ шатахи, ль даре шор'е—шэп'але дьк'этын у хвэр'а қьсмэк дьбьр. Шьвана хвэ дабу ор'та кэрийа, хвэр'а хэбэр дьдан, ле дуажойа дэрһэқа бэнгитнеда дьготьн у дьк'энийан. Ньшкева делэгөре у тежька хвэ ль кэрийа хьстьн. са у шьвана һ'ыщуми сэр ван кьрн, ле ван иди чэнд пэз бьринлар кьрьбун у чэнд н'эв жи бьрьбун, шьвана бь т'эвьнге неч'ире гөллэ сэр гөлла

161

бәрдьданә гөра, ши шәр'е шьван у гөрада, Чоло ль шьвана кьрә қур'ин:

— Көр'о иди бәсә, гөлла бадьлһәва бавежьн, р'оже бе фишәке лазьми вәвын.

— Һәвале Чоло у Қасьм, вә ве шәве херә, — шьванәки гот, — һуне к'ода һәр'ьн?

— Вәк'ил бьре мьн, — Чоло гот, — шөкөр херә. чьма щара пешьнә, әм шәв тенә нав кәрийа? Т'әма мьн ль вәвә, р'о пез к'ө дьч'ериньн, бьч'ер'иньн, ле эваре вәйнә гөһәр'е бьнәт'ара гөнд. Дәмәке шунда сийаре дәста Чоло у Қасьм хатьре хвә жь шьвана хастьн у тиш-тиш бәрбь Нәхчыване чун.

К'атьбе қәзәейи фьрқе Кулиев, хеләк жь шәве дәр-базбубу, т'әзә жь гөнда вәгәр'йабу, ода хөда ль к'аг'әзе жь Бак'уе у гөнда һати дьнһер'и. Әв гәләкар'а ша дьбу, ле гәләкар'а жи п'осидә дьбу у ньшкева дәнге сәламе ль ши т'әсәли дьвә, ши сәре хвә бльнд кьр, гот:

— К'әрәмкә, к'әрәмкә.

Каләки бәжнева нә һақаси бьльнд, чәнд архальх сәр һәвда ль хвә кьрьбу. р'ульнәкә чилә қәрқашә нурани ле, шьвдарәкә зәхьм дестда, һеди-һеди пешда һат, гот:

— Бьбахшинә, фамила вә у һун к'инә?

— Кулиев, к'атьбе қәзәейи фьрқе.

— Һун иро к'ода чубун. — кале гот.

К'атьб һьнәки бьн сьмелева вәбьшьри, фькьри.

— Көр'е мьн, — кале гот, — нәхәйлә, мәрвь нһа гә-рәке ит'бара хвә һәр кәси нәйнә. Һани ве наме бьхунә шава мьн жи бьдә.

Кулиев намә чәнд щара ханд, һа сәре хвә дьһәжанд, паше ль деме кале ньһер'и, гот:

— Бәле, мәсәлә зува мәва ә'йанә, мәтьрсьн, әме ван р'ожа дьжмьна...

Намела ва һатьбу ньвисаре: “Әва чәнд р'ожьн чәта қачахайә Йевлахе, К'әлбәщаре, Лачине, Зәнгезуре р'ә-

Һ'этийе надьнэ мә. Р'оже сэр чэнд гондада дьгрън, т'алан дькьн, дьк'ана дэрэвэдькьн, п'эра һьлтиньн, мэръве хаша ван наен дькөжьн. Қәwәта дьжмьнэ п'эр'э. Бь сальха, дьвежьн сэрк'аре ван Әһ'мэд бәге Сәрдар ог'ли жь Йевлахе, Һ'эсо бәге к'орди жь Сусейә. Дьжмьн гэрәке ван р'ожа бәрбь аране бе, р'ожьнъзаньм, we гьва һьнда Сусе сэр у бьне хwә бьгһиньнэ һэв ван гонда т'аланкьн, у дәрбази... Һиви дькьм к'омәке бьдьнэ мә. К'атьбе өзәка гонде Щилейи фьрқе Һәбиб Әскәр ог'ль Р'амазанов,, Кулиев дәрһәқа we щәрдеда бьһистьбу, ле чәwa лазьмә нәбьһистьбу, we шәве wi бь т'еле гази қомандаре Нәхчьванейи әскәрийе, сәрәке милиса у т'әмамайиә өзве бйурое кьр. Дәмәке шунда гьшк һазьрбун, Кулиев дәстька т'елефоне һьлда, гот:

— Фирузә, апе мьн жь гонд һатийә бал мьн, әзе ньһа бьшиньмә мал у...

Кулиев дәстьк дани, гот:

— Апо, әз мөһ'т'әще де у бавамә, ле... Тө сэр сәра һати, әз we шәве тә бәрнадьм, ишәв мал һеса бьвә у сьве...

— На лаwо, ньһа wәхте мьни меваниейә, —кале гот, —әзе паше бем.

— Апо. әw шөхөле мәйә, —к'атьв гот, —лап архайинвә, һиви дькьм we лә'зе, ви шаһьлир'а һәр'ә мал.

Бистәке шуцда, Кулиев бь мәръве бәрәвбуйир'а хәбәрда, гот:

— Wә гьшкава әйанә, wәки жь Иране щәрдәкә мәзън дәрбази wәлате мә буйә, жь Йевлахе гьрти һ'эта гонде мәйә ч'йа, т'алан дькьн, фьрқәчи, комсомола дькөжьн у йәқин we ван р'ожа дәрбази араневьн. Р'астә, мә дөһва һазьрийа хwә дитийә, ле әм ньзаньм we к'ижан р'оже бәнә аране (к'атьб нама һати, ванр'а дьхунә). Әз һиви дькьм, ақьл-ақьла зедәтьрә, һәр йәк фькра хwә бежә.

Дәмәкә хөрт одеда стәқьр'андьн пешда һат у ньшкева дәри һатә к'отане:

— К'эрэмкын, — Кулиев гот, — wəрн.

Хеләке шунда Qасьм у Чоло к'этьнә һөндөр', бь демәки ша бәрбь к'атьб чун, дәсте хwә данә һәв, к'еф— һ'але һәв пьрсин у к'атьб гот:

— Гәли бьра, wә ве шәве херә, чь qəwьмийә?

— Шөкөр херә. — Qасьм гот, — мә намәк анийә, чәwa дьвежьн сәре т'ела гьшка щәм wәйә у бәлки р'аствә жи, йане, к'эрэмкә, наме һьлдә.

К'атьб дәмәкә хөрт, ль наме дьнһер'и, өзве бйурое у йе майин гьшк нива Кулиевьн, кә бьхунә. Дәрәнг-дәрәнг к'атьбе вазасейн фьрре дьвежә:

— Көр'е к'өрд. йәқин әв намә бь к'өрдн һатийә нвисаре, мьн хенци навәки, тьштәк фә'м нәкьр...

Мәрьве нивийа хәбәр дана к'атьб, гьшк к'әнйан, ль Qасьм у Чоло мезәкьрьн, бе әwана чь дьвежьн, ду we готьнер'а Qасьм жи һьнәки соро-моробу, гот:

— Мьн бьбахшинә, мьн һәwзаньбу, тә зьмане к'өрдн зани у ләма жи мьн бь щөтә т да wә. Әва намә, йа qиза һ'әсо бәге мөсафатист, щәрдабаши. Хәзача комсомолә, ве эваре wәхте щьвәте да мә. Мьн у Чоло ханд, әм гәләки фькьрин, аг'ри әм һатьнә сәр we нете, wәки кә-ч'ьк р'астә у әм һатьн бь wә бьшешьрьн. We дәрһәqа гә-ләк нәп'акә гөнтә мә у йа сәрәкә, баве хwәда нвисийә, кә баве we бь заре хwә wer'а готийә: “Щәрда мәйе жь Йев-лахе гьрти һ'әта Зәнгезуре т'алан бькә, р'ожа нийе, йане 22-е ийүне. әwe ч'йайе Сори феза мәдәна хое һәв бьвиньн, гөнде дор-бәре мә т'алан бькьн, мьн, Чоло у гәләке ма-йин бькөжьн у паше...

Ду хандьн у т'әрщьмәкьрьна Qасьмр'а, мәрьве р'у-ньшти гьшка ль к'атьб дьнһер'и, бе әw гьлийе хәwий к'өтасийе чь дьвежә. Ду гәләк мьталар'а к'атьб гот:

— Гәли һәвала, мьн ишәв жи хут намәкә we сәрәшә-ме стәнд, ле weда дәрһәqа р'ожеда нәһатьбу ньвисаре. Qиза к'өрд р'ожа бәрәвбуна мөсафатист у т'аланчийа нь-

висийэ, бь т'эхмина мьн, we р'аст ньвисийэ, чьмки баве we бь хвэ готийе, наqəwьмэ р'аст нинвэ. Эз бавэрьм у вэ жи дьдьмэ бавэркьрьне, wəки эw қиза к'орд Хэзал р'астэ. Həлбэт, дэрhəqə weдa Qacьm зуда мьнр'а готийэ, wəки эw бь р'əh'e хwəвa қизэкэ т'эмьзэ у комсомола həqə. Həла мьн готэ Qacьm, wəки wəхт бе тō дькари we бьстини жи. Hьhа щаньке хwэ да э'фукьрьне у мэр'а р'о-жа щэрде жи готийэ. Гэли həвaлa, həлбэт өмьре бь хwэ бьдэ к'вше, бе қиза к'орд р'астэ, йане на, ле эз бавэрьм... Фэ'мдарийэ, wəки наве ве кəч'ьке тō щийа нэвежьн.

Чоло, Qacьm у хəбатчиe qəзaе хатьре хwэ жь həв хьcтьн. ле бэри чуйине чəwа лазьмэ к'атьб cьспартьн данэ лawe к'орд, хатьре хwэ həв хастьн у к'атьб ду чуйина wанр'а гот:

— Kəч'а к'орд, тō дийа мьн кьрьви. Хэзал бона азабуна щьмаэ'те у хашбэхтийа wанэ cьве, чəwа мьqабьли баве хwэ шэр' дькэ. We мьфта баве хwэ да дэсте мэ у пешйа мэ жи р'йа п'ашальхе вəкьр. P'астэ, мэ дэсте партизане Йевлахе, Зэнгезуре, к'атьбе öзəке фьрqе, комсомола у cəдре колхозайэ qəзaер'а готийэ, чəwа hазьрийа хwэ бьвиньн у эм гōманьн, wəки гьшкэ hазьрьн, hива э'мре мэнэ. Hьhа лазьмэ эм чэнд дэсте партизана бьшиньнэ гонде qəзaейэ ч'йа бьгhижьнэ дэсте партизане Йевлахе. Зэнгезуре у бь qəwата г'омэри мьqабьли дьжмьна шэр'кьн у зоре бьльнэ wан, wəки бэржерй аране бьвьн, кō эм бькарвьн дьжмьна бьh'ьн-щьр'иньн. Cэр h'име навниша həйи hэр öзвəки бйурое гэрəке cьведа hэр'э бьгhижэ дэста хwэ у hива э'мре мəвьн. Həлбэт, дьвежьн, qəwəта дьжмьнэ h'имли, we р'аста hьнда ч'йае Сорвэ, ле ньhава эм нькарьн бежьн h'ötөл-мötөл we wьр бэрəвбьн, дьвэ дьжмьнэки cьньфе дэрhəqə ве hазьрийа мəдa. жи щaве бьдэ дьжмьна, эw р'йа хwэ бьгōhezьн. Cəди-cэд əwe wьр бэрəвбьн, дэ паше

we бе к'вше. Дэ бы хатьре вэ, шэр'ада һ'шьярбун р'эвша мерайэ.

Свьэтьре һ'эму өзве бйурое хенши Кулиев гышк бэрбь сьпартыне хвэ чун у сэрэқвани ль дэсте партизанайэ щь-маэ'те дькьрын.

* * *

Вэхте һ'эсо бэгейи к'вшкьри незик дьбу. Р'окэ бэр-бэнга сьве бу. Һала гонди жь хэва сьвейэ шьрин һ'шьяр нэбубун, һ'эсо бэг, мэллэ Бьро, Э'лэт'опал, Халът, Миро, Тэйар бэг, Эфое фьрқэчи у гэлэке дьне жь Сусе дэрк'э-тын, бэрбь щэрда чун, щийе к'вшкьри гьнитшьнэ һэв. Һэлбэт, бэ'са дэрһэқа партизанед Йевлахе, Зэнгезуре у Нэхчыване чэва бэрэ дьжмьн дабу, бэрбь аране анибу, готьбунэ к'атьбе қэзае. К'атьб жи бы дэсти қасьда, эв щава дабу һ'эму қомандаре дэста, кө эв чэнд р'ожбун һива щэрда жь Иране һатьбун. Дэсте дьжмьна вэхте щийе к'вшкьри гьништэ һэв, иди р'ьнд заньбун пе-шийа ван қэватэкэ дэсте партианейэ мэзын сэкьнийэ у пар'ава жи дэсте партизанайэ Йевлхе, Зэнгезуре у Нах-чываненэ.

Мэһа ийунейэ сала 1933-а бу. Қомандаре дьжмьн— Сэрдар ог'ли у һ'эсо бэг сэрвэхт бун, вэки эвэ нава мэһ'сэреданэ у р'йа азабуна ван т'өнэ, ле т'эслимбун жи нэдьбу. Һ'эсо бэг гэлэки һерс бубу, дьран дьч'ир'ькандьн, дэсте ви нэлыгиһиштэ гонд. Ньшкева бы һ'эму алыава партизан у эскэре советие һ'ышуми сэр қолдьра кьрын... Қачаха дитьн. вэки тэ имк'ана азабуне т'өнэ, һ'эта бэрэваре шэр'кьрын, дитьн тыштэк же дэрнайе, бе һ'эсаб тенэ қыр'е у т'эслими партизане советийе бун. Бы э'мыре к'атьбе қэзае у қомандаре к'өли партизана, чьқас дил һэбун щергэ данэ сэкьнандьне у нава ванда ль Сэрдар

ог'ли у Н'эсо бэге дьгэр'йан у паше щав дан, wэки һәрдö жи һат'нэ кöшт'не, леше ван анин, партизана, фьррэчи, комсомол у эскэра бона алт'ндарийе һэв бьмбарэк дькьр'н. Нэма wedэре к'атьбе қэзае Кулиев гот:

— Гэли һэвале партизан, эскэр, фьррэчи, комсомол, бадрак у гөнди! Эм алт'ндарийа wэ бьмбарэк у пироз дькьн. Эм бэр мэрзэле бьре мэ бь мерхаси кöшти. т'эмэнэ у сөждэ дьд'н. Наве ване нава т'эриқа мәда we бь һ'эрфе зер'ин бе ньвисаре. Р'астэ, қэза жь дьжмьне сьньфе һатэ т'эмьзкьр'не, ле эw гөндада бь т'эмами һэла нэмьр'нэ, гэрэке эм ван жи бьд'нэ бэлукьр'не у һ'ынщ'р'анд'не.

Бае сала 1933-йа нэрмьк бь һ'эмде хwэ нав т'эбийэтеда собэк'ари дькьр. Wi жь зозана у дэште биңа гөлав дьһани, т'эжи қэфэса бинбэра дькьр у деме ван р'адьмуса, дуса дэстбь сэйранга хwэ дькьр. Р'эфе думэқэсқа сар гөнде Сусер'а к'этыбунэ чэрхе у тэе быгота щьмаэ'та гөнд сэлам дькэ, ван бьмбарэк у пироз дькэ. Гөнд жи мина бука бь баг'—р'эзава хэмьлибу.

Гөнде Суседа дэ'ват бу дэ'ват. Пенщ дьле эвинэ бь сала һива һэв сэкьни, гьһишт'нэ мьразе хwэ. Дэ'wэта Қасьм у Хэзале, Э'вдльмэщид у Гоге, Мэмо у Р'эше, Н'эсэн у Зэйнэве, Мэщид у Сэйране бу. К'атьбе қэзаейи фьрре Кулиев зава у бук бьмбарэк—пироз дькьр, ванр'а саг'лэми дьхаст. Қиза мьлэте хwэ —Хэзал, т'эви т'эмами-йа щьмаэ'те, иро азайэ...

МЫН ЧЭВА Р'ОЖИ БЭТАЛ КЫР

Қәўмандьне зар'отие жь бира мәрьва дәрнак'эвьн у те бежи һа, һа әв йәка бәр ч'э'ве тә сәкьнийә. Ви чахи өмьре мын дьгһиштә һ'әйшт сала. Әгәр эз шаш нәвьм, фәсьла паизе бу, ле һәла сәрма нәк'әтьбу ә'рде, ле бәле мәри дәрва һьнәки дьщәмьдин.

Р'о зуда чубу мала хвә, тарийе ә'рд һьлч'ьнибу, әм бь к'өлфәти һөндөр'е ханийе хөда, сәр кәлава р'у-ншьтьбун, мә хәбәр дана кальке хвә дьбһиет у әм бь вир'а к'өбар дьбун. Щарана жи баве мын навбьр'и дьда һәвал дана кальке мын у әм ша дьбун, кальке мын жи т'әви we шабуне дьбу. Кальке мын гәләки нәвийе хвә һ'әз дькьр, нәвийа жи жь ви. Щева ви т'ө вәхта бе кака-фика нәдьбу, вәхте дьле мә дьхаст, ви ль деме мә дьһер'и у заньбу, вәки әм чь дьхазьн, һәрәке мә һьнәк дьда, мә жи р'азибун ә'лами ви дькьр у әм же дур дьк'әтьн. Кальке мыни р'әһ'мәти жь нәвийа гәләки жь мын һ'әз дькьр у щарана пеш гьшкава дьгот: “Әз жь нәвийе хвә гьшка гәләктьр жь Әли һ'әз дькьм....”

Р'асти жи өсабу, ви гәләки жь мын һ'әз дькьр. Вәхте мын у зар'е щинара гөләш дьгьрт, әгәр мын зар' ә'рде-хьстана, әв гәләки ша дьбу, ле вәхте эз ә'рде дьхьстьм, әв бе һ'әсав п'осидә дьбу, мьле мьда дьгьрт, эз дьһанимә мал, ә'мьри сәр пирька мынә р'әһ'мәти дькьр: “Кәч'е зу бькә, ща һәвришкәки ч'әвьр бьлә көр'е мын. бьра пышта ви қәвәт бьгьрә, вәки зар'е хәлқе ә'рдехә..”

Нава we хәбәр дана к'өлфәте мала мәйә шьринда, мәллә Мирзо к'әтә һөндөр', сәлам да мә, де у баве мын бәр ви р'абун, ле кальке мын жь щийе хвә р'анәбу. Дә-мәке шунда ви у кальке мын лақьрди у шьринайе хвә бь һәв кьрын. Жь лақьрдийе ван, мын те дәрхьст, вәки орт'а

ванэ гэлэки хашэ, гылийе ван һэвдө э'к'ыс нае, жь һэв нахэйдьн. Кальке мьн бь демэки гэш готэ мэллэ:

— Көр'о, Мирзо, тэ ве эваре херэ? Шөкөр, мала мөда мьри т'өнэньн, вэки эм к'ынце ви у қысмэ нав'эли бьднэ тэ. Дэ, эз заньм дэрде тэ эзым, эз жь саг'сыламэ-тым. Эме ишэв нета р'ожийа р'эмэзанейэ пешьн биньн, сыве һ'эта тө банг нэди, эм фьтара хвэ вэнакьн...

— Һэма һьнэки пешда. — мэллэ гот, — мьнр'а готьн, вэки тө чуйн we дьне, лома эз һатьм чэнд йасина сэр тэда бьхуньм, шэ'л у алхальхе тэйэ мэндолэ, йа сэрэкэ т'ызбийа тэйэ "Йусьр., бьвьм дөак'аре тэвьм, йа дада жи эзе сыве һақаси дэрэнг азан бьдьм, вэки эьке тэ у пышта тэ жь бьрчибуна һэва бьзэльқэ. Эхтиарэ дәсте мьндайэ, чьчэх бьхазьм, эзе ви чахи азан бьдьм, ижа те ви чахи р'нд мьн наз бьки?..

— Ло мэллэ, эз сэре тэкьм, һэта эз тэ вэр'е нэкьм, — кальке мьн гот, — эз тө вэхта бэре хвэ надьмэ р'йа чуйин-нэһатьне. Мирзо шан! Лақьрди шийе хөда бьсэкь-ньн, һэла бьжэ, тэ ве шэве херэ?

— Бьре дэлал, — мэллэ гот, — дьле мьн хаст, эз һатьм, дьвэ тө жь пари һанэ хвэ дьтьрси, эре?

— Дэ, вэки бөсанэ, — кальке мьн гот, — тө сэр сэра у сэр ч'э'ва һати, эм зэ'ф р'азинэ, вэки тө мэ жь бира хвэ дэрнахи...

Һэрда хелэкэ хөрт бь һэвр'а һэвалдан, чэва дьвежьн эм к'эна қьр' кьрьн. Дэмэке шунда мэллэ хатьре хвэ жь мэ хаст у чу. Паше кальке мьн эз газн щэм хвэ кьрьм, мач'кьрьм у гот:

— Кальк бь қөрбана тэвэ, сэв хатьре р'ожийа р'эмэзане, вэки эш у эшук жь тэ бьр'эвьн, гэрэке тө ишэв т'эви мэ нета р'ожийе бини.

— Калько, — мьн гот, — демэк эз сыве нэ нин, нэ жи аве, тыштэки майин нэхөм, эре? Нэ ахьр, эзе ви чахи жь т'ақэт бьк'эвьм, к'ер'а гөлэш бьгрьм, we мьн эрдехьн?

— Кальк қорбана тәвә, — кальке мьн гот, — эзе пашиве һақас хөрәке тә'м бьдьмә тә, вәки тә р'о қәт бьрчи нәви, қәвәта хвә онда нәки у диса зар'а әрдехи. Пи лаво, һе һатә бира мьн Ә'вдляр'әһ'ман, нә тәйе сьве һәр'и Йевлхе. кәр'е мьни Ә'ли жи бь хөр'а бьвә, вьр жер'а кака—фика бьк'ьр'ә, бьра бәрхе мьн ньзанвә р'ожи гьртийә...

Шәв вәхте әм к'өлфәте мале гьшк к'әтнә нава ши у ньвина, гьшка нета р'ожийе ани, дәа дькьрн, кальке мьн жи нета хвә ани, паше гази мьн кьр, чь ви дьгот, мьн жи вәк'ьланд у әм гьшк р'азан. Дә ви чахи бука мале, сьвька мале, дйа мьн дьһатә һ'әсаве, вәхтәки шәве әв жь хәве р'адавә, пашиве һазьр дькә; дәйн ль р'ожигьра гьшка дькә, ле те к'ьвше, вәки әз ви чахи хәва шьриндабум, кальке мьн зор-бәла дәйн ль мьн кьр, мьн жи пашив хар у диса сәре хвә дани р'азам. Сьве зу кәке мьн һәспе хвә зин кьр, сийар бу, әз авитьмә т'әлкуйа һәспе у әм бәрбь бажаре Йевлахе чун. Нава р'оже әм гьһиштнә, чь шөхөле ви һәбу к'өта кьр, паше әм чунә суке, кәке мьн хөрщьк т'ьжи кака—фика к'ьр'и, ле жь бьрчибуна чәва дьвежн ав жь дәве мьн дьчу, паше тәе бьгота р'әһ'м к'әтә дьле ви, ви щеве мьн жи т'ьжи кьр, гот: “нәви-нәви р'ожийа хвә бәталки., хөрщьк т'әлкуйа һәспе гьреда, сийар бу у әз диса авитьмә т'әлкуйа хвә у дәстбь щә'дандьна ог'ьре кьр.

Гьлийе зар'әтийе жь бира мәрьва начьн, щеве мьнә т'ьжибун, ле мьн нькарбу тыштәк бьхара, әз дьһа бьрчи дьбум. Зат'и қөр'ә-қөр'а зьке мьн, кәке мьн жи дьбьһист, ле вәхте дәсте мьн щеве мьнә т'ьжи дьк'әт, һәр һ'әбубәкә мьн жь бьрчибуна алики дьчу, мьн дьгот, һа. һа әзе ве лә'зе жь һәспеда бьк'әвьмә әрде. Мьн нькарбу гуз у канфет бьхарана, чьмки кәке мьне бь шкенандьне бьһ'әсийа, ле һәрдә щеве мьнә т'ьжи к'ьшмьш лап әз дьшәвьтандьм. Мьн қьрар кьр, вәки к'ьшмьша һеди-һеди баве-

жымэ дэве хвэ у мьн оса жи кър, нивщуйи, нивнэщуйи мьн дадьқорч'анд. Чэва дьвежън зьке мьн һьнэки ль мьн сэкъни, ижа ве щаре эз бэрк' т'и бубум, ле... Мэ иди не-зикайи ль мале кърбу, чэнд сэд метра (һ'элэбийя) дури мале, кэке мьн эз пэйа къръм у эз бэрбь кальке хвэ р'э-вим, мьн һьнэк гуз, канфет данэ ви, ви эз пач' къръм у мьн жи эв пач'кър, эз жь ви дур к'этым, мьн дор-бэре хвэ ньһер'и кэсэк т'онэбу, эз к'этымэ гоме. мьн к'ока ка-ка—фикийе щева хвэ ани, дэве хвэ р'ьнд т'эмьз кър, бь щолэ'т дэрк'этымэ дэрва, бэрбь бира аве чум, гьва сэр-ч'э'ве хвэ қәнщ дькъм, мьн һәрдо к'олме дэсте хвэ т'ъжи ав дькър, ниве п'ьр' вэдъхар у йе майин жи сэр-ч'э'ве хвэ қәнщ дькър, мьн хвэ р'ьнд да аве жи... Иди тари к'этыбу э'рде, дэнге азана мэллэ Мирзо гонд һьн-гавтыбу, һэр мэрвьэки р'ожи к'елэка сьвре р'уньштыбу дэстбь харьна шиве кърбу, мала мэ жи дэстбь фьтаре кър, мьн жи гьва фьтара хвэ вэкр, ле жь харьна мьн дйа мьн пе һ'эсийа, вэки мьн р'ожийа хвэ батал кърйэ, ле р'эх'мэтлебуйе тэ кэсир'а тыштэк нэгот. Паше дэрэнг-дэрэнг кальке мьн гот.

— Эз бь қорбан, хэ тэ иро гэлэки бьрчи нэбуйи?

— Дэ, чь бежъм, қалько, — мьн гот, — мьн сэва хать-ре тэ р'ожэк р'ожи гьрт, эзе сьве жи бьгръм, эгэр кэко мьн дйса бьвэ бажер...

— Ижа бэлки кэко нэчу, — кальке мьн гот, — тэ жи р'ожийе нагьри, эре?

— Қалько, — мьн гот, — эз тыштэки навежъм, ле эзе гэлэки бе т'ақэтым, к'и мьнр'а гөлэш бьгьрэ, ве мьн э'р-дехэ, һа... Йэке жи, вэки кэко нэчэ бажер, эз жи...

МƏЛЛƏ ДƏВЕ ГӨР ГЬРЕДА

Р'ожэкə мəһа паиза дэрэнги бу. Һəһа һнəки зьвэр бубу, сэрма эваре у шəвəһа сьве иди коһада зор дьда мəриһа. Баве мьн эваре тари пəз ани да гөһэр'е, һатə мал, р'энг ле фьр'ибу у хвə җһнщьландьбу сэр һəв. Дйа мьн шив да бэр у т'асəкə мəзьнда авдəһ жи дани сэр сьвре. Ль бəшəра вийə п'осидə һнһер'и у гот:

— Ло, ло, т'ойи чьма ѓса мə'дэҗьри, ноли һəрр'ож чин шьрин һахөи, дьвə тьштəк тə җəһьмийə, төйи нəһаши, йа-не жи?..

— Вəллəһ, — баве мьн гот, — тьштəк жи һəҗəһьмийə, эзи һнəки бек'ефьм, те бежи сэрме мьн вəдайə. Иро эз фəсла нивро һнəки вəлэзйам, дьвə сэрме мьн хьстийə. Э'вда хөде, сьвра һане хвə зедəкə.

— Вəйла п'ар' көр'е, — дйа мьн гот, — дури сəре бьра у көр'а. Э'йшан, ща зу к'уп'ька бинə, эз бавежмə пышта баве тə!

Дəмəке шунда, дйа мьн пышта баве мьн мьзда, та-маре пышта вһи гьртьн, к'уп'ьк авитьнə пыште у дө-се орхан жи авитə сэр, баве мьн вє шəве һ'эта сьве р'анəза, ахин у офина вһи бу, эм көлфəте мале жи сəва вһи р'анəзан. Дə, э'йанбу, гəрəке эз сьве бьч'ума бэр кəрийе пез. Вє шəве эз һнəки р'азам, сьве дйа мьн, эз жь хəһе зу р'акьрьм, р'о иди дəрк'əтьбу. Мьн кəрийе пез р'əвəшанл, һеди-һеди бэрбь ч'йае Җул чум. Чəнд сəһ'эта шунда, эз кəрийе хвəва гьһищтьнə р'аста к'елəка ч'йе. Эз чумə сэр канийе, мьн сэр у ч'ə'ве хвə җəнщ кьр, чəнд ми дотьн т'ас бəрхаш шир бу, мьн һан жь һəване дəрхьст, дани һеди-һеди дьхар, кəри жи басквəдабу, дьч'ерйа. Дəмəке шунда, ниве кəри мəг'эл һат у йе майин жи дьч'егйа, паше

мын пэз р'аwэшанд, мын хwэ да фезе, пэз алмало бубу, дьч'ерйа.

Р'ое хеди-хеди öмьре хwэ дьда, мын баске пез шыкенанд, бэре ви п'ебэржер кьр, пэз ч'ерэ-ч'ерэ бэрбь зоме дьчу, ле хэwa мын жи дьхат, шарана wэхте мын хwэ давитэ сэр шьвдара дэсте хwэ, эз хэwр'а дьчум у мын шарэкэ дьн ч'э'ве хwэ вэдькьр, ль пез дьн'ер'и. Мын дит, wэки хэw зоре дьдэ мын, мын кэрийе пез т'опкьр у да пешйа хwэ, дэмэке шунда мын пэз да гөһэр'е у хатмэ мал, мын һ'але баве хwэ пьрси, шив хар, ньшкева баве мын гот:

— Лаво, хwэ тэ пэз бьр' нэкьрийэ?

— На баво. —мын гот,— мын гьшк ацийэ.

Хелэке шунда баве мын к'ынше хwэ бь шур'эки ль хwэ кьр, чу нава кэри, нь'ер'и у гот:

— Ша wэлэһ, тэ пэз бьр'кьрийэ, ван мират'е бьзыне филькэ хапхапок, хwэ жь тэ вэдьзинэ, гөре гьшка қьр'кэ.

Дэ, ида шэв бу, бь һивикьрна баве мын, чэнд щина-ре мэ һэспа сийар бун у жь wана йэки эз авитьмэ т'элку-йа һэспа хwэ у ль һэспа хөрийан, һэвраз бэрбь р'йа пезэ эваре һати, дьчун. Эм ван дэра гэлэки гэр'йан, мэ тыштэк нэдит, тэе бьгота эрд қэльшийэ, эw теда чунэ харе. Эм п'ор'-п'ошман вэгэр'йанэ зоме. Дйа мынэ бэлэнгаз, хwэ һ'алар'а гэлэки гот, эз һьлдам у эм чунэ мала мэллэ, дйа мын гот:

— Мэллэ, бэре хөде у паше тэ, эз қөрбана қөрана тэмэ, кэри бьр'буйэ, ща дэве гөра гьредэ, һэмин эзе дэстмьза тэ жи бьдьм.

— Қэт архайинвэ хушке,— мэллэ гот,— эзе дэве гөр бса гьредьм, wэки гөр р'асти пез бе, тыштэки бь ван нэкэ. Чьма эв щара пешьнэ, эз дэве гөр гьредьдьм? Дьн-йа-алэм дэрһэқа ньвьште мынэ кьрида хэбэр дьдэ, ле тэ жи дьвэ фькре башқэ дьле хwэр'а дэрбаз льки, лап архайинвэ, лэwо...

— На, эз бь хёлам,— дйа мьн гот,— qaweta ньвьште тэйэ зорьн, кэвьра qөл дькэ, чь һ'эде мьнэ, кё эз хэбэр бьдьм...

Мэллэ бэндэки муйн дэрхьст, к'ер жь дйа мьн стэнд, сэр бэндда кьрэ п'ьстэ-п'ьст у чэнд гьлле ль бэнд хьст, дэве к'ере гьреда, да дйа мьн у гот:

— Һани, ви бэнди у к'ере техэ к'иське хwэ, чэнд гьрейа дэве к'иське хөхэ у техэ п'ашьла хwэ.

Дйа мьн бэнд у к'ер жь ви стэнд мач'кьр, кьрэ к'иське хwэ, we хатьре хwэ жь мэллэ хаст у эм һатнэ мал.

Qэрэбэрбанга сьведа, эм диса чэнд мэри чун, wэки ль пез бьгэр'ьн. Бawэркэ, эм мэнзилэкэ хөрт жь зоме дурк'этьбун, мэ э'щевэкэ нэдити дит. Мират'е гөра дэһ бьзын у си пэз хэньqандьбун, зьке чэнд һ'эва жи зит'олэвэкьрьбун, гоште чэнд һ'эва жи нивши харьбун. Эм п'осидэ вэгэр'йанэ зоме, мэ дэрһэца we йэкеда щьмэ'тер'а шьровэкьр у паше көр'апэ мьн Һ'эсэн гот:

— Ай тэр'а мэллэ, ньвьшт, к'ер у бэнд, дэве гөр гьредан?

1969.

ЖЬ Н'ОЩЬРЕ Р'ЭВИМ

Жь ви вэхти, незики чьл йэк сали дэрбаз буйэ, эзи ви чахи йанздэһ сали бум, чэва дьвежынь мьн һэр тышт фэ'м дькьр у п'ьр'и-һ'ьдыки сэрвахт дьбум. Ле бэле, гьлийе зар'оттие жь бира мэр'ва начын у те бежи эв йэка дөһ буйэ. Кал у пира мэр'а дьгот, вэки вэкэ дэһ-данздэһ эле к'орда сала 1926-а жь зордайина Р'ома р'эш, варе хвэйи кал у бава һиштын у мьһащьри вэлате Шешьрстане бун. Эм чэнд салэка ль гонде к'анаре бажаре Йевлахе ман у паше һатнэ қэза Нэхчыване (Р'СС Адрбешане) бьнэт'ара гонде адрбешанейи Седэрэкеда, ль бэста Эрэдэйанеда һэр э'ширэтэке хвэр'а гондэк чекьр, вьр дэһ гонде к'орда дузбун у вэр'а мэнт'иқа Шавлика дьготын.

Н'өкөмэта шешьре һ'эму гонде к'ордада мэк'т'эб вэкьрбу, зар'онге ван бь зьмане хвэйи де дьхандьн. Гонде мэр'а Қорхмэз дьготын (бетьрс), ле гондийе щинар вир'а гонде Шэмойя жи дотын, чьмки қэбила шэмойя ль вьр бу. Мьн жи т'эви зар'е гонде мэ, мэк'т'эба гонде мэда дьханд у дэрсдара жи эм р'ьнд һин дькьрын, ле гэлэк де у бава зар'е хвэ дьшандьнэ бэр һ'эйвин, жь мэк'т'эбе дьданэ бьр'ине, ле совета гонд де у баве өса дьданэ сэрвахткьрьне, вэки зар'е хвэ бышиньнэ мэк'т'эбе. Дэ, к'е сэрвахт дьбу, элбер'а зар'а хвэ дьшандэ мэк'т'эбе, ле йе сэрвахт нэдьбу дьһатьнэ щьрмкьрьне, вэки э'сэйи зар'а хвэ бышинэ мэк'т'эбе. Гонде мэда мэк'т'эба шэве жи һ'өһөмэте вэкьрбу, вэки щьмэ'т нэхвэнди нэминэ. Паше эз пе һ'эсийам, вэки р'үспийе гонд һ'өщрэ жи дьзыкава вэкьрбу у гэлэк зар'е гонд эвара дьчьнэ вьр.

дхандын, вәки паше наве фәқитийе бьднә ван у эв бь шөхөле р'өһ'аниева мьжульын.

Эварәкә мәһа паизе бу, эз дэвэр'уйа сәр көлев вә-лэзийабум, мьн дәрсе хвә ньвисин у паше жи мьн к'ьт'ева хөйә зьмне де жь чәнте хвәйи п'инә дәрхьст, вәкьр, вәки дәрса хвәйә сьве һазьр бькьм. К'өлфәте мале бь-льнд бь һэвр'а хэбәр дьда, имк'ан нәдьданә мьн, вәки эз бьхуньм. Мьн дит же һедихандьне эз тыштәки фә'м накьм, мьн жи дәстпе кьр лап бьльнд ханд, ижа ве щаре хандьна мьн зор хэбәрдана ван кьр, ван чәнд щара ль мьн ньһер'и. тәе бьгота к'өлфәт һьнәки бь хандьна мьн-р'а ша бу у баве мьн гот:

— Лаво, һьнәки бь һ'әмде хвә бьхунә, дәнге тәе бьк'эвә, һу?!

— Кәко, ахьр һун жи э'ф бьльнд хэбәр дьдн, — мьн гот, — һун һеди хэбәрдан, эз жийе һеди бьхуньм...

Баве мьн у к'өлфәте мале һьнәки бь мьн к'әнийан у паше баве мьн гот:

— Зар'а вәлате болшевиқайә, дьвини пьрснә чәва дьдә мә. Ә'ли лаво! Мьне тәр'а бьгота, ле р'ьнд бу ньһа к'әтә бира мьн, иро р'успийе гөнд мьнр'а готьн. вәки тө чьма көр'е хвә эвара нашини һ'өщре. Р'аст бежьм, ван эз дамә шәрме, қәт нәвежә у мьн қьрар кьрийә, вәки тө сьведа һәр'и һ'өщре.

Дә, ду готьна кәкор'а. мьн тыштәк нькарбу бьгота, мьн сәре хвә һәжанд, йани р'азимә, ви жи ә'фәрьм у қөрбанәк да мьн, аләма дьле хвәда жи гәләки шабу. Р'ожа дьне мьн дәрса хвәйә мәк'т'әбе ньвисин, һазьр кь-рьн у паше мьн қәләм, дәфт'әрәк һьлда у бәрбь һ'өщре р'е к'әтм, дәмәке шунда эз гьһиштьмә вьр, мьн дәри вәкьр изьн хаст у мәллә Сәйдо эз пыш зар'а гьшка сәр көлев, сәр чока дамә р'уныштьне.

Ода һ'өщре нә һақиаси мәзьн бу, анцах вәкә си зар'и сәр чока йәк пыш йе майинда р'уныштьбун, ле

бэр дери мэллэ Сэйдо дошэкэкэ ч'ук дабу бьн хвэ, вэкэ се-чар балгийа дабу дора хвэ у п'ртука хвэ жи дабу сэр балгийе пеш хвэ, ле бэле се-чар чьрпийе гэрмашо жи дабунэ к'елэка хвэйэ р'асте. Диваре һ'ощре ч'эл у к'орт бун, п'ор'п'ор'ьке қамуш жорда мина бузе зэмбэлик дабун, чэнд стун ль бьн к'ерана хьстьбун у лэмп'а се муми стунада дарда кьрьбун, хенци we йэке һ'ощреда иди тыштэки майин т'онэбу.

Дэмэке шунда мэллэ Сэйдо һьнэки ль п'ртука хойэ сэр балги ньһер'и у бьн ч'эвава ль зар'а ньһер'и, паше сэре хвэ бэржер кьр, бь дэсте хойи р'асте р'удана хойэ сьпи кьрэ ньзаме у пер'а жи дькьрэ п'ьстэп'ьст, ле мьн нэдьбьһист ви чь дьгот. Паше ви ль дэфт'эре зар'а ньһер'и, йе п'ак һатьбуно ньвнсаге, пашда льда, ле йе хэрав щэм хвэ хайи кьр, у гази ходане дэфт'эре хэравньвиси дькьр, гьшк пешбэри хвэ сэр чока дабунэ р'уньштандьне, ч'ьрпийа гэрмашо һьлда дэсте хвэ, иди тыштэк нэпьрси, зар'данэ бэр чьрпийа, қур'э-қур' бь вана к'эт, бе инсафе мэллэ Сэйдо бь we к'отанева дьле ви һеса нэбу, һере бу у диса зар' к'отан, ле аликида жи дэнге ви нава һ'ощреда бэла льбу, вэки „к'и бьгри, we диса бе к'отане!..“

Р'ьнд те бира мьн, к'өр'апе мьни Мэшид қэт ашт нэльбу, һесре ви мина тавийа мэһа г'олане сэр сурэте ви йэ мэ'тъкда дьһатэ харе у аликида жи искэ-иска вибу. Р'аст бежьм, дьле мьн бона к'өр'апе мьн гэлэки дьшэвьти, ле мьн нькарбу к'омэк бьла ви, эз жи бона we зэлулийа ви бэр хвэда- дьгьрийам.

Мэллэ Сэйдо гава дэрса г'эзэ „г'е у се“ („г“ у „с“) дэрбаз бу у паше навбьр'и да дэрсе, эм гьшк дэрк'этьнэ дэрва, мьн к'өр'апе хвэ жь нав зар'а дэрхьст у готе:

— Мэшид, вэрэ эм бьр'эвьн? К'өр'о эве һэpp'о һа бинэ сэре мэ у эм жи бэр we к'отане доз накьн. Вэрэ эм

һәр'ыи, р'ынд дьвэ бьра баве мэ, мэ бькөтын, ле ноли ви беинсафи накън!

Эз у көр'апе хвэ чэнд зар'е гөндийе мэ жь һ'өщре р'эвин. Дәмәке шунда эз һатмэ мал, баве мьн гот:

— Көр'о лаво, вәлләһ чуйин у һатъна тэ һәма бу йәк, тэ херә, тө wa зу һати?

— Кәко, эз иди начмэ һ'өщре, чьмки мәллә Сәйдө беинсаф зар'а дьк'өтэ у әвә бь we к'өтане р'ожәке тек'ә-вә ә'нгәле, we зар'е хәлқе бькөжә. Кәко, дьхази шәрә мьг бькөжә, мьн хатъре хвэ жь we мәк'т'әбе хастийә...

— Вәйле қөрбана һәвала буйи,— кәко гот,— көр'о эз хере жь тэ нәвиньм. әзе чь шәва мәллә у р'успие гөнд бьдьм? К'а бажә һ'әта ньһа чэнд зар'е һ'өщре жь к'өтане мьрьнә, вәки тө жи бьбьә'щи, әре, әре!

— Эз сәре тәкьм,— мьн гот,— иди эз начьмә шьр, шәрә мьн бькөжә, ле эз начьм, кө начьм.

Баве мьн бона ван готъна у р'әва мьн, эз һьнәки к'өтам, дийа мьн к'әтә орт'е, эз жь дәсте ви дәрхьстьм. Ду we йәкер'а, мьн иди дәре we мират'е вәнәкьр, ле мьн гава нав гөнд мәллә дьдит, әлбер'а сә'wa ви дьк'өтә сәр мьн у мьн һәвзаньдьбу әвә мьн ве лә'зе бьдә бәр чьрпи-йа гәрмашо, бьк'өтә...

ҚОР'АПЕ МЪНИ П'ОСТО

Әу панздәһ сал бун, кӧ кӧр'апә мьн зәвъщибу, лә жьна ви зар' нәдһанин. Сәбәб чьбу, мәва жи нә ә'йан бу. Әу сәлә бәре қәт бәр хвә нәдк'әт, лә бәлә вәхте иди жь дәһ сала дәрбаз бу, әу гәләки бәр хвә дьк'әт, готһна пире к'упсийарабуиә гӧндә мә жи, һәр һ'әбубәкә ви алики дьбьр. Әу бона we мәнне гәләки дьк'әтә нава мьтала у т'ӧ р'е нькарбу вәбьжарта. П'осто т'ьме дьһатә мала мә, газьне хвә фәқир-фәқир бь мьн дькьр. Дә мьн чь дькарьбу жер'а бьгота, әз бәр дьлә вида дьһатьм, мьн шевр дьданә ви, лә бауаркә ви шевре мьн бәр тьштәки һ'әсаб нәдкьр. Кӧр'апә мьн мәрвәки гәләки динп'әрәст, к'ӧмр'әш бу. Ви т'әне ит'бар у бәхте жьна хвә шех у мәлләр'а дабу гьредане.

Дә мала бука мә жи нәшәвътә. Зәйн, Зәйна һәқ бу— бәжнә бьльнд, навкелә зьрав дьданә мьрщани, левә к'аг'әти, деме чили-қәрқаши бь хал-хәта хәмьли һ'әваса мәрвә дьһани, тәе қәй бьгота шькьлк'еш деме we һ'ӧба дьлә хвәр'а ньтһрандийә, вәки чуйи у һати ль we бьнһер'ьн. У we бәдәвийа бука мә, дәрбе гьран ль кӧр'апә мьн дьхастьн. вәки әу дьһа гәләки бәр хӧк'әвә у тек'әвә фькра.

Щаньм, к'ӧмр'әши жи һәйә, к'ӧмр'әши жи һәйә, фәқире бе әхтйара ви нькарьбу бьчуйа мале щинара. Вәхте кӧ бук бьчуйа аве, ви қәрәвьлтә лә дькьр, һ'әта әв вәгәр'йа.

Ноли р'ожа иройин зә'ф р'ьнд те бира мьн у ӧса жи бь сальхе маливана мьн, ви фәқира Зәйне ақаси бьрьбу мала мәллә гӧндә мә у ощаха, иди қәт нәвәжә, п'есир, навмьл у пышта we бь ньвьштава хәмьли бу. Әгәр мәрь

вэки нэнас жи дурва ль we бьнхер'ийа, we элбер'а нь-
выште ль бэдэна we к'вш кърна.

Бьнар бу, мэна гóлане, нэр бэдэвэтикэ т'эбийэте
н'ьшйар бубу у тэе бьгота назьр дьбэ, вэки бэһра хвэ
бьдэ, нэма we дидэмеда кór'апе мьн диса п'осидэ һатэ
мала мэ, дэстбь газьна кър. Р'аст бежъм, эз we щаре
гэлэки сэр вида һерс бум, чьмки ви готьн у шевре мьн
нэдьрэдандьн, ле диса кór'апти бу, нэдьбу. Мьн шевьр
данэ ви, вэки бэсэ буке бьви щэм мэлла у ощаха, бьвэ
щэм дохтьра. Мьн дит кó тыштэк жь ви дэрнак'эвэ, мьн
готе:

— Вэхте тó гьлийе мьн дэвса тыштэки н'эсав наки,
чьма иди тейи щэм мьн. Р'астэ Зэйне жьна тэйэ, ле бу-
ка мьнэ, эзе сьведа бьвьмэ щэм дохтьра.

Бь ван готье мьнр'а, эв гэлэки соро-моро бу, р'энт
да, р'энт стэнд, сьпич'олки бу, ль мьн ньхер'и у гот:

— Мала тэ бьшэвьтэ, дурн сэре тэ, лап тóйи бена-
муси! Гэло намуса тэйе чэв'а қэбул бькэ, вэки тó щань-
кэкэ мина Зэйне бьви сэр дохтре мер, һэ?...

— Эһ беақьло, — мьн гот, — жьна хвэ нэвэ щэм
дохтре мер, бьбэ щэм дохтра жьн. Ижа тó ве йэкер'а чь
дьвежи?

— Эгэр тó нэ кór'апе мьн буйн, — ви гот, — мьн
дьзанбу, мьне чь бьһанийа сэре тэ?

— Чьма тóйи кори, — мьн гот, — к'идэре дохтре мер,
велэре жи йа жьн һэнэ. Мэрьве мина тэр'а вали аве жи
йэкэ у вали жи йэкэ...

Ду ван готьнар'а эв к'этэ мьтале к'ур, хелэкэ хóрт
сэре хвэ бэржер кър. Мьнва нэ э'йанбу эв жь готье
хвэ п'ошман бубу, йане жи... Ньшкева ви сэре хвэ бь-
льнд кър у гот:

— Дэ, вэки óсанэ, вэрэ дэсте мьнда мэх'кэм сонд
бьхóэ, вэки тó нави сэр дохтре мер?

— Ло вэлэх, лап тóйи э'вани. — мьн гот, — дьле мьн

у тэда жь т'ърба апе мьн қимэттьр у зедэтьр т'о тыштэк т'онэнэ — эз бь һ'эсрэта шикьм эзе буке бьвьмэ щэм дохтра жьн. Ижа тэ бауар кьр, эре? һэйле р'оһ'чуйи, һэй!..

— Мала баве тэ нэшэвьтэ,— ви гот,— к'а тэ сон-дэкэ чэва хар, вэки к'ор'апе тэйи П'осто жь тэ бауэр нэкэ, да...

Қарэз, р'ожа чара эз у бук һатьнэ бажер, мьн эв бьрэ щэм дохтьр, ле бэхтр'а дохтр мер бу. Р'астэ, Зэйне һьнэки хвэ вэгьрт, эз сэр weда һерс бум у эв элбер'а мьнр'а р'ази бу. Дохтр буке һнер'и, дэмэке шунда эв һатэ щэм мьн у да стуйе хвэ, вэки we қәшц бькэ. Ле бэ-ле бь ви шэрти эз изне бьдьм бук 40—45 р'ожа нэхвэш-ханеда р'азе. Бук нэхвэшханеда һатэ қәбулкьрне у эз вэгэр'йамэ мал. Вэхте к'ор'апе мьн бьһист к'э эз һатьмэ мал, зу-зу һатэ бал мьн. бе сәлам у сәбах гәләки һерс-буйи мьнр'а гот:

— Т'аса тэйэ нәқыси, к'ане Зэйне? Чь һ'әвал һатэ сәре we, зу мьнр'а бежэ?..

— Эз р'аст бежьм,— мьн гот,— мьн бәре кьрэ ла-қьрди, б'охче к'ьнще буке дани бэр ви у мьн бь демэки п'осидэ ль к'нща һьнер'и у мьн гот, вэхте дохтре дәрзи ль we фәқире хьст, эв элбер'а т'эг'дир бу у вәйсэта хвэ-р'а жи нәгьһишт, вэки бьгота. Паше мьн дит ш'ох'олэ хә-равьн, қәт'ләке бьвэ, эз вәбьшьрим у мьн гот һу—һу, р'оһ'чуйо, тэ хвэ лап ондакьр, мьн эв нэхашханеда да қәбулкьрне, әме чәнд р'ожа шунда һәр'ьн биньн.

— Мала тэ бьшэвьтэ, эз же һәр'ьм.— П'осто гот.— нә ахьр, тэ тамара дьле мьн қәтанд. Дә зу р'авэ, әм һәр'ьн Зэйне биньн!

— П'осто қәт жь хвэ дәрнәк'әвэ,— мьн гот,— эз шавдаре вемэ, чэва намуса тэйэ у өса жи йа мьнэ. Хвэ нә һьнгьвэ хәлқ т'элийа хвэ тедакэ? Әме зу-зу һәр'нэ дитьна we, ле 40—45 р'ожа шундатьр, әме һәр'ьн биньн,

а ви чахи те бьвини, вэки дохтр р'астьн, йане мэллэ у шег'е тэйэ вьр'эк.

Ви дит кō эз нерс бумэ, тэе бьгота эв мьнр'а р'ази бу, ле т'авэта ви нэ дьнат, аг'ри гот:

— Кōр'ап, қэт we нэхашханеда жьн һэнэ?

— Вэйле мала тэ шэвьти, вэхте тō беақьл же майи,— мьн гот.— эв нэхашханэкэ се қатийэ, һәрсе қатада жи жьне нэхаш теда р'азэнэ.

— Әре, әре,— ви гот,— зэ'ф башэ, ле...

45 р'оже Зэйне т'эмам бун, эз у кōр'апе хвэйи П'осто т'эвайи чун, мэ Зэйне жь нэхвэшхане дэрхьст ани мале, ле дохтр гэлэк т'эмэ данэ мэ, вэки Зэйне дәрмане дайи, малда чэва бьхōэ.

Ду қәнщкьрьна Зэйнер'а салэк дэрбаз бу, сала дōда бук вэльдн кōр'эк ани. Кōр'апе мьни П'осто к'эфэкэ зор данн, хенщи мэллэ гази щьмэ'та гōнд гьшки кьр. Чэнд р'ожа пышти к'ефе, маливана мьн р'ожэке эваре мьнр'а гот:

— Тэ бьһистийэ, кōр'апе тэйи П'осто чь кьрийэ?

— На, бежэ, бе ви чь кьрийэ,— мьн гот.

— П'осто лап бубу мерэки зор. эв чубу щэм мэллэ, чьқас ньвьшт ви кьрьбун, бэр ви дани, чь фьтьр, нэзьр, зьк'ате дабуне гьшк һ'эсав кьрийэ, иди чқас п'эрэ гьртийэ ньзаньм, пеш weва пэзе мэллэ гьшк анийэ мала хвэ. Һэла бь сальха, эв беһ'өрмэт жи кьрийэ...

— Әре,— мьн гот,— П'остое кōр'ап һе һатийэ сэр һ'ьш у фэрасэте хвэ.

1967.

САЛЕ ХАНДЬНЕ

Шэр' к'ота бубу, эв салэк бу, кӧ эз вӱгэр'йабумэ гӱнде мӱ. Дӱ, вӱхте пӱй шер'р'а бу... Мьн дьхвӱст, вӱки эз идарӱкӱ хандьнейӱ бьльндда бемӱ рӱбулкьрне у бьхуньм, ле баве мьн т'ьме мьрбабьли we нета мьн дӱрдык'ӱт, ле сӱбаб чьбу, мьн хвӱ жи ньзан бу? Р'ьнд те бира мьн, бӱри шер' вӱхте дӱрнӱда хандьнеда нава шьмаӱ'теда хӱбӱрдан дьк'ӱте, баве мьн дьгот, вӱки "ӱзе мал-н'але хвӱ, ле сӱбаб чьбу, мьн хвӱ жи ньзан бу. Р'ьнд те бира мьн, бьхунӱ у бьгнжӱ мӱтлӱба хвӱ...". Ле ӱва нӱр'азибуна ви чьбу? Бона мьн нӱфӱ'мдари бу.

Баво дит, вӱки р'а жь мьн навӱ, ӱзе йӱцин нӱр'мӱ хандьне, ви жь ӱк'са ӱз шьне кьрм, чӱнд пӱз, дӱ дӱст орхан-дошӱк, чадьрӱк да мьн у ӱз жь мал дӱрхьстм. Дӱсте мьн чӱва дьвежьн жь ӱрд у ӱсман рӱтйа. ӱз р'оке чумӱ шӱм сӱдье колхозе, мьн жь ви ниви кьр, ви ӱрӱбӱк чӱнд р'ожа да мьн, мьн у н'ӱлала хвӱ, жь чимане ньнда гӱнде мӱ, чим бьр'ин, паше бь ӱрӱбе к'ьшандӱ р'ӱх мала баво, мӱ бь шур'ӱки дивар пе чима жӱндьн, ижа к'еран т'ӱнӱбун, вӱки мӱ бавита сӱр. Р'ас-тӱ шӱрм бу, ле нӱдьбу, ӱз дӱрба дӱла бона к'еранӱки чумӱ шӱм сӱдье, ви нивикьрне мьн диса р'ӱт нӱкьр у к'ерӱнӱки чар метрӱ бе п'ӱрӱ у пол да мьн, мьн авитӱ сӱр к'ӱлӱфӱ, ижа ӱз к'ӱтмӱ чол у бӱста, мьн жь даре бийейӱ р'ӱх ӱрде аве чьрпи у ч'ьрӱле ванӱ рӱльм бьр'ин у рӱмуш чьни, нава чӱнд р'ожада мьн "ода,, хвӱ т'ьдьрус кьр у ӱм к'ьшйанӱ бьни. Чӱнд р'ожа шунда, мьн хатьре хвӱ жь мала баво, н'ӱлала хвӱ хаст у ӱз нӱтмӱ Р'ӱване, мьн к'аг'ьзе хвӱ т'ӱслими институте кьр, сӱр н'име рьраре

дәүләтә, әз чәүә т'әвбуйе Шәр'е вәт'әниейи мәзын, бе инт'һам һатмә қәбулкьрьне.

Ду қәбулкьрьнер'а, р'азанханеда ши данә мьн, ле һ'әлала мьн у қондаха we гондда ман. Гонде мә шәкә 15-20 километра дури бажер бу, ви чахи жи транспорт зә'ф кем бу, чуйина гонд у вәгәр'андьн зә'ф чәтьн бу. Дә, к'өлфәт ль гонд у әз жи ль бажер...

Мәһе хандьне зу-зу дәрбаз дьбун, әм дәрсава зә'ф мьжул дьбун, ле к'өлфәт қәт бира мьн дәрнәдьк'әт у т'ьме бәр ч'әве мьн бу. Һәваләки мьни адрбеаши һәбу, мә т'әви һәв дьханд, зьламәки бь хәйсәте хвәва мьлаһим бу, мьн жь ви һ'әз дькьр у әви жи жь мьн, хер у шәр'а мә йәк бу. Дьк'ьрке ви сәр ч'әвава, һәве ви Р'ьза бу. Мала бәве ви бажаре Ереване, т'аг'а кә жер'а Конд дьготьн дьма. Әви нәзәвьши бу, ви т'ьме әз дьбьрмә мала бәве хвә дийа ви мәр'а әзәт-һ'өрмәтәкә өса дькьр, иди қәт нәвежә. Әм т'әвайи дьчунә институте. Вәхте мәйи п'әе п'ьр'е мала ванда дәрбаз дьбу.

Р'ожәкә пайизейә сар бу, сәрме һеди-һеди сәр ч'йа, дәштада гьртьбу у тәе бьгота дәри дьк'өта у дьгот иди әз һатьмә бәр дери. We р'оже мә ль мала һәвале мьн дәрс һазьр дькьр, ду һазьркьрьна дәрсар'а, мә нан хар у һазьрийа хвә дит, әм жь мал дәрк'әвьн, п'ебәржер бәрбь институте чун, р'ева һәвале мьн гот:

— Әз дьхвәзьм гьлики тәр'а бежьм, ле...

— Пи Р'ьза, — мьн гот, — тә шәрм наки, гьлийе өса дьвежи, гьли һатийә сәр заре тә, бежә.

— Ә'ли, — ви гот, — һәлбәт, әв ханий мә, нәлайиқи тәйә, ле чь бькьм. Әм т'әвайи дәрса һазьр дькьн, р'оке мала мә, дөда р'азанхане, әва йәка һәв һәгьрә у һ'өкми сәр һазьркьрьна мәйә дәрса дькә. Һәма шәрә әм we малдзка мә, тәр'а бь шур'әки чекьн у теда бьминә. Фьк-ра тә чийә, бьра?

Ду хэбэрдана һэвалe мьнр'а, эз гэлэки фькьрим, лe алэма дьлe хвэда жи ша дьбум, чьмки эз у к'олфэте хвэйе бьһатана щики у эп'ещэйи шунда, мьн гот:

— Р'ьза, бьре мьн, тó р'ьнд зани, вэки эм хандк'арьн, жь мал жи к'омэке настиным. қәвэта мьн нағһижe эз к'ьрйа ханйе вэ бьдым, лe чекьрына we?..

— Ахьр, эв нэ ханийә, вэки мала мэ к'ьре жь тэ бьстинэ, —wi гот, —малдыкэ, сэр һэвда һьлшиайә, шэрм нинэ дэрһәқа к'ьреда хэбэрдан пешда бе. Дэрһәқа we пьрседа, мьн у к'олфэте мале жи хэбэр дайә, эв жи р'азинэ, ван бь хвэ мьнр'а готийә, иди чь дьхазы?

— Р'ьза щан, —мьн гот, —эз жь вэ гьшка р'азимә, эз we қанщийа вэ тó вэхта бир накьм.

Һэма we р'оже эз у һэвалe хвэ чунэ щэм декане мэ, мэ һ'эвтэке изна хвэ стэнд у сьвэтьре мэ дэстбь хэвате кьр. Мэ нава чэнд р'ожада бан, дэр у һөднөр'е we р'ьнд сивах кьр, к'идэр һьлшийабу, мэ че кьр, ч'э'льке бьни т'ьжи хөли кьр, сэрда сивах кьр. Мэ дивар жи қөл кьр, дэвса п'әнщэре шушәкэ ч'ук авите, кó р'онайе бьдә “ода., мьн. Дө һ'эвта шунда, мьн к'олфэте хвэ ани мала т'эзә. Вэхта һ'әлала мьн дэри вәкьр, ч'э'в “Ода., мьн к'эт, к'әнйа у гот:

— Вэләһ, ода тэйә зорә, қәсрәкә щьнәтейә, щийе дик у мьришкәкейә....

— Дә, гьшт навә, эз хандк'арьм, —мьн гот, —П'аки-зэр, чьма к'олфэте мэйи гьранә, эз, тó у Аса қиза мә. бәси мэйә, сәре мә зедэйә, һәлбәт эм щики дьминьн. бәсә, да...

Вэخته мьн к'олфэте хвэ ани бажер, чәва дьвезьн дьне сэр мьн һатә һэв, дьлe мьн тәнг дьбу. һерса мьн дьһат, эз шарана дьфькьрим, мьн хвэ-хвэ хөр'а дьгот, щаньм, зор-бәла мьн анщах сәре хвэ хайи дькьр, лe эм

ньна бунэ се нэфэра, дэ бэлэнгазо, вэрэ бь п'эре ханд-
к'аране ви к'өлфэти хайи бькэ? Мьн нькарбу пэзе п'ара
хвэ бьфрота, чьмки дульке к'өрманща дьрежбун, һук
дькьрьнэ муки. Мьн хэбэрдана ван бэр тыштэки һ'эсав
нэкэр, р'ожэкэ лэде мьн пенщ мийе п'ара хвэ ль суке
фьрот, йэк жи кьрэ қашьрмэ, бь һ'алэки чэтын эм дэрк'э-
тынэ баһаре. Ду к'отакьрна сала хандьнер'а, эм бь
к'өлфэти чунэ г'онд, һ'элала мьн ч'елэке колхозе дотын,
эз жи дэштеда хэбьтим, һ'эта паи́зе ма һэрда 350—400
р'ожхэват қазанщ кьр, бэр шева ма 1.500 манат у гэлэк
һ'асьла һ'эйванэт стэнд. А бь ви щур'эйи мьн хандьна
быльнд дэст ани.

1971.

МЕВАН

Сьва бу, чэнд т'иренще р'ое п'энщэра мала мэр'а к'этьбунэ сэр ши у ньвине мьн, тэе қэй быгота ван дьхаст имдад быда мьн у нэхашийа мьн һьнэки быда саһьлкьрне. Эз we сьве нива дохтырбум, дэмэке шунда дэwsа дохтр к'өр'е апе мьн Фэто бе сэлам, бе с'обах һат, к'это һ'онд'ор', һьнэки ч'э'ве хwэ ль т'ьмтела мала мэ гэр'анд, паше ль мьн ньһер'и, дэрэнг эw һатэ һьнда щийе мьн, р'унышт, бь бэшэрэка гэлэки wэстийайи у п'осидэ сэлам да мьн, мьн жи сэлама wi wэгьрт, паше нэ wi хэбэрда, нэ жи мьн. Бистэкэ х'орт шунда wi гопа щьг'аре жь щева хwэйэ р'асте дэрхьст, л'вэк же һьлда, вехьст у ду мина б'ор'ийа заводе жь дэw у позе wийи п'эльшир'а дьда дэр, ле һ'эва п'этькейэ шэwьти авитэ нава мале, х'олийа щьг'аре жи бе навб'р'и давитэ сэр халича р'ахьсти. Һэлбэт, we бет'эрбийэтига wi, гэлэки һ'окми сэр мьн кьр, ле мьн чь дькарьбу быгота, чьмки эw "меван,, бу. Хелэкэ х'орт щэм мэ стэқьр'андьн пешда һат, ле чьқаси дьчу һ'але мьн хэрав дьбу, эше бэдэна мьн бэраwьр'и сэр һэwд'о дькьр, щарана һэла мьн ах у wах жи дьк'ьшан. Фэто һьнэки һерс ль мьн ньһер'и у гот:

— К'өр'ап щан! Эва чэнд р'ожьн т'ойи нэхаше? Эз һазьрьм қ'ольхи тэ бькьм.

— Эва чар р'ожьн, — мьн, гот, — бона "Һ'ормэта,, тэ эз зэ'ф р'азимэ, ньһа дохтре бе, чь к'о лазьмwэ, we бька.

— Бь зэ'ф р'азибуне, тьштэк дэрнайе, — wi гот, — чьма т'ойи т'эне нэхашийеда тьрсонэки, һэла wэхте зар'отиеда т'ойи тьрсонэк буйи. Дохтр, тэ чь дайэ wi у нькари же бьстини! Дохтри т'эмам дэрэwэ, һэр'э бэр бэндэ шеха, мэлла т'ойе дьһа зу қанщви, нэ к'о... Зэ'ф

р'нд те бира мьн, йэки дьгот вьр, тō чэнд верса дьр'э-
вйайи. А мьн кōр'е Қэрое р'эшькр'а чь готийэ, һōндōр'е
ви полайэ, кōлер'а бале накэ, мэрда, п'эрда ч'эве мерьк
т'ōнэнэ, эш шэв у р'ож к'ефа дьнйае дэрбаз дькэ, ле тō,
тō? Ло фэқиро, дэст жь һэр тышти бьк'ьшинэ, вэрэ щэм
кōр'апе хвэ, һэр тыште п'аквэ...

— Фьланкэс, — мьн гот, — эш меранийа тэ у кōр'е
Қэро мьнр'а нэ лазьмэ, ван шех у мэлла жи хōр'а хайи-
кьн. we лазьми вэ бен. К'эда һ'элал жь һэр тышти шь-
ринтьрэ, ле дэрһэда щōлэ'те мында, қэт нэр'һ'эт у бе-
сэбьр нэвэ. Кōр'е Қэро қōлдьре дьнейэ, демэк тō жи бу-
йи һэвалбэнде ви, эре?

— Эһ кōр'ап, — ви гот, — вэлэһ, бьлэһ, сьма вэлэһ,
вэхте мэри ван һэрсе сонда дьхōэ, ав дьсэкьнэ, ав, э...
эшэдбьлаһ, щьмаэ'та мэ гьшк занэ, вэки тōйи тьрсонэки
у эдэне шаһьле гōнди...

— Фэто, Фэто, — мьн гот, — шэрт эвэ. вэки тō бь
к'эда һ'элал щева хвэ т'ьжи бьки, ле нэ кō бь к'эда щь-
маэ'те. Щьмаэ'та мэ вэхтеда р'нд готийэ “Дьзи у қави
сийа бьшкōлейэ, сөе дьзийе we р'ожэке дьзийеда һэр'э...
Мэрьве дьз қэдьр-қимэте ви тō щийа т'ōнэ. Тō пеш хвэ
у кōр'е Қэрова хэбэрдэ, чь шōхōле тэ щьмаэ'те к'этийэ.

— Кōр'ап, тō хатьре мьн жи к'эти, эре? — Фэто гот, —
тышт нэвэ, те р'ожэке щава we һавалдана хвэ жь мьн
бьстини, ле һ'эйф, дэр-щинара дит, вэки эз һатьмэ мала
вэ. йане на...

Фэто, — мьн гот, — чь жь дэсте тэ те. бькэ. Тō, кōр'е
Қэро у һьнэкэ майин нахэвьтн, худане нар'ежьн, ле
щева вэ т'ьжи п'эрэйэ. Э'йанэ, вэ эш п'эрэ к'ō анинэ,
ләма жи һун п'ьфи э'смана дькьн. Р'ожэке бе, һуне пеш
щьмаэ'те бьсэкьньн у щаве бьдн. .

Жь хэбэрдана кōрап'е мьн һатэ к'эвше, вэки дьхазэ
мьн жи пэй хвэ бьвэ. Щарана гōндийе мэ дэрһэда кōр'е-

пе мьнда дьготын у мьн бавэр нэдькыр, ле ньна иди хэр тышт э'йанэ.

Ду ве хэбэрдана мэр'а дохтыр к'этэ һөндөр', көрапе мьн жи назьрийа хвэ дьдит, вэки дэре. Вэхте дохтр мьн ньһер'и, э'шевмайи ма у пе һ'эсийа, вэки эз һерс бумэ у һ'але мьн зэ'ф хэрав буйэ, мьн сэбэба һерсбуна хвэ жер'а гот.

Дө сәһ'эта шунда эз бьрмэ нэхашхане у эз р'аст дө мөһа ле мам, р'ожэке маливана мэ шав да мьн, вэки Фэ-то у дэста хөва чэнд р'ожа пешда, ль гөнде щинар, һэ-ма щийе дьзйеда гьртьнэ. Р'ожа кө эв һатэ гьртьне нэ апе мьн, нэ баве мьн, нэ мьн, нэ к'өльфэте мале у өса жи қэвм, пьсмаме мэ йэки һ'эйфа хвэ бь ви нэани у т'эви шөхөле ви нэбун. Һэла мэ гьшка дьгот, вэки бьра һ'эб-седа р'уне, бэлки ақыле ви бе сери, кө щарэкэ майин тыште өса нэкэ.

Р'аст жь ве р'оже һ'эйшт бьһар, һ'эйшт һавин, һ'эйшт паиз у һ'эйшт зьвьстан дэрбаз бубун, вэхте Фэтое дьз т'эмам бу у вэгэр'ийа мал, ле гөндийе мэ кэсэк бона ч'эв-р'онайе нэчу мала апе мьн. Һэла лап р'ожа пешьн апе мьн эв қэбил жи нэдькыр, ле...

Р'ожэкэ эварейэ тари би, эм к'өльфэте мале р'уньш-тьбун, мэ һэвр'а шьрин-шьрин хэбэр дьда у щарана жи мэ лақырди һэв дькыр. эм дьк'энийан. Ньшкева дэри вэбу, мэрики бь дьме п'осидэ к'этэ һөндөр', пеш мэ сэкьни, сэ-ре хвэ бьльнд нэкыр, мэ нэньһер'и, тэе бьгота һива һэ-валдана мэ бу. Паше дэрэнг-дэрэнг, ви бь щур'эки, ле диса сэре хвэ бьльнд нэкыр у бэр хвэла гот:

— Көр'ап у гәли к'өльфэте мале, мьн бьбахшиньн, һун р'астбун, эз нэ р'астбум, мьн ньна хэр тышт фэ'м кь-рийэ, эз һиви дькьм, мьн э'фу бькьн...

НЭМЭРД

Мын инт'наме курса сьсйайэ баһаре т'эзэ дабун, дэр-бази курса чара бум. Мын һазьрийа хвэ дит, бемэ мал у һесавьм, ле бь т'эхмина мын, мал чубунэ зозане у ware э'дъли данибун. У ньшкева к'этэ бира мын, wэки пар һавине Эк'бэре досте баве мыни ль бажаре Qазахе (P'CC Адрбещане) һатьбу мала мэ, жь баве мын һиви кър, wэхте һесабуна һавине кър'е хвэ бышинэ мала wi, һьнэки һесавэ. Баве мын жи гъли дабуе, ле чэнд сэре мын һабун, wэки мын гълийе кэко р'аткьра у нэқэданда

Дэ, эзи хандк'арбум, чи мын һэбу —чэмэданэк, һь-нэк к'ынщ у чэнд һ'эв жи к'этев, мын кърнэ чэмэдан, хатъре хвэ жь һэвал-һогър, дэргэване р'азанхане стэнд, р'аст бэрбь стансиа бажаре Бак'уейэ автобуса чум, мын билета хвэ стэнд, автобусе сийарбум, щийе мын лап щерга пашьн бу. К'елэка мынэ р'асте, щанькэкэ адрбещанэ бса р'унышьтбу, мэрийа нэ бькьра, нэ бьхара, ль деме вейи һивки бьнһер'ийа, р'эх we жи зь-ламэки бь һ'эде хвэ р'унышьтбу. Мын дьле хвэда гот: “Йэдин эw дэстгъртие вейэ у йане жи һ'элале вейэ..”

Бистэке шунда, автобуса мэ жь щи лэқйа, бэрбь щ'эдандьна ог'бра хвэ чу. Дэ, сэфэр бу, р'йа дьреж, һэр кэси бь щинаре хвэйи р'уныштир'а сөһ'бэт дькър, мын жи р'ешийе к'елэка хвэйи ч'элер'а һэвал дьда, ле бэле баwэр бьки, ч'э'ве р'ешийа гьшка ль we кэч'ька назэнин бу. Хелэка хөрт шундатыр, зьлам чэнд пьрс данэ кэч'ьке, ле we щава wi нэда, we шунда зьлем мина барана баһаре гъли сэр weда дьбаранд. Дэ, мэрьв автобусада бьльнд хэбэр дьдэ, wэки һэвал р'ьнд бьбьһизэ. Иди лавьк дэр-

Һәҗа һ'өб-һ'әзкьрьна кө р'омане ньвиск'аре мә у шәлате дәрәкәда һәбун, кәч'ькер'а шьровәдкьр, адреса we дьхаст, ле кәч'ьк нәдһнатә р'е, кө нәдһнатә р'е.

Р'аст бежи, һьнәки һерса мьн һат, чьмки кәч'ьк к'ә-тьбу һ'аләки чәтһн, тәе бьгота имдаде жь р'евиһа дь-хазә. Мьн у һәвале мьн қьрар кьр, һәла әм һьнәки жи бьсәкьһн, бе аг'риһа хәбәр дана ши дьвә чь. Кәч'ьке зәвта хвә нәани, вьр'е шийә жь р'омана дьһани, да р'уе ши у гот:

— Wәки хөдане ван р'оманайә вьрбуһана, йе бона ван вьр'а. зьмане тә к'өкеда жекьрана, йане жи we тә жь автобусе пәһакьрана, қәрәз...

Әwe йәке жи һ'өкми сәр зьлам нәкьр, ши дьһа гәләк вьр' у дәрәw сәр weда барандьн. ле дәрһәҗа һ'өб-һ'әзкь-рьнеда иди қәт нәвежә. Гәлә жь һ'ьлуде шамертийе дәр-дьк'әт, бе шәрм, бе шәрм дьгот:

— Кәч'ька дәләл, һ'әзар хасти, һ'әзар мере тә һәвһн, гәрәке тә бьви йа мьн. Р'ьнд дьвә адреса хвә бьдә, әзе сьве жи хазгинчийа бышиньмә мала баве тә, һ'әсав йәкә, тә иро жь дәсте мьн хәләз навн, к'өда һәр'н, әзе пәй тә бем, к'ө пәһави, әзе шьр пәһавьм...

Автобуса мә р'һа чәнд сәһ'әта Бак'у пәй хвә һиш-тьбу, гәләк шийа дьсәкьһни, р'еви пәһа дьбун, йе т'әзә сийар дьбун, әз жи чәнд шийа т'әви р'евиһа пәһабун, мә һәwa хвә гөһәст, нан хар. шьг'арә к'ьшанд, ле кәч'ька һ'өсьлщәмали у зьлам қәт пәһа нәдьбун, гәдә бәр бубу қуләки, билета хвә нишани we дькьр. кө әwe Кировабале пәһавә. Ши пьрс дьданә кәч'ьке, wәки “төйә ль мери, йа-ни дәстгьртийи?.. Жь һерса дьбу т'иқә-т'иқә кәч'ьке бь ши дьк'әнийа у дьготе:

— Әз нә ль мерьм, нә жи дәстгьртимә, әзә лап ә'зә-пьм, һьһа хастьна тә чийә?

— Дэ сонд бьхӧӧ, —лашьк гот, —wэки эз ина бькьм?

— Сӧре баве мьн, сӧре бьре мьн. —кӧч'ьке гот, — мьн чӧва гот ӧсанӧ, ижа тӧ бавӧр кьр?

Хелӧкӧ хӧрт шунда, ви у кӧч'ьке иди дькьрнӧ п'ьстӧ-п'ьст, мӧ т'ӧхмин кьр, wэки кӧч'ьк бь гот'ьне шир'а р'азн буйӧ. Щарана ӧса бь нӧвр'а шьрин-шьрин хӧбӧрдьдан. дьк'ӧнийан иди qӧт нӧвежӧ. нӧвале мьн дӧве хwӧ ани бӧр гӧне мьн у гот.

— Тӧ дит, зьлам чӧва кӧч'ьк алт' кьр? Ит'бара жьна т'ӧнӧ, чӧва щьмаӧт дьвежӧ “жьне дьл кьр, дишар qӧл кьр,.. Ле тыштӧки шькбӧрбуне wedайӧ, wэки ӧв дӧда хӧдане хwӧ ве бӧдӧwиейӧ, чӧва н'ӧта ньна нӧчуйӧ мер, wӧлӧн, ишкӧлӧкӧ we нӧйӧ?

Мьн жи бӧр гӧне wiда гот:

— Чь шӧхӧле мӧ нӧйӧ, хӧде т'ӧви шӧхӧле wanвӧ, чь дьхазьн, бьра бькьн.

Эз р'аст бежьм, гӧндарийа мӧ р'ешийе к'ӧтасийа автобусе. гьшка сӧр wan нӧрдӧ шаһьла бу, һьнӧка бьн ч'ӧвава, һьнӧка жи р'аст ль wan дьнһери. Ньзаньм, кӧч'ьке чь гӧне гӧдӧда гот, зьлам гӧлӧки п'осидӧ бу, ль кӧч'ьке ньһер'и, хӧбӧрдана хwӧ да сьвькьрьне, дӧве ви мина аше апе Карапет иди нӧдькьрӧ чӧqӧ-чӧд, сарӧ-сар кӧч'ькьр'а хӧбӧр дьда, тӧе бьгота ӧв н'ӧб-н'ӧзкьрьна чӧнд сӧн'ӧтайӧ р'ӧда, кӧ ль кӧч'ьке диһар дькьр, сӧре хwӧ һьлдайӧ бӧрбь qумьстане т'ьси сӧргьрдан дьчӧ. Дӧмӧке шунда, автобуса мӧ ль мӧрк'ӧза нӧн'ике сӧкьни, бавӧркӧ ниве р'ешийа пӧйа бун, зьлам жи т'ӧвдира хwӧ дит, wэки пӧйавӧ, бь сӧре поз хатьре хwӧ жь кӧч'ьке у мӧ хаст, чу кӧ пӧйавӧ, автоажо гот:

— Хорто. нӧ гӧрӧке тӧ ль Кировабаде пӧйави, чьма зу пӧйа дьви?

— Тӧр'а чь? —Зьлам гот, —ӧз wьра пӧйа навьм,

вэр пайа двьём, пеш мьва хвэр'а мэрвэки п'апах бьвэ да...

— Шэрм тэр'а, — автоажо гот, — эв бэжын-бала тэ, ль тэ һ'эрамвэ, эм һақас р'е һатьнэ, мьн мэрвэки бе билет сийар кьрийэ, вэки тэ ит'рафе өса дьвежи стуйе мьн? Тэ нэ мэрвэки башн.

Зьлам жи щавэка өса да ви, вэки гөллэ жь ве четр бу. Эм к'этынэ орт'а ван, мэ жь автоажо һиви кыр, ви дуса дэстбь щэ'даньна ог'бра хвэ кыр. Ду пэйабуна гэдэр'а, р'энге кэч'эке өса һатэ гөһэстыне, иди қэт нэвэжэ, һесыр жи мина шьлийа паизе сэр сурэте вейэ алщэ-вазир'а дьһатьнэ харе. Эв кьрна кархэзале эм р'еви э'щевмайи һиштн.

Бэри эваре автобуса мэ бажаре Кировабаде сэкьни, гэлэк р'еви пэйабун у дөдө жи сийарбун, ве дуса дэстбь щэ'даньна ог'бре кыр. Орт'а бажаре Кировабаде у Қазахеда ль щики мешэ, автоажо ль сэкьнандьне автобус да сэкьнандьне, кэч'эке чэмэдане хвэ һьлда у четнайикэ мэзын бэрбь дэри чу, мьн зор-бэла чэмэдан жь дэсте ве стэнд, эз бэре пэйабум, паше мьн эв пайа кыр у мьн жер'а гот:

— Хушке бьбахшинэ, те ве бэсте чэва т'эне бьмини? Изне бьдэ, эз нэчъм, эзе вэ бьвьмэ гөнд у паше вэгэр'ым.

— На, бьре мьн, — кэч'эке гот, — а ве лэзе бьре мьне бе, эз эф р'азимэ, зэһ'мэт нэк'ышинэ, һун жийе һ'өб-һ'эзкьрыне мина ви гэдэйи мьн диһаркьн...

— Хушке, шэрм нинэ, тыште өса дьвежи, — мьн гот, — эз тэ ведэре т'эне һаһельм, эзе вэр бьсэкьнын, һ'эта бьре тэ һат у эзе паше бь т'ыштэки һэр'ым. Бьрадаре автоажо, бьра щьмаэ'т дэрэнг нэк'эвэ, р'йа хвэ бьщэ'динэ, эзе паше бем...

— Хорте дэлал, — автоажо гот, — вэлэһ, нэ инсафэ,

мэри ве кэч'ьке бэсте т'эне б'ьнелэ, эе ль нэжока машина хвэ б'ьн'ер'ьм, б'ьра р'эви жи н'ьнэки н'есавьн, н'эта...

Эл'нэқи, р'эвийа бона хат'ьре кэч'ьке, т'ьштэк нэгот у б'ь автоагор'а р'эзи бун. Дэрва м'ьн у кэч'ьке б'ь нэвр'а хэбэрда. м'ьн заньбу, вэки эв жи мина м'ьн хандк'арэ, м'ьн т'эне наве ве п'ьрси у ве зэ'ф неди гот: "Фатма...", м'ьн жи наве хвэ гот. Нава ве хэбэрдана мэда мотосиклэка б'ь э'рэбэ к'елэка мэ сэк'ьни, кэч'ьк гэдэ натынэ дэст у р'уйе нэв, паше хушк у б'ьре р'эзибун данэ мэ, ван ог'ьра хвэ у мэ жи ог'ьра хвэ шэ'данд. Хелэка хэрт шундатыр, эм ль бажаре Qазах пэйабун, б'ь сальха, эз чумэ мала к'ьриве баве хвэ, ле хэм у х'ьйале кэч'ьке эз гэлэки нэр'ьн'эт д'ьк'ьр'ьм, зэ'ф н'эй'ф, вэки б'ьре ве зу нат...

Эз мала к'ьриве мэ дэп р'эжа мам у р'эжа йанзда вэгэр'йамэ Ереване у р'эжа данзда г'ьн'ишт'ьмэ зозана кал-бава. М'ьн в'ьр н'ьнэки к'омэкдари да мале, н'эй'ван ч'эранд. М'ьн у нэвале хвэйа хандк'ар н'есабуна хвэ р'ьнд дэрбаз к'ьр, мэннивэке шундатыр, де у баве м'ьн р'ьсмэ п'эрэ данэ м'ьн у вэгэр'йамэ Бак'уйе, Чэва ль зозане у бса жи бажаре Qазах, Бак'уе Фатма, хэбэрдана з'ьлам, пэйабун гэлэйа ж'ь вэ'дэ зут'ьр, г'ьлийе кэч'ьке, вэр'ек'ьрна ве мина ч'емэки гэр' бэр ч'э'ве м'ьнр'а дэрбаз д'ьбун. М'ьн гэлэки д'ьхаст эв б'ьдита, ле Бак'у мэзынэ идаре ханд'ьне жи гэлэkbун, м'ьне чэва б'ьдита, м'ьн хвэ жи нэзанбу.

Чонд р'эж мабун, вэки дэстб'ь дэрса б'ьвэ, нава р'эже эз у нэвале хвэ чунэ бажер' б'ьгэр'ьн, эм эп'эщэ жи вэст'йан, эм чунэ баг'е сэйрангейи н'ьнда стансиа р'йа н'эсын, эм щики сэр р'ун'ьштокэке р'ун'ьшт'ьн у мэ нэвр'а сөһ'бэт к'ьр. Бавэрки, нив сэн'эт дэрбаз нэбубу, цур'ини к'этэ щьмаэ'та нава бег', ле дэнт бэрб'ь мэ д'ьнат у д'ьгот'ьн: "Ви гонэк'ари б'ьг'ьр'ьн, нэһельн хэлазвэ. Ви..., Эм

Һәрдө жи жь щийе хвә р'абун, мә дит р'асти жи гөнә-к'ар бәрбь мә те, к'ерәкә мина һошәрике дәсте видабу у дьгот: "К'и бе пешийа мьн, эзе к'ере зьке шир'акьм....", Р'асти жи өса бу, щьмаә'т вәдьқәльши, әв жи орт'ер'а дьр'әвийа. Дә, вәхте шаһьлтийа мьн бу, эз аләма хвәда фькьрим, чәва ви бьгьрьм, вәки әв мьн бьриндар пәкә, вәхте ви дьхаст к'еләка мьнр'а дәрбазвә, мьн льнге хвә авитә бәр льнге ви, әв дәвәр'уйа әрде к'әт, мьн хвә жорда авитә сәр пышта ви у дәсте кә к'ерә тедабу, мьн әрдева гьвашт, ви хвә һьнәки һәжанд, дит, вәки тыштәк же дәрнак'әвә, һ'әта ви чахи щьмаә'т у милисә мәр'а гь-һиштьн, милисиа ль әрде чәнд к'әлм лехьстьн, к'ер жь дәсте ви дәрхьстьн, мьле ви бадан, р'азибун данә мьн у бьрьн. Ду бьрьна шир'а, әв к'әтә бира мьн, мьн әв наз кьр у готә һәвалә хвә, вәки, эзе дәрһәқа ви зьламида, паше тәр'а бежьм. Дә, щийе қәвмандьне бу, әм хеләке сәкьнин у паше әм һеди-һеди бәрбь р'азанхане чун, мьн дьхаст дәрһәқа вида һәвалә хвәр'а қьсә бькьра, Фатма р'асти мьн һат, ле р'астһатьне қьса мьн әгләкьр, һәма ве дәме мә сәлам да һәв, дәсте хвә да һәв, к'еф-һ'алә һәв пьрси, ве дәрһәқа гьртьна гөнәк'арда әшарәти да мьн, мьн мәшала хәбәрдане нәда ве у готе:

— Бәле, эз дәрһәқа ве йәкеда заньм, мьн бь хвә гөнәк'ар гьрт, да дәсте милисиа, һәман әв гәдәбу, йе кә автобуседа тәр'а хәбәр дьда, һа...

— Тө сәре хвәки, — Фатме гот, — тә гьрт, — "һ'әзкьрийе мьни бәре, әре?.."

— Фатмә щан! һьзаньм һ'әзкьрийе тәйә, йани һа, — мьн гот, — сәре баве мьн, мьн гьрт.

Нава ве хәбәрдана мәда щьмаә'та дор-бәре мә, ә'фәрьм сәр мьнда барандьн, вәки тә гөнәк'арәки өса гьрт. Һьнәка жи эз бь т'әлийа нишан дьдам. Фатме иди

бавэр кыр, wэки мьн гөнэк'ар гьртийэ, we жи бь дьл р'а-
зибун да мьн у гот:

— Бьраке Э'ли, ви хортир'а бьвэ нас, һ'элале мьнэ.
эва мәнэкэ, мэ дэ'wэта хwэ кьрийэ... Эw жи т'эви мьн
факултета университета Бак'уейэ э'дэбийэтеда дьхунэ.

Эз хортр'а бумэ нас, мьн эw бьмбарэк у пироз кь-
рын, ванр'а дэстанин хастьн. Фатме дэрһэда р'эwитийа
мэда гьшк һ'элале хwэ у һэвалэ мьнр'а шьровэкьр, эwе
бса жи дэрһэда қәнщийа мьнда гот, қэрэз, гьшк-гьшк йо-
ко-йэко шьровэкьр у аг'риета гот:

— Бьре Э'ли, зани зьлам чьма зу р'эви?

— Хушка Фатма, — мьн гот, — wэлэһ, ньзаним.

— Э, wэхте wi һ'об бэр мьн wэдькьр, — Фатме гот, —
дэ мьн гот мэрьвэ, инсанэ, гэрэке мэрьв жь мэрьва бавэр
бькэ, йа дэда жи эw бубу қуле бэр мьн у һэла щарана
дьзкава мьнр'а дьгот. wэки “тэ гьли нэди мьн, эзе we
лэ'зе хwэ п'анщэра автоеда бавежьм... Мьн жи жь wi
бавэркьр у мьн готе эзе тэр'а тьтшэки бежьм, эгар тэ
пайнлви. эзе гьлийе хwэийи к'отасийе бежьм, һ'элале мьн
һажь we йэке һэйэ, ле дьвэ тэ һажь we йэке т'өнэви...
(р'энге Фатме һатэ гөнэстьне, сьпич'олки бу у бь щур'эки
дэстбь һэwалдана хwэ кьр) һ'эйшт сала пешда. эз у
баве хwэ бь э'рэбе чунэ дэште, мэ гиһа чэwа лазьмэ ль
э'рэбе кьр, эз жоре сэр гиһе р'уньштьм, баве мьн жи га
дажотьн, незкайа гонд, чэwа бу, мьн жи те дэрнэхьст,
эз жорда жь сэр э'рэбе к'этьмэ э'рде. бу қур'инийа мьн,
баве мьн зу һатэ щэм мьн, паше гондийе мэ һатьн, э'щэ-
лэ эз гөнэстьмэ нэхашхана мэрк'эза нэһ'ийе. дохтре бэ-
лэнгаз чь кьрын, нэкьрын, нькарбун льнге мьн қәнщкьра-
на. аг'ри бь р'азibuна де у баве мьн, льнге мьн феза
чокеда жежьрын. (Диса р'энге Фатме фьр'и, һьнэкэ
шэрм кьр, паше мина мера дэстбь хэбэрлана хwэ кьр).

Мын кө дэрһэда we йэкеда “Һ’эзкьрийе хвэр’а,, гот у
мын дэсте хвэ зэхм даре лынге хвэ хьст, хэлбэт, wэ һажь
we йэке т’онэ бу, иди wi чэwa дьвежьн тэ қол нэдит
тек’эве, аг’ри жь wэ’дэ зутър пэйа бу. У аһа эз сэва бэх-
те хвэ, сэфэтиһа хвэ дьгьрийам, нэ кө бона чуйина wi
зылами, ле р’ешийа?..

Мын иди мэщала хэбэрдане нэда we, чьмки эw һьм
п’осидэ дьбу у ч’э’ве we жи т’ьжи һесър дьбун, мын гот:

— Хушка Фатма, наве хушка мын жи Фатмайэ, эм
жь һ’эзкьрье. жер’а дьвежьн “Һ’өбре,, Ирода эм хушк
у бьре һэвэ қийамэтенэ...

1976

Institut kurde de Paris

НЕНИ

Дө жыне щинаре мэйи Қәро һәбун. Дә, йәк-йәкир'а дьвежә һени... Ван һәвдө нәдыкыр, бубунә дө пьриске ә'смана, т'ьме гәвәла һәв дьгьртын, дькьрьнә шәр', гьжь-ке һәв дьгьртын, бин һәвдө дьбьр'ин, сәр ч'әве һәв қам-п'ьр'ук дькьрьн, һа пер'а жи бь дәнгәки бьльнд һәрда нав у нуч'ьк ль Қәро дькьрьн, чь дьһатә сәр заре ван, мере хвәр'а дьготын. Ве йәке гәләки гьран һ'өкөми сәр р'өһ'е дәр у щинара дькыр, һьнәка сәлам жи нәдыда к'өлфәте we мале.

Дә, Қәро жи хвә "мер., һ'әсав дькыр, ви щарна әв шәр'е жыне хвә т'әмул нәдыкыр, шьвдарәкә зәхм һьлдьда дәсте хвә, чәва һ'әйванәки бәйани, һ'ьщуми сәр неч'ира хвә бькә, өса һ'ьщуми сәр ван дерана дькыр, чәва лазьм бу дьк'өта, паше пеш мале р'удьньшт жь һерса щьг'арә сәр щьг'аре дьк'ьшанд у мина бг'ерике ду жь дәв у позе хвә бәрдыда, бь we йәкева қәй әв һеса дьбу у меранийа хвә лдыда к'ьвше.

Қәро хвәр'а кьрьбу ә'дәт, сьве зу, вәки дәнге һәрдө жына нәһнизә, сап'өке хвә т'әмьз дькыр, к'ьнще хвә ль-кьрә ньзаме, бь дәрд-көл пари нан дьхар, һ'әйване хвә бәрдыда, дәвар т'әви гар'ане, пәз жи т'әви кери дькыр у дьһатә нава щьмаә'та гөнд, р'удьньшт мәлул-мәлул гөһе хвә дьда хәбәрдана хәлқе. Р'өке жи Қәро дәвар у пәзе хвә т'әви гар'ане у кәри дькә, вәгәр'андьне р'асти Щьмоє гөндийе хвә те, әвана эп'ещәйи һәвр'а һәвал дьдьн, Щь-мо гәләки ль ви, форма ви дьһнер'ә у дьвежә:

— Қәро щан! Тө һәрр'о тейи нав гөнд, щьмаә'тер'а дьк'әви сөһ'бәте, ле хәвата тәйә мале к'и дькә? Бьрако, ч'әвнәбари нәвә, к'ьнщ у сап'өка тә жи т'әмьзьн, һа? Тө

һәрр'о хwә титовито дьки, дьле мәрийа давежә т'әмьзайа мьдас у льбасе тә...

— Щьмое бьрадар, — Qәро дьвежә, — ло, эз qәранкьм, тõiи жь дьне лапи бе хәбәри, һа, ләма жи wa фәқир майи. Хөдане дө жьна, чәwa ве дьнеда, öс ажи we дьнеда к'еф-ләзәте дәрбаз дькә. Йәк дәстмале, йа дьне мьсине аве һьлтинә, эз һазунга сәр у ч'ә'ве хwә қәнщ дькьм, хө-рәке һәри шьрин зоре дьднә мьн, йәк к'ьнще мьн, йа дьне сап'ока мьн т'әмьз дькә у паше дәрдьк'әвьмә нава гөнд. Щьмо, тө шәмски, ижа р'аст бежә, дөжьни хаша тә те, йане на?

Bo wәләһ, — Щьмо гот, — к'еф нағнижә к'ефа тә...

Ду we йәкер'а һәр һ'әбубәкә Щьмо дьчә алики, дь-к'әвә нава мьтала, чәwa дьчә мала хwә, хwә жи ньзанбу. Дәмәкә хөрт дьфькьрә у мә'нийа бь жьна хwә дьгрә, гь-ва wәхтеда хөрәк нади мьн, к'ьнще мьн т'әмьз наки у гәләк мә'нийе майин. Жьна Щьмо wan мә'нийа қәбул накә у к'әлогьри дьвежә:

— Меро, хwә жь хөде нәкә, к'ьнге эз таште, чавр'ож у йане шиве дәрәнг дьдьмә тә, ле йа т'әмьзайа к'ьнща гөне тәйә, про тө к'ьнще т'әмьз хө дьки, сьве қьр'ещьн. Меро, мә'нийе тә һәнә, бежә. иди мьн гөнәк'ар нәкә...

— Дә, п'ак, п'ак, — Щьмо гот, — те бьвини!..

Чәнд мәһ дәрбаз бубун, жьна Щьмо пе һ'әсийа, wә-ки мере we зәвьщийә у we қәләнләки зор жи бьдә. Мер у жьне бь сәре поз һәвр'а хәбәр дьдан, зар'е wan жи пе һ'әсийабун у мина дьжмьна ль баве хwә дьһер'ин. Qәwь-ме баве жьна Щьмо гөндә гәләкбун. wi заньбу, wәки әве қәзийәке биньнә сәре wi у ләма жи wi дәстбь р'у-витийе дькьр, бәр дьле жьна хwәда дьһат, дьхаст әw бьда р'азикьрьне, wәки қәwме we зьраре нәгьһиньнә wi. Чәндәки шунда wi жьна хwәйә кәвьн, қәwм-пьсмаме хwә да р'азикьрьне, гәләк қәwьл у шәрт жи дабунә we, wәки “әве бьбә бәрдәстийа тә у зар'а. гьва эз малхуйе

малемэ, цэлэтикэ мьн кьрийэ, мьн бьбахшинэ у йе ма-
йин... Дэ, жьна кэвын бона нав-намуса хвэ, бой зар'е
хвэ, бь бир'а р'ази бу у чэнд р'ожа шунда Щьмо жьна
дөда ани мал.

Чэндэки шунда, мала Щьмода дэстбь қал-щэнге бу,
кьрына жьне Қэро мьзгинийа жьне Щьмо дьчун. Ёла
щарана һэрдө жьне Щьмо у зар'е жьна бэре дьбунэ йэк,
чэва лазьмэ Щьмо мьстмөһ'эл дькьрын, мөйт'е ви эрде
дһиштьн. Р'оке жи Щьмо гэлэки һерс дьвэ, жь мал
дэрдьк'эвэ у дьчэ нава гөнд, р'асти "досте,, хвэйн Қэро
те, хош, онбеш, паше Қэро дьвежэ:

— Бьрадаре Щьмо! Ёнги тэ кьрийэ дөда, те бежи
һ'але тэ эп'ешэйи п'ак буйэ, эре, йаро?!

— Ло Қэро. — Щьмо гот, — хөде мала тэ фэсади
хэрав бькэ, wэки тэ мала мьн шэwьтанд, һьм мале мьн
жь дэст мьн чу у һьм жи жьн, ле қэдьр-қимэте мьн жи
шөһ'меда, тэ мина ч'вика wит-wитани мала хвэ хэрав
кьр, йа мьн жи сэрда дани...

БЭРДЕЛИ

Бэр эвар бу. Р'ое гөлийе хвэйэ фильк хеди-хеди бэрэв дькыр, пышта ч'йар'а дьқольби, гар'ана дөвөр к'этьбу нава гөнд, хэр һ'эйванэкэ бе зар, бэрбь мала хвэйе хвэ дьчу, вэки вэста хвэйэ р'оже бьстинэ. Т'эбийэте жи йа хвэ дькыр — р'онкайа р'оже мина масигьр чэва т'ор'а хвэ жь нава аве бэрэв дькыр, we жи р'онкайи бэрэв дькыр у тари сэр т'эбийэтеда дьмьлмьланд. Бьр'э мер у жьн бь шабунэкэ мэзын бэрбь мала Чэркэзе щинар дьчун. Дэмэке шунда эв гьништ'ьнэ мала щинаре хвэ. Дэ, бь қануна меванһ'эзийа к'өрда, эв һат'ьнэ қэбулкьрьне, бона ван пэзэк сэржекьрын, кō эв вэште хвэ баш дэрбаз бькьн. Ду р'уньшт'ьна меванар'а Чэркэз ль ван ньһер'и, гот:

— Ибраһиме бьрадар у меване һати, һун ве шэве, сэр сәре мьн у ч'э'ве мьн һат'ьнэ. Дэ, чэва щьмаэ'т дьвэ-жэ “меване шэве, жь к'исе хвэ дьхōэ.. Эм щинаре һэвьн, р'ьнд дьву, вэ р'о мэр'а тыштэк бьгота. Вэләһинкьм, гэрәке һун ве шэве жь к'исе хвэ бьхōн, ле бәле хәрше мэйи ишэв, гэрәке бьрадаре мьни Ибраһим бьк'ьшинэ. Гәли лавька, дьвэ һун хэйсәте вир'а нэ бәләдьн, ле эм һэв р'ьнд наз дькьн, мэ гәлэк сала һэвр'а һэвалти жи кьрийә. Щьмаэ'т, эви тьмайә, бь хәнчәра капек же дәртен. Чәндәки пешда эм чәнд мәрвь чубунэ мала бьрадаре хвэйи Ибраһим, дьвэ эв ве шэве һатийә һ'эйфа хвэйә we р'оже жь мьн бьстинэ? Ошахе щийи қәдимэвә, һ'өрмәтәкэ зор мэр'а кьр, ле вэй we нандайине. Дэ, тышт нава, эм бьрадаре һэвьн. жь һэв нахәйидьн...

Һәвалдана Чэркэз эп'ешәйи к'еләка Ибраһим к'эт, ле хаша мәрве р'уньшти дьһат у хөр'а дьк'әнийан. Ибраһим мина пэза кō дьк'эвә аве, ав дьк'эвә дэве we, дь-

вэрьми, эв жи хōда вэрьми, дьрщрщи, һерс дьбу, һазьр дьбу, шава Чэркэз бьдэ, ле нэдьбу, сафикьрына пьрсэке һэбу.

Хелэке шунда жьне меванэ һати, һатьнэ ода мера, алики оде сэр кōлава р'уньштьн. хэбэрдана мера дьбь-һистьн, эв жи щарана дьк'эниан. Дэмэке шунда, одеда стэдр'андьн пешда һат, т'ō кэси хэбэр нэдьда. йэк һивья йе майин бу, вэки һэвалда. Ибреһим хвэ дабу феза гьшка, балгие қушт'уки дабунэ к'елэк у бэр пышта хвэ хōр'а архайин р'уньштьбу, тэе быгота һажь бае дьне т'ōнэ, қэт хэма ши нинбу. Нава we стэдр'андьнеда Чэр-кэз гази һ'элала хвэ кьр:

—Чиле, Чиле! Нэ ахьр, меван зуда һатьнэ, ньһа бьр-чинэ, хōрэке тэ бу чь? Малавайе, зу бькэ, йане на Ибра-һиме бьдэ р'уе мэ у мэ нава хэлқеда бьдэ э'лизэнгикьры-не?..

Фэ'мдарийэ, вэки Ибраһим жь һэвалдана Чэркэзэ лақьрди бэрк' хэйдибу, ле ч'ар-нэч'ар эв бьн симелава һьнэки вэбьшьри, т'ызбийа дэсте хвэ лэз кьрэ чэрхе, гот:

— Гэли мевана, эм сала. мэһа щарэке һтаьнэ мала бьранге хвэйи Чэркэз, анцах ши сэре пэзэкэ хвэ сэр-жекьрийэ, эме сьве жи йэке бьхōн, дэ дōсьва, хōде к'эри-мэ, қэт мьн нэдьнэ лэзкьрыне, анцах мьн щийе хвэ дити-йэ. Ща вэлэһ, эзи бьрчимэ, мьн эваре шив р'ьнд нэха-рьбу, эзи һива пашива мала бьрадаре хвэмэ, қэт лэз нэ-к'эвьн.

Ду хэбэрдана Ибреһимр'а, мэрьве кō шир'а һатьбун, зур'бубун ль ши ньһер'ин, ле жьна бэр хвэда дькьрыне пьтэ-пьт, тэе быгота лэз дьк'эвьн. Нэ ахьр, нан жи һазьр нинбу, ван нькарбу сэр мэсэла хвэ вэкьра.

* * *

Жьне кō Ибраһимер'а һатьбун, вэхте ханийе маледа
202

р'уньшьт'бун, г'ли жь д'эве х'вэ п'экандьбун, М'элэк с'эр
н'эсэ-н'эса к'этьбу, аг'р, алав б'эдэна we к'этьбу, х'ода
д'ышэшьти, д'ыр'ыщ'ыщи. Э'w х'анийе маледа бе н'эмде х'вэ
д'ьхат—д'ьчу, б'эр ч'э'ве we бубу тари, н'ерс бубу, н'ес'ре
we мина барана м'эна г'олане с'эр деме шейи алщ'эвази-
р'а нур'к-нур'к д'ьхат'нэ х'аре. Ж'ь н'ерса тэ қ'эй д'ьгот э'w
к'этийэ ба-баг'эра м'эна адаре. Баг'эре р'йна п'ашальхэ пе-
шийа we д'ьпэч'ьни, р'е д'ьхатэ г'ьрт'ьне, we с'эр ш'эпе б'эр-
фейэ м'эзыр'а гав д'ьда, э'рде д'ьк'эт, нол д'ьбу, диса р'а-
д'ьбу с'эр х'вэ, қ'эwэта х'вэ б'эрэв д'ьк'ьр, д'ьхаст пешда
н'эр'э, ле ш'ьлопа бе у б'эрфе мина ш'эмақа д'ь деме we
д'ьк'эт, т'ук девда з'ьна д'ьбу. Э'w р'ьщафа к'о ж'ьна к'ьр'ьбу
нава б'эдэна we, д'ьш'эмьди, тамаре м'ьл у л'ьнге we д'ьтэ-
в'ьзин, имк'ана пешдачуйине н'эд'ьда we, wэки э'w ог'ьра
х'вэ быщ'э'динэ. Г'өлийе шейэ д'ьрежэ р'эшэ мина к'ьле
исп'ьн'ане, боб'элиска м'эна адарер'а д'ьк'этэ қал—щ'энге,
пе н'ькар'ьбу, д'ьхатэ алт'к'ьр'ьне. Бе к'эзи з'эхм л'ь деме шейи
ч'ьлиқ'эр'қаш д'ьхьст у шарана тэ д'ьгот г'өли ш'ер'а д'ь-
бунэ с'ьт'ар у д'ьхаст'ьн ж'ь бае н'арбуи б'ьдэ хайик'ьр'ьне.
Н'эвтр'энга с'эре М'элэке, мина г'эмийа р'асти т'офане н'ати,
аведа д'ьр'эқ'ьси, имдада азабуне д'ьхаст, wэки э'w we
ш'эве н'эх'эньқэ, н'эвэ х'өре н'эй'wане б'эйани у м'эр'ьве н'э-
п'ак. Ле н'эд'ьбу, э'w иди к'этьбу нава п'энше т'эйре сим'ьр',
э'w б'ьльнди нава н'эше д'ьк'ьр, жорда б'эрд'ьда, э'w л'ь ш'э-
ла-п'эла д'ьк'эт, ч'эwа к'эв'ьрэк холи н'эwэлэкэ бес'эрийэ бе
б'ьн д'ьк'ьр, п'эр'т'ьк-п'эр'т'ьки д'ьбу, д'энге шейи зис мина
р'эфе қ'өльнге ба'нарейэ ж'ь б'эр'ийе нати, б'элайи н'эму
щийа д'ьбу у бистэке шунда д'ьхатэ б'ьр'ине. Ж'ь т'о алийа
имдад н'эд'ьг'ьниште, we бе хайи у бе х'одан с'эре х'вэ. —
н'ьлдабу д'ьчу к'о д'ьчу. т'эе б'ьгота н'эму д'эри у д'эр'ге б'эр
we н'ат'ьнэ дадане...

Дэмэке шунда сьврэкэ бь һэр тыштива хэмьли, бэр мевана вэкьрын, ле э'шевмайин әв бу, вәки тө кәси дәсте хвә дьрежи сьвре нәдькьр, һивйа Ибраһиме р'успи бун, бе әв чь дьвежә, паше ване дәстпе бькьра. Ибраһим т'аса хөрәке п'ара хвә бәрбь хвә к'ьшанд, ль Чәркәз нь-һер'и у гот:

— Бьрадаре Чәркәз! Әва хелә вәхтә, әм һатьнә мала тә, тө навежи хьзмәта вә чийә, һун сәва чь һатьнә, ве шәве чь вә қәвьмийә, вә һ'ьщуми сәр мала мьн кьрийә? Мала тә ававә, тә жи миһа мьнә вәхтәке кьрийә, һәма дьхази "һ'өрмәте,, бьки. Мәрьвайа мә жи һәйә, әм жи вәкә хөнә, әм жи дькарьн мевана қәбул бькьн, ванр'а һ'өрмәте бькьн, ван чәва лазьмә вәр екьн? Нә ахьр, готи тә бьгота һун сәва чь һатьнә?

— Ибраһим, бьре мьн, — Чәркәз гот, — әз у тө зуда һәв наз дькьн, хәлқ һәвдьзанә әм бьре һәвьн, ле бәле, вәләһ ньвина мәйә шәве жь һәв башқәйә, гава дьне мьн лақьрди бь тә кьрын, заңьм, вәки тө нахәйди. Бьра меване р'унышти бьбахшиньн, әз һәла лақьрдийе хвәйә шаһьлтие бир тиньм, ло беиман, нә ахьр, мә һәла шаһьлтиеда дәрһәқа ве пьрседа бь һәвр'а хәбәрдайә, хенши ве йәке жи, мә чәнд р'ожа пешда һәвр'а хәбәрдайә. Ньһа иди тө чьма р'увитие дьки, нин нахөи. Р'астә, сәва сафикьрна ве пьрсе һьнәк чәтнайи һәнә, ду харьнер'а әме бьдьнә зәлалкьрне. Дә, һун сәре мьн кьн, нане хвә бьхөн, ло!

Ду ве хәбәрданер'а Ибраһиме р'успи һ'ьщуми сьвре кьр, тәе бьгота әва чәнд һ'әвтейә нан нәхарийә, йане жи жь вәлатәки хәлайе һатийә. Ибраһим аликида дәсте хвә авитә фәраде у алийе майинда гот:

— Бь сьмьлаһ, р'әһ'манө р'әһ'им, гәли лавька к'ә-рәмкьн, нане хвә бьхөн. Ә'фәрьм Чила хушкр'а, хөрәкәки

бса чекърийэ, вэки мэрв пер'а т'элийа хвэ дьхөө, ле пирэка мьн жи, жь we нэкемтырэ на, дэ гэли лавька к'э-рэмкьн!

Хелэкэ хорт одеда стэцър'андьн пешда бат, т'эне шар-шара дэнге мърч'э-мърч'а дэве мевана дьнат, дэмэке шунда, мевана харьна хвэ хэлазкър, шөкөрбуна хвэ дь-нанин, гьлийе қәнщ сэр ошахеда барандьн, сьврэ батэ һьл-дане, Ибраһим ав жь Чиле хаст, ав ани да ви, ав вөхар у гот:

— Чиле, дйа мьн, тэ чьма зэл'мэт к'ьшанд, ле сьвька мале чь дькэ? Иэдин шэрм дькэ, эре? Нэ ахьр, ава дэсте дода зэ'ф шьринэ, мэрв вольхэ пер'а шаһьл дьвэ. Чиле, мьн ав т'ер вэнэхар, һиви дькьм, шэрбык бьдэ Мэлэка қизьбра, бьра бь дэсте хвэ апе хвэр'а аве бинэ, вэки хөрэке тэйи тэ'м. ль мьн быгьвьрэ.

— Мала баве тэ нөшэвьтэ, Чиле гот. —тэ һала дэст жь кьрыне хвэйэ шаһьлтйе нөк'ьшандийэ, тйи иди кали, һьнэки хвэ гьран бьвьрэ, бьра шаһьл мэрифэге жь тэ һьлдын. Чь фьрқи һэйэ мьн ав да тэ, йаше we?

— Дэ, вэки бсанэ ав иди нөлазьмэ, —Ибреһим гот. —Чэркэз тэ сэре мьнки, вэрэ шэм бьрае хвэ р'уне, эм чоке хвэ бьк'отына чоке һэв у бь һэвр'а шьрин-шьрин хэ-бэрдьн...

Чэркэз бат шэм Ибраһим р'унышт, һьнэки бь һэв шабун, р'оже шаһьлтиейэ дэрбазбуйи бир анин, к'энийан, бь шьринайи ньбч'к һэвдэ хьстын у Ибреһим бь демэки гэш wa дэстбь хэбэрдана хвэ кьр:

— Чэркэзе бьра, эм ве шэве сэва пьрсэке һатьнэ. Һэлбэт, щьмаэ'та р'унышти қəwm-пьсмаме мэнэ, тэ кэ-сэки хэриг т'онэ у лазьмэ эм дьле хвэ бэр һэв вэкьн. Чэндэки пешла тэ у хушка Чиле бона Бэлга мьн һатьбу-нэ мал у мэ жи на-на нэкър. Чэркэзе бьра! Эз у қəwме мэ һатьнэ сэр we нете. вэки эм дьһа незики һэвбьн, бь-вьнэ қəwме һэв, тэ қиза хвэ бьди кьр'е мьн у мьн жи иди

бь һ'элалийа хөдө қиза хwэ дайэ көр'е тэ, қизе мә бьра бьвьнэ бәрделйе һэв. Дэ, Сьлое көр'е мьн жи жь Мәләка қиза тэ гәләки һ'эз дькә. Ви шөхөлида нэ эз зьраре дь-к'эвьм, нэ жи тө, бе қәлэнд әме қизе хwэ бьдьнэ көр'е һэв. Мәсәла щмаә'тейә дьвежьн "К'әләк шәкьр, мәлләк у се манат п'эрэ, хәләзбу чу,.. Һь, Чәркәзе бьра у хушка Чиле, фькра wэ дәрһәқа ве пьрседа чийә? Чәркәзе бьра. wәва ә'йанә, wәки бәрделити шәриә'та мьләте мә к'өрдада һәйә, бь т'әхмина мьн, дәрһәқа we йәкеда иди фькьркьрьн нәләзьмә, әw йәка буйә ә'дәт, к'әтийә нава мә.

* * *

Ду хәбәрда Ибраһимр'а дьләк пьш дери бе т'а-қәт, бе имдад у бе һ'әмде хwэ к'әт'бу чәрхе. Дьльк мина сәһ'әта жь һ'ьдуде хwэ дәрк'әти зу-зу дькьрә чьнгә-чьнг. тәе қәй бьгота әw чьнгин стәқр'андьна оде дьдә т'әр-бандьне у дьвежә: "Бәле, Кьһияз у Бәлге лайиқи һэвьн, жь һэв һ'эз дькьн, сәр һэв бунә бәнги, бьра һәрдө дьл бь мьразе хwэ шавьн, һәла зедайа сәр шаһьл у аһьле гөнде мә ве йәкер'а р'азинә, wан бьмбарәк у пироз дькьн, ле эз у Сьло? Әм нә лайиқи һэвьн, һ'әзкьрийе мьн һәйә. Әз жь Сьло һ'эз накьм, әw жи йәқин жь мьн. Ахьр, чь-ма wa дькьн? Нә щьмә'та мәйә к'өрда wәхтада готийә: „К'и орт'а дө дьле һ'әзкьри хәбәрдә, бьра ә'зизе бәр дьле wи бьмьрә,.. Гәло әw мәрьве р'унышти, we мәсәла щь-маә'та мә ньзаньн у йане бир кьрьнә? Дайика мьн, һажь әвинтийа мьн һәйә, ле гәло, әwe баве мьнр'а р'азивә? Чьма де у баве мьн ньзаньн, wәки т'ө кәси һ'әта ньһа жь бәрделитие к'ар нәстәндийә, әw дьле әвин жь һэв дьдә қәтандьне. Гәло де у баве мьн һақас тышти фә'м накьн?..“

Чэркэз к'этыбу нава мьтала, шар-шара ль н'элала хвэ дьн'ер'и, тэе бьгота, вэки эв р'азибуне жь we дьха-зэ, ле ви т'о шава хере нэдьстэнд, ду гэлэк фькрар'а Чэркэз гот:

— Ибраһим, т'о к'омева сэр ч'э'ва натьнэ, ле бэрделити тыштэки хэравэ, н'эта н'на т'о кэси жь we хер нэстэндийэ у бь we йэке ша нэбуйэ. Р'астэ, эз у т'о ве йэкеда хэрщ нак'ышинь, ле вэрэ т'о жь we йэке дэст бьк'ышинэ, тэ қиза хвэ дайэ к'ор'е мьн у эм бь ве йэкева мэсэле к'ота бькьн, чьмки.

Ибраһиме р'успи жь хэбэрдана Чэркэз шара д'ода нерс бу у гот:

— Н'эта н'на тэ дьгот, эз р'азн нэдьбум, ле н'на мьн қиз дайэ к'ор'е тэ, т'о архайин буйн. эре? Бьзанвэ, йа мьн у тэ жи нэв нагьрэ. Малавано, р'авьн эм нэр'ьн!

— Ибраһим, — Чэркэз гот, — вэйле э'щэк лек'эти! К'ор'о, агьр жь тэ дьбарэ, мэр'ьв нькарэ тэр'а хэбэрдэ. Нэла н'нэки бьсэкьнэ, эз жи к'олфэт у қэвме х'ор'а хэбэрдьм, бьшешьр'ьм, паше эзе шава к'отасийе бьдьмэ тэ, ви чахи к'ода дьчи, нэр'э!

Ду нэвалдана Чэркэзр'а, Ибраһим у дэста хвэва н'нэки дьле хвэда шабун у нэр кэс щий хвэда р'уньшт, ле Чэркэз у дэста хвэва дэрк'этынэ дэрва, хелэкэ х'орт нэһатын, дьһатэ к'ывше хэбэрдана ван дьреж дьк'шанд. Кьнйаз хвэ бэле гьртьбу" мьр'ьн у жийина мьнэ сэр Бэлгейэ". ле кэсэки нэр'азибуна Малэке бэр тыштэки н'эсав нэдькьр. Бистэке шунда Чэркэз у қэвме хвэва натьнэ щэм мевана у қайилбуна хвэ э'лам кьр'ьн. We шэва тари бэлгэ бэрделнеда кьр'ьн, дэнге бьмбарэк у пирозбуне бэр дэрге д'о мала дьһатэ готьн у бьһистьне. We шэве хэв нэдьк'этэ ч'э'ве Мэлэке, we чь дькарьбу бькьра, хвэ жи ньзанбу...

* * *

Звьстан бу, жь сэрме чэва дьвежыи ч'ьркэ-ч'ьрка
э'рд у э'смин бу. Дэшт, ч'яа р'аст, бэрвар, нэвал у бэ-
лэвэтиа т'эбийэте бь кьрасе чилицэрцашва хатьбу вэр-
гьртые. Дэ'вэт бу, дэ'вата бэрделиа бу. Говэнд бэр
мала гьран-гьран дьгэр'ян, дэнге шаваше нава хэве-
да шар-шара п'ел дьда, р'азibuна дэфчи у зөр'нэчи-
яа дьнатэ бьхистые. Бэр эваре бэрдели сийар кьрын,
хэспе бэлэнгаз нав we бэрф у қийамэта звьстанеда ави-
т'энэ шьриде, балгийе буке анин, буке бэрдели бэр мала
пэяа кьрын, бьрыэ пыш п'эрда. Дэмэке шунда, шьм'эте
дэстбь харьн-вэхарьне кьр., шайи бьмбарэк у пироз
лькьрын, гьлийе хэрэ қэнц сэр дэ'вата хэрдэ бэрдели-
яада дьбарандьн, ванр'а бэхтэварн дьхастын.

* * *

Ду дэ'ватер'а дэ дьл у чар ч'э'в бь хэв шабун. ле
дэ дьл у чар ч'э'в хэвр'а к'этьбунэ дэ'w у доза хэрт'ьми
Дэ р'ожа шунда, Мэлэк сэр канийа бьнэт'ара гонд х'эз-
кьрийе хвэр'а р'эви, ле гэло х'але Кьнийаз у Бэлге бу чь?

1967.

ИНСАФ ТЫШТӘКИ БАШӘ

Әзи шаһыл бум, бәр—сьмеле мьн т'әзә ху дабу, ә'мьре мьн дьгһиштә һ'әвдә сала. Мьн чәва дьвежьн һажь бае дьне т'өнәбу, к'еф—к'ефа мьн бу, әз жь хөде жи нәдътърсайм у мьн көлер'а бәле нәдъкьр, бәнгз-бәнгза мьн бу. Фәсла һавине бу, мале мә хвә дабунә ware ә'дъли. Гөл, ч'ич'әк, ч'ере мәхмәри, ч'йа у бани бәләкиава хәмьли бун, хөлина ч'әм у щәвька, бае һеньк һәвр'а қалбун, мәрвь һ'әвас-һ'әжмәк'ар бу дәмәке дьр р'унышта, вәста хвә һьлда.

Әм шаһьле зоме кәвьре феза мала р'унышьтбун, мә хвәр'а нәһәбәрәк, тамә дьлист, нышкева қур'ини жьн у зар'е зоме к'әт. Мә һәр тышт бәтал кьр, әм мина мәрве дин, жь щийе хвә вәшьнъқин, әм бь р'әв п'әбәржер бәрбь зоме чун, әм пе һ'әсийан, вәки дьжмьна Сиабәнде көр'ап көштиһә, ле әв бе һ'әйф нәчуйә. Чәнд сәһ'әта шунда щьмә'те мәйт'е Сибәнд ани мал ви, жьна, бука, пира сәрч'ә'ве хвә дьқәльшанд, гөлийе хвә же дькьрын, мера жи бьрао, бьрао, бьрао дьготьн! Бәйраде р'әш жи пешдәра конда, бь һ'әмде хвә һева бер'а дьк'әтьнә р'әқасе.

Се-чар сәһ'әта шунда мәлла ләпке п'атьсқә кьрбунә дәсте хвә, фәқийа жи ава гәрм сәр дәсте ванда дькьр, мәйт'е көр'әпе мьни Сиабәнд дьшушт, мәлләк жи сәр мәйтр'а сәкьнибу, һеди-һеди йасина қөрәне дьханд. Бистәке шунда мә әдәте кал—бава көр'әпе хвә дәфьн кьр, әм бь щьмә'ти вәгәр'йанә мал. Мер коне мәйи һ'әйштстунда р'унышьтн, к'өлфәт жи мала апе мьнда. Мәллә у фәқийа хвә дабунә феза гьшка, қөрән дьхандьн, р'әһ'м ль мьри дьһанин у паше щьмә'та р'унышти дьгот: „Р'әһ'ма хөде ль Сибәндвә, әм сәва ви корвьн, жь пышта мә

чу, бьра қәwm—псьмаме шийә саг'вын, хөде ве дьне кь-рийә, жь we дьне нәкә". Дә, вәхте жь зоме щинар у эле башқә һәвари дьһатын, һәспе Сиабәнд р'әшхәмьландь-бун, мера әв дәстк'еши хвә дькьр, пеш һәварийава дь-чун, вана ви али у вана жи ви али бьрао, бьрао, бьрао, дьготын! Һәла һьнәка ль сәре хвә дьдан, ле жь ч'ә'ве һәспе шийи зәрчал жи һесьр жорда дьһатынә харе, тәе бьгота әв щина хәйе хвә дькә.

Хеләке шунда, нан аниә бәр щьмаә'та р'унышти, ван нан хар, ду харьна нинр'а мәллә фатһ'ә да, щьмаә'те дуса р'әһ'ма хөде ль мьри дьһани у ду we йәкер'а һәр кәс бәрбь мала хвә чу. Се р'ожа шунда, чәва щьмаә'т дьвежә: "Дәве мьри, жь ахе дәрхьстьн... Мәллә, фәқи у т'әмамия қәwm-псьмаме мә конда р'уныштьбун, мәлул-мәлул бь һәвр'а хәбәр дьдан. Мәллә хвә һьнәки фьрь-канд, мьн те дәрхьст, вәки әв дьхазә тыштәки бежә у р'асти жи дәмәке шунда, ви гот:

— Гәли щьмаә'те, қәwm-псьмаме Сиабәнд, р'әһ'ма хөде ль шивә, иди әм һькарын ви вәгәр'иньн, қьраре шә-риәтейә йәк готи бь кәштьне, йәк бь ә'мьре хөде, йәк бь аве, йәк бь нәхашийе һәр'ә, һьһа п'ара бьре мә жи кәш-тын к'әт. Гәли мақула, өз дьһер'ым кәсәк вә дәрһәқа малхашкьрьна вида т'ө тышти навежә, нә ахьр, we дьнеда бона ви гөнәйә, гәрәке әм ә'сәйи мала ви хаш бькьн, аликида жи бона мә р'әһ'анийа жи гөнәйә, мә нә-дьнә гөнәк'аркьрьне, һә, фькра вә чийә?

— Мәллә, — баве мьн гот, —тө р'аст дьвежи, нә кә лазьмә, ле ә'сәйи лазьмә.

Чәнд дәқа шунда қәwm-псьмаме мә гьшк мәлләр'а р'азибун, мала Сиабәнд жь сери һ'әта бьни —зер'е мал, пәз, дәвар, чит, кон, авайи, фәрақ, хөли у һ'әта гезийе жи гьшк һ'әсав кьрын, бу чьл һ'әзар манати. жь вана п'ара әт'има, к'әлфәта мале, хер-херате ви дәрхьстьн у һ'әзар мант жи п'ара мәлла у мәчиде к'әт. Хенци we йә-

ке мэллэ сэр һ'име шэриэ'те, изна жына ши да, wэки мер
бькэ у йане жи сэр эт'име хwэ р'уне, эхтийарэ бь webу.

* * *

Һэла салэк жь кóшт'на Сиабэнд дэрбаз нэбубу, мал-
бавана бука мэ, чэнд шара һат'бунэ мала мэ, wэки қиза
хwэ бьвьн, ле баве мьн бук нэдьдае у т'ьме қасьде ван
вала пашда вэдьгэр'анд. Бука мэ Һ'эле зэ'ф бэдэw бу,
гэлэка ч'э'вбэрдабуйе, ле кэсэки тóрьш нэдькьр, wэки
пешда бе. Һэлбэт, чэwа дьвежьн, “пире к'упасийарбуйи,,
гэлэкбун, һат'бунэ щэм буке т'о шава хере нэстэндьбун,
дэрһэқа we йэкеда нэ кó т'эне баве мьн. ле т'эмамийа
қəwме мэ жи заньбун. Мэ т'ьме шавэк жь бука хwэ дьс-
тэнд: “Эзе сэр кóр'е хwэ р'унем, гоште пэза нер. мьн Һ'э-
рамвэ,,.

Бавэрэкэ сал у нивэк жь кóшт'на кóр'апе мьн дэрбаз
бубу, мале мэйэ ль зозанебун. Хут ноли р'ожа иройин те
бира мьн, хелэк жь шэве чубу, хэлқе зоме стэқьр'и р'аза
бу, т'эне шар-шара э'wтина к'элба, беньжандьна Һ'эй-
вин дьһат. Шэвэкэ сайи бу, мэрийа дькарьбу бэр р'онка-
йа һиве та дэрзиер'а бькьра, стерк жи ль э'смана п'эл-
п'эли бубун, тэе бьгота дэсте һэв гьрт'ьнэ дьр'эқьсьн, ша-
рана жи һьнэк стерк жь э'смин дьқэт'иан. лэз бэрбь
э'рде дьһат'ьн, у һэла р'еда э'мьре хwэ дьдьн. We шэва
к'ьбирда, баве мьн у т'эмамийа қəwме мэ мала апе мьн-
да р'уньшт'ьбун, бь һэвр'а сөн'бэт дькьрьн, мьн жи дьхаст
эз т'эви we хэбэрдана ван бьвьм. ле эз фькьрим, эгэр эз
лазьми ван бума, we гази мьн бькрана, йэқин эз нэ лазь-
ми ваньм у лэма жи гази мьн нэкьрьнэ. Мьн сэре хwэ
дани сэр балги, ле р'аст бежьм, эз бона we йэке һьнэки
һерс бубум, чэwа р'азам ньзаньм. Wэхтэке кóр'е апе мь-
ни Э'т'ар дэйн ль мьн кьр у гот: “Р'овэ, баве тэ гази тэ
дькэ,,. Дэ, баве мьн гази мьн дькьр, чэнд сэре мьн һэбун,

вэки мын готына ши нэқаданда, элбер'а мын к'ынше хвэ
ль хвэ кьры, бы перс бэрбь мала апе хвэ чум, мын со-
лам да хэлце р'унышти, ши нишани мын дан, эз р'уныштым,
эп'ещэ вэхт дэрбаз бу, кэси һэвал нэда, паше дэрэнг-
дэрэнг баве мын гот:

— Мала тэ ававэ, һэвале тэйә шаһыл шэв у р'ожа
бэр һ'эйишы, нызаны р'азан чийэ. ле тө т'еме эварда
дык'эви хэве, вэки дэйн ль тэ нэкы, тэйе бы р'ожа р'а-
зейн. Ишэв эварда эм вьра һэвр'а хэбэр дыдын, хьрмини-
йа тэйә, тө р'адзейн, навежи һэр'мэ ведэре, бе чь хэбэр
дыдын.

— Баво, эзи нэ һақаси жи хэварьм, — мын гот, — йа
дэда жи, вэ чьчых газы мын кьр у эз нэһатъм, йэқин һун
һэвр'а дьзкава хэбэр дыдын у нахазы эз һажь we сөһ'-
бэта вэ һэвм. К'эрэмкэ, эз бы хэдам, эз бэр э'мыре то
һазьрм.

— Лаво, — баво гот, — һэлбэт, дэрд у кэләкэ мэ жь
һэйә, вэки эм ве шэве һэвал дыдын. Вьра, қэвм у пьс-
маме мэйә р'унышти, гышк мын дыдынэ гөнэк'аркьрыне,
тэ чьма кэр'е хвэ назэвыцини у эз жи гылийе ван һька-
рьм р'эт бькьм. Бэте, эв р'астын. Кэр'е мын, вэхте тэйн
зэвашейә, лэзмэ эм тэ бьзэвышыны, к'и дьзанэ паше чь
бықэвмэ.

Хеләкэ хэрт нэ мын шавда, нэ жи мэрыве р'унышти
һэвалдан у тэе бьгота гышкэ һива хэбэрдана мыны, па-
ше мын гот:

— Бьбахшыны, эз хэламе вэ гышкэмэ, һэла нэ вэх-
те мыни зэвашейә. Вэ малхэраве Снабэнд г'эзэ дэфьн
кьрнийә, хэлце мэр'а чь бежэ, э'йбэ э'йб!

— А лаво, эз қорбана тэмэ, — баве мын гот, — мэсэ-
ла сэрәкэ һэма эвэ, һа, лэзк'этын лэзмэ. Шөкөр мэ
һ'эйфа хвэ дэшар жь дьжмын стэндийә, ши алида эмэ
сэрфьниазын. Бэрхе, шэри'эта Мэһ'мэд п'ехэмбэрда, эз
қорбана қануна шивьм у өса жи э'дэте кал у баве мэ

к'орда, зэ'ф фьрэйэ... Тө дьвини малбавана бука мэ, эв чэнд щарьн қасьде хвэ дьшиньнэ мала мэ, эм шана сэр стө ведьгэр'иньн. На жи навэ, лаво! Нэма шэрэ сэр мала к'ор'апэ хвэ р'уне, сьн'абннэ ль эт'име ви бькэ, йэкэ мина Н'эне жи we бьвэ жьна тэ. Бьра бука мэ нава дост у дьжмьнада нэчэ мер, сэрэ мэ бэржер нэвэ...

Вэхте баве мьн хэбэрдана хвэ т'эмам кьр, Н'эсавкэ э'лбэкэ ава бэлэкиайэ сар, сэр мьнда кьрн, зерини жи бь Н'эле к'эт. гьрйа... Мьн иди зэвта хвэ нэани, гот:

— Хөде we шэриэ'те сэрэ шэла мират' у шерап бькэ, чь қанунэкэ бекер у хэравэ... Мала шэ бьшэшьтэ, қэт мэри жьна апэ хвэ дьстинэ? Но ахьр, мьн шэр'а т'эме готи-йэ хушке у эм Н'эта ньна жи нэвр'а дьвэжьн, хушк у бьра. Гэло эва йэка йа қэбулкьрнэйэ? Шэриэ'та шэ, нэ т'ө шэриэ'тэ, вэхте we пер'а гьништийэ, эв гэрэке бьмрэ. Ирода бьра нане шэ у қэум-пьсмаптийа шэ ль мьн Н'эрамвэ! Нэма жь перса, эз шэшэве жь мал дэрк'этым у иди...

АХЬР СЭБЭБ ЧЬ БУ?

Сьвэ бу, р'ое п'энще хвэйэ шэмалдар т'эзэ дабу, сэр эрд у э'смин. Эв хелэк бу, wэки гар'ан у кэрийе пэз нав гонд дэрк'этьбун, бэрбь п'ашьла ч'йае феза гонд һьльдк'шйан. Гэлэк гонди р'йа орт'а гондда т'оп бубун у хвэр'а шьрин-шьрин хэбэр дьдан. Мьн пеш мале һьнэки кьрэ ньзаме, ав пе р'эшанд у мьн хаст бэрбь щьмаэ'та т'опбуйи һэр'ым, нышкева дэнге щинара мэйэ Гөле мьн т'эсэли бу, “Гьди имдаде бьднэ мьн, эви беинсафи эз коштьм... “Бь ви дэнги ва мьн зу хвэ мала щинаре мэр'а гиһанд у паше жи мэрьве нав гондда т'опбуйи һатьн, мэ Гөла бэлэнгаз жь дэсте ви гөри бь шур'эки хэлаз кьр. Һ'эмид дош бубу, мина шаптрике нэwэрэк бубу мерэки “че,, жь нава мэрьве бэрэвбуйи дэрк'эт у гот:

— Гэли дэр у щинара! Мьн гөнэк'ар нэкьн, эва сала дэһанэ, кэ зэwьщимэ, һ'эсрэта мьн дэнге зар'а вьр'ни-йэ, дэнге we гөһе мьнда бе. Щаньм, қазик, мэллэк, шехэк, тер'тер'эк, сэйидэк нэма, мьн эw қиза нэл'ака ленэгэр'анд, эз бежьм п'утэк, һун бежьн се п'ут ньвьшт жер'а кьрьн. Мэчит, зийарэт у дерэк нэма, wэки мьн ле нэгэр'анд, лиса нэбу тыштэки. Мьн қазанща хвэ гьшк сэр we хэрщ кьр. Дара кэ бэһре нэдэ, к'ер'а лазьммэ? Эв гавэж. дөдө, сьсе, эва тэлақэк, дөдө, сьсе сэр һ'име шэриэ'та Мэһ'мэд п'ег'эмбэр у қануна вийэ мөсөлмание ирода Гөла Мэмо де у хашка мьнэ, эзе һ'эта к'ынге бедунда бьминьм?

Мэрьве бэрэвбуйи ль готьне Һ'эмид шашмайи ман, ньзанбун чь щав бьдана нэһэқийа ви. Бистэке шунда, гондийе мэ Сэ'до бона we нэһэқийе зэwта хвэ нэ ани у гот:

— Һ'эмид, Һ'эмид, ақьле хвэ бэрав бькэ. Тө we мэсэ-

леда зэ'ф нәһәқи, тө иро бесәбәб йәкә ми́на Гө́ле бәрды́и.
Мала тә бышәвътә сәр тәда, жына тәбу, ниве мала тә к'ә-
да шейә, қәт нәбу́йа, тә әв шарәке быбра сәр дохтра, бы-
ра нәхашханеда р'аза, қәнщбу́йа. ле вәхте надьһатә
қәнщкы́рне, иди әв шөхө́ле тәбу. Ньһа тө қиза хәлқе бе
сәбаб бәрды́и у һәла дьхазы жы мал жи дәрхи? Мал ма-
ла хушка Гө́лә, к'ода дьхазы шьрда һәр'ә, бәлки гө́нә
тәдайә, нә Гө́ле дайә?

— Һәла бынһәр'ын, — Һ'әмид гот, — Сәйдо дьхазә
сәрк'артне ль мала мын у қазанща мын быкә, мале дьдә
жыньке. Демәк, мын сәре хвә данийә әрде, әре? Мал ма-
ла мынә, к'ода дьхазә, быра веда жи һәр'ә! Мын һақас
шех у мышайиқа гәр'андийә, ван тыштәк нәкырийә, де-
мәк дохтре ве қәнщкы́н, әре? Бо һун шәмскы́н, һуне дәр-
һәқа дохтрада қәт хәбәр нәдын, вә лит дохтра чәва Назе
қәнщкы́р да? Әва чәнд салә, әз бумә қәрт'әле бәр Гө́ле,
әзе бызәвьщым, һуне бывынын, вәки гө́нә мә к'әдайә?

Һ'әмид сәр һиме қьрара мән'көме, жы мал дәрк'әт,
мал-һ'ал, баг'-бахчә Гө́лер'а ман, чәнд мәһа шунда бә'са
зәваща ви гө́нд бәла бу. Дә гө́нд бу, һәрәке бы авазәки
һәвал льдан. Р'астә, Гө́ле р'оже пешын һыңәки чәтнайи
дык'ышанд, т'әнебуне зор дьдае, зәваща мер жи гәләки
һ'өкми сәр аләма ве дькы́р, бәр хвә дьк'әт у һәла шара-
на жи дьгьрийа у хвә һ'алар'а дьгот: “Ахьр, ви шөхө́ли-
да гө́не мын қәт т'өнәнә, чәва лазьмә мын қө́льхи ви, қә-
вьм у пьсмаме ви дькы́р, ле әви бәдбәхти мынр'а кы́р,
нав у һ'өрмәта мынр'а ләйист. пышта хвә да мын чу у әз
малда т'әне һиштьм. Бәлки һәма йа хер әв бу, йаха мын
жы ви хәлаз бу. Дә, тышт навә, хө́де вәкә дьле һәр кәси
быдә ви..., Гө́ле нә букәкә хәрав бу, гө́ндийа, дәр у щина-

ра гэлэки жь we h'эз дькьры, qэдьре we дьгьртън, чьмки
эw щинарэкэ башэ р'унэрэмэ h'элал бу, т'ьме к'омэкдарн
дьда дэр у щинара, ль дэште жи имдад дьда нэвалэ хwэ-
йэ хэвате. Чэнд мэй жь бэрдана we дэрбаз бубун, хастн-
йе we жи гэлэкбун, нэдьхаст мер бькэ. Дэ, h'эзкьрына
хэр мэрвьэки hэйэ, we гэлэк щапе бэфэйдэ жь h'эмид
дьстэнд, бэр тыштэки h'эсав нэдькьр, днса qьсми жьн бу,
эп'ещэйи h'окми сэр we дькьр, we жи дьхаст мер бькэ,
ле шэрм дькьр у бь фькра we. we нэдьхаст хwэ щара дө-
да бьдэ сэр зар у зьмана, ле р'а жь щапе h'эмид нэдьбун.
Гөле чар сала мер нэкьр, ле т'энебуне гэлэки h'окми сэр
we дькьр у дэстпебуна сала пенща, мер кьр, сала дөда
эwлэдэки көр'ин жер'а бу. Дэ, щмаэт бу, нэркэсэки бь
лэwnэки нэвал дьда у щарана hьнэк сэр h'эмид дьк'эн-
йан, ньвыште шех у мэлла дьһанинэ бира wи, нэла ща-
рана шэрм дькьр, wэки дэрк'эвэ нава гөнд, ле wэхте дэр-
дьк'этэ нава гөнд, нэw заньбу, кө h'эму алийава газн wи
дькьрын у дьготье: "Тэ дит...", Дор бэре хwэ дьһер'и кэ-
сэк нэльднт, wэхте сэре хwэ бэржер дькьр, днса эw дэн-
га wи т'эсэли дьбу у сэва we йэке жи, wи зэвта хwэ нэани
у жь гөнд...

Institut für deutsche Sprache

МЪРАЗЕ БЕ ДЫЛ

Ч'йае зозана Аг'маг'ане мина зынцира хэвр'а нт'бу-
нэ нунане, ши-шина тэе бьгота т'эбийэте қастэмэ бьр'и-
нэ, п'еше веда р'асте лэйланки хольқандийэ. шьрда не-
шинайа мэхмэри, кóлилке р'онгавази р'эвш дьда қэрэ-
фэте ван ч'йа. Ле к'олозе чилэ-қэрқашэ ч'йае Қэрэдэг'е
мэзын у ч'ук мина э'мама дурва дьхат'нэ ханекьрыне у
шарана жи ван кьрасе думане шордьгьрт у эш навда нэ-
дьхат'нэ ханекьрыне. Ле шэште һева бе дьхат, ба у думан
хэвр'а дьк'этынэ қал у шэнге, бе эмана думане дьбьр'и,
чэва гаванэк гар'ане бьдэ пешийа хьэ, к'ода дьхаст ве-
да дьбьр у ши чахи қэрэфэте ч'йа дьхатэ к'эвше у дьса
бэдэвийа т'эбийэтеда мина дарэ. қалэме бэжна ванэ
такр'ьһ'ани дьхатэ ханекьрыне у дьг'һиштэ э'смане.

Нава шэ шэнашина т'эбийэтеда, мьн ль бэрэка ч'йае
Қэрэдаг'е мэзын пэз дьч'еранд, кэрйе мьн ало-мало бубу
дьч'ерйа. Эз сэр кэвьре феза кэрйи р'уньшьт'бум, мьн шь-
рин-шьрин ль бьлуре дьхьст. Жь дэнге мьраме бьлурейи
хаш, нерийе чал һат бьнэт'ара мьнда сэкьни, шарана сэ-
ре хьэ дьһэжанд у тэ дьгот һ'эйване бе зари-зьман дь-
гот: "Т'эш, т'эш дэнге тэйи дьневэ, т'эме бьлура тэйэ зис-
вэ... Р'аст бэжым, һат'на нерийэ шэм мьн, ало-малобуна
пэзе кэрйе мьн, эз ша дькьрым, шэки эз бьлуре дьһа
р'ьнд лехьм у дэнге шэ дьһа бьдэмэ бьльндкьрыне. Эве
р'оһ'дарбуне Э'гите һэвале мьн, дэмэке жь бира мьн
дэрхьшьбу. мьн ньзанбу, шэки эзи т'энемэ, дьқэшьмэ
эваре дэ'ва зьраре бьдэ кэрйе пез. Жь һэбэта т'эбийэте-
йэ бэдэш, мьн хаст эз дэмэке ль бьлуре нэхьм у һеса-
вьм, ле нэдьбу, мьн дьса ль бьлуре хьст, нжа ве шаре мьн
қайде "Бэло лу- лу, лу, чало лу, лу, лу.. хьст, нерйи дьһа

сәре хвә бәрк' дһәжанд, дәнге зәнгьле стуге ви бәрәка ч'йе дһһнговт, һәма we дәме мьн сәре хвә бһльнд кьр, ль кәри пһнер'и, дит, wәки Ә'гитә һәвалә мьн, өсә дьр'әвә, өсә дьр'әвә, һһндьк дьминә дьле ви быт'әдә. Мьн дәст жь лехьстына бһлуре к'шанд, ль бәза ви т'әмашә кьр, мьн дьле хвәда дьгот "хөде тә бь херки, чь ви зьлами қрәвьмийә, wәки әw wa дьбәзә?.. Әз жь щийе хвә р'абум, һһнәки пеш wива чум, wәхте әw незики мьн бу, бе сәлам у сәбах, бь щур'әки мьнр'а гот:

— Мьзгина мьн, мьзгина мьн, мьзгина мьн бьдә!

— Мьзгина тә сәр сәра у сәр ч'ә'ва, — мьн гот, — кә-р'о чь қрәвьмийә? Әва иро дә р'ожьн, тә әз т'әне һиштьмә у чуйн, навежи гәра пәз қьр'кьр, һәвалә мьнн бьрчийә, т'ийә, чь һ'әвал һатийә сәре мьн, қур'ә-қур'а тәйә, мьзгине жь мьн дьхазн! Дә нәwхеро, бежә бе тәйе чь мьзгине бьди мьн?

— Ч'ә'ве тә р'онкайн, и... шәв, и... шәв баве мьн, чәнд мер у чәнд жьнава чунә мала баве Гәлизәре, әw мьнр'а хастьн, ле беинсафе баве we қимәтәки зор дани сәр пьш-та we, баве мьн жи сәва хатьре мьн, на-на нәкьр у дәзма-ла мьн пәда кьр. Дә ижа мьзгина мьн бьдә, дино!

— Мьзгина тә сәр сәра у һәрдә ч'ә'ва, — мьн гот, — ле...

— Кәр'о, тәйн дини, һари, тә һ'әшиш к'шандийә, — Ә'гит гот, — ижа "ле..", — йа тә чийә?

— Әһ, Ә'гит, Ә'гит, мала баве тә бьшәwьтә, тә же һә-р'и, — мьн гот, — кәр'о нә щәм мьн у тә лавька һ'әзар щари дьгот, wәки Гәлизәр жь Сьмко һ'әз дькә, чьма тә әw хәбәрдана нәдьбьһист, тә сәре хвә кьрә нава мьж-думане? Баве we беинсафити кьрийә, хастьна кәч'ьке һ'әсав һьлнадайә. Қәрба, нәхәйндә чәwa щьмаә'та дьвежә "р'әжа бист у йәкевә әwe...."

— Һәлә һун мьн ви гәдәйи мезәкьн, —Ә'гит гот, — чь дьвежә? Әз сәре тәкьм Гөлизәр иди жь бәр п'әнще мьн хәлаз навә! Хөде сәре мьн қорбана баве мьнкә, қимәте кәч'ьке нәг'д да баве we, иди чь дьхәзи?

— Дә, мьн тышт нәгот, Ә'гит, — мьн гот, — “бьмба-рәк у пирозвә, һунә т'ер көр' у қиз, мале дьневьн....”

А өса бежә, —Ә'гит гот, —әз һ'әйрана тәмә, хөде бәхтәки бь готьна тә бинә сәр тә у әм дә'wәта тәда р'ьнд бьлизьн у к'ефкьн.

— Бо, әгәр хөде бәхте минани бәхте тә бьдә мьн, — мьн гот, — бьра қәт нәдә, чьмки...

— Бо wәләәһ, бьләһ, сьма wәләһ, — Ә'гит гот, —тә лап ақьле хwә өнда кьрийә, мьн һ'әта иһә һәwзаньбу тә көр'әки ақьли, ле...

— Дьвә жи, — мьн гот, — Ә'гит, Ә'гит...

Әw чәнд мәһбун, к'еф нәдьгьһиштә к'ефа Ә'гит, чәwa дьвежьн, ви п'ьфи ә'сманә дькьр, һ'әч'и щара дьчу мала хәзуре хwә қимәте пәзәке хәрщ дькьр, ле бь сальха щарәке жи бежи ви у Гөлизәре бь һәвр'а хәбәр нәдабу, ле әви әw йәка бәр тыштәки һ'әсаб нәдькьр, һәвалә хwәйә незикр'а готьбу, wәки “хәйсәте қиза гьшка өаснә, һ'әта әwә мала баве хөднә, өса наз у туза дькьн, ле wәхте дьчьнә мала мере хwә, дьк'әвьнә капе хwә у һәр тыштир'а қайл дьбьн... Һәлбәт, чәwa әз у өса жи һәвалә мәйә ма-йин сәр wан готьне Ә'гит дьк'әнийан у мә һазьхийә хwә бь ви дьһани.

13—14 мәһ жь wәхте дәзгиндарийә Ә'гит дәрбаз бу-вун, тә'ләбәхтр'а зоме мә диса хwә дабунә зозана Аг'ма-г'ане, мә диса т'әвайи шьванти дькьр. бь сальха, мала баве ви һазьрийә хwә дитьбу, wәки панзе бука хwә бь-вә, бәр дәф у дә'wәта көр'е хwә шавьн. Р'ожәкә фәсла

навине бу, мэ кэрийе хвэ бэрдабу бэрэка ч'йае, кӧ жед'а Шэмо дьготын дьч'еранд, бэрэваре мэ пэз бэрбь зоме дь-
хани, вэхте мэ незикийн ль зоме кьр, кур'э-кур' к'этьбу
зоме, мэ чьқаси незикайин ль мала дькьр, эвқаси дэнг
р'ьнд дьһатэ бьһистьне. Мьн дит Э'гит ньшкева бь к'ӧлма
да сэре хвэ у бэрбь зоме мина карьке хэзала чьвт кьр,
эз һьнэки пе к'энийам, мьн гӧне хвэ ви ани у мьн гот:

— Э'гит, кера тэ кьр, бьмбарэк у пирозбэ, һунэ-бэхтэ-
варвын, сэр балгики кал у пирвын, ле мьразе бе дьл, т'ь-
ме...

1971

Institut kurde de Paris

БЭРАНБЭРДАН

Қәўмандыне зар'өтийе, т'ө вәхта жь бира мәрийа дәрнайен, чәва бьрадар һ'эта к'өтасийа ә'мьре мәрийа-р'а һәвлатийе дькьн: вәхте мәри дьк'әвә чәтнайе, йане жи вәхте сөһ'бәте; әлбер'а те бежи бәр тә сәкьнинә у тә мәшбур дькә, вәки тә дәрһәқа we йәкеда қьсә бьки. Т'әх-мин сала 1932-а бу, әм малева ль мәнт'иқа Шавлика (АР'СС Нәхчыване) дьман, ыьр вәкә данздәһ гөнде к'өрда дьк'әтһнә нава we мәнт'ице. Гөнде мәр'а Қорхмәз (Бетьрс), гөнде Шәмойа жи дьготһн. Алйе һәбунеда, һ'але мала мә нә хәрав бу, вәкә дө сәмәр пәзе мә, һ'эта һ'әвте—һ'әйште га, ч'еләк, ногһн, бәрға, танә, гольк, бьщә'ниава вәкә дәһ һәспе мә жи һәбун.

Әрде мәнт'иқа Шавлика гәләки бь шор', гәнгәз, һ'әвшан у шәпал бу, паиза вәхте бэранбэрдане. к'е пәзе хвә башқә дьч'еранд, заньбу чьқа ми, бәрдир у бәрхе ви һатһнә бэран, чьқас стәвьр манә. Йа сәрәкә әв бу, вәки гәләк ми щевн дьзан у ләма жи ван гөндада бубу ә'дәт, һәр кәси пәзе хвә һ'эта вәхте бэранбэрдане башқә дьч'еранд у паше пәзе хвә т'әви кәри дькьр. Чәва гөндийе мә у өса жи мала мә, һәла ль зозане һ'әвт бэране қәрд, чәнд бәрдыр у пенц-шәш бәрхе фә'лә р'ьнд, т'әви бәрхе малейә жь данабьр'и кьрын у мын һ'эта паизе бәрх у бэран дьч'ерандьн, паше кәке мын р'әһ'мәти бәрх дьбьр'ин, т'әви кәрийе пез дькьр, ле ч'еранльна бэрана у бәрхе мака хвә зьвьр'и, дуса һива мынва дьман. Әр'аст бежьм, мала мә әз бьшкуруи һ'әсав дькьрьм, ле чәва дьвежьн дәсте мын дар гьрт, мын жь ч'ерандьна һ'әй-вин һ'әз нәдькьр, сәва we йәке жи әз гәләк щара һатһ-мә к'өтане, әз қөрбан у һ'әйрана зар'е дәр-щинара дькь-

рѳм, нѳѳр' мѳн дѳкѳрѳн, ле тѳштѳки н'ѳкми сѳр мѳн нѳ-
дѳкѳр, хѳйсѳте мѳн нѳдѳда гѳнѳстѳне. нѳла бѳна ви хѳй-
сѳте мѳн, щѳрѳна щѳнѳре мѳ жѳ сѳр мѳн хѳбѳр дѳдан у
дѳготѳн: "ѳ'вдѳлр'ѳн'ман, кѳр'е тѳйи бѳйт'ѳйѳ, ѳв тѳ вѳх-
та тѳр'ѳ бѳшкуртѳйе накѳ...", Малда т'ѳне кѳльке мѳни
р'ѳн'мѳти алийе мѳн бу у пѳшта мѳн дѳгѳрт, вѳки дѳне т'ѳ
кѳси. Дѳ, кѳке мѳн ит'бѳра ч'ѳрандѳна бѳрѳна жѳ мѳн
нѳдѳнѳни, ле ч'ѳр-нѳч'ѳр, дѳса нѳва мѳнѳва дѳнѳшт. Дѳ,
ѳз жѳ, ѳз бум. Қѳрѳз, н'ѳта бѳранбѳрдѳне мѳн кѳлзѳки
бѳран дѳч'ѳрандѳн, вѳй ль ѳе ч'ѳрандѳне.

ѳм жѳ зѳзане дагѳр'ѳнѳнѳ гѳнд, ч'ѳрандѳна бѳрѳна
дѳса стуйе мѳнда мабу. Ль гѳнд нѳмбѳри зѳзане, хѳвѳта
мѳн нѳнѳки нѳса бубу, чѳмки ѳз дѳчумѳ мѳк'т'ѳбе, н'ѳта ѳз
жѳ мѳк'т'ѳбе вѳдѳгѳр'ѳнѳм, ѳн'ѳщѳ вѳхт дѳрбѳз дѳбу, пѳше
мѳн бѳран бѳрдѳдан, нѳнѳки бѳнѳйѳа гѳнд дѳч'ѳранд, зѳ-
р'ѳр'ѳ дѳк'ѳтѳмѳ лақѳрдѳйѳа, пѳше мѳн дѳданѳ пешѳйѳа хѳвѳ,
дѳнѳни мал, мѳнѳи дѳгѳртѳн, вѳки қѳр'навк'ѳтѳйѳа щѳки
нѳсѳкѳнѳн, сѳре хѳвѳ нѳлтѳнѳн, дѳчѳн, лѳма мѳн зу анѳнѳ,
ж'ѳлфѳте мале, хѳнщѳи кѳко, жѳ мѳн бѳвѳр дѳкѳрѳн. нѳла
щѳрѳна кѳлкѳ мѳн, сѳва мѳн сѳр бѳвѳ мѳнда нѳрс дѳбу у
дѳгот:

— Кѳр'ѳ лаѳѳ, тѳ жѳ ѳ'ли хѳрѳ, чѳ же дѳхѳзи ѳва
40-45 салѳ, анѳѳах ч'ѳѳе мѳ ви к'ѳтѳйѳ? Т'ѳ зѳ'ф бѳки, ѳз
у кѳр'ѳ хѳѳйе жѳ тѳ щѳнѳвѳн, нѳ ...

Вѳхте кѳке мѳн дѳчу щѳки, ви шѳрѳт мѳн дѳкѳрѳн,
щѳрѳна жѳ сѳр мѳнда нѳрс дѳбу, бѳстѳке жѳ мѳн дѳхѳйѳн-
дѳ, пѳше ѳз мѳч' дѳкѳрѳм, дѳдамѳ сѳрѳвѳхткѳрѳне, вѳки
вѳхте бѳранбѳрдѳне нѳндѳк мѳйѳ, ѳѳаха мѳ жѳ тѳ у ѳа тѳ
жѳ жѳ ч'ѳрандѳна бѳрѳна ѳе хѳлазѳвѳ.

ѳз р'ѳст бѳжѳм, мѳн р'ѳже бѳранбѳрдѳне дѳжмѳртѳн,
ле тѳе бѳгѳта р'ѳжѳк сѳр мѳн дѳбу мѳнѳке. зѳ'ф чѳтѳн сѳр
мѳнр'ѳ дѳрбѳз дѳбун. Дѳ, ч'ѳр-нѳч'ѳр гѳрѳке мѳн дѳз бѳ-
кѳра, н'ѳта р'ѳжа бѳранбѳрдѳне. Р'ѳспѳйѳе гѳнд т'ѳме бѳр-
ѳвѳра бѳрѳѳѳи нѳѳа гѳнд дѳбун, хѳр'ѳ сѳн'бѳт дѳкѳрѳн у

аг'рийе хэбэрдана ван дьһатэ сэр фэсьла зьвьстане, һ-
нэка дьгот: "Исал зьвьстане зу бе, гэрэке эм бэрана дэ-
рэнг бэрдьнэ мийа, вэки зьвьстане ми жь қәвэт нэк'эвн,
сэг'эл т'элэф нэвн.....", һьнэка жи дьгот: "—Исал зьвьста-
не дэрэнг бе, гэрэке эм бэрана зу бэрдьне, вэки бэрхе
мэ вьр'ни нэк'эвн, кэ эм һавине сэг'эле хвэ бь готьна хвэ
бьфьрошн..." һэр йэки бь шур'эки хэбэр дьда, ижа орт'а
ванда һ'ощэт пешда дьһат, нава аһьлада р'успийе өса
һэбун, вэки сал һ'эсав дькьрн, сэр фьлан тышти хьтм
дывэ, фьлан сал сэр фьлан тышти у аг'ри дьһатн сэр
зьвьстана ве сале дьсэкьнини у гьшк дьһатнэ сэр ши қь-
рари, вэки исал зьвьстане хаш дэрбазвэ гэрэке бэрана
зу бэрдане кэ сэг'эл вьр'ни нэк'эвн. Һэлбэт, эз жи бь
ши қьраре вани пашинр'а шабум у чэва дьвежьн п'эр'—
баске мьн т'өнэбун, кэ эз бьфьр'йама, вэки йаха мьне жь
ч'ерандьна бэрана хэлазбуйа.

Р'ьнд те бира мьн, р'о нава гоньда диса р'успи бэ-
рэв бубун, эз жи чум, дури ван сөкьним, мьн гөһе хвэ дь-
да сэр һэвэлдана ван, ван қьрар кьр, вэки сьве на дөс-
ва бэрана бэрдьнэ нава мийа. Бэранбэрдан нава шьмаө'-
та гонде мэ у өса жи йа шинарда э'йдэко мэзын дьһатэ
һ'эсавкьрне, ве э'йдер'а „э'йда дэвлэте у р'ьсқ“ дьготн.
Гонди бона дэрбазкьрна ве э'йде чэнд р'ожа пешда
дьчунэ бажар'а, мэрк'эзе нэһ'ийа бона бэране хвэ р'энге
сор, қич'ьк, һешни гэвэз, дарьке тэ'өсейэ мэзын у ч'ук,
дэсмале һ'эвтр'энг, п'охьк, зэнгьл бона пери у бэрана
к'ьр'ибун, кэванийе мала шэва бэранбэрдане һьндьки р'а-
дьян, шэв к'адэ, быши, һ'эвлэ, мьрт'охэ һазьр дькьрн.
Дйа мьн жи ве шэве р'анэза, чь кэ лазьм бу, һазьр кь-
рьбу. Қэрэбэрбанга сьве п'элава бьрншэ сэр к'ьшмыш,
иди бэроша мэйэ мэзында дьк'эльжи. Кальке мьн баве
мьн зуда р'абубун, дэй ль мьн кьрн, эз жи һазунга р'а-
бум, мьн сэре бэране мэйи кэли сори чэнд мэг'ли гьрт,
кэке мьн бь чар р'энга пышта ши нэдьшанд, зэнгьле һэри

мэзын у дарьк авитэ стуйе ши, паше һ'эвтр'энг стөрийе ши аланд у гьреда, дэстбь нэцьшандьн у хэмьландьна йе майин кьр, һ'эта ши чахи дйа мьн һ'эвлэ, быши, к'адэ, мьрт'охэ кьрнэ бөхчэки, нан у п'элаш жи нава сьвьрэкэ мэзында гьреда, кьрэ хөрщька һэспе, кэке мьн хөрщьк т'эр-куйа һэспева гьреда, кальке мьн һэспе нер сйар бу, да пешийе, мьн у кэко жи бэран данэ ду ши, р'ева эм р'асти гэлэк гөндийе мэ һатын, ван жи бэран дьбьрьн, кальке мьн у вана эйда һэв бьмбарэк у пироз дькьрын, һэвр'а мал, р'ьсқ, дэвлэт, саг'и у сьламэти дьхастьн.

Р'о иди к'этьбу қаме хвэ, мэрьвар'а қэй ша дьбу у тэе бьгота эш жи we эйда шьмаэте бьмбарэк дькэ. Wэх-те кэрийе мэ дурва бэран дитьн, к'алэк'ал бь кэри у бэ-рана к'эт, бэран бь р'эв бэрбь мийа чун у ми жи бэрбь ван һатын. Кальке мьн һында кэри жь һэспе пэйа бу, шьван бона бэранбэрдане бьмбарэк кьр, һатэ р'уйе ши. Нэр гөндики мэ бь эшқ у ша бэран бэрданэ мийа у бь ванр'а ша дьбун. Ду we йэкер'а, һэр кэсэки wэкэ қэwата хвэ һында кэри сьвра хвэ вэкр, бэре э'wльнин гази шь-вана дькьрын у паше щинаре хвэ т'эклифи сьвра вэкрн дькьрын, таште дьхарьн. дйса һэв бьмбарэк у пироз дь-кьрын, һьнэки бь бэран у мийар'а ша дьбун, паше һэр кэс бэрбь мала хвэ дьчу.

We р'ожеда йаха мьн жь ч'ерандьна бэрана хэлаз бу, те тьрсэ дьле мьнла бу, wэки бһаре мийе бьзен, чэwa ль гөнд у оса жи зозане гэрэке эз сэг'ла бьч'ериньм. Мьн дьле хвэда дьгот: „Н'эта баһаре жи өмрэкэ, дьвэ эз ши чахи һэр'мэ Р'эwane, техникума к'өрдада бемэ қэбулкь-рьне у....”

Р'ӘШЕ

Мысто жь хэвате һ'эз нэдькър, қәўым-псымама чьқаси жер'а дьгот, ви һьндьк дьбьһист, т'эне йа хвэ дькър, бь һ'эсаве мала баве хвэ у бь к'эда ван дьжйа. Баве, бьра, де дит, вэки мина тьр'але Бэг'дае хвэр'а дьгэр'э, малда тыштэки накэ, щьг'аре сэр щьг'аре дьк'ьшинэ, со-қаде гонд дьпивэ, вэخته бьрчи дьвэ, те мал, лев ле дь-һэжэ, э'мьри сэр к'олфэт дькэ, те бежи т'эзэ жь хэвате һатийэ, вэстнайэ у дьхазэ хьрэкэки ч'ьвьр бьхьэ, вэки вэста ви дэрбазвэ. Дэ, к'олфэте мале — де, бук, хушк хатьре ви нэдьк'этын, жер'а хьрэкэки шьрин че дькьн, дьдане, дьхар, дэсте хвэ т'эмьз дькър, р'азибун э'лам нэдькър у дэрдьк'этэ дэрва, диса дэстбь "сэйранга,, хвэ дькър.

Мэрьве хэватчи жь ван мэрьва һ'эз дькэ, йе р'ьнд дьхэвьтэ, бь к'эда хвэйэ һ'эла дьжи, хер у шэр'а щинарада дьсэкьнэ, к'омэке дьдэ ван, ле Мысто? Мысто чэва к'олфэте мала хвэ у өса жи дэр-щинар дэвса тыштэки һ'эсав нэдькър, сэламэкэ қөр'и жи нэдьда гондйа, а лэма жи гондийа бэре сэва хатьре баве ви, қәўым-псымама эв кьрьне ви бэр тыштэки һ'эсав нэдькърьн, қэдьре ви дьгьртьн, ле вэخته дитьн тыштэк жь ви дэрна-к'эвэ, чэва дьвежьн хенщи хвэ, керн к'эсэки нае, ван жи эв дэвса бэнда һ'эсав нэдькър, дьзкава бь ви дь-к'энийан, нае ви данибун "мьвтэхөр... һьнэк дэр у щинара, баве ви, қәўым-псымаме ви дьданэ гонэк'аркьрьне, вэки эвана пешийа мьфтэхөрийа ви нагьрын, у лэма жи хэйсэте ви р'о бь р'о хэрав дьвэ у һеди-һеди жь шерга мэрьвайе дэрдьк'эвэ.

Һэлбэт, нава we хэбэрдана гондийада р'асти һэбу,

ле эвана һала һажь пе т'өнэбун, wэки к'олфэте мале, малда чэва дьвежын р'оһ'е һэв дьхарьн, т'ьме Мьстода дьготьн. ле нэдьбу тыштэки, гөһе ви дьк'эт у алийе дьне-р'а дәрдык'эт, қэт бәр тыштэки һ'эсав нэдькър. Де у баве шийэ бэлэнгаз чубунэ щэм малла, шеха у тер'тер'а гэлэк ньвьшт у к'аг'аз жер'а кьрьбун, эw жи нэбубу тыштэки. Щарэке Фэтое бэлэнгаз дәсте ви жь э'рд у э'сман дьқә-тә, мина масийе ав сәрбьр'и, дьк'эwэ нава мьтала, гэлэки дьфькьрә, һындьки, тө р'йа нькарә вэбьжерә у аг'ри те сәр we нете, wэки р'ожэке һәр'э газьне хwэ бь Э'лое р'успие гөнд бькә, бе эw чь р'е пешийа ви дьхинэ. Фэтое бэлэнгаз р'ожэке, ду хэвате р'аст дьчә мала Э'ло, гази ви дькә у һәрдө бь хэбәрдан дьчьнэ чыгыле феза гөнд, р'удьнен у Фэто дәрде хwэ бәр ви вэдькә.

— Э'лое бьра, дә эм щинаре һэwэ кал у баваньн, хер у шәр'а мә, дәрд, көле мә йәк буйә, эм шөхөле һэwэ шайеда жи мина бьра сәкьнинә. Эз ньһа к'этьмә чэтнайе, чэва дьвежын к'этьмә нава ч'эмәки баһарейи гөр' дьхә-ньқьм, дәсте мьн быгьрн, мьн жь мьрьне хэлазкьн, эз қөрбана көр' у қизе тәмә!

— Фэто, Фэто, хөде т'ө чэтнайа нэдә, — Э'ло гот. — чь буйә, чь қәwьмийә, һала мьнр'а бежә, эзе паше wәкә қәwәта хwэ к'омәкдарийе бьдмә тә, эгәр қәwәта мьн жи нөгьһиже, эзе жь гөндийе мә имдаде бьхазьм...

— Э'лое бьрадар. — Фэто гот, — мала мьн дури сәре һәрдө көр'е мьн шәwьтийә, Мьсто же чуйә, Бьра, п'ьр'и һындьки һ'өрмәта кал, баве мьн у мьн жи чэва нава гөндийе мәда у оса жи гөнде щинарда һәйә, ле эва гәде мьн, р'о бь р'о һ'өрмәта мьнр'а дьлизә, эз нава хәлқеда кьрьмә шьләки сор, гьшк сәр мьн дьк'әньн, қәрфе хwэ бь мьн дькьн. Э'ло, иди мәлләк, шехәк, ошахәк, мәчитәк, дерәк нәма эз у һ'әлала хwэ нәчуне, мә жер'а ньвьшт у к'аг'ыз жи кьрьн, нәву тыштэки у к'омәк жи нәда. Эгәр эз бежьм. жь эқьл сьвькә, р'аст нинә, нә йе кōштьнейә, эм

йаха хwэ у гондийа же хэлаз бькьн. Дэ шэгэрэ, мэрв
нькарэ бе инсафтийа бса бькэ. Н'эта ньһа жь к'исе ма
дхбэ у бэр'эдайи дьгэр'э, жь сыпи-р'эше дэсте хwэ нэ
мал, нэ жи дэрва надэ тыштэки. We р'оже щинаре мэйи
Эвдо шьк'йате хwэ бь мьн кьр, wэки орт'а wi у хёдеда
кёр'эки шийи сал у ниве һэйэ, дэвэр'уйа дьк'эвэ эрца
к'елэка р'е, эw жи wьр'а дэрбаз дьвэ, qэт т'алаша wi
нинэ, бэхте шир'а қизька щинара wi дэрте у дьвинэ, wэ-
ки гэдэ дьхэньqэ, дьр'эвэ дьг'ниже, гэдэ хэлаз дькэ, кэ-
ч'ьк гази Мьсто дькэ у дьвеже: "Бьре Мьсто, нэ бэр ч'э'-
ве тэ гэдэ дьхэньқи, тэ жи к'елэкер'а дэрбаз буйи, чьма
тэ нькар'ьбу гэдэ дэрхьста?... Эw гьли qэт һ'окми сэр
wi накэ, шава we надэ у дьчэ. Шаньм, шай меда, һэла
нахэвьтэ, бьра нэхэбатэ, ижа һ'обе қизе щинара диһар
дькэ. Wэва э'йанэ, ма шарэке зэwьшанд, эw жи букэка
мина Фате, ани. Qэт мэхэке жи хайи нэкьр у бэрда. Дь-
вэ ньһа тэ бежи чьма бэрда? Дё-се р'ожа ду дэ'wэтер'а,
мыле кэч'ькеда гьрт, гот: "Һ'отёл-мётёл гэрэке тэ бьхэвь-
ти, п'эра қазанщ бьки, п'эре р'оже р'ожеда бьстини, бьди
мьн, wэки эз хэрщкьм, мьнр'а п'эрэ лазьмып, п'эрэ...,
Шаньм, хёде бэле бьдэ wi, ма кэч'ьк шандэ хэвате р'о-
же дё-се манат льдайе, wэки бежэ һэде мьни р'ожейэ,
эw жи қэбул нэкьр, "эw һьндькэ, гэрэке тэ р'оже дэһ
маната бьстини,.. Дьвэ тэ бежи, эw дё-се манате кэ кэ-
ч'ьке дьда wi, чь дькьр? Чар-пенщ р'ожа п'эрэ бэрэв
дькьр у паше дьда шэрав, араq дьһани мал, вэдьхар,
кэч'ька бэлэнгаз дьк'отта, мьст-мэх'эл дькьр, эм бе һ'өрмэт
дькьрьн, һэла щарана эм жи дьк'отан. Эм тьрса wi п'э-
ра малда хайи накьн, чи ма һэйэ, мале щинаре мэданэ.
А ма дит, wэки эw жьне хайи накэ, ма қиза хэлде шандэ
мала баве we, ньһа буйэ гөр-агьр бь ма к'эгийэ... А
сэва ве пьрсе, эз һатьмэ щэм тэ, wэки тэ р'еке пешийа
мьнхи. дэр у щинар жи чэва дьвежьн һэстуйе мьнда аве
вэнэхён...

— Фэто шан, — Э'ло гот, — мэ гондийа тō, эвләдә тә, қәшме тәйә незик дыда гонәк'аркырыне, вәки чьма һун дьзгина кōр'е хвә нак'шиньн, ви һини хәвате у шōхōл накьн. Мә һәвзаньбу, һун п'әра т'ьжи щева ви дькьн у ләма жи эв оса дькә, ле хазма ван пеле пашьн, эв вәдхōә, сәрхаш дьвә, һәла хатьре гондийа жи дьк'ә-вә. Вәләһ, мьн дьхаст дәрһәқа we йәкеда бь тәр'а һәвалда, ле п'ак бу, кō тō бь хвә һати. Бәле, р'асти жи тō дьхә-ньқи, готи әм тә жь ви дәрди хәлаз бькьн. Тō р'аст дь-вежи, әви нәй динә, әм бавежнә мала дина, нәй нәхашә, әм бавежнә нәхашхане, бәлки кōл тек'әвә мала тә, Мьсто хōр'а бьвә, чәва йаха тә у оса жи йа щинара хәлазвә. Эв тыштәки хәрав жи накә, вәки әм бьднә гьртне, чәнд сала р'уньшта, бәлки йаха мә хәлазбуйа у бьһата сәр һ'ьше хвә. Йа ви т'әне тьр'алти у мьфтәхōрийә, гәрәке әм ви жь we р'е дәрхьн, бәлки бе сәр һ'әмде хвә. Эз т'әне дькарьм тыштәки бькьн, әзе эваре һәр'мә шәм сәдыре колхозе у бежмеда, сәдыре ә'зиз, әм гьшк колхозваньн, чьма гәрәке гонди гондити бьхәвьтә, ле Мьстое Фэто дәсте хвә техә щева хвә, вази-вази нава гонд бьгәр'ә, шаһьле мәйә майин жи бьдә хәравкырыне, зәлме-зәлаләте бина сәре мала щинре мәйи Фэто. Т'әне плаца мә эв йәк мәйә, ле эз т'әхмин дькьм бәлки бьвә тыштәки, бьра а мьри сәр дьк'анчийе гонд жи бькә шәрав у арде нәдә ви, хенши we йәке, т'ō р'йа башқә т'ōнә.

Э'ло у Фэто һәвр'а р'әзи бун, Фэто р'әзибуна хвә э'лами ви кьр. Э'ло эв да сәрвахткырыне, вәки дәр у щинара һ'әта ньһа гонәк'ари тәда дьгьртьн, ле ньһа гōне вә кәсәки т'ōнәнә, гонә-гōне ви нәвхерийә, бәлки әм биньнә сәр р'йа һәқ.

Сьвәтьре сәдыре сәрвертийа колхозе гази Мьсто дькә, гәләкн бь шир'а хәбәр дьдә у дьвеже:

— Мьсто, дьвини, вәки колхозчане мә гьшк дьхәвь-

тын, һәлә һавине зар'е гыр жи к'омәкийе дьдынә колхозе, вәки шөхөле мә пешк'әвә, ле тө нахавьти. нә к'аре дьди мала баве хвә, нә малһәбуне, мьвтәхөрийе дьки у дьхази шаһьле мә жи жь р'йа һәқ дәрхи? Мәрве мьвтәхөр щийе ви нава мәхлуқәтийа мәда т'өнә, хенци we йәке мьн бьһистийә, вәки ван п'еле пашьн, тө вәдьхи, сәрхаш дь-ви, һ'өрмәта гөндийа дьк'әви, тө дьзани щийе мәрьве өса к'идәрә? Де у баве тө зәвьщандьн, қизәкә башә хәват-һ'әз тәр'а анин, вәхтәке щәм мә хәвьти, хәрав жи нәд-хәвьти тә һәрр'о дьк'өта, зоре жь мал дәрхьст, әва жи гөнәк'арийә, готи мә ви чахи тө бьдаин мән'кәме, ле мә бахьшандә к'өлфәте мала вә. Лаво. әз жи гөндийе вәмә, тә аншах дәрсхана һ'әвта бь щур'әки т'әмам кьр, хандьна тәйә бьльнд т'өнәнә, вәки әз бежьм, п'еше тә һәйә, бь п'еше хвә бьхәвьти. Йа р'аст, әз тәр'а дьвежьм, гәрәке тө сьведа мәр'е һьлди, т'әви авделийа р'әзе тьр'йа авди у хәвате башқә бьки, әгәр на, ви чахи жь хвә бь-хәйидә, бәсә бәр'әдаин нав гөнд бьгәр'и?!

Һәлбәт, готьне сәдьре колхозе гәләки һ'өкми сәр Мьсто дькьр, шарана соро-моро дьбу, дьдит, вәки әв р'аст хәбәр дьдә, пешийа һәр хәбәрданәкә ви р'аст дьгьрә. тө гьли нәдьдит, вәки тыштәки бежә у хвә бьдә әфукурьне. Әв шарана дьк'әтә мьтала, сәре хвә бәржер дькьр у аг'ри аләма дьле хвәда дьгот: “Ахьр, қәт әз нә-хәвьтимә, әзе сьве чәва бьхәвьтм, нә әзе жь хәвате бь-мрьм, бьбьәщьм, йа р'аст әвә, вәки әз бежм, әзи нахашьм, нькарьм бьхәвьтм у we йәкева йаха хвә жь сәдьр бьдьмә хәлазкурьне....” Дәнге сәдьре колхозе әв жь мь-тала да һ'ьщйаркурьне, сәре хвә бьльнд кьр у гот:

— Тә чь гот, р'астә, ле әзи нәхашьм...

П'ак, әз дәдәке бежьм, вәки тәйи нәхаши, —сәдьр гот. —мәрк'әза нәһ'ида нәхашхана мәйә бьл'әт һәйә, дохтре мәйә баш һәнә, һәр'ә вьр чәндәки р'әзе, әгәр wan к'аг'ьз да тә, кә р'асти жи тәйи нәхаши у қабьлийәта тә-

йя хэвате т'өнэнэ, кэсэк мэ сэр тэ хэбэр надэ, ле wəхте к'аг'ыз нэднэ тэ, те wi чахи чь щаве бьди щьмаэ'та гонд у мэ? Wэрэ э'зийэт нэдэ хwэ. Ща мьнр'а бежэ, wэки к'ор'е фьланкэсе, бук у qиза фьланкэсе, йане жи фьланкэс нахэв'тэ, бьзанвэ эз гонэк'арьм. Эз темэ сэр we нете, wэки т'о т'эне у т'эне мьвтэхөрийе дьки, wэки дьне тыштэки башцэ т'өнэ, ньна жи тэ мэ'нийа нэхашийе гьртийэ, эре? Сьведа һэр'и нэхашхане у эз бь хwэ жийе бемэ щэм дохтре нэхашханейи сэрэкэ, бьльрсьм бе чь нэхашья тэ һэйя. Мьсто, wэрэ кэвьра жь п'еша хwэ бьвежэ, сьве мэр'е бьдэ сэр мьле хwэ, һэр'э бьхэв'тэ...

Ду we хэбэрданер'а, эw хэрqi мьтала дьвэ у диса ль мьвтэхөрийе дьгэр'э у те сэр we нете, wэки сьве бэри чуйина нэхашхане, Р'эша ч'елэкдош бьвина у бь wer'а һьнэки хэбэрдэ. Э'мыре Р'эше дьгьһиштэ бист шэш, бист һ'эвт сала, эwa һала нэчубу мер, эw нава ч'елэкдоше колхозеда алийе хэватеда, йа һэрэ пеш бу, we сале 500-600 р'оxават qазнщ дькьр, пеш р'оже хwэйя хэвате-ва гэлэк п'эрэ у һ'асьла малһэбуна гондитие дьстэнд, һ'але we чьqаси бежи хаш бу, бь һ'эзара п'эре we каса э'манэтеда һэбу.

Сале шер' эwа дәһ сали бу, к'о баве we чубу шер', сала д'ода к'аг'ьзе баве weйи р'эш те, д'я we мер дькэ, ле Р'эше сонд д'охэ, wэки сэр мала баве хwэ бьмина, нэ-һелэ ощаха баве we бьтэмьрэ. Р'эше р'эша һэq бу, т'эби-йэте һьнэки бэдэwэтийа хwэ жь we вэшартьбу у... Ду гэлэк хэбэрдана сэдьрр'а Мьсто сэре хwэ бьльнд дькэ, ль сэдьр мезэ дькэ у паше дьвежэ:

— Һэвалэ сэдьр, чэнд р'ожа молэте бьдэ мьн, мьн к'о нэхашхане к'аг'эз нэ ани, wi чахи эзе бьфькьр'ьм у нета хwэ wэр'а бежьм.

— Зэ'ф баш, —сэдьр гот, —эз тэр'а р'азимэ, ле Мьсто эгэр т'о бьщер'бини хатьре колхозвана к'эви, wi чахи жь хwэ бьхэйидэ, иди паше мьн нэдэ гонэк'аркьр'-

не, wэки гондйе мэ дэст авитына қануна диwane, ha..
Мысто, тó нэ кóр'эки бе ақлы, диса тэр'а дьвежым, сь-
веда һэр'э хэвате, шымаэ'т у эзе к'омэке быдына тэ, wэки
тó бейи сэр р'йа р'аст у тóйе паше р'азибуне бьди мэ.
Дьвини, гондйе мэ кэсэк кэсэкир'а хэравийе нахазэ,
wэки эм тэр'а бьхазын. Мысто бьфькьрэ, жь готыне щь-
маэ'те у мэ дэрнэк'эвэ...

— Эзе бынһер'ым, — Мысто гот, — у сьве бэлки щаве
быдымэ тэ...

Мысто гэлэки п'осидэ жь ода сэдьре колхозе дэрк'эт,
қэт ль щмаэ'та бэр идарейэ бэрэвбуйи нэньһер'и, чэwa
дьвежын сэре хwэ кьрэ нава льнге хwэ, р'аст бэрбь ч'йае
феза гонд чу, иди гонд нэһатэ к'эвше, эw сэр кэвьрэки
р'унышт, хэрқи мьтала бу у алэма дьле хwэда фькьри
хwэ-хwэ хór'а гот: “Зорэ, чийэ, эз нькарьм бьхэвьтм,
мала баве мьн, бьра гьшк мьн һатыно хэзэве, мьн малда
хайи накьн, пари нан у чэнд капека һ'этани дьдына мьн.
р'óһ'е мьн позе мьнр'а дэрдьхьн, һ'эзар щари дьдына р'у-
йе мьн, эгэр эз һэрр'о вэнэхóm те бежи мьн тыштэки хwэ
онда кьрийэ, сэдьре колхозе жи эз қақа р'эш
асекьрьмэ, к'эсэ, дьвежэ, нахэвти жь гонд
дэрк'эвэ, бь т'эхмина мьн, ви жь наве гондийа гьшка
дыгот. К'ода жи һэр'ым, гэрэке бьхэвьтм, кó бькарвьм
сэре хwэ хайи бькьм, эw йэка жи жь дэсте мьн нае, ма-
ла мэ жи мьн һатийэ хэзэве, ле аг'рийа мьне чэwавэ?
Мьн нэһэқ жына хwэ бэрда, эве бьхэвтийа, мьн жийе
бьхара. Ахьр, мьне р'оже дó-се маната чэwa сэре хwэ
хайи бькьра? Щаньм, эw жи мина мьн нэ хэватчибу,
р'ьнд бу мьн бэрда... Йа мьн хайикэ т'эне Р'эшэ, п'эре
we больн, ханийе we һэйэ, иди сэдьре колхозе у щьмаэ'т
дыкарэ сэр мьн хэбэр бьдэ, эве һьм пеш хóва у пеш мьн-
ва бьхэвьтэ... Дьвэ Р'эш жи мьн нэстино, на, щамер, эwa
иди пир буйэ, хастийе we т'онэньн, эве сэр т'эпа хwэ мьн
бьстино, һэла бьра чэнд щара лач'ька хwэ бьвежэ һэwa,

хортэки мина мьни бэдэши такр'һ'ани we к'о бинэ? Эһ, чэрха мьн wэлгэр'йайэ, wэлэһ, кэсэк мьн навэ хайи, ле wэхте Р'эше гот, на, эзе чь бежьме, бькөжьм, навэ, бь-к'отьм, чи мьнэ? Qэт бawэр накьм, кө эw мьн бьстинаэ, чьмки навэ мьн хэрав дэрк'этийэ... На wэлэһ, эw мьн настинаэ. Дэ һэла эзе бьщер'биньм, бэлки тыштэк же дэ-ре, йаха мьн жи....

Wэхте Мьсто сэре хwэ жь мьтала бьльид кьр, ньһе-р'и иди р'о бэр авайэ у гэлэки жи бьрчийэ, һэр'э мал, эве дэрэнг бьк'эвэ, нькарэ Р'эше бьвинэ, һэр'э Р'эшер'а хэбэрдэ, жь бьрчина чоке wi сьст бунэ, шэв һэр'э дэре мала Р'эше бькөтэ, сьве гьлийе бьгһижэ сэдьр у щьмаэ'-те, wi чахи гэрэке жь гөнд дэрк'эвьм. Жь гөнд жи дэр-к'эвьм, эзе бьрчина бьмьрьм. Wi фьрар кьр бь шур'эки һеди-һеди һэр'э ферма ч'елэка, wэхте дотьна ч'елэкайэ эварейэ, ле чэwa һэр'э ферме, чэwa бь Р'эшер'а хэбэрдэ. wэки кэсэк wi нэвинэ. Мьсто биһистьбу, wэки эwa бэри ч'елэкдоша гьшка ч'елэке хwэ дьдошэ у wэдьгэр'э мала хwэ. Эw фькьри, wэки бьнэт'ара фермеда р'уне һ'эта Р'эш һат. Бawэрки Мьсто тера сәһ'этэке һива Р'эше дь-сөкьнэ у дурва дьвинэ, wэки эw те, Мьсто жи р'адьва һеди—һеди р'йа бэрбь гөндва дьчэ, дэмэке шунда Р'эше те дьгһижэ wi, эвархер'йе дьдэ wi, Мьсто щава we дь-дэ, Р'эше э'щевмайи дьминэ, wэки һ'эта ньһа wi к'эсир'а хэбэр нэдьда, ле иро wer'а шьрин-шьрин хэбэр дьдэ, к'еф-һ'але we дьпьрсэ, эw алэма хwэда тыштэки дьфькь-рэ, ле... Эп'ещэйи эw т'эв тен, Мьсто дьвежэ.

— Р'эше, гөндийе мэ гьшк тэ дьпэсньн, wэки тө р'ьнд дьхэвьти, мьн жи мьзэмэт дькьн, кө эз жи нахэвьтьм. гьшк жь тэ һ'эз дькьн, ле мьн?..

— Мьсто, —Р'эше гот, —щьмаэ'та мэ wэхтеда р'ьнд готийэ: “Хэватһ'эзе хwэйо, дэлилийе хэлqейо,.. Хwэ эв хэбэрана бадьлһэwa нәһатийэ готьне? Бэле, хэват р'эw-

ша мэрйанэ, қәдър у қимәте мэрйайә. Р'ндә тә бь хвә дьвежи. Шөкөр тәйи мина дөвәкийи, тә жь к'ижан щәһьле гөндә мә кемтьри? Бьхәвтә, бьра жь тә жи һ'әз бькьн, мьвтәхөри кер'а лазьмә, щийе мьвтәхөра т'әне мәрзәлә, йане һ'әбсә, ле вәхарьн, сәрхашбуна тә?

— Мала тә ававә, — Мьсто гот, — Р'әша щинар, готьне тә жь готьне сәдр дьһа сәрттьрьн, мәрвь нькарә вәр'а хәбәрдә, те бежи вә гьшка т'укьрийә бьн зьмане һәв. Әз дьхазьм тә р'а у шөврәке бьди мьн, ле... Зани, ве эваре бона чь, мьн дьхаст тә бьдитайи?

— Мьсто, қәвльк мьнр'а нә лазьмьн, — Р'әше гот, — мәрвөе ар'одә мәхлуқәтийа мәр'а нә лазьмә, бона мә огәнә, әгәр сәдър өсә тәр'а готьвә, р'аст готийә, мала тә ававә, тә хвә нава гөндийе мәдә ә'лизәнтгикьрийә, тә һ'өрмәта мала баве хвә жи хьстийә, дәрһәқә тәдә гөндә щинарда жи дьвежьн, әвә йака бона гөндийе мә жи нәп'акә. нә? А әз, такә т'әнәмә, сәр мират'а баве хвә р'уньштьмә, бь һ'әлалә дьхәвьтьм, тә кәс мьнр'а нькарә тыштәки бежә у әхтйара ван жи т'өнә, ле тәр'а? Р'астә, әз қьсми жьньм, ле әз һ'әзар мере мина тә, мер һ'әсаб накьм. Бежә, ве шәве хьзмәт тә бәрбь мьн чийә?

Әв готьне Р'әше өсә һ'өкми сәр Мьсто кьрьн, тәе бьгота мәләке мәвт'е һатийә сәр нәфәса ви, we һа-һа р'өһ'е ви жь қәфәса ви дәрхә, бистәке шунда Мьсто гот:

— Р'әше, тә қизәкә хәватһ'әзә намуси, мьн қизе гөндә мә гьшк бәр ч'ә'ве хвәр'а дәрбазкьрьнә у аг'ри...

— На, на, — Р'әше гот, — Мьсто. әв готьне тә, зува бе бьрьнә, чунә, һәр'ә йәкә мина хвә бьстинә, әз нә лайиқи тәмә, тә йәк ани, we чь фә'м кьр у әз? Тә зани әз қизәкә меранимә, йе кә мьн бьстинә гәрәке мина мьн жь хәвте һ'әз бькә, ле тә? На, бьра шан, дә бь хәтьре тә, сьве хәлқе бежә—Мьсто һ'әму шөхөле хвә т'әмамкьрийә, ижа һ'өбе бәр Р'әше вәдькә?

— Р'эше, Р'эше, — Мьсто гот, — һәлә мэлэзинә, эз дьхазьм гәләки бь тәр'а хәбәрдьм у гьлийе хвәйи к'отаси тәр'а бежьм...

— На хер, зә'ф р'азимә, — Р'эше гот, — иди зәһ'мәт нәк'ьшинә у щарәкә майин нәщер'бинә, пешийа мьн нәгьрә, эгәр тә бьвәк'ьлини?

— Р'эше, — Мьсто гот, — бьфькьрә, эз тә һиви дькьм, нәхәйдә, эзе сьве диса ви чахи бем у гьлийе хвәйи к'отасийе мьнр'а бежә.

— Мьн йа хвә гот, — Р'эше гот, — хәлазбу, чу...

Р'эше ду готьна хвәр'а мниа тәйре жь қәфәсе дәр-к'әти, ләз бәрбь мала хвә чу, дәри вәкьр, ишьқ вехьст һөндөр'ва к'ьлит кьр, р'унышт һьнәки вәбьшьри, дәрде дьле хвәда гот: “Щаньм, сөр' бь ви зьлами к'әтийә, чи-йә, ве эваре һатә пешийа мьн, эз к'ө, әв к'ө т'әмамыйа гөндийе мә сәр ви дьк'әнһьн, қәрфе хвә ви дькьн у һа-тийә дьхазә мьн бьстинә, қәт тыште һа сәре хвә нагьрә. Йәдин сәдър әв мәщбур кьрийә, вәки бьхәвьтә у дьхазә вә'дәли мьн бьстинә. На, на, гоште пәза нер мьн һ'әрам-вә. Әви бәдәшә, ле эз? Йа мә қәт һәвдө нагьрә, хәлқе мьнр'а чь бежә, һә? “We шив жи нәхар, шийе хвә дани, ч'ьр'а тәмьранд, к'әтә нава ньвина, хаст р'әзе, нькарбу р'әза, диса әв к'әтә нава хәм-хьйале р'астһатьне, дәмәкә хорт к'еләк-к'еләк вәлгәр'йиа диса хәва we нәһат. We мала баве хвәйә бәре, де, к'аг'ьзе бавейи р'әшһати, мер-кьрьна де, хәйда орт'а we у де, т'әнебун мина ч'әмәки баһарейи гөр', бәр ч'әве хвәр'а дәрбаз кьр у аг'ри һат сәр мьразе хвә сәкьни, һьнәки к'әлогьри бу, хвә мәрвьәкә бәдбәхт һ'әсав кьр у бәдбәхтия хвәйә дөда жи р'аст-һатьна иро һ'әсавкьр. Ле тәе бьгота Мьсто бәр ч'әве we сәкьнийә, пьрса дьдһнә һәв, шава жь һәв дьстиньн, ле наенә сәр тә қьрари. Дәнге дике ниве шәве қөбә дьһатә бьһистьне, хәв ль Р'эше һәр'ьми бу, мьтала нәдһишт

р'азе, we дьле хвэда гот: "Мысто дьвэ сьве вэ'де хвэда дуса бе, дьвэ сэрхашбу, лэма оса мыр'а дьгот. Дьвэ иди нэе жи? На, нэ сэрхашбу, дьвэ жь дьле хвэ жи дьгот. Эw жи дьвэ, дэ, бэндэйэ, мэрыв готи жь нэв бавэр бькэ, ле жь wi бавэрбун навэ, дэґэке жи эз бежым, эз жь wi бавэр бькым, хатьне чь бежыме. Эзе бежыме, вэрэ мэхэке, дэ мэхэ щэм мын тэwледа ль н'эйвин бьньпер'э, эзе паше не гьли бьдмэ тэ. Бь т'эхмина мын, эw кэ р'азибу, хэвты, тэ'ма хэвате ньдла, иди жь хэвате нькарэ бьґэтэ. Йэке жи вэхте мэри жь дйа хвэ дьвьн, хэйсэте гьшка нэ мина нэвьн, т'эрбийэткьрына мэрыва тыштэки мэзынэ у н'ок'ме хвэйи мэзын сэр бэнда дьһелэ, хэйсэте ван жи дьдэ гөнэр'андьне, дьвэ хэйсэте wi жи бе гөнастыне, нэ? Эw жи мина шаһле гонд бьхэвьтэ, шымаэ'т же н'эз бькэ, wi бьпэсына, wi чахи we мыр'а жи бежын: э'фэрьм, вэки тэ зьламэки жь р'йа мэрывайе дэрк'эти, ани сэр р'йа нэґ...., Эw жи бона мын бэсэ, ижа эме wi чахи мина дэрщинаре хвэ, бьвьнэ хөдане мал-н'ала, хөдане зар'а. Ле вэхте р'ази нэбу?., Ду we йэкер'а Р'эше чэва р'аза, хвэ жи ньзан бу, сьве ньнэки дэрэнг н'ышйар бу у зу бэрбь тэwле лэзанд.

Сьве вэхте Р'эше нэтэ тэwле, нэвал-ноґьре we э'щевмайи ман, вэки эw we р'оже чьма дэрэнг к'этийэ, р'энге we жи нэвала хаш нэдьһат, оса заньбун, вэки эwэ бек'эфэ. Ду дотьна ч'елэкайэ сьвер'а, эw нэтэ мал, ньнэки һеса бу, ле тэе бьгота Мысто бэр ч'э'ве вейэ, we-р'а хэбэр дьдэ, вэки we-р'а чь бежэ? Эва т'эмамына р'оже, нава хэм у хьйаледа бу. Элһэґи, р'оже оса сэр мэрыва дьвьнэ мэх у бэлк жи сал. Р'эше ч'елэке эваре дотын, тари к'этэ э'рде, we хатьре хвэ жь нэвала хаст у бэрбь мале нэт, бьнэт'ара тэwле эw р'асти Мысто нэт, салам данэ нэв, нэла к'эф-н'але нэв жи пьрсин у паше дэстбь

хэбэрдана шан бу, аг'рийе Р'эше дьле хвэ бэр Мьсто
вэкр, шэрт у шьруте хвэ йэко-йэко жер'а гот, Мьсто бь
готыне wer'а бэре қат р'ази нэбу у дьле хвэда дьгот: "Эз
у тэвлэ? тэвлэ у эз? Қат хэвдө нагрэ..., Ду хэбэрдана
һардайэ дьрежр'а, гэлэк шевьр у т'эме Р'эшер'а, Мьсто
һеди-һеди чэва дьвежын э'рэба хвэ дахьстэ р'асте, қал-
бе ви дьһатэ гөһастыне, бь готыне Р'эшер'а р'ази дьбу.
Р'эше у Мьсто we шэва тавэһивда шэрт данэ һэв, гьли
жь хэвдө стандьн, wэки Мьсто сьве дэwса мэр'е, шьвда-
ре һьлдэ у һэр'э тэwледа бьхэвьтэ...

1978

Institut kurde de Paris

МЫН ЧЭВА ҺОЛ К'БРИ

Эзи һала 13-14 салибум. Мала мә һәр баһар т'эви гондийе мә дьһатә қыр'е феза Р'эванейи, кө жер'а Кәндәл дьготьн, даданин, коне хвә вәдьгьртьн. Һьнәк щинаре мә бьн коне хвәда к'оза бәрха бь чита, йане жь кәвьре к'эвәнг чедькьр, вәки сәг'әле ван жь сәрме т'әләф нәвьн. Баве мын жи бьн к'оне мәйи һ'әйштстунидә к'оз чекьрбу. Конә мәйи һқааси мәзьн бу, вәки к'озе тәнгаси ль к'өлфәте малә нәдькьр. Дә, р'оже зар'өтиейә дәрбазбу-йи. жь бира мәрва начә, вәкә сәмәр'ә мийә мәйә сәре мина хунә, жь вейә зедәтьр сәг'әл, шар нивәкә зедәтьр кавьр', бәран, мистәвр, гәләк һәсп у тарьше мә жи һәбун.

Ви вәре баһархерие чәва мала мә у өса жи щинаре мә һьнәки чәва дьвезьн сәр у гөһе хвә дьдьнә сәр һәв, мийә ширвәдья, бәрх жи сәр хөда дьһатьн у һе дәстбь дотьна мийә дькьрын. Мере зоме, зар'е гьврәйә сәр хвә һәрр'ож бь һәспа, га, гөһдәрежа у пышта маст дьбьрнә бажер дьфротьн, хөр'а нан, сабун, п'ьрти, мьдас у йе майин дьстәндьн, бь гьлики к'ар у бәре хвәйә зозанә дьдитьн.

Мала мә ми дьданә бери, шире кө дәрдьк'әт, дийә мьнә р'әһ'мәти дьпаланд, дькьрә ситьле мәйә мис, дьк'әланд у вәхте вәдьпәсьри, т'ьжи чар к'узька дькьр, дьмәйанд. Һәлбәт, тәе сәр ситла п'ара мын у баве мын бу. Сьве шәвәде дәве к'узька р'әнд гьре дьда, вә у баве мын дөдө дькьрнә алики т'ер'е, дөдө жи алиие дьне, давитьнә сәр пышта һәспе у баве мын дьбьрә бажер дьфрот.

Эз дьчумә бәр бәрха, ле вәй ль вә ч'ерандьне. Мын бәрх чәва ләзмә нәдьч'ерандьн, р'ожәкә хөде т'өһәбу, вәки бав у кальке мьнә р'әһ'мәти сәр мын хәбәр нәдана.

Эз р'аст бежъм, алийе ч'ерандьн у хайикърьяна һ'эйвинда эзи гэлэки бэйт'о бум, мьн жь we хэвате һ'эзнэдькър, сэва we йэке жи бавэрэкэ маливане мэ эз р'оже қэт нэвэ дәһ щара қорбана бышкурийе хэлде дыкърьн.

Р'ожэке нивро кэрийе мийа һеди-һеди п'ебэржерн сэр зоме дьбу, мьн у һэвале хвэйи Лэт'иф орт'а һардө бьр'е бэрхада мэ хвэр'а кэвьр дьлист, чэва дьвежьн сэре мэ листькева гэрм бубу, мэ һажь т'о тышти г'онэбу. Эм вэхтэке пе һ'эсийан, вэки бэрхе мэ данбунэ. Эм элбер'а бэрбь бэрх у мийа чун, ле иди дэрэнг бу. Мэ, шьвана, зар' у жьне ове бь шур'эки эв һэвдө вэқэтандьн, ле бефэйдэ бу, бэрха ми метьбун. Зани жьн у мере ове шире ви чахи чэва қимэт дыкърьн! We р'оже мала мэ се-чар сәһ'эта ми башқә ч'ерандьн, һьнэки шир к'этә гаһане мийа у паше дотьн, диса к'узькэк дэрк'эт.

Эваре вэхте мьн бэрх анин кьрә к'озе. мьн ль деме маливане мэ һьһер'и, дит вэки бона данбуна бэрха, гьшк һерсбунэ. Дэрэнг, дэрэнг кальк у баве мьн һьнэки сэр мьнда һерсбун, ле эз чэва э'зизе ван, көр'е вани т'эне, эз нэк'отам. Вана гэлэки мьда гот, ле мьн сэре хвэ қэт бьльнд нэкър, чьмки эзи гонэк'арбум. Эгэр баве мьн жь кальке мьн т'ақэт бькьра. we баре мьн бь шьвава р'ьнд баркьра. Дьле баве мьн жь һерса тэе бьгота дь-к'элийа у бь һерс гот:

— Һәла бьсәкьнә, сьве те ви қатьхи бьви бажер, бьфроши, вэки бьзанви қазанщкърьяна п'эра чийэ у ви чахи эзе тәр'а хэвәрдьм?

— Зә'ф баш, — мьн гот, — эзе сьве маст бьфрошьм, те бьвини, көр'е тәйе чьто базаре бькә у we чьқас п'эра тәр'а бинә?

— Баш, баш, — кәке мьн гот, — эзе сьве тәр'а хэвәрдьм, зьмане сори бе һәстуйә, һәр тышти дьвежә...

Ду ве хэбәрдана мәр'а, эз дьле хвәда гэлэки шабум, вэки эзе сьве қетьх бьвьмә бажер бьфрошьм. Эз р'аст

бежым, мьн бәре ина нәкыр, ле гылийе баве мьн гыли бу, ви гот, хэзал бу чу. Ду ве һәвалданер'а әм к'өлфәте мале гышк р'азан, нызаньм чь вәхте шәве бу, кальке мьн дәйл ль мьн кыр, мьн һазунга к'ынще хвә ль хвә кыр, ле нава зомеда қәрәбалъх бу, йәки к'узыкә қатъх дькырә тер'е, давитнә сәр пышта һәспа у гөһьрежа, һьнәка жи к'узык дабунә пышта хвә, һьнәк жьн жи мина долаве бәр дәсте мера дьхәвьтин, вәки зу вәр'екьнә бажер.

Дәмәке шунда, баве мьн к'узык ани пеш мьн дани, мьн ви ньһер'и у т'әхминкыр әви гьранә, мьн к'узык бьльнд кыр у дит зә'ф гьранә, ле әшқа чуйина бажер, гьрани жь бира мьн дәрхьст. Дийа мьн дәве к'узык р'ьнд гьреда, капе гольке авитә ч'әмьла у баве мьн әв да пышта мьн, кап р'ьнд пышта мьнва гьреда у әз бьрмә щәм мастфьроша, т'әма мьн да ван у пашда вәгәр'ийа. К'узыкьки зә'ф гьран бу, пышта мьн дьшанд у һәла шарана хөбәре лынге мьн бьн мьда дьфьстьднн, ле жь шәрма р'ешийе һәвале хвә, мьн нәдһани сәр баре хвә. Бь зор-бәла, мә бь зәрәйя тавер'а хвә гиһандә бажер, ле әз нава худанеда бубумә ав. Һәр һәваләки мьн к'әтә соқақәқәке у мьн жи даву пәй мерьке кә кәке мьн т'әма мьн дабуье. Әви әз дамә сәрвахткьрьне, вәки һәма тө жи гази бәхте хвәкә, тек'әвә ве соқақе у қат'ьхе хвә бьфрөшә.

Ноли р'ожа иройин р'ьнд те бира мьн, әв соқақа кә мерьк нишани мьн кыр, әз әвраз һьлк'ьшйам, мьн зис гази кыр "Лав масун, вохчари масун, сари масун...", Дәнге мьн әв соқақа һьлда бу, һьнәк бажарван жь дәнге мьн хәва сьве һ'ьшйар дьбун, дәрдык'әтьнә дәрва, сәр мьнда һерс дьбун, ле бона фьротана маст, әв һерсбуна ван, һ'әта һьнда мала ван һ'өкми сәр мьн дькыр, ле вәхте әз жь мала ван дәрбаз дьбум, диса дьбу қур'инийа мьн. Һьнәк жьне пир у шаһьл жь дәнге мьн дәрдык'әтьнә дәрва, гази мьн дькьрын, әз дьчумә щәм ван, ль т'әма қетъх дьнһер'ин, әгәр хаша ван дьһат, к'аса хвә дадани-

нә әрде, чьқас шанр'а лазьмбу, мьн жи бь шәрбьке нив килое маст дьпива, дькьрә дәрда на у п'әре хвә жь вана дьстәнд. Дә иди тав шьрин бубу, әз соқар'а әвраз һьлк'шьям, дәнге қуринийа мьнә “масун., к'уч'ә һьнгавьтбу. Мьн иди ниве масте к'узьке хвә фьротьбу, һьнәки жи баре мьн сьвьк бубу у бина мьн һатьбу бәр мьн. Қатъхе мәйи we р'оже, чьто қатъхбу, к'әлпич' бу, к'әлпич'. Хаша бьк'ьр'чийа дьһат, һәла һьнәка дьгот “Лаво, һәрр'о жь ви масти бинә, әме бьк'ьр'ьн....”

Иди р'о р'ьмәке бьльнд бубу, дәнге мьн жи дьһа зис бубу, әз пешда дьчум, мьн сәр мьле хвәйи р'асте ньһер'и, вәки дө зар'е кәр'ин т'әхмин әмьре ван дьгьһиштә 9—10 сала, һоләкә мзьн нава һәведә дьдһнә листьке, ви давитә ви, ви жи давитә ви. Вәхте мьн әв йәка дит, тәе бьгота һ'ьше мьн фьр'и у чу щәм ван. Мьн хаст әз диса соқар'а пешда һәр'ьм, ле мьн нькар бу. Әз сәкьним, мьн т'ер ль листька ван т'әмашә кьр, хөзьла хвә бь ван ани, ле фьротана мират'е қетъх һатә бира мьн. Мьн к'узьк бе дьли хвә һьлда, пешда чум, ле дәсте мьн жь листька ван нәдьқәтийа. һа пешда дьчум у һа мьн пашда дьһер'и, ль листька ван т'әмашә дькьр. Ньшкева гава әз бе һ'әмди хвә, пешда чум у мьн ль листька ван ньһер'и, чәва бу һьзаньм льнге мьн кәвьрәки к'әт. әз у к'узьк сәр һәвда ль кәвьре пешбәри хвә к'әтһн, к'уз шкәст, маст р'ьжийа. Вәхте әз әрде ч'әв қатъхе чилиқарқаш, бәдән у сәр ч'әве хвәйә маст к'әтһм эша льнге мьн жь бира мьн дәрк'әт, жь тьрса һәж бәдәна мьн к'әт, ижа ве щаре к'өтан һатә бәр ч'әве мьн у хөбәре кур'ини к'әтә мьн гьрйам. Ижа ве щаре дәвса газикьрьна мьнә “Лав масун., дәнге гьрийе мьн соқар һьлда, жьне соқар, һәрдө гәде кә һол дьлиштһн, һатһнә щәм мьн, гәдә бь мьн к'әһйан.

Зәф р'ьнд те бира мьн, жьна чьқаси лавайи дькьрын, бәр дьле мьнда дьһатһн. вәки әз нәгрим, ле дәнге мьн

нькарьбун быдана бър'ине. Эз аликида дьгьрийам, ле алийе майинда мьн бьн ч'э'вава ль хола дэсте зар'айэ бэдэв дьнгер'и. Жьнэкэ навсэрэ мьле мьда гьрт, эз зор у хаши жь нава маст у к'аг'тике к'узык дэрхьстьм, вэбьшьри, гот:

— Лаво, тышт навэ, қэт мэри сэва маст дьгри? Көр'е мьн, гөне тэ төнэ, льнге тэ кэвьр к'этийэ у к'уз жи шкэс-тийэ, тэ хвэ хун нэр'етийэ, вэки тэ һақаси дьгри?..

— Ле чэва, — мьн гот, — эзе чь р'уйн һэр'мэ мал, мьн дөһ бэрх данкьрьнэ, баве мьн мьнр'а тыштэк нэгот, ле иро зедайа сэр мьн к'уз шкенанд, маст жи р'ьжийа э'рде, ижа ве щаре эзе чь щава баве хвэ бьдъм?

— Тышт навэ. — жьньке гот, — йэқин дйа тэ т'өнэ, демар'ийа тэ һэйэ, эре? Лаво, к'узьки вэко бэжна тэйэ, ван чэва щолэ'т кьрьнэ, данэ пышта тэ?...

— Ле чэва, — мьн гот, — эве пэге мьн дэрен. Йэк-йэқир'а дьвежэ тэ к'узе маст шкенандийэ... Мэт'е дйа мьн жи у баве мьн жи һэнэ...

Эв жьнька навсэрэйэ п'ор'зив эз зор-бэла бьрмэ мала хвэ. Эве дэрва бэр канийе к'ынще мьнэ, кэ маст сэрда р'ьжйабу, т'эмьз кьр, шушт у эз бьрмэ һөндөр'е мал, нан дани бэр мьн, мьн хар, һэрдэ щеве мьн бэрхаш т'ьжи кака у фика кьр. Дэмэке шунда мьн капе гольке бе к'уз һьлда, хатьре хвэ хаст у эз п'ор-п'ошман жь со-қаде дэрк'этьм, у һатьмэ һьнда дьк'нэкэ нин, мьн сомик к'ьр'и, авитэ бьн бьч'энга хвэ, һеди-һеди мэнзила хвэ дьщэ'данд. Бистэке шунда эз гьништьмэ сэр кэндале го-ла Т'охмахголе, эз вьр бэр сийа дарэкеда р'уньштьм. гь-ва һьнэки һеса бьвьм. Мьн вьр метьна бэрха у шыкенан-дьна к'узык ани бира хвэ. Ве р'оже гьрания к'узык эз гэлэки к'эсьрандьбум у мьтала жи эз бэрашьр'и һавдэ кьрьбун. эз чэва бэр сийа дареда р'азабум, мьн бь хвэ жи те дэрнэхьст. Эз чьқаси р'азабум, ньзаньм, ньш-

кева дэнгэки нэ нас мьн т'эсэли бу, эз вэщньрчимэ сэр хвэ, мьн ч'э'ве хвэ мьзда у аликида ви мерьки мезэ кьр. Дэрэнг һ'эше мьн һатэ сэре мьн, мьн у мерьк эп'ещэйи хэбэрда, мьн р'азидуна хвэ э'лами ви кьр у мьн дәстбь щэ'дандьна ог'бра хвэ кьр.

Р'о иди пышта ч'ийар'а шэльдэгэр'ийа, тарийе э'рд һынгавт бу, мьн жи дьлэзанд. Р'ева мьн қьрар кьр, шэки шэхте быгһижьмэ һында зоме, хвэ бьдмэ т'опе феза мала мэ у гөһе хвэ бьдмэ сэр һэвалдана мала мэ у зоме, бе дэрһэда мьнда қэт чь хэбэр дьдьн?

Мостфрош зува вэгэр'йабунэ зоме, эз т'эне нэһт'ьбум, мала мэ у қэшме мэ дэрһэда нэһт'ьна мьнда гэлэки нэр'эһ'эт дьбун, ле бона нэһат'ьна мьн чь бькрана, хвэ жи ньзанбун. Эвана йэцин һ'эта эвара дэрэнги һивйа һат'ьна мьн бун, шэхте дит'ьн эз нэһат'ьм, ван һазьрийа хвэ дь-дит'ьн, шэки пэй мьн бен. Дэ, дэнге шэве р'ынд те бьһист'ьне, ван шьр чь хэбэр дьда, мьн р'ынд дьбьһист. Кальке мьн ньфьр' баве мьн дькьр „Эш зар'а чь бу тэ шандэ бажер, щэһ'меда, гор'еда бэрх данбун, һ'эсбакэ р'ек'очбу, мэ ми бэродан кьрьбун. Эш т'ьфалаи нэбэлэд бу, к'и занэ к'ода чу?... „Дэнге гьрина дайика мьн жи дьһатэ мьн, дьле мьн дьшэшьти, һурбини к'этэ мьн, эз жи гьрийам. Ынэки шунда мьн дит, шэки чэнд сийар жь зоме дэрк'э-т'ьн, п'эбэржер бэрбь р'йа бажер чун, эз бэрбь р'е р'эвим, эз бэри ван гьһишт'ьмэ сэр р'е у һеди—һеди р'еда бэрбь зоме һьлдк'ьшйам, хелэке шунда эз у сийар р'асти һэв һат'ьн, баве мьн у сийара элбер'а эз шьвандьм, баве мьн жь һэспе пэйа бу, эз һ'эмеэ кьрьм, һынеки бь мьн ша бу, эз пач' кьрьм, сийар бу у эз авит'ьмэ т'эркуйа һэспе хвэ. гот:

— Э'ли лаво! һэвале тэ һэла нава р'оже һат'ьнэ, тэ

чъма дэрэнг к'эти? Тö ве шэве хвэ нэтырсиайи, р'аст бе-
жэ?

Эз к'элогри бум, мьн ч'э'ве хвэ жь несра т'эмьз дыкър,
кэко бь гьрйе мьн н'эсийа у гот:

— Лаво, чъма дьгри, ща бежэ, эм жи нажь пе нэ-
вьн?

— Эз чь бежъм,— мьн гот,— йа ната сэре мьн қэт
нэвежэ, к'узык жи...

— Чь, чь натиё сэре тэ,— кэко гот,— дьвэ нэп'ака
пешийа тэ бьр'инэ, ща бежэ малнэшэвьтийо, гьли бь п'э-
рэти жи дэве тэ дэрнаен, ща зу бежэ?

Мьн чь дитьбу, чэва р'азабум, жь сери н'эта бьни
баве хвэр'а р'аст гот, ле дэрнэқа поледа мьн чэнд щара
гот у к'ур'ин к'этэ мьн, эз гьрийам.

Щэп'меда, гор'еда,— кэке мьн гот,— к'уз шкэстийэ,
нэлбэт тö саг'-сьламэт нати, эва мэр'а бэсэ. Хөде э'мыре
тэ дьрежкэ, к'өлфэте мале сэва тэ фэрьқи.

Лавьке кö баве мьнр'а натьбун, ньнэки к'энийан у
бистэке шунда эм дэр мала мэ жь нэсна пэяабун. Кальк
у дийа мьн, к'өлфэте мале натнэ р'уйе мьн. Кальке мьн
к'элогьри дьгот „Лаво, эз қөбрана р'ожа тэма, шөкөр
саг'-сьламэт нати, эв нэр тышти нещайэ...“ Ле эз жи жь
тырса на дьгьрийам, к'өлфэт бэр дьле мьнда дьнат. Аг'рийе
баве мьн бь к'эн гот:

— Сийаро к'узык сэва поле шкенанднийэ, лэма нэна-
тийэ мал, на?

— Ло щэп'меда, гор'еда.— кальке мьн гот,— тэ жь
гэдэ херэ. Қэнц кьрийэ, хаш кьрийэ. Эзе сьве нэр'мэ
бажер холэкэ жь ве р'ьндтьр, көр'е хвэр'а бьстиньм.

— Ле п'эре қатьхе фьроти к'ани— кэко гот,— тэ
чэва кьрьнэ?

Ньзаньм р'ожа бөһөртийэ, пенщ манат бун, йане
шэш, мьн дэрхьстын кö бьдмэ кэко, кальке мьн нэништ,

мын п'эрэ диса кьрнэ щева хвэ, эз һыңки к'обарбум у мын гот:

— Калько, эз сьве начьмэ бэр бэрха, һа, эзе кэкор'а һэр'мэ Р'эwane, хвэр'а һолэке бьстиньм, эз у һэвале хвэйе пе бьлизьн.

К'олфэте мале бь готье мьр'а р'ази бу у эм р'азан. Бавэрки жь эшца к'ьр'ина һоле, эз эп'ещэ вэхт р'анэзам, паше чэва р'азма мын хвэ жи ньзанбу. Мын хэведа хэвн дит. вэки мын у һэвале хвэ һол дьлист. Нава хвэннеда баве мын дэйн ль мын кьр, мэ қатьх ль һэспе кьр у мэ бэре хвэ да Р'эwane. Ду фьротана мастр'а кэко һолэко жь йа ван гэда р'ьндтьр к'ьр'и, вэхте мын һол да дэсте хвэ, ина нэкр эв һолэ, орт'а мын хөдеда бөһөстэк э'рд мабу, мын қемиш нэдькр һол дайна э'рде. Вэхте эм гьһиштьнэ ове, мын п'ьһ'инэко зэхм ль һоле хьст. һол қө--лози һэве бу у чу нава зомеда к'этэ э'рде. Бистэке шунда зар'е ове гьшк бэрэви дора мын бун у мэ т'эвайи лист.

1970.

ГАЗЫНЕ АПЕ Н'ЭПО

Эм чардәһ мер у жың жь Әрмәинстане сәва шавәкә нә бь хере һәвари чунә Қырқызстане. Пенщ р'ожа әм т'әви шине бун у р'ожа шәша мә қьрар қьр, вәки һәр'нә сәр мәрзәле кәр'апә хвә. Нава р'оже бу, гәрма Қырқызстане дьрқжьланд, әм бь автоа барбьр жь бажаре Кок-йангаке дәрк'әтын бәрбь мәрзәле гөндә Щени Щоле (Р'йа т'әзә) р'ек'әтын, сәһ'әтәке шунда әм бәр сура мәрзәл жь авт'ое пәйабун у бәрбь т'ьрба кәр'апә хвәйи Ә'вдълхальд чун. Әм хеләкә хөрт гьрйан, к'әла дьде мә һьнәки вәпәсьри, мә сәр у ч'ә'вә хвә қәнщ қьр, мә ль т'ьрбе к'еләка ви һьһер'и. Паше мьн қьрар қьр, вәки һьнәки нава мәрәзл бьгәр'ьм, бе мьләте қьрқыз сәркелке т'ьрбе мьрийе хвә чәша һьвисинә. Әз хеләке гәр'йам, мьн һьви-сара гәләк сәркелка ханд. һьнәки бьнәт'ара мәрзәлда мьн дит, вәки каләки т'әхмин ә'мьре ви дьгьһиштә нод сали, сәр т'ьрбәкә һәвдаңьлшиайи дьхәбьтә. Мьн дурва бь р'әнг, сьмел у к'ьнще вива те дәрхьст, вәки әв к'өрә, мьн қьрар қьр, кә шир'а һьнәки һәвалдьм. Кал гәләки дәст хвә чубу, ви мәр'әкә қьрқызайә дәвфьрә һьлдабу дәсте хвә у һәр шаре бь дәве мәр'ер'а к'өлмә хөли жь әрде бьльнд дькьр у давитә сәр т'ьрбе.

Вәхте мьн ль бет'ақәтийа ви, мөзьяна мәр'е у хә-вата шийә беилащ һьһер'и тәе бьгота, вәки мәр' жи, хә-ват жи жь ви безар бунә у иди һахазьн шир'а һәвалтне бькьн. Мьн дьле хвәда гот: „Әй калбун, мала хайе тә бьшәшьтә, тә мәрйиә дьки чьто р'оже?“ Ле кале бет'ақәт гөһ нәдыда т'ө тьшти, бь шур'әки дьхаст т'ьрбе техә һь-заме.

Дәмәке шунда, әз незики ви бум, мьн сәлам да ви,

ви сәлама мьн вәгьрт, мәр'а хwә дани әрде у бьнәт'ара т'ърбеда р'уньшт, мьләки хwә дани сәр т'ърбе, дьхаст мьнр'а һьнәки һәвалда. Паше ви мьн ньһер'и, сәре хwә бәржер кьр, к'әтә мьтала, дәрәнг—дәрәнг мьнр'а гот:

—Дә лаво, щийе мә гьшка жи әвдәрә. Көр'ем бьбахшинә эз тә нас накьм, те бежи тө нә мәрьве вандәрайи, тө көр'е к'ейи, к'ийи?

Ду гәләк хәбәрадна мәр'а, мьн сальхе калык у баве хwә да, ви әв наскьрн, паше һатә р'уйе мьн, эз һатмә дәсте ви, к'еф—һ'але баве мьн у мьн пьрси у диса к'әтә нава мьтала, мьн әв жь мьтала һ'шьяр кьр у готе:

— Апо бьбахшинә, наве wә бь хер?

— Лаво, наве мьн һ'әпойә, эз бь гори!

— Апо.— мьн гот,— пьрсе әт'ьб т'өнәвә, әв т'ърба к'ейә, тө сәр дьхәвьти?

Ах, сәд шар ах.— кале гот,— лаво, хөзл тә сәр we йәке вәнәкьра, дәрде мьн гәләкьн у наенә қәнщкьрьне. Көр'е мьн! Әва т'ърба қиза мьнә, та т'әне бу, һ'әсрәтә, һ'әсрәта мьнә...

Ду we һәвалданер'а бу п'ър'ә-п'ър'а һесра сәр сурәте шийә қәрмьч'ир'а һолбун, тәе бьгота деме калейи қәрмьч'и һәв к'әт, бу думан у мьж, нәвалә мәзьн сәр деме ви пешда һатьн, т'әне ви шар-шара бе һ'әмди хwә, дәсте хwәйи ч'әрм у һәстө ль әрде дьхьст, сәре хwә жи пер'а дьһәжанд. Мьн зәвта хwә нә ани у эз жи шир'а гьрийам. Хеләкә хөрт шундатыр, гава к'әләбәла бәдәна ви һьнәки дани, мьн же пьрс кьр:

— Апе һ'әпо, эз жь тә һиви дькьм. дәрде хwә бәр мьн вәкә, әзи нәй хәривьм.

— Ә'зизе мьн,— кале гот,— хөде жи wәхтада мьнр'а к'әт'ьбу қал-щәнге у эз көр'дунда кьрьм. Чәнд көр' у қиз данә мьн у паше һеди-һеди әв жь мьн стәнд, әв т'ьфала т'әне жь мьн нәстәнд. Мьн у пирәка хwә әв мина ишьқа ч'әва хwәйи кьр, мәзьн кьр, да мер, ле ви беинсафи әв

жи жь мьн стэнд. Эм ньна малда т'эне манэ. Бьре мьн жи зу чу р'эһ'мэте, мьн зар'е ви хвэйи кьрын, мэзын кьрын, гиһандьнэ мэтлэбе, вана р'уйе хвэ сэва чь жь мьн гōнастьнэ, нызаньм, заве мьн жи...

Һэма нава ве хэбэрдана мэ һэрдада, дэнге сэламе'ле-к'өме ль мэ т'эсэли бу, мэ һэрда сэрэ хвэ былнд кьр, ль мере сэр мэр'а сэкьни ньһер'и. Апе Һ'эпо бь һерс у к'ин сэрэ хвэ бэржер кьр, щава сэлама ви нэда. Зьлам бэр-бь кале чу у гот:

— Апо, чьма сэлэма мьн вэнагьри?

— Бьраки мьн һэбу, — кале гот, — эв жи чуйэ дьһиә һэқ, эвлэд жь ви нэманэ, эв жи мина мьн к'ор'дундайэ Хорто, т'ө к'ийи, эз тэ нас накьм. Йе к'ө сэр т'эрбе сэламе дьдэ мьн, готи мал жи сэламе бьдэ мьн у һ'але мьн бь-пьрсэ. Йэқин т'ө сэва ви меване мэ һати у дьхазн хвэ бэр ч'э'ве ви бьки мэр'вэки баш?

Зьлам жь ван готьна бу шыле сор, соро-моро бу, шыг'арэк к'ышанд у паше жь цэм мэ фьзьранд. Кале диса бэре хвэ да мьн, дьле ви бса зу-зу давит, вэки льбасе сэр дьл һьлдьһат, дадьһат. Кале жь ши р'абу, мэр' һьлда, диса дэстбь хэвата хвэ кьр, мьн дэстуйе мэр'еда гьрт у гот:

— Апе Һ'эпо, эме т'эрба Э'вдълхальқ у мэт'а Шэми-лэ һьлдьн, эз гьли дьдьмэ тэ у хвэ борщдар һ'эсаб дь-кьм, вэки т'эрба Һ'эсрэта тэ жи чэва лазьмэ һьлдьм.

— К'өр'е мьн, — Һ'эпо гот, — эз гōманьм, те бьви хōдане гьлийе хвэ, ле зэһ'мэте һэр кэси, бь ви шыринэ, зэһ'мэте мьн жи бь мьн. Дьле мьне ви чахи ве һесавэ, га-ва эз бь дэсте хвэ т'эрба Һ'эсрэта хвэ һьлдьм...

Ә'ЩЕВӘ, Ә'ЩЕВӘ...

— Сәламә ә'лейк'өм, әй к'ьриве мьн“.

Тә т'алан к'ьрийә мал у һ'але мьн.

Бона чар бәран. һьнәк феки, хөрәке гәрм.

Тә жь щьмә'те станд шәш һ'әзар манат, бе шәрм...

Р'ожәкә баһарейә хаш бу. Тиренще р'ое мина кәзийе қиза, сәр деме т'әбийәте дьмьлмьли у р'әшьш дьда бә-дәүәтийә we. We р'ожа хашда Қәт'ло у Тә'ло ньшкева соқарқәкә Р'әване р'асти һәв тен. Хош, беш, он беш к'еф-һ'але һәв дьпърсын, һа шарна жи бь һәв ша дьвун у тә бьгота, һәрда дьле хвәда қәй дьготьн: „Шөкөр. шөкөр р'ожа иройинр'а, кә шара ишарьн жи бу қьсмәт, әм р'ас-ти һәв һатьн...“ һәрдә ль бажер гәләки гәр'йан, чь әши-йәе кә һәзьми ван бун, хвәр'а к'ьр'ин, т'ьвдира хвә дитьн, вәки ләрәк бәрбь гөндә хвә бьхьнгьрә, Қәт'ло бь демәки к'ән гот:

— Тә'лое бьра, әз ль ә'смин ль тә дьгәр'йан, ле тә ә'рде р'асти мьн һати. Анцах тә к'әти т'әп'ша мьн. Әв р'астһатьна мьн у тәйә иройинә ньшкева нишан дьдә вәки достийә мьн у тә гәрәке т'ьме зьрав у дьрежвә, һ'өб у һ'әзкьрьна мә дьһа незики һәвбә. Дә к'әрәмкә, әм һәр'нә харьханәке р'унен, һәвр'а һьнәки бькьнә галә—гал, шьринайе хвә бь һәвдә бькьн, һьнәки вәхте хвә дәрбаз-кьн. Зани, әм иро чьқаси вәстйанә?

— К'әрмәкә, к'әрәмкә,— Тә'ло гот,— вәләһ, бьләһ, сьма вәләһ, әм иро зә'ф к'әсьринә. Дәүләт сәре тә, вәки әм навт'ьлийе хвә бона р'ожа һа, хәрщ нәкьн, әме сәва к'ижан р'ожа п'уч'кьн, һь, бьрако?...

— Тә'лое бьра.— Қәт'ло гот,— баве мьни р'әһ'мәти, т'ьме дьгот: „— Лаво, п'әра капек-капек қзанщ бькә,

ле вәхте кӧ ши һат, т'уман—т'уман, (дәһ-дәһ) хәрщ бькӧ“. Бьре мьни э'зиз! Ща вәләһ, про тӧ меване мьни, чьмки тӧ бьре р'асти мьн Һати, нә кӧ эз, ӧса нинә, бьра-даре мьн?

— Дә, вәки дьвежи,— Тә'ло готв— иди...

Дәмәкә хӧрт шунда, Тә'ло у Қәт'ло харьнханәкә ба-жерә һәрә башда р'уныштын, чь хӧрәк лазьми ван бу, готнә жьнька қӧльхк'ар бистәке шунда иди конйак, арақ, фекн, к'ъвав у чь бежи сәр сьвре т'ъжи бу. Қәрәз, тә чь тә'м-лә'м, һ'әта масийе аләбальх жи т'ъжи бу. Лавька бь к'ефа дьле хвәр'а, мина гӧре зьвстанейә бьр'чи, сиқә-сиқа дьране ван бу, ӧса һ'ыщуми сәр ич'ке у хӧрәк кьрын, иди нәвежә. Дәмәке шунда, һьнәки к'ефа ван хаш бу, р'е нәдьданә һәв, вәки йәк һәвалдә йе майин бьбьһе Аг'ри дьвә т'иқә-т'иқа Тә'ло, дьвежә.

— Бьрако, зани чь һәйә, мьн зува дьхаст тәр'а гьлик бьгота, ле...

— Пи, э'зизе мьн.— Қәт'ло гот,— әв чь гьлийә тӧ дьвежи, нә ахьр, мә һәла зар'ӧтнеда жь һәвдӧ һ'әзкьри-йә. Р'астә, әм гӧндәкида ньһа намшьн, гӧнде мәйә жь һәв гәләки дурьн, ле т'ьме тӧ жь бира мьн дәрнак'әви. Әв чь гьлийә тӧ дьвежи, чь дьле тәда һәйә, бьдә дәр, қәт шәрм нәкӧ...

— Дә, бьре Қәт'ло, —Тә'ло гот, —хӧде жь р'астийе һ'әз дькә, эзе сәр тәда бьһатама, к'амбах һьнәки мәщала мьн т'ӧнәбу. Дьле мьн у малхуйа малела зуда һәбу, вәки эз һәрчар хӧламе тә. п'еша тәда дайньм у тӧ бьви к'ьриве мәйи хуне. Зани, к'ьривтийа ньһа жь „бьратийе“ данә-хӧә, һа... Фькра тә дәрһәқа we һивикьрьна мәда чийә, һә, бьрако?

—Пи, пи, чьма эз кор бумә, р'уйе р'ое һатийә гьртне, гәло әхтийарийа мьн һәйә, вәки эз жь „шәриә'та Мәһ'-мәд п'ехәмбәр“ дәрк'әвьм, бьрадаре Тә'ло— Қәт'ло

гот,— эw йэка жь эре мьн зедэйэ. к'эрэмкэ, к'эрэмкэ,
быре тэ назьрэ хастьна тэ малхуйа мала тэ бықәдинэ.

* * *

Пайиз бу, пайиза зер'ин. Баг'е р'эза у фекийа бьн
баре хwэдa, сәре хwэ бәржер кьрьбун, wәки бәндә баре-
ван бьдә сьвьккьрьне у тек'эвьнэ хәwа зьвьстанейэ к'ьбир.
Һәма we фәсла пайизейэ шьринда Тә'ло пенц бәране се-
мэг'әлийэ бь готьна тэ дьнәқышинэ у һәр йэке һ'эвтр'ән-
гәке давежә стö, т'эви щингара давежьнэ автомашина
көр'е мөг'а хwэ, се қот'йа кака—фекийа, дө көр'е хwэ у
быразайки хwэ пер'а дышинэ мала к'ьрив. Чәнд сәһ'эта
шунда автомашинэ бәр'дәре к'ьриве Қәт'ло дьсәкьнэ у
к'ьрив жь автомашине пәйа дьвьн. К'ьрив у һ'әлала wi
бь дәнге автомашинер'а дәрдк'эвьнэ дәрва, к'ьриве хwэ
дьвищьн, тенә р'уйе к'ьриве хwәйә ч'ук, бәрана у к'әлмәла
пәйа дькьн у дьчьнэ мал. Қәт'ло әлбер'а бәр льнге к'ь-
риве хwэ к'өләкәке сәрже дькә, гази чәнд щинаре хwәйә
незик дькә, дәмәке шунда сьврәкә бь готьна тэ вәдькә.
We р'оже к'ьрива бәрнадә, р'ожа дөда к'ьрива сәроп'е
хәлат дькә у бь һөрмәтәкә зор ван р'е дьхә.

Мәһәке шунда Тә'ло бь к'ьриве хwәр'а р'әзи дьвә,
чьчәх сөнәтиә бькьн. Сәр һ'име “ә'дәте, һәйи чәнд р'ожа
шунда Тә'ло автомашинәкә мәрвьбьр сийар дьвә, дьк'ә-
вә р'езәгөндә, дьчә сәрхwәшийа мала ван мәрийа, кө we
сәле мәрьве ван чунә р'әһ'мәте, дьле ван дьк'ьрә, wәки
нзә бьдьн сөнәтийа әwләде хwэ бь дәф у зөр'нә дәрбаз
бькә.

* * *

Әw р'ожа дөда бу, wәки дәр мала Тә'ло р'ьнгина
дәф у зөр'не бу, говәнде п'ел дьда. Қиз. бук, у жьна
к'ьнще аwаз—аwази хөкьрьбун, зер'е щеника, к'әмбәре-
зивә зер'кьлдайә ль пышта, гөһар у хьзәма мина п'әнще

р'ое шэмал дьдан. Зар'е ч'ук жи мина мьнмьника щики
надьсэкьнин, жь щики дьр'эвйанэ шийе майин, һэла щара
рана һьнэк п'еша дийа хвэда дарда дьбун, вэки хастьне
ван р'ази бькэ.

Нава р'оже бу, пьш мала Тэ'ло дэнге чэнд автома-
шине мэрвбьр һат, щьмэ'т пе һ'эсиа, вэки к'ьривгэла-
нын, дэфчи у зөр'нчийа ль қайде щьриде хстьн, бэрбь
к'ьривгэлана чун, һэрэке вэкэ хастьна хвэ шабаш данэ
ван. Тэ'ло у к'ьривгэлан тенэ дэст у р'уей һэв, хэбэре
„һун сэр сэре мьн, һ'эвте һ'эвт баве мьн, жь вьра һ'эта
вьра һатьнэ...“, дьвежэ ван т'эглифи мал дькэ.

Сьвэтыре р'о иди к'этыбу қама хвэ. Элэк'бэре дэллак
гузане хвэ дькьрьнэ ньзаве, т'ьвдэрэке сөнэткьрьна зар'а
дыдит. Хелэкэ хорт шундатьр. Элэк'бэр чар көр'е Тэ'ло
п'еша Қэт'лода сөнэт кьр, ле һэла дэрва р'ьнгина дэф у
зөр'не бу, говэнд гьран—гьран дьгэр'ийа, вэрэқ дьк'это
к'атви у дере жьне р'эқасчи. Щьмаэ'та аһьл ода былэт'да
р'уныштыбу, апе Қаймэз сөн'бэте щьрин дьготьн у щара-
на жи дьбу п'ирқинийа мэрьве р'унышти бь готьне ви
дьк'энийан.

Ду сөнэткьрьна зар'ар'а, хөдане дэ'wэте щьмаэ'та
дэрва, т'эклифи мале дькэ, дэ'wэтван р'удьнен, нин дөхөн,
сьврэ тенэ бэрэвкьрьне, щьмаэ'т шайе бьмбарэк у пироз
дькэ. Қəwməки хөдане дэ'wэте сьникэ бь дэстмала сорва
пэч'ьни, тинэ ор'а оде, сэр сьнийе вэькэ у we бэре р'а-
бэри к'ьривгэлана у паше дэ'wэтвана дькэ. һэрэк дө—се
кака у фекийа же һьлдьдэ, ле гэлэка р'ьнд заньбу, вэки
эв какае сэр ван зэ'ф баһа р'уне. Бистэке шунда дэнге
сьниани нава щьмаэ'та р'уныштида бьльнд п'эрваз дьтэ.
Сэр һ'име „қануна“ һэй, сьнийе латинэ бэр к'ьри-
ве Қэт'ло у мэрьве вьр'а һати. Бь дэнгэки бьльнд сь-
ниани дькэ газы:

— К'ьриве Қэт'ло 250 манат, жьна ви 150 манат,
хөде р'уйе ван сьпикэ у бькэ қьсмэте эвлэде ван жи,

пенц бьре к'ьрив жи һәрәк 200 манат, мали ава, мер у һ'әрмәте к'ьриве м'ийн э'визр'а һати, эз наве ван йәко-йәко навежым, жь 70 манати һ'әта 100 манати авитьн, х'өде ве д'ә'wәте текә қ'ьсмәте әwләде ван жи!

Ду к'ьривгәланар'а, щьмаә'та жь г'өнде щинар у г'өндийа һәр кәси wәкә ван п'әра авит, к'ь wәхтеда Т'әло авитьбу сәр д'ә'wәте ван. К'атьб Ә'һмәд жи ш'өх'өле хwәр'а р'ьнд мьжул дьбу, к'е чьқас п'әрә давит, дьнвиси. К'өтасийе һ'әсав кьрын, wәки к'ьривгәлана, щьмаә'та т'әклифкьри у г'өндийе ши, шәш һ'әзар манат авитьнә сәр нане Т'әло.

Ле гәло с'өнәти бь ве йәкева к'өта бу? На хер, һәла к'ани һәвт'аланкьрын пашда майә. Т'әло у һ'әлала ши ду т'аланкьрына к'ьрива у щьмаә'тер'а се қ'өт'йә бәр к'ьриве хwә датинын, д'әве ван вәдькын. Т'әло сәһ'әта зер', кастйумәки баш бәр к'ьриве хwәйи Қ'әт'ло, сь'әта зер', зьнщира we, дерәки дьдә жьна к'ьрив, бәр һәр бьраки ши бьлузәки, кастйумәки, мәрьве пер'аһати кастйумәки датинә. һ'әрмәт у зар'е к'ьривгәланр'а һати жи п'ешк'еша п'ара хwә дьстищын. Бь гьлики Т'әло 95 п'ешк'еши к'ьривгәлана п'арәвәдькә у 17 п'ешк'еша жи зедә дьдә к'ьриве Қ'әт'ло, wәки бьдә қ'әwьме хwәйә к'ь нәһатьнә д'ә'wәте.

Гәло бь ве йәкева к'ьривгәлани к'өта дьвә? Һәла к'ани, гәрәке ижа Қ'әт'ло бь һ'әлала хwәва р'ожа һ'әвт'айә с'өнәткьрына зар'а, йане һьнәки дәрәнг готи һәр'нә мала к'ьриве хwәйи Т'әло, з'әде зар'а бьвьн. Қ'әт нәвә, қ'әт нәвә бона зар'а гәрәке сәрәп'е к'ьнща, сәва к'ьрива һәмбәри хәлате стәнди. хәлата бьдә, ижа дәр'һәқа кака у фекийада навежым... Аһа дайин у стәндын миһа б'әрәкә бь сәр у бьн дьреж дьвә, дьреж дьвә у дьреж дьвә...

Ле гәло, әw навниша к'атьб сәва чь бу? Әw жи бона we йәкейә, wәки х'өдане д'ә'wәте бьзанвә. щьмаә'та т'әклифкьри к'е чьқас п'әрә автийә, к'ь әw жи wәхте д'ә'wәта

зар'е ван, һақаси бавежә сәр дә'wәта ван, дыһа р'аст дэйне ви бьдә. Һәла шарна гава йәк ви дэйни вәнагә-р'инә, наме ә'лауәт һәвр'а дышиньн:

Чәнд сала пешда, Дәқо дә'wәта көр'е хwә дькә, гази шьмаә'та гөнде щинар, гөндийе хwә у Фәко жи дькә, Фәко 60 манати давежә сәр дә'wәта көр'е ви. Сал дәр-баз дьвьн, мәһ пәй һәвдө дьк'әвьнә р'езе, Фәко бона дә'wәта көр'е хwә т'әклифатийе дьдә Дәқо. әв мәһ'әли хwә накә, wәки т'әви шайа ви бьвә. Фәко ижа чәнд сала шунда, дә'wәта көр'е хwәйи орт'е дькә, дьса гази дәйн-дәре хwә дькә, әв we щаре жи нае шайа ви. Ижа Фәко мәщбур дьвә, намәкә wa жер'а дышинә:

... Бьрадаре Дәқо! Нәхәйдә, ле мәр'ьв гәрәке жь дэйна нәр'әвә, стәндын р'ьндә, ле дайин хөрәвә, әре? Тө р'ьнд зани, wәки мьн чәнд сала пешда 60 манат п'әрә авитийә сәр шайа тә, ле тә һ'әта ньна әв навт'әлийе мьн, пашда вәнәгәр'андьнә, сәләфе we жи мьн р'ьнд һ'әсав кьрийә, дьхәзи һәр'ә щәм һ'әсавдара, дькә 20 манат у гьшк т'әви һәв дькә 80 манат. Әз һьви дькьм, ван навт'әлийе мьн немедленно, бе хәбәрдан, бе гьли-готьн, зу сәр мала мьнда бьшинә, йане на! Фәкоә Чәто"

Һәла шарана сәр дэйне ви шур'әйи, йәк хәтьре йе майин дьк'әвә, һәвлө бе һ'өрмәт дькьн у қазийәс лапә т'әшқәлә жи дьвьн.

... Әһәқи, һава мьләте мәда гәләк әрф, ә'дәт, дәб, хәйсәт, р'абун—р'уныштандьна зә'ф баш һәйә у әм бь ванава бе һ'әсав ша у к'өбар дьвьн, мьләте башқә жи бона we йәке хөзьла хwә бь ә'дәте мә тиньн. Нә ахьр, бәре wәхте сөнәткьрьна зар'а, к'ьривгәлана нә кө һәв т'ә-лан дькьрьн, ле дьбунә к'ьриве һәвә һәқ, чәва дьвежьн дьбунә к'ьриве һәвә хунә... Ле гәло әв „ә'дәте“ бе кери, wәхте хwә өндакьри. мала һәв у йа дәр-щинара т'әлан-кьри к'ер'а ләзмә, һә?...

БАСОЕ ФЕЛБАЗ

Вэхте шер' бу. Кэрийе пэзе колхоза ль зозане ч'йайе. Қазылзийарэте басквэдабун, ало-мало дьч'ерйан. Н'эwэ-са мэрийа бь т'эбийэта ч'йайэ хэмла мэхмэри, кóлилке аwаз-аwази, хóшэ-хóша ч'эм у эрқа, т'элте э'wьрайэ мина коне к'ордайэ ль э'смане вэгьрти дьһат. Щарана жи ба пэй э'wьра дьк'эт, мина гаванэки чэwа гар'ане бьдэ пешийа хwэ. һа бэрбь Р'оһьлате, паше бэрбь Шьмале, Щэнубе, Р'оавае дьбьр. Щарана жи ба дьстэqьр'и, тэ бьгота э'wьр бине дьстиньн, һеса дьвьн у һэбьне коне хwэ мина һэршар дьк'отьн. Нава we шанэшина т'эбийэте-да, шьван Э'ло, Иса у Басо орт'а кэрида р'уньштьбун, хór'а шьрин-шьрин хэбэр дьдан. Дэмэке шунда һэрэке к'аса хwэйэ шир һьлда, бэрбь кэри чун, һэр кэси чэнд ми дотьн, т'ас бэрхаш кьрын у вогор'йан р'уньштьн, дэве һэ-ване хwэ вэкьрын, нан дэрхьстьн, сьврэкэ шьванайэ баш вэкьрын, дэстбь харьна нин кьрын. Шьвана щарана фьр'иэ öса шир дьхьстьн. мэрьв һьнэки дур бьсэкьнийа, дэнге фьр'е ван дьһатэ бьһистьне. Дэ, нане чолейи гэлэки шь-ринэ, ван нан у шир öса бь ишта дьхар, һ'эwэса мэрийа пер'а дьһат, эгэр йэк т'эзэ сэр сьвра п'элаwе р'абуйа. ч'эв харьна wац к'эта, элбер'а иштайе wане вэбуйа у we т'эви ван нан у шир бьхара.

Нава р'оже бу, пэз к'этьбу к'ойе, шьвана жи нане хwэ ч'эвьр харьн, хwэр'а лаqьрди дькьрын, дьк'энийан, нава wанда Басойи лаqьрдичи бу, wi чь кó бьгота, гэрэ-ке йе майин э'сэйи бьк'энийа. Э'мьре Басо дьгһиштэ бист се сала. Эwi гэлэки фелбаз, вьр'эк у бищ бу, чэwа щь-маэ'т дьвежэ, wэки "эw жь аш бьһата, к'ьнще wi у сэр ч'э'ве wi арбуна, диса кэсэки жь wi бawэр нэдькьр, кó эw жь аш те". Мала Qэрое баве wi бышэwьтэ, т'эне Ба-

сое көр'е ви же һәр'э. Ви нава һэвал-һог'ра у өса жи на-
ва гондийада һақаси фелбази, вьр' у дэрэw готьбун, кэсэ-
ки тыштэк же бавэр нэдькьр. Ле wэхте эw р'асти хэлде
нэнас дьһат, өса вьр'-дэрэw бь "һостати,, һэв дьданэ гьре-
дане. эw дьданэ бавэркьрне, wэки эw хортэки мэр'ифэ-
ти ақыл-к'эмал һ'эсав дькьр. Р'астэ, Басо п'ьри-һьндыки
һажь шэриэ'та мөсөлманийе һэбу, ле ви өса вьр' дьданэ
сэр һэв, тэе бьгота р'өһ'аники зорэ у һэр тышти занэ.

Дэ зозан бу, цьмаэ'та чэнд нэһ'ийа һатьбунэ we дэ-
ре. Wэхте эw у шьван, гаване зоме башқэ р'асти һэв ць-
һатьн, сэлам дьданэ һэв, к'еф у һ'але һэв дьпьрсин у паше
һэвр'а дьк'этьнэ сөһ'бэте. Басо өса ванр'а шьрин-шьрин
хэбэрдьда, вана һэwзаньбу жь ви ақылтэр т'ө кэс т'өнэ.
Ле Басо wэхте дэр'һэқа шэриэ'теда һэвал дьда, тэе
быгота "мэлләки тоқи фэрманэ,, һэла шарана шьван,
гавана һақаси жь ви бавэр дькьр, һьндьк льма дэсте
ви "тэwаф,, бькьрна. Ле эwi бици бу, нэдьһишт эw дэсте
wi пач' бькьн, чьмки дьхаст һэве хwэ нава wанда дьһа
бьдэ бэлакьрне, wэки жь wийа р'ьнд бавэр бькьн, кө
эw бькарвэ фел-фьназе хwэ бьдэ дэр'базкьрне у паше
we һе изьн бьда, wэки дэсте wi тэwаф бькьн. Басо һэла
шарана цэм шьван у гавана қалэм у дэфтэр дэр'чьхьст,
қалэм дьда дэсте хwэ, ль э'смин дьһер'и, дьву п'ьстэ—
п'ьста дэве wi, гьва жь хөде у п'ехэмбэра һиви дькэ у
паше сэр к'аг'эзе сыпи һ'эрфе мина һ'эрфе э'рэбийэ қалп
дньвиси, қалэм у дэфт'эр дькьриэ шева хwэ. Шьван у
гаване цэм wi, жь кьрне wi э'щевмайи льман. һеди-һе-
ди жь wi бавэр дькьрын, wэки эw мэр'ьвэки р'өһ'анийэ
у һэла ньвьшта жи дькарэ бькэ.

Басо шарана жи гөһэр'е дьма, бона шьване һэвале
хwэ хөбэк че дькьр, wэки һэвале wi бен навр'оже, шиве
бьхөн. Хенци фелбази у бичтийа Басо, эw дьзэки зор бу
жи. Ви чэнд р'ожа шарэке жь кэрийе пэзе хэлде йэк бэрх
дьч'опанд. Wэхте Э'ло у Иса көллэка хэлде саг' дьлит,

шөрм дыданэ Басо у пашда дыданэ хөдане we, ле wә'te Басо сәрже дыкър, п'игаре wi иди йа нэбуи дьһанинэ сәре wi, һэвала жь тьрса нәwerbун, шэндәке һ'әйwana сәржекьри бьдна хәйе we. Басо щарана пэз жь кәрийе щинар дьдзы, бь қимәте әрзан дьда р'еви-р'егара. Ә'ло у Иса р'ьнд заньбун, wәки һэвале wане р'ожәке ойһнәке бинэ сәре wан. Басо жь фелбазийа хwә нава шьван у гаване зозанейә нәнаста "Һ'өрмәтәкә,, өса дәст анибу, wәхте пәзе wан дьһатә дьзине, йане өндадьбу, нава кәрийе Басо у һэвале wi нәдһнер'ин. чьмки Басо шех һ'әсавдькьрын. Щарана wәхте шьван у гаван бе Басо р'асти Ә'ло у Иса дьһатьн, хәбәрдьдан. Р'оке Сарикә р'асти Ә'ло те у дьвеже:

— Әм у һун зуда һәв нас дыкьн әм һәр сал теиә зозане, әм жь һәв ина дыкьн, пәзе тә т'әви пәзе мә дьвә, йе мә жи т'әви кәрийе wә дьвә, әм гази һәв дыкьн, пез пашда дьдһнә һәв. Қәрәз, исал чәнд сальн мә жь муме—мысқале хәрави жь һәв нәдитийә, хенци қәнщийе. Ә'лое бьра, т'әхмин ә'мыре мә һәрда незики пенщийә, т'әме мын дьле хwә бәр тә вәкьрийә у тә жи бәр мын, ле әва дө сальн, тә хәйсәте хwә гөһастийә, гьли готьне хwә жь мә вәдшьери...

Ә'ло әлбер'а хәбәрдана Сарикәйе шьван дьбьр'ә, дьвежә:

— Бьре мын, тә чь гот р'астә, ле әз бь гьлийе тәйе пашьнр'а р'ази навьм. әз бәре чәва бумә у ньһа жи өса-мә, хәйсәте мын нәһатийә гөһастьне.

— Ә'лое бьрадар— Сарикә дьвежә.— һун һавише к'өлфәте хwә найһнә зозане, ле әм көр'и-к'өлфәти тиньн. Дө к'өлфәтә, дьқәшымә сәре йәки бьшә, йәк нәхаш бьк'әвә. йе жь мә четьр лехьн, әме сәре ве зозане дохтра жь к'өбиньн, wәки Зар'е мә қәнщ бькьн? Мәлләйи щәм wәйә, һун дьтьрсьн, мәләтийа wi вәдшьерьн. Нә ахьр, әм жи мөсөлманьн. Әw һэвале тәйи шаһьл, хөде мын қөрбана

щәде.wikә, мәлләки „т'амә“, һәлә жи бәлки зедәйә. Щаньм, жь ә'рш у ә'смин, т'әриқа мөсөлмание, шәриәт, р'абун, р'уньштҫн, иди чь, бежым мерьк нызанә. Wәхте щәм мә жь шәриәте хәбәр дьдә. wәләһ qази, мәлла щәм wi қәләт кьрьнә. Әw мәрвәки р'өһ'анийи һәри мәзьнә, һун жь мә вәдышерьн, әгәр мынкунә?..

Сарикә wәхте һәwалдана хwә дба дькә, Ә'ло һьнәки бьн сьмелева вәдыбьшрә, дәмәке дьк'әwә нава мьтала, паше п'ирқини дьк'әве, дьк'әнә:

— Бьраке мын, әw к'ө, мәлләтийа wi к'ө, әwi афе-ристә, бищә, фелбазә. Әw к'ө, шәирәт к'ө, йәқин дьхазә wә бьхапинә, тыштәки жь wә бьч'опинә, әз сәре һәчар кәр'е хwәкьм, әw һақаси шәриәте занә, чьқаси кә гөр шәриәта мөсөлмание занә. Әwi хәйсәте р'увидайә, т'әне йа wi фелбазинә у дәст жь wана нак'шинә. Сонде wi у гөр йәкьн, әw р'өже чәнд шушә арақе вәдөхә, чаwа щьма-әт дьвежә: Р'өжәке п'ехәмбәр qази гөр дькә, сәр сәре wiда қөрәне гәләки дьхунә, шәриәта мөсөлманийе жер-р'а шьровәдыкә у аг'ри гөр дьвежә, „чь дьвежи зу бежә, гьлнийе хwә т'әмам бькә, пашийа кәри wәлгәр'ийа“. Дә, чәwа шешра п'ехәмбәр бал гөр дәрбазбу у оса жи йа мә щәм wi нәвхери дәрбаз дьвә. Әз wә һиви дькьм, жь wi бawәр нәкьн...

— Дә п'ак, п'ак, — Сарикә гот, — һун чь бежьн, әм жь wә бawәр накьн, һун жь тьрса диwане wi шамери вәдышерьн. Щаньм, мерьки альмәки р'өһ'анийи зорә, чь бәлги вәдыки, те қәй бежи нава wiдайә. һәр тышт, һәр тышти занә. Ә'ло, паше п'ошман нәwә, һа? Әwа эшанә' хут жь Бәг'даде һатийә, wәлийе хөдейә, ле тә у Иса сәр һәр тышти дьпәч'ьнньн.

Ду we хәбәдрана Ә'ло у Сарикәр'а эваре wәхте Ә'ло у Иса кәрийе пәзе хwә тиньнә гөһер'е, нане хwә дьхөн,

1. Эшан — хәлифе хөде

Ә'ло һеди—һеди сәр феле Басо вәдкә, әв у Иса һнәки
ви дьднә тырсандьне, гәләки дьвежын, һндьки дьвежын,
ледьһер'ын, хәма Басо һинә, хөр'а лақърдийа дькә у
дьк'әнә. Әвана хер у гөнә дькнә стөйе ви, иди дәрһәқа
ве мәсәледа һәвалһадьн. Дьвә т'иқә--т'иқә Басо бь
ван дьк'әнә у дьвежә:

— Апе Ә'ло у Иса вә чь гот р'астә. Мьн һақаси бәр
ван шьван у гавана готийә, хөде назьли әрдевә, беже,
вәки әв гәдә р'аст хәбрә надә, вә дьхапинә, диса бавәр
һакьн. Әвана т'әне жь мьн бавәр дькьн. хәлаз бу, чу.
Мала вә ававә, ве р'оже һндьк дьма ван дәсте мьн
р'амусана, һәдһиштьн әз баске пез жи бышкеньм, ван
бь хвә пәз вәдгәр'анд. Мьн һақаси һьфтандийә мөжуйе
ван, дьл һәнә мьн бьднә сәр сәре хвә. Әз вә һиви дь-
кьм, т'әви шөхөле мьн һәвьн, бәлки әз сәре ве зозане,
хөр'а чәнд пәза “қазанц,, бькьм. Нәсав йәкә, мьн һ'өрмәт
у һьфуза хвә щәм вана дайә бьлдкәрьне, һун эваре
һ'әта бәрбанга сьве ванр'а бежын, ве диса бежын,— һун
нә р'астьн, әм бе эшане хвә һәвьн, хөде мә бь к'өлфәти
бе ви һәкә, т'әме щәде ви алик'аре мә, қәвьм у пьсмама-
вә. Р'ожа әз кәрийе пез бе вә дьвьмә ч'ерә, чәва меше
һынгьв т'опи сәр кәлилка дьвьн, әвана өса т'опи дора
мьн дьвьн, дәрһәқа һьвьштада жь мьн һиви дькьн, һәла
мьн гьли һәдайә вана, мьн хвә гьран гьртийә, әзе сьве
гази хөде хвә бькьм, ванр'а һьвьшта жи бькьм, ижа әв
шәв жи һесабуһе һәднә мьн, һәма т'әне бьра һьвьштәкә
мьн р'аст дәре. иди бой һьфуза мьн бәсә...

* * *

Сьве зу Ә'ло жь һерса кәрийе пез р'адьвәшинә, һ'ә-
та лынге пез дьгьрә дури гөһер'е дьчә, вәки әвана ви
һәвиньн, ви һәломиһн. Шьван у гаване щинаре ван
һнәк сийари дәрдьк'әвьнә бьльндщийа, дьһер'ын, бе

Басо бэр пезэ, йане на, дьвинь, wэки нэй бэр пезэ, демэк гөһэр'ейэ, һеди-һеди т'опи дора wi дьвн, Басо диса жь шэриэ'та хөде, п'ехэмбэра хэбэр дьдэ, паше дьвежэ:

— Щаньм, эва мәнәке зедэтырэ, wэки wэ һ'эдура мьн бьр'ийэ, эз дьхзьм wэр'а гьлики бежьм, ле?

Басо ду we йәкер'а хеләкә хөрт дьк'эвә мьтала, сәре хwэ бэржер дькә. щьмаә'та р'унышти жи ль wi дьнһер'э, бь шур'эки wi жь мьтала дьдьнә дурхьстьне, эw чэнд гьлийа ванр'а қьсә дькә у п'осидә дьвежэ:

—Гәли мөсөлмана, әгәр һун мөсөлмане һәдьн, һуне мьн хайкьн, дәрһәқа мьнда кәсәкир'а тьштәки нәвежьн, ле..

Щьмаә'т гьшк һәвр'а дьвежэ:— Пи, пи, чьма әм мөсөлман ниньн, wэки әм мәллә у мьфтики мина тә бьфрощьн, гәло мәр'а шәрм нинә, лап арйахин, гьлийе хwэ бежә...

Ду we йәкер'а Басо ль ә'смин дьнһер'э, дьвә п'ьстәп'ьста wi. шарна жи дькә қур'ин, һәрдө леве хwэ дьһәжанд, к'әф дьбаранд, гьва дьк'эвә зьк'ьр, сәр һьнәкада һерс дьбу. Щьмаә'та доре дьтырсә. әшәда хwэ тиньн, һьнәк к'ьнице wi тәwаф дькьн. Ду гәләк фелбазийе у ә'ләwатийар'а, әw әшәда хwэ тинә:

“—Бь сьмьлаһ р'әһ'мань р'әһ'им, хөде тә әм мөсөлман һьвисинә, Әшәдьн ьнә Мәһ'мәдөн р'әсульлаһ... “Әз wэр'а р'аст бежьм, эз көр'е хәлифе Бәг'дадемә, сале шер' эз чэнд мәрьве р'өһ'анир'а дәрбази ви али бумә. Дә ньһа мьн хwэ вәшартийә, бумә шьван, wэки... Бәле һори-п'әрийе кө эз анимә, we мьн бьвьн жи. Һун дәрһәқа мьнда нәфькьрьн, эз бәхте wәдамә, т'әне мьн нәдьнә дәста. Аликида жи тырса мьн т'өнә, йе кө п'еколийа мьн бькә, we һәрдө ч'ә'ва қорвә, к'ока к'өлфәте ле бьқәлә, ава зәре же бьзе. Дә шөхөле нәп'акайә, к'и говәзәтийа мьн бькә, иншалаһ, хөде мьне бәла wi бьде. Әз иро т'ө кәсир'а ньвьшта накьм, хенщи Сарикә, wi зува жь мьн һиви кьрийә, wэки эз көр'е wир'а ньвьштәке бькьм, кө әw шәв

бьһ'эwэ. Бьра щьмаэ'та майин мьн бьбахшинэ, wэки эз нькарьм ве дэме кери кэсэки бем, чьмки һори—п'рийе сэр мьле мьн, мьнр'а оса дьвежьн...

Басо дэфт'эр у қалэме жь щева хwэ дэрдьхэ, сэрда дьнһер'э, сэр к'ег'ыз ч'эзи-вьзи дькэ, ньвьшта се нөкөл дьпеч'э, пач' дькэ у дьвежэ:

— Ль э'рде нэхи, ньвьште һ'өкме хwэ онда бькэ, һа? Нава дэстмалка сэре гэдэда гьредэ у архайнwэ, we р'эһ'эт р'азе, ле сьве щаве бьдэ мьн, бе эw шэв чэwа һ'эwйа, чьмки һ'элала тэ нивро ава гэрм сэр һорйада р'ьжандийэ, бь гөмана щэде мьн, эw тьрса кө гьһиштие, we бьwэ муки, сэр wir'а дэрбаз бьwэ. Дэ щьмаэ'т, һ'эта сьве эз wэ, бь к'өлфэте wэва, дьспермэ „хөде мэзьн“. һуне сьве һ'өкме ньвьшта мьн бьвиньн у паше һе бьзанвьн, эз к'и-мэ!

Басо wэхте дьхаст жь э'рде р'авэ, эw 15-20 шьван у гаван бэри wi жь э'рде р'адвьн, бэр wийа п'атэ дьдан у Басо жь wана дур дьк'эwэ, шьван у гавана гази хөде—п'ехэмбэре хwэ дькьрьн, wэки шехэки оса хөде wан диһар кьрийэ.

Бэ'са ньвьшта Басойэ we р'өже, мина симсэз т'елефоне, нава зома бэла дьwэ. Зозанван we шэве һивйа эw-лэде Сарикэ бун, бе эw шэв чэwа р'адьзе. Элһэқи жь бэхте Басо бу, йаңе чь бу, т'ьфал we шэве нэдьгьрийа, нэ жи wэдьщьньқи. р'эһ'эт р'азабу. We шэве т'ьфал т'эне дө щара гьрйа, де бэре хwэ дьде у дьк'эwэ хэwа шьрин. Сьве зу бь сальх у сульха бэ'са “һ'өкме, ньвьшта Басо нава щьмаэ'та зомада бэла дьwэ у һэр зозанванэки дьхаст зу шех бьвинэ, дэрһақа дэрд у көле хwэда жер'а бежэ, бэлки щэде wi к'омэке бьдэ wi.

Бэфьтйа, эw шэба сэр Басор'а жи һеса дэрбаз нэбу, ле эгэр... Қэрэбэрбанга сьведа Сарикэ мистэwрэкэ бь готьна тэ давежэ орт'а хwэ у қаша зин. незикайе гөһэр'а шех дькэ, мистэwре давежэ э'рде, һэспа хwэ дэстк'еш

дькэ у бэрбь шьвана дьчэ, сэе кэри бь мевин дьһ'эсын, һ'ышуми сэр ши дькын, ле бэле Ә'ло хвэ зу пер'а дьгһинэ, бэри к'элба дьдэ, Ә'ло же пьрс дькэ, эв лэз дьвежэ:

— Хөде мьн қөрбана щэде Басо у ньвьшта.wikэ, көр'ьке мьн ишэв ашт р'аза. Ә'лое бьра, орт'а мьн хөдеда эв көр'э, йе майин гьшк қизьн. Хөде мьн савуна сэр дэсте.wikэ, эз һ'эйрна we ог'ьремэ, кө эв теда һатийэ. Щаньм, һори-п'эрийа эв мэр'а жь к'ө анийэ? Эз бэхте тэдамэ, шехе мьни ль к'өйя?

— А вайэ,— Ә'ло гот, —нава пезда р'азайэ. Көр'о фелбаз, фелбаз, нэ төйи һеща һ'ышйарбуйи, чь фела дьки? Хэлқе дьхапини у вьр'е тэ жи те бежи һэла вэ'дали р'аст дэрдьк'эвьн, мерьк вайэ тэр'а чарп'ек анийэ...

Басо жь шабуна ньзанбу чь бькра, чьмки бьһист вьр'а ши р'аст дэрк'этийэ, ле хвэ гьран дьгьрт, вэки мерьк дьһа сэр ши к'алвэ. Басо дит, кө мерьк дьхазэ бэрбь ши бе, р'абу п'ийа, бэр қөлбэ сэкьни, һэрдэ дэсте хвэ бьльнд кьр, гьва гази хөде у п'ехөмбэре хвэ дькэ. Ши чахи дьвэ т'иқэ-т'иқа Ә'ло у Иса бь ши дьк'энын. Басо бь дэста, шьване һэвале хвэ дьдэ сэрвахткьрьне, вэки өса нэйһнэ сэре мьн. "Һөрмэта мьн щэм йаро нэхьм... Бь we йэкева жи р'а жь һэвале ши навэ у дэст жь к'эне хвэ нэ-к'ышандьн. Басо бь щөлэ'т бэрбь Сарикэ дьчэ, меван элбер'а һөлмэ дькэ, кө дэсте Басо р'амусэ, дайнэ сэр сэре хвэ, бэр п'атэ бьда, Басо һаһелэ у зу дэрһэқа һ'эwandьна т'ьфелда жь ши дьпьрсэ:

— Эз қөрбана щэ'де тэмэ, хөламе тэ ишэв өса р'э-һ'эт р'аза, иди қэт нэвежэ. Чарп'ейа кө мьн һеща тэр'а ани, эва т'эне дэстмьза тэйя, һа. Те паше нэзьрэкэ гэлэки мэзын, жь мьн бьстини, һэла к'ани?

— Тэ эв нэһэқ анийэ,— Басо гот.— чьма эз ньвьшта п'эрэти дькьм, дьле мьн хаст, мьн кьр, чьмки мьн заньбу эв т'ьфала урт у йува тэйя.

— Көр'о, тө қөрбана хэлқеви. —Иса дьзикава гот,—

эме сьве нава хэлцэда р'эзилвьн, зу пэза хэлце, пашда бьдэ!

— Чь кōла тэйя,— Басо һедика готэ һэвале хвэ, вэ-ки меван нэбьһизэ,—вэлэһ эз пашда надьм, эме һнэки шунда сэржекьн, сьмела гоште веда бадьн. Дэ һун сэре хвэкьн, бьһельн эз һнэ п'эрэ қазанщ бькьм, ло?!.

Сарикэ вэхте һ'ощэта ор'а һәрсе шьванайэ дьзикава дьбьһизэ, дьвежэ:

— К'риве Э'ло у Иса, эм дэрһэқа шехе хōда һэр тышти заньн. Чьма эм нэ мōсōлманьн, лап архайинвьн, гьлийе башқэ жь дэве мэ дэрнайен. Мьн һэр тышт ф'эм кьр, вэки шехе мьн, чьма бэре дьле хвэ бэр мэ вэнэдькьр у вэ жи т'ьме сэр we йэке дьпэ'чьни. Демэқ, эв жи қэн-щийа wi. эре? Эз жь вэ һиви дькьм, хатьре шехе мэ нэ-к'эвьн, һуне р'ожэке бьһер'ьн, эв т'ōнэна, йе кō жь Бэг'-дае анийэ, we бьвэ жи, һа...

Диса дьвэ т'иқэ-т'иқа һэрдō шьвана бь кьрьне Ба-сойэ фелбазийе у э'ванбуна Сарикэ дьк'эньн. Иса ээ'ф һерс дьвэ, хōда қьщқьщэ дьвежэ:

— Сарикэ, эгэр тō мōсōлмани, эз һэчар қōлбакьм, сэ-ре 366 п'ехэмбэракьм, Басо гэдэки фелбазэ, вэ дьхапино. дьхазэ п'эра жь вэ бьч'опинэ. Щаньм, эв к'ō Бэг'да к'ō, хōде бэле бьдэ Басо, р'ожэ мэшкэ жэ'ра шэрав у арақе дьхō.

— Щаньм, бьре мьн,— Сарикэ гот,— стэвхōла, хвэ гōнэқ'ар нэка, мэ жи пер'а. Чь һэвэ, эв ишьқа ч'э'ве мэ-йэ, эм дур, незик хōламе винэ у хōде щэде wi сэр мэ кем нэка. Бо вэлэһ, һун гавьрьн, гавьрьн... Эз бэхте кōр' у қизе вэдамэ, хатьре wi нэқ'эвьн...

— Сарикэ,— Басо гот,— эв жь тьрса өса дькьн, вэки қэзйак нэе сэре мьн, гōһ нэдэ ван. Мьн жь хōде хвэ һиви кьрийэ, we салэка дьне кōр'эки дьжи бьдэ тэ, наве wi э'сэ Басо дайни, һа...

Сарикэ дәсте „шех“, т'эваф дькэ, р'азибуне дьдэ wi,

һынаки пашопе дьчэ, һе һэспе хвэ сийар дьвэ у р'йа хвэ дьщэ'динэ. Ду готыне Сарикэр'а, Басо у һэвале хвэ диса һэвр'а һ'ощэт хэбэр дьдын. Басо Исар'а тыштэки навежэ, кэрийе пез бэрдьдэ у дьдэ пэй дьчэ. Вэхте кө дурва шьван у гаван ши нас дькын, һынак һэвале хвэ бэр һ'эй-шин дьһельн, ле йе майин гышк бэрбь Басо тен, бь щергэ дэсте ши тэшаф дькын, йэки дьшиньнэ бэр кэрийе Басо у йе майин бь сьре "дэрде," хвэ Басор'а дьвежын. Нава ван шьван у гаванада йэки бэжынева бльнд, намьлэ пэ'н, сэр йэкида һынаки һерс дьвэ, бэри гышка к'аг'ызэки сэди давежэ сэр дэфтэра Басо у дьвежэ:

— Эз қорбана щэде тэмэ, тэ чэша Сарикэ һати р'эһ'ме. бьра гөне тэ мьн жи бе. Бьди тэ дькьмэ р'ур'эши эва һ'эйшт салэ зэвьщимэ, һ'эсрэта мьн маледа дэнге зөр'а вьр'нийэ. Эз гэлэки жь маливане һ'эз дькьм. эв жи жь мьн, йане на ньна мьн кьрбу дэ жына. Эз тэр'а р'аст бэжьм. һынаки жи эз жь қэвме ве дьтырсьм. Шехе мьн, илащэке бькэ, эз гөнэмэ, т'о кэсэки мьн жи т'өнэ.

— Йа тэ һесайэ, — Басо дьвежэ, —тэ һэла щийе хёда бьсэкьнэ, чьчэх мьн гази тэ кьр, шэрэ.

Гэдэ дэсте ши р'адьмусэ, һынаки бэр дьле Басода те, вэки эв һерс нэвэ. бистопенщэки жи дьде, бэр п'ата дьдэ у дур дьсэкьнэ. Шьван у гавана заныбу, вэки Басо таште нэкрыйэ. йе кө гоште қьланди. йе кө нан. һеке к'эланди, хөрэке дьне хөр'а анибун. Ду гөлэж нывьшткьрне у п'эрэбэравкьрнер'а, йэки навсэрэ гот:

— Кэке мьн, һынаки һесавэ, пари нан бьхёэ у паше дэстбь шөхёле хвэйэ "қэнш., бькэ.

— Бо вэлэһ, —Басо гот, —төйи зори, тэ чь нет дайэ пешийа хвэ, иншалаһ ве миасэр бьвэ.

Басо ль хөрэке ани мезэ кьр, һеке к'элэанди дөдө, т'икээк, дөдө жи гошт хар, шөхөрбуна хвэ ани, һеке к'эландийэ майин нава дэсмаледа печ'а, да к'елэка хвэ у гази мэрьве бэрэвбуйи гышка кьр, гот:

— Уөрүн ви нани бьхөн, һэрэк шэкэ рүч'эки бь хөр'а бьвьна мал, чэша т'ьбэр'ьк, сэр к'олфэте мала хвэ п'арэ-вэькн, чьмки дәсте мьн пе буйэ, буйэ т'ьвэр'ьк. Нава бистэкеда мэрьве бэрэвбуйи фитьк бьне нин у хөрэк хьс-тын, һэрэке дө п'ьрти нан чэша т'ьвэр'ьк, пач'кьрын, данэ сэр ч'э'ве хвэ у кьрьна шева хвэ. Ижа Басо дәфт'эра хвэ дьнһер'и, “ф'эл”, вэдькьрын. Ёнэкар'а дьгот: “Р'яа э'зизе шэ гэлэки тарийэ, к'этийэ нава таристане, чэтын һун һэв бьвиньн.....”, һнэкар'а жи “саг'и-сьламэтэ, чуйэ шийе хэрибийе, һуне зу у йане дэрэнг һэв бьвиньн,.. Ёнэкар'а жи мэйт' дьк'эвэ сэр т'аса мьн у...

— Хорто, хорто, —Басо гот, —наве тэ бе хер?

— Эз бь хөлам, Сэфойэ, —ви гот.

— Лаво, һнэки шунда һэр'э зоме мь'инэкэ к'ө-мэйтэ к'авр'эшэ орг'э зинкэ, гэмкэ, —Басо гот, —ле ви шэрти ле сийар нэви, һа! Зин жи т'эмьз-т'эмьз бькэ, бинэ вьр, мьн сийаркэ, эме һэр'нэ мала тэ. эзе ль зэйе бьнһер'ьм, бе дэрде ше чийэ? Шаньм шайэ дьдэ к'эвше, шэки гэрэке ше зар' бьһанийа, ле чьма? Дэ хөде к'эримэ, ше тэ бе р'эһ'ме.

— Бале, эз бь хөлам, —Сэфо гот, —э'мьре тэйе бе рэданльне.

Басо шьр чэнд һ'эзар манат п'эрэ жь шьван у гавана ч'опанд, ньһа жи дьхазэ һэр'э зоме, жь һэр кал, пир, бу-кэке рэт нэва дэһ маната бьстинэ, шанр'а ф'эла вэка. Басо бона феле хвэ бьдэ бавэркьрьне, эш һазунга ль һэс-пэке сийар дьва, бэрбь гөһэр'а кэрийе хвэ дьчэ. хөрэ-ке п'ара һэвалэ хвэ дьдэ Иса у т'эне дө һеке пэти дькэ шева хвэ у э'шэлэ бэрбь шьван у гавана те, гьшк бэр р'адьвн. ви жь һэспе пэяа дькьн, эш р'удьне. Дэмэкэ хөрт шундатыр Сэфо э'мьре “шех..”, дьрэдинэ, Басо мь'и-не сийар дьва, Сэфо дьзгина ше дьк'ешинэ, ле гэлэк шь-ван у гаван жи дьдьнэ пэй ви у бэрбь зоме дьчьн. Хелэкэ

хорт шундатыр кал, пир, бук, қиз у зар'ава гышк пеш Басова тен. Wэхте Басо незикайе ван дькә, дьвежә:

— Н'эта хун гышк пашда нэчнә зоме, эз найем, хун оса дькын, wәки эз пашда вәгәр'ым, әре?

Готье Басо элбер'а тенә қадандьне, Сәфо р'аст дьчә дәр мале, Басо пәйа дькә, әw дьчә р'удьне у шымаә'та зоме жь ч'ука гьрти н'этани мэзьна гышк йәко-йәко дәсте Басо тәwаф дькын. Басо бәре шымаә'тер'а фәла вәдькә, п'эрә чәwа дьвежын мина хөлийе сәр wiда дьхатын. Басо дьк'әwә зьк'ьр у дьвежә:

— Сәфо, тә зани wә'де мьн т'өнәнә, щанька малейә к'ойә, газике бьра бе, һәла эз дәмәке we бьнһер'ым, бе дәрд у кәле we чьнә, ле мьнр'а дьвежын, гәрәке н'эта ньһа бәдәна we һешинбуйа, ле чьма? Зу до һеке хав бинә. Эзе щәwа пеш мала wәда бышом, эгәр әw пьжйан, хwә буке зар'а бинә, эгәр на, на...

Басо һәрдә һеке нәпә'ти датиנә пеш хwә, ньмеже дькә у шарана жи п'ьфи һәрдә һека дькә, сәрда дьхунә у аг'ри һәрдә һека һьлтинә, дьчә сәр щәwа аве, һәрдә һека нава дәсте хwәда һур-хаш дькә, ав зәрьк у сьпитайа һеке дьвә, т'әне дәсте wiда қальк дьминьн. Әw ван қалька дькә щева хwә, һәрдә һеке к'әлийайи жь щева хwә дәрдьхә аведа р'ьнд дьшо у бистәке шундатыр те мал. Гази маливане дькә у һека льдә р'успики, wәки бышкенә, бе пьжйанә, йане хавьн. Р'успи һека тәwаф дькә бәре һекәке дьшкенә у дьвежә, пьжйайә, паше йа дәда жи оса дәрте. Шьмаә'та бәрәвбуйи шашмайи дьминә, мер у жьн жи гәләки ша дьвьн, wәки хөде we бәдәна ван һешин бькә. Бәле, бь фелбази Басо дьвә "һ'әзкьрийе., гьшка, әw "ба-wәрбуна., шымаә'тейә кә бәрбь wi һәбу, дьһа п'ьр' дьвә. Басо бь демәки гәш дьвежә:

— Сәфо, лаwо, к'и дькарә жь тог'авке. һьнгьв, сьпикайа һеке у эр йахуйе чекә?

Wьра жьнәкә навсәрә дьвежә:

— Кэко, эз бы хёлам, эз дькарым чекым.

— Дэ, wэки ёсанэ, — Басо дьвежэ, — хушке 15 щара we йахуйе бьк'ышнэ пышта буке. һэр йахук гэрэке 3-4 р'ожа сэр пышта wewэ у ду wer'a йа т'эзэ бьк'ышине. Сэ-фо нэ кёр'эки ёсанэ, we бэр фэнцийя тэ дэре. Wan һэрдё һеке к'эланди зу бьднэ бука мын, бьра ве лэ'ез бь қальк-ва бьхэ, чьмки эw бэхте wer'a нава ава сарда пьжйан.

Басо һ'эта дагэр'е, бь wan фел у фьназе хwэ бь һ'эза-ра манат п'эрэ у гэлэк һ'эйwана бэрэв дькэ. Дэ щьмаэ'т бу, хwэ дэве wan нькари қрп'эчэ бьки, бэ'са Басо һойло бэла дьвэ нава щьмаэ'та гонда жи. Һэлбэт, эw фел у фь-назе шийэ кьри, дьреж нак'ышнын, дэстпбуна сала дё-да, идаре һ'эмщав Басо...

1976

Institut kurde de Paris

С Э Р Э Ш Э М

Дьлэ дэ	3
Биранин жь шэр'е партизана.	9
Эм чэва жь хэлэда шер' дэрк'этын	15
Нама нешин... си сали шунда	22
Дэ'wэт бу шэ'дэ	30
Зонгыле бэри эваре	35
Ду биет у йок салар'а	51
Пирька Хэщицэ	65
Һ'об у р'астһатына ньшкева	70
Һ'эсрэт	107
Бэр т'эрба партизана	118
Титька шыкэсти	122
К'атьбе өзэка фьрце	129
Мьн чэва р'ожн батал кьр	168
Маллэ дэве гөр гьреда	172
Жь һ'бцре р'эвим	175
Көр'але мьни п'осто	179
Сале хандьне	183
Меван	187
Нэмэрд	190
Һени	198
Бэрдели	201
Нисаф тьштэки башэ	209
Ахьр сөбөб чь бу?	214
Мьразе бе дьл	217
Бэрапбэрдан	221
Р'эше	225
Мьн чэва хол к'ьр'и	237
Газьне апе һ'эпо	245
Э'шевэ, Э'шевэ	248
Басое фелбаз	254

ՅՂԼԻԵ ԵՎԾԵԼՐ՝ԵՆՄԱՆ

Բիրանի ւ սրհատի

ԱԿԻԵ ԱՐԳՈՒԴՈՒԽՄԱՆ

ՀՈՒՇԵՐ ԵՎ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ

(Քրդերեն)

«Սովետական գրող» հրատարակչություն
Երևան—1979

ԱԼԻԵ ԱԾԾԱԼՐԱԽՄԱՆ

ՎՍՓՈՄՆԱՆԻԱ Ի ՐԱՏԿԱԶԻ

Իզատելստւո «ՏօւետակաՆ ցրօք»
Երեւան — 1979

Րեատոր — Շասյե Շալիլ

Շիկյալկ'եշ — Ա. ԳՐԻԳՐԻԱՆ

Րեատորե տեխնիկե — Ա. Տ. ԿՈՎԿԱՏԻԱՆ

Կօրեկտօր — ԵՂԼԻԵ ԵՎԾԵԼՐ՝ԵՆՄԱՆ

ՎՓ 09441 Դեմեթ 2315 Դիրաճ 500 Դեմեթ 770

Դեճլիմի յեշիքխաճե կիլնե 1 IX 78

Բօճա շափկիլնե յատիլնե զօլկիլնե 12 IX 78

Բալցիճիլնե իօճաճ 8,37 Բալցիճիլնե շափկիլնե 10,85.

Կ'աղ'եզ № 1 70X108 1/32—Փիմատ 85կ.

Երեւան — 9 Դերլաճ 91 յեշիլրետա «ՏօւետակաՆ ցրօղ'».

Դատիլնե Րեշկիլնե Լե յեշիլրխաճա ԿՄ ՔԿԵ.

Դատիլնե յեշիլրկիլնե Լե յեշիլրխաճա № 1, Երեւան, Ալաւերճիաճ 65

Դիպօգրափիա № 1 Դօսկիմիտետա յօ ճեաճա յիզատելստւօւ, յօլիգրափիա
ի կիլնիճի տօրցօւլի Արմ. ՏՏՐ, Երեւան, յւլ. Ալաւերճիաճ 65

Institut kurde de Paris

Ҷимат 85 к.

Institut kurde de Paris

К.